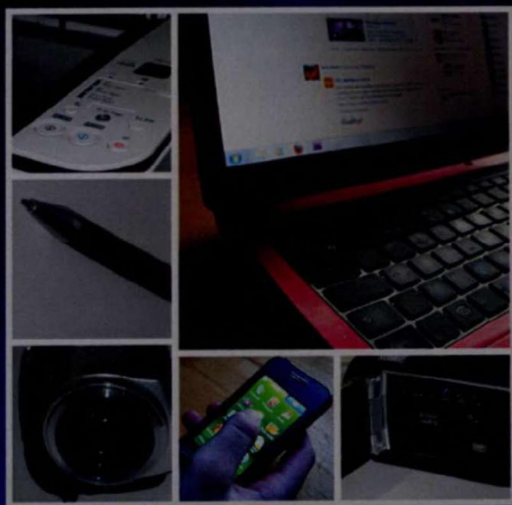

Andok Mónika

A hírek története

0701

ANDOK MÓNICA

A hírek története

ANDOK MÓNKA

A hírek története

L'Harmattan

Budapest, 2013

© L'Harmattan Kiadó, 2013

© Andok Mónika, 2013

L'Harmattan France
7 rue de l'Ecole Polytechnique
75005 Paris
T.: 33.1.40.46.79.20

L'Harmattan Italia SRL
Via Bava, 37
10124 Torino-Italia
T./F.: 011.817.13.88

ISBN 978 963 236 625 8

A kiadásért felel Gyenes Ádám

A kiadó kötetei megrendelhetők, illetve kedvezményrel

megvásárolhatók:

L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.
harmattan@harmattan.hu
www.harmattan.hu

Párbeszéd Könyvesbolt
1085 Budapest, Horánszky utca 20.

Olvasószerkesztő: Macskássy Zsuzsa

Tördelés: Votisky Anna

A borítóttervet Újvári Jenő készítette.

A nyomdai munkákat a Robinco Kft. végezte, felelős vezető Kecskeméthy Péter.

Tartalom

<i>Előszó</i>	7
<i>1. A hírkutatás társadalmi kommunikációs háttere</i>	11
1.1. A hírek megközelítései a rituális modell alapján	17
1.2. Rítus, mítosz – a kommunikáció humánetológiai, antropológiai megközelítése	19
1.3. A hírműfaj kulturális jellegzetességei	24
<i>2. Hír: az eseménytől a szövegig</i>	33
2.1. Definíciós problémák a hírműfaj esetében	33
2.2. A műfaj jelentései	36
2.3. Kommunikatív interakció, kommunikatív szövegtipológia.	42
<i>3. Kommunikatív hírszövegelemzés.</i>	50
3.1. A szöveg procedurális megközelítése	51
3.2. A szöveg szerkezetéről. A szöveg mint produktum	52
<i>4. A hírszövegek általános szerkezete</i>	69
4.1. Politikai hírek	75
4.2. Gazdasági hírek	80
4.3. Bulvárhírek	83
4.4. A bűnügyi, rendőrségi hírek átalakulása	94
4.5. A tudomány, technika hírei	107
4.6. Kulturális hírek	110
4.7. Sporthírek	112
4.8. Az első napilapok „egészségügyi” hírei	117
4.9. Környezetvédelem a hírekben	122
4.10. A szövegszerkezeti megfigyelések összegzése	123
<i>5. A hírcímek kialakulása</i>	129
5.1. A hírcímek kialakulásának történeti tipológiája	129
<i>6. Kommunikációs színterek jellemzői: a szöveg médiumspecifikus.</i>	138
6.1. Az írott sajtó hírei	139
6.2. A rádió hírei	141

6.3. A televízió hírei.	145
6.4. Az internet hírei: Az új média és a digitális kultúra sajátosságai	157
6.5. A kommunikációs színterek szerinti hírtípusok jellemzőinek összegzése.	170
7. <i>A hírek stílusáról.</i>	172
8. <i>A nézőpont jelöletlensége a hírekben.</i>	174
9. <i>A hírkonstruálás mint társadalmi kommunikációs jelenség.</i>	176
9.1. A hitelesség és az objektivitás eszméje.	181
9.2. A hírérték fogalma	194
9.3. Az intézményrendszer változásai.	200
9.4. Az újságírói szerepek változása a referáló sajtó korától napjainkig.	210
9.5. A hírek befogadói	233
<i>Felhasznált szakirodalom</i>	238

Előszó

„Történetek, amelyeknek van elejük, közepük és végük: ismerős szerkezetek, felismerhető témák, amelyek végtelen variálódásukkal gyönyörködtetnek ... Ebben az álruhában pedig nem más rejtőzik, mint kultúránk maga.”

(R. Silverstone)

Minden szöveg szociokulturális természetű jelenség. Bencze Lóránt szavával élve nincs olyan szöveg, mely ne lenne társadalmi, kulturális és történeti minták tükrözője. Különösen igaz ez a média szövegeire. Persze a médiaszövegek, medianarratívák korántsem egyformák; formai, tartalmi és funkcionális szempontból egyaránt különbözőek.

A formai elemeket figyelve számos médiaműfajt – a szövegelméleti szakirodalom ezeket szövegtípusnak nevezi – tudunk megkülönböztetni: hírt, tudósítást, interjút, riportot, vezércikket, glosszát, tárcát, publicisztikát, szappanoperát, szituációs komédiát, valóságshow-t és így tovább. Ezek közül néhány médiumfüggetlen, vagyis megjelenhet akár a nyomtatott sajtóban, akár a rádióban vagy a televízióban. Ilyen a hír, a tudósítás, az interjú vagy a riport. Persze önállóan, „tisztá” formában a nyomtatott sajtóban találkozunk velük, az elektronikus médiában úgy tűnnek fel, mint műfaj a műfajban, mint egy hírműsor vagy magazinműsor egy eleme. A médiaműfajok másik csoportja médiumhoz kötött: vezércikket, glosszát, tárcát csak a nyomtatott sajtóban olvasunk, míg valóságshow-t, talkshow-t, szituációs komédiát a televízióban látunk. A személyes hozzáfűzések, kommentek, blogok megjelenési felülete pedig az internet.

Tartalmi szempontból még ennél is sokszínűbb a helyzet, bár azt el kell mondani, hogy téma és forma kapcsolata a médiaműfajoknál nem esetleges. Számos szociokulturális szabály köti meg az újságírók kezét ebben a tekintetben. A parlament történéseiből hír vagy tudósítás lesz, az újságíró ezzel kapcsolatos véleményéből, állásfoglalásából vezércikk, míg mindennapi életünk apró eseményeit, mozzanatait valószínűleg egy szappanoperában fogjuk vizsgálni, mely a ráismerés, az ismerősség örömét adja majd számunkra. Mindezek a mediatizált tapasztalatszerzés eltérő formái.

A médiaszövegek formai-tartalmi kapcsolatát az is befolyásolja, hogy milyen társadalmi funkció köthető az egyes műfajokhoz. Míg a hírek, tudósítások informálnak minket a globális világ történéseiről, addig a szappanoperák, show-műsorok szórakoztatnak. Mindkét funkció része az életünk-

nek, sőt az életünkről szól, csak másként. Ne nézzük le és ne becsüljük alá a szórakoztató funkciót, hiszen mindig jelen volt olyan típusú narratíva, mely ezt szolgálta: a komédia, a pikaeszék regény, a lektűr. Roger Silverstone szavával élve: a történetek örömet és rendet kínálnak (Silverstone 2008, 56).

Ugyanakkor minden történeti korszakban voltak, vannak domináns elbeszélési módok (műfajok, szövegtípusok), amelyek a legjobban igazodnak az adott kor történeti, társadalmi és technológiai viszonyaihoz. Gondoljunk az ókor eposzaira, a középkor hőskölteményeire vagy a felvilágosodás esszéire. Ezek a szövegek nemcsak tartalmukban, de változó formáikban is sokat elárulnak az adott korról, annak gondolkodásmódjáról, világszemléletéről. Érdekes változás, hogy míg a 19. század végéig, a 19–20. század fordulójáig az irodalom, esetenként a filozófia területéhez köthető a domináns elbeszélési mód, addig a 19. század végétől inkább a nyomtatott, majd a 20. század második felétől az elektronikus sajtóhoz – vagyis a mindenkori domináns médiumhoz. A 19. század végén alakul ki a riport, az interjú, erőteljesen formalizálódik a hír, mint műfaj. Formalizálódik, de nem állandósul véglegesen, hiszen ahogy változik a társadalmi környezet, úgy változnak maguk a műfajok is. Lassú átalakulások ezek, de alapos szövegvizsgálattal kimutathatók és felfejthetők. Ez a könyv épp arra vállalkozik, hogy a hír műfaj/szövegtípus történeti kialakulását, változását bemutassa a magyar nyelvű hírlapírás rendszeressé válásától, a 18. század végétől napjainkig. Mégpedig aszerint, hogy milyen módon igazodott a műfaj az átalakuló társadalmi, történeti, kulturális és technológiai viszonyokhoz. Korábban úgy tartották, hogy mítoszok, népmesék, mondák őrzik és határozzák meg kultúránkat. Bő egy évszázada a médiaszövegeket is ide kell sorolnunk. Ezen szövegek, s köztük a hírek is átszövik a mindennapok kultúráját. Ebben a tekintetben már az elnevezések is árulkodóak: a fogyasztói kultúra kritikáját tükrözi a bulvárhírekre vonatkozó *McJournalism* elnevezés, ahol kis McNugget falatkákként találják a híreket a fogyasztóknak. Vagy a kereskedelmi televíziók *infotainment* műsorait vezető férfi–női bemondópár jellemzése *Ken & Barbie Journalism*ként. Kulturális átalakulást jelez az is, hogy a régi hírügynökségeket egyre inkább csak amolyan *newsoutlet*ként emlegetik, ahol a hírvásárlók válogathatnak a friss vagy kevésbé trendi, de mindenképpen hordható/fogyasztható darabok között. A hírek változása mögött mindig felsejlik a technológia átalakulása is: amikor az 1830-as években Angliában feladtak egy levelet Indiába, az öt-nolc hónap alatt érte el célját, a válasza az ottani monszun miatt további egy évet kellett várni. 1870-ben a távirat egy nap alatt oda-vissza ért. Ma, a közösségi média vagyis a Facebook, a Twitter és a YouTube világában újrastrukturálódik a viszony médium és közönség között. S ebben a folyamatban bizony komoly újságírási potenciál is rejlik, mind az egyén mind a közösség

oldaláról (*personal journals – citizen journalism*). Nem véletlenül nevezik ezt a műfajok participatorikus változásának, hiszen akár a szelekció akár a megírás tekintetében egyre nagyobb szerephez jut az egykori (passzív) befogadó, aki részt vevő szerzőtárrsá válik a web 2.0 világában. Igen ám, de valódi profivá válik vagy Dahlgren szavait kölcsönvéve arról van szó, hogy belépnek az amatőrök, ám profi eszközökkel. (A technológiai fejlődésben rejlő ellentmondásokról lásd részletesen Dahlgren 2009.) A hálózat és a webes újságírás fejlődése lehetővé tette azt is, hogy minden eddiginél élesebben szóljanak a médiakritikusok, amikor az újságírói szakmával kapcsolatban is felvetik a *transzparencia* kérdését (Boczkowski 2009). Vagyis átláthatóságot szeretnének szerkesztési elevek és szelektált/prezentált szövegek tekintetében. S valóban nem ördögtől való gondolat egy netes lap esetében a teljes eredeti dokumentumokat, melyekből a szerző merített, linkkel kapcsolni a fő cikkhez, hírhez!

Az ezredforduló előtti utolsó évtizedben több tanulmány is megjelent, melyek a hírkutatás eddigi eredményeit mutatták be, mind magyar, mind nemzetközi vonatkozásban. A számba vett elemzések java ekkoriban alapvetően nyelvészeti vagy szociológiai indíttatású volt. Az azóta eltelt másfél, lassan két évtizedben tulajdonképpen a hírkutatás *kulturalista fordulatának* vagyunk tanúi. Monográfiák és gyűjteményes kötetek jelzik az elmozdulást a médiatársadalom dichotómiától média és kultúra kapcsolatának vizsgálata felé. Ezen kulturalista szemléletű elemzések – melyek kulturális tudásként tekintenek a hírekre – természetesen nem tagadják a politikai-ideológiai vagy gazdasági indíttatású elemzések relevanciáját, csupán egy újabb szempontot vetnek fel (Berkowitz 2011; Stuart 2010; Zelizer 2008, 2009). Ezen fordulat persze nem előzmény nélküli, jól követhetően illeszkedik abba a folyamatba, melyet az 1960-as évek végétől induló Birminghami Iskola fémjelez a médiakutatásban. Az innen induló, s a befogadásvizsgálatokban is új szemléletet adó kutatásokat az 1970-es évek végétől datálhatjuk, s lényegre törő összefoglalását, áttekintését Fiske-nél olvashatjuk (Fiske 2011, 62–84, *Active audience* fejezet), míg magyar nyelven Császi Lajos ad képet minderről (Császi 2008).

Bár jelen vizsgálat és áttekintés interdiszciplináris, mégis ezt a fajta kulturalista szemléletet követi – Carey szavait kölcsönvéve – olyan tudományosságot keresünk, ami a kultúra központi szerepét, illetve a kommunikáció rituális szemléletét hangsúlyozza, mely a közösségi kultúra fenntartására és megerősítésére fókuszál (Carey 2003, 257). Ily módon próbálja feltárni a politikai, gazdasági, bulvár- és sporthírek történetét és beágyazottságát olyan eltérő médiumokban, mint a nyomtatott sajtó, rádió, televízió vagy az internet. A 21. század minden tekintetben rendkívüli kihívásokat és lehetőségeket jelent a média világában, ezen belül a hírműfaj esetében is. Miként

alakul át a hírkészítés, a hírgyűjtés folyamata; a szerkesztőségi kultúra milyen új módszerek adaptálását teszi lehetővé ezen a téren, milyenek is ezek az új riporterek, a newsroom menedzserek? Milyen (kulturális) szabályok alapján irányítanak és őket milyenek vezérik? Az újságírói közösség számára miféle kihívást jelent az egyedül, önállóan dolgozó multimedialitásban jártas, ezáltal több platformra író kolléga, akiknek aránya erőteljesen nő az újságírók táborán belül. (A statisztikai adatokat erről lásd Deuze 2009, 83–84, az IFJ – *International Federation of Journalists* – számai alapján.) Deuze szerint éppen ezek a szabadúszó, önállóan dolgozó *news producerek* jelentenek kihívást az újságírói kultúra számára, valamint magukkal hozzák a szakma újrateore-tizálási szükségességét is.

Az írás kommunikációelméleti PhD-dolgozatom átdolgozott és kibővített változata. A kutatásban és az azóta végzett munkában nyújtott segítségükért külön köszönettel tartozom egykori tanárainknak, bírálóimnak és kollégáimnak: Petőfi S. Jánosnak, Horányi Özsébknek, László Jánosnak, Szajbély Mihálynak, Síklaki Istvánnak, Terestyéni Tamásnak, Karácsony Andrásnak, Békési Imrének, Ferenczy Juditnak, Bencze Lórántnak, Buzinkay Gézának, Martin Józsefnek, Széchenyi Ágnesnek, Aczél Petrának és H. Varga Gyulának. És természetesen a családomnak.

1. A hírkutatás társadalmi kommunikációs háttere

Jelen könyv két irányból közelíti meg a médiahírek kutatását. Az első a társadalmi kommunikáció folyamatait mutatja be és elemezi a kommunikáció rituális, vagy ha úgy tetszik antropológiai modellje alapján. Megvizsgálom, milyen kulturális funkciót és miként tölt be a társadalomban a hírkonstruálás folyamata, mely nem csupán a hírkészítés, de a befogadás dimenzióit is magában foglalja. Ebbe a tágabb keretbe ágyazódik be a szövegelmélet, ezen belül is a szövegtipológia, melynek segítségével arra keresem a választ, hogy mit tudunk elmondani arról a szövegtípusról, ami a mindennapokban hírként jelenik meg a nyomtatott és elektronikus sajtóban. Egyetlen vagy több szövegtípusról van-e szó? A szövegelemzések alapján amellet érvelek, hogy a hírként prezentált szövegek között valójában több altípust lehet elkülöníteni. Feltárom azt a három területet a szövegen belül, mely eltérő altípusokat hoz létre: a szövegszerkezet, a médium és a stilisztikai eltérések lesznek ezek. Ugyanakkor megpróbálok fényt deríteni arra, miért szokás ezen eltérő típusú szövegeket egyetlen névvel, *hírként* megnevezni. Szövegelméleti szempontból itt az alany/nézőpont elrejtése lesz a kulcsmozzanat. A hírekkel foglalkozó irodalomban ezt *objektivitásként* írják le, jellemzik. Mely azonban nem jelent valódi objektivitást, sokkal inkább a hitelesség, a hitelesítés biztosításának kulturális technikáit foglalja magában. Írásom egyik célja éppen ezen kulturális technikák – időhöz és technológiához kötött változásainak – illusztratív bemutatása anélkül, hogy az ideológia területére tévednék. Az eredmény lehetőséget ad annak körüljárására is, hogy a nézőpont semlegesítése milyen más, a társadalmi kommunikációban mindennapos szövegtípusokkal teszi összehasonlíthatóvá, rokoníthatóvá a hírt. Ez persze azt is jelenti, hogy a két vizsgálati mód – a társadalmi kommunikációs és a szövegtipológiai – voltaképpen egymásra épül.

A könyv kommunikációelméleti hátterét nagyobb részt a rituális, kisebb arányban a participációs modell adja. A nemzetközi szakirodalomból ismert rituális modell kidolgozása során James Carey arra törekedett, hogy a transzmissziós leírásokkal szemben, inkább kultúrába ágyazottan írja le a kommunikációt. Ezzel azt is hangsúlyozza, hogy nem csupán az egyszeri információátadás aktusa a fontos. Carey a rituális modell kidolgozása során elsősorban a Chicagói Iskola eredményeire támaszkodott, külön kiemelve

George Herbert Mead, Robert Park valamint Erving Goffman nevét. Magát a kommunikációt Carey a következőképpen definiálja: „communication is a symbolic process whereby reality is produced, maintained, repaired, and transformed” (Carey 1992, 23). Vagyis a kommunikáció során nem a valóságból leszűrt információkat adjuk tovább beszédpartnerünknek, hanem magában a beszélgetésben fogjuk megteremteni és fenntartani a valóságot.¹

A másik kommunikációs elmélet a magyar szakirodalomból ismert: Horányi Özséb participációs elmélete (Horányi 1999). Ez annyiban áll közel Carey elgondolásához, hogy az amerikai szerző által, a rituális modell egyik kulcsszavának tartott participációt emeli kulcspozícióba a társadalmi kommunikációs folyamatokban. „In a ritual definition, communication is linked to term such as *sharing, participation, association, fellowship* and *the possession of a common faith*.”² (Carey 1992, 18) Horányi következőképpen definiálja a kommunikációt: „A kommunikáció participációs felfogása abból indul ki, hogy a kommunikáció voltaképpen a probléma felismeréséhez és a problémamegoldáshoz szükséges releváns felkészültség elérhetőségét jelenti egy (problémamegoldó) ágens számára. Ez egy állapot: az ágens világának egy lehetséges állapota.” (Horányi 1999, 22) A modellben fontos szerep jut a közösségnek, melyeket épp a problémamegoldásra való közös felkészültség valamint a kooperációra (esetleg kompetícióra) való igény teszi közösséggé.

A közösségek illetően leírásának fontos szerepe van a hírek magyarázatában, hiszen a médiában prezentált hírek épp attól nagy hatásúak, hogy egy egész közösség osztozik abban a hitben, hogy az ott bemutatott dolgok igazak, objektíven vannak bemutatva és a közösség számára relevánsak. Ennek jelentőségét nemigen vitatják a médiakutatók. „Schultz (1997) szerint a közönség fragmentálódása felé mutató tendenciák ellenére a televízió és a sajtó az információk, eszmék és az állampolgárok számára még mindig a széles körben osztott közös tapasztalatok legfontosabb forrásai.” (Idézi McQuail 2003, 144) Horányit idézve ezt még azzal egészíthetjük ki, hogy ezekben a (problémamegoldó) közösségekben az ágens számára elérhető többletfelkészültség van. S ami a hírek szempontjából kiemelendő, hogy ez a többletfelkészültség strukturált, mégpedig: „a nem természetes közösségekben elérhető többletfelkészültségben egymást részben vagy teljesen átfedő tematikus mezők különböztethetők meg ... így a kultúra, a jog, az ideológia, a vallás(ok),

¹ „This particular miracle we perform daily and hourly – the miracle of producing reality and then living within and under the fact of our own production – rests upon a particular quality of symbols: their ability to be both representations *of* and *for* reality.” (Carey 1992, 29)

² „A rituális definíció szerint a kommunikáció olyan kifejezésekkel van összekapcsolva, mint például osztozás, részvétel, társítás, közösség, és egy közös hit birtoklása.”

a tudomány(ok), a gazdaság és a technika. Ezek a tudások voltaképpen a nem természetes közösségek konstitúciójában (más szóval az életvilág makrostruktúrákba – sajátos rendszerekbe – való egyesítésében, integrációjában) a kódokkal analóg módon működnek” (Horányi 1999, 32). A tematikus mezők kiemelése azért fontos, mivel a hírek maguk is ezen tematikus mezőkhöz köthetően jelennek meg a híradásokban és épülnek be az emberek gondolkodásába. Ráadásul ezen tematikus mezők az egyén életvilágának is leképezései lesznek. Ezt igazolja, az UNESCO által 1991-ben folytatott *News of the World*³ elnevezésű kutatás is. A vizsgálatban részt vevő és az eredményeket bemutató Klaus Bruhn Jensen azt írja, hogy a híreket a befogadók egy része félreértheti, mert azokat egy „konspirációs” elméletbe ágyazottan értelmezi. A másik csoport – akik megértették a híreket – minden esetben az iskolázott befogadók közül kerültek ki, s a saját életük tematikus mezői és a hírek (Jensen szavával élve) szupertémái között megtalálták a kapcsolatot. „The first group refers to a double reality in terms of conspiracies. ... Examples include coverage of the taxation vans which clearly shows vehicles of a particular make, perhaps by agreement between the journalist and the automobile salesman, and developments in the meat industry that might be accounted for as a conspiracy between the industry and the supermarkets marketing their products, and against the best interest of both workers and consumers.”⁴ (Jensen 1999, 133–134) Némileg más nézőpontot képvisel Fiske, amikor a hírek kapcsán kategóriákról, kategorizációról beszél. Megemlíti, hogy az egyes kategóriákba sorolások, például gazdaság, külpolitika a történetek közötti hasonlóságokat, illetve különbségeket húzzák alá; stratégiai céllal. „*Industrial affairs or foreign affairs* categories are used to group stories and to place them in the national sequence of the news flow. These groupings are part of the strategy by which news masks its social process of representation and presents itself as objective, as driven by events in *the real*.” Fiske gondolatmenetének végkicsengése, hogy bár úgy tűnik, úgy tűnhet, hogy ezen kategóriák empirikus alapúak, mégsem azok, sőt kifejezetten ideológiai céllal használják fel őket (Fiske 2011, 289).

³ News of the World: The Reception and Social Uses of Television News Around the World. A Project Outline, Paris, UNESCO. A vizsgálatban részt vevő országok: Fehéroroszország, Dánia, India, Izrael, Olaszország, Mexikó és az Egyesült Államok.

⁴ „Az első csoport a kettőzött valóságra úgy utal, mint egy összeesküvésre. ... Ilyen példák: a kisteherautók adóztatásáról szóló tudósításban egy bizonyos gépjárműtípus szerepeltetése, amely valószínűleg az újságíró és az autókereskedő közötti megállapodás eredménye. És ilyen a húsipar fejlődéséről szóló tudósítás, amely talán az iparág és azon bevásárlóközpontok közötti összeesküvésnek tulajdonítható be, melyek saját gyártású termékeiket értékesítik, figyelmen kívül hagyva mind a munkavállalók, mind a fogyasztók érdekeit.”

A vizsgálatban magam is a híradás folyamatának kulturális vetületeit, a hírek társadalmi kommunikációs szerepét hangsúlyozom, és nem az egyszerű hírelőállítás folyamatát. A nemzetközi szakirodalomból még Sonja Livingstone-ra szeretnék utalni, aki tanulmányában azt javasolja, a kommunikáció kutatói ne végeletesen elválasztó törésvonalat lássanak transzmissziós és rituális modell között, hanem inkább ugyanakkor a jelenségnek két arcát, melynél az egyik leírás inkább a térre, a másik az időbeli terjedésre jó. Egyben azt is javasolja, hogy a médiakutatásokban a mindenkor befogadó kerüljön kulcspozícióba. „I have argued that a focus on time – space relations in late modernity provides a usual framework for refocusing some of the ways in which audience researchers have considered the problem of mediated knowledge and contextual embedding. In so doing, I have suggested that we abandon certain dichotomies which have structured the field – transmission v. ritual model of communication.”⁵ (Livingstone 1999, 101)

A hírek kulturális vizsgálatának bemutatása előtt két, látszólag távoli reprezentációs forma bemutatásával kezdeném. Olyanokkal, melyek fizikai értelemben jól definiálhatóként ismertünk meg, pedig mindkettő magyarázható *kulturális tapasztalatként* is. Az idő⁶ és a tér⁷ társadalmi „megtapasztalhatóságának” bemutatására gondolok. (Bár ha az iménti Livingstone-idézetre gondolunk talán nem is olyan távoli e két fogalom.) Úgy vélem, számos hasonlóságot találhatunk a hírek funkciójával és működésével kapcsolatban. Az idővel kapcsolatban Norbert Elias elgondolását, míg a térrel összefüggésben James Carey-ét ismertetem.⁸

Az idő természetével kapcsolatban Elias két elképzelést említ. Az egyik Newtoné, aki fizikusként úgy vélekedett, hogy az idő objektíven, pontosan mérhető realitás. Vele szemben Kant, mint filozófus azt állította, az idő szubjektív, velünk született élményforma. Elias ez utóbbi mellett foglalt állást: úgy véli, az idő szociális konstrukció, a társadalom életének egyik rendezője. Történelmi utalásokat tesz, felidézi azt a középkori mondást, hogy:

⁵ „Amellett érveltem, hogy az idő–tér relációra való fókuszálás a késő modernitásban egy szokványos keretet nyújt arra, hogy újra vizsgálatok tárgyává tegyük néhány módját annak, hogy a közönségvizsgálatok miként tekintettek a mediatizált tudás és a kontextuális beágyazódás problémájára. Miközben így tettem, azt javasoltam, hogy adjuk fel azt a ket-tősséget, amely a kutatási területeket felosztotta a kommunikáció transzmissziós vagy rituális modellje szerint.”

⁶ A biológiai idő és a társadalmi idő szétválásáról, valamint az idő áruvá válásáról lásd Silverstone 2008, 63. 101.

⁷ A tér észlelésének kultúrákötöttségét vizsgáló klasszikus írás Hall tollából való (Hall, 1966).

⁸ Ez persze csak töredéke a témával (tér–idő reprezentáció) foglalkozó szakirodalomnak.

Minden városnak saját ideje van. Vagyis minden városban az ottani templom, dóm órájához igazították az emberek az életüket, s városról városra lehet némi eltérés a „pontos időben”.⁹ „Az idő kifejezés tehát utalás két vagy több állandóan mozgásban lévő történéslefolys pozícióinak vagy szakaszainak erre a megfeleltetésére ... Ami egy kommunikálható szociális jelképben, az időben fejeződik ki.” (Idézi Karácsony 1997, 135) Vagyis az idő fogalmát nem valami eleve adottként értelmezik, hanem a társadalmi gyakorlat során kikristályosodott szimbólumként. Igen magas fokú szimbolikus szintézisként utalva rá (Elias 1990, 28). Néhány gondolatot Carey is hozzáfűz az idő mint társadalmi szimbólum kérdéséhez, mégpedig a távíróhálózat kiépülése által szükségessé vált időzónák megteremtéséhez, kiépítéséhez. Ennek hatásait a következőkben látja: „In 1883 the telegraph permitted the development of time zones so that one could determine the precise time, down to the minute and second, at any point in the nation. This not only created the knowledge of the time a call was received at the other end of a long-distance wire but also, more importantly, permitted and encouraged the detailed regulation and control of human activity within the expanded space defined by uniform time.”¹⁰ (Carey 1997, 322)

A másik bemutatandó társadalmi kategória: a tér. Carey szerint a teret háromféle reprezentációs formában tudjuk bemutatni, leképezni és megtanulni. Az első a vizuális modell, térkép formájában. A második az orális érzékelés, amikor megtanulja az ember, hogy a hangzó szöveget milyen távolságból lehet érteni és milyenből nem. A harmadik a kinezikus modell, amikor mozgással, tánccal tanuljuk meg észlelni a teret. A három közül én most csak a térképekkel kapcsolatos elemzésére utalnék. Ahogy Elias az időt, úgy Carey a teret tartja szimbolikus módon bemutatottnak a térképeken. Ráadásul minden térkép sajátossága, hogy nem minden elemét mutatja be a környezetnek, számos elemet redukál, mégpedig a könnyebb érthetőség végett. Úgy véli, kezelhetőbbé teszi a teret az információk redukálása. Majd hozzáfűzi, hogy ugyanarról a térről többféle térkép létezik melynek jelentős következményei vannak: „However, different maps bring the same environment alive in different ways, they produce quite different realities. Therefore to live

⁹ Valószínűleg nem véletlen, hogy a Magyar Rádió egyik első „műsora” a pontos idő beolvasása volt. S ez a gyakorlat mind a mai napig él, nemcsak a közszolgálati, de a kereskedelmi rádióknál is.

¹⁰ „1883-ban a távíró lehetővé tette, hogy kifejlésszék az időzónákat azzal a céllal, hogy meg lehessen határozni a pontos időt, egészen percre, másodpercre pontosan a nemzet bármely területén. Ez nemcsak annak az időtudásnak a létrehozását jelenti, hogy mikor vették az üzenetet a nagy távolságú kábel másik végén, de ennél sokkal fontosabb, hogy lehetővé tette és előmozdította az emberi tevékenység részletes szabályozását és ellenőrzését az uniformizált idő által meghatározott, kiszélesedett térben.”

within the purview of different maps is to live in different realities. Consequently, maps not only constitute the activity known as mapmaking, they constitute nature itself.”¹¹ (Carey 1992, 28)

Láthatjuk tehát, hogy mindkét szerző elfogadhatóan érvel és kiáll amellett, hogy olyan kategóriákat, melyeket a fizika tudománya által rögzítettnek és „objektívnek” tartottunk, valójában a társadalmi érintkezés, a társadalmi kommunikáció során, mint kulturális szimbólumokat használjuk. Olyan szimbólumokat, melyek hasznossága és alkalmazása társadalmi tapasztalat eredménye. S éppen azért használjuk akár az időt vagy a tér esetében a térképet, mert *történelmileg létrejött, jól kommunikálható, társadalmi szimbólumok*.

Dolgozatomban hasonlóképpen mutatom be a híreket, melyek tehát *történelmileg létrejött, jól kommunikálható, társadalmi szimbólumok* (Andok 2006). Értve ezen, hogy olyan szimbolikus formára képesek hozni a világ történeteseit, egy nap alatt lezajlott események sokféleségét, hogy az a közösség¹² vélekedéseibe, tudásába beilleszthető, azokkal harmonizáló legyen. Amennyiben nem harmonizál (brutalitásról, erőszakról szóló hírek), akkor éppen a határok kijelölése a célja, feladata. „A közösségeket tehát nemcsak az határozza meg, ami közös, hanem az is, ami különbözik. A közösség megértéséhez feltétlenül meg kell ismerni annak határait is, illetve a határok hatalmát és természetét.” (Silverstone 2008, 117)

A nemzetközi szakirodalomban is találkozhatunk azzal az elképzeléssel, hogy a hírek valójában társadalmilag létrehozott, kialakult formák, s itt ismét Roger Silverstone-ra hivatkozom, aki két irányból vizsgálva – az általa Giddensszel fémjelzett fenomenológiai megközelítéssel, illetve a pszichoanalitikus irányt Winnicott-tal – a televíziót, illetve a híreket, a következő definíciót adta: „News is addictive, the more so when the world is unsettled. News is a key institution in the mediation of threat, risk and danger and on Giddens’ terms as well as Winnicott’s, central to our understanding of our capacity to create and maintain our ontological security.”¹³ (Silverstone 1994, 17. Részletesebben lásd a hírek definíciós problémáinál.)

¹¹ „Ugyanakkor a különféle térképek ugyanazt a környezetet eltérő módon keltik életre, és teljesen más valóságokat hoznak létre. Ezért különféle térképek hatáskörében élni azt jelenti, hogy eltérő valóságokban élünk. Végeredményben a térképek nem csak a térkép-készítésként ismert tevékenységet alakítják, hanem magát a természetet is.”

¹² „A közösség lényege abban áll, hogy tagjai hasonló módon értelmezik vagy a dolgokat általában, vagy bizonyos konkrét és jelentős dolgokat... Egy közösség realitása az emberek tapasztalatában tehát egy közös szimbólumkészlethez való kötődésből, elköteleződésből adódik.” (Cohen 1985, 16; idézi Silverstone 2008, 117)

¹³ „A hírek adalékanyagok, annál inkább, minél kevésbé rendezett a világ. A hírek alapeszközei a félelem, a kockázat és a veszély közvetítésének, valamint Giddens és Winnicott

A rituális-antropológiai megközelítés minden esetben utal az elemzés kulturális beágyazottságára és történelmi, történeti aspektusaira. Ezen dimenzió vizsgálatának szükségszerűségét Carey is hangsúlyozza: „A ritual view of communication is directed not toward the extension of messages in space but toward the maintenance of society in time, not the act of imparting information but the representation of shared beliefs.”¹⁴ (Carey 1992, 18) A hírek esetében ez a szimbolikus (szöveg)forma történelmi folyamat eredményeként jött létre, a hírlapírás megjelenése előtt más elbeszélési formákat használtak arra a célra, hogy egy társadalmilag osztott világgépet megfogalmazzanak és fenntartsanak (gondolok itt a prédikációkra, anekdotagyűjteményekre stb.). A jól kommunikálhatóság létrejötte is – nyelvi, szerkezeti formában –, hosszabb folyamat eredménye, amíg kikristályosodott a ma is élő hírszerkezeti forma (Andok 2008). Ezért kezeli történelmi realitásként a híreket, akár Carey, de ugyanezt utal rájuk, mint kulturális formákra Michael Schudson is.

„Moreover, news is a historic reality. It is a form of culture invented by a particular class at a particular point of history – in this case by the middle class largely in the eighteenth century.”¹⁵ (Carey 1992, 21)

Vagy ahogyan Schudson némileg oldottabban, lazább stílusban írja „News is a form of culture ... If they can be faulted, it is only that they still tend to treat news as information. It may be as mistaken in the long run as to take news as ideology. News is culture.”¹⁶ (Schudson 1995, 16, 30–31)

1.1. A HÍREK MEGKÖZELÍTÉSEI A RITUÁLIS MODELL ALAPJÁN¹⁷

A médiakutatások egyik kedvenc területe a hírek vizsgálata. A szakirodalom bősége és diszciplináris sokszínűsége is mutatja, hogy a kutatók nem bánnak mostohán ezzel a területtel (Andok 2001; Balázs 2005; Angelusz–Tardos–Te-

meghatározása szerint alapvetőek ahhoz, hogy megértsük azon képességünket mellyel megalkotjuk és fenntartjuk ontológiai biztonságunkat.”

¹⁴ „A kommunikáció rituális megközelítése nem az információ térben való terjedésére irányul, hanem arra, hogyan marad fenn a társadalom az idők során, nem az információ-megosztás egyszeri aktusára, hanem a közösen vallott hitek reprezentációjára.”

¹⁵ „Sőt mi több, a hír történelmi realitással bír. Egy kulturális forma, amelyet egy meghatározott osztály hozott létre egy meghatározott történelmi pillanatban – ebben az esetben túlnyomórészt a 18. századi középosztályról van szó.”

¹⁶ A hír egy kulturális forma. Ha valamiért hibáztathatók (ti. a tranzakciós iskola kutatói – A. M.), az csupán az, hogy még mindig hajlamosak pusztán információként tekinteni a hírekre. Ez hosszú távon éppolyan melléfogás volna, mint ideológiai megközelítésben kezelni azokat. A hír – kultúra.

¹⁷ A fejezet kibővített és átdolgozott változata A médiahír mint rítus. Eger, EKF Kiadó, 2007. kötetben megjelent tanulmányomnak.

restyeni 2007). Ám ha kommunikációelméleti szempontból vizsgáljuk az eddigi kutatásokat, akkor feltűnő az aránytalanság abban a tekintetben, hogy a kommunikáció tranzakciós vagy rituális elméletének háttéréből bontakoztatják-e ki az elemzést. A mérleg nyelve a tranzakciós elemzések túlsúlyát mutatja. Mindez azt jelenti, hogy sok kutatás foglalkozik a hírgyártással, -előállításal a küldő/feladó oldaláról, befogadásvizsgálatokkal a címzettek felől, s évről évre jelennek meg empirikus alapú, tartalomelemzési munkák is (lásd Iyengar–Simon 2007; Zaller 2007; Angelusz 2003; Jenei 1999). Jóval kevesebb azonban a rituális modellt (Carey 1992, 1997) alapul vevő kutatás. Nemzetközi területen jobb a helyzet, az 1980-as évek második felétől a kutatások már utalnak kulturális aspektusokra is – a már említett Schudson, Zelizer vagy Berkowitz mellett – még Fiske-re szeretnék utalni. A már visszavonult, de máig jelentős hatású amerikai médiakutató az először 1987-ben megjelent *Television Culture* című könyvében így fogalmaz: „For events seem to be a part of nature, whereas the telling of stories and the selection of the *key* events are clearly cultural activities.” (Fiske 2010, 285) Vagy a webes újságírás teoretikusát Mark Deuze-t idézve: „newswork is itself a cultural process.” (Deuze 2009, 84) Német nyelvterületen is számos vizsgálat született ezzel kapcsolatban az elmúlt két évtizedben, ők az újságírói kultúra kutatásának tipológiáját is kidolgozták (Hahn–Schröder–Dieter 2008; Hahn 2008). Némi hangsúlybeli eltérésre azonban fel kell hívni a figyelmet, az újságírói kultúra kutatása fontos, jelentős, de ennél tágasabb keretet biztosít magának az újságírásnak, a média és a kommunikáció világának kulturalista szemlélete. Az előbbi ennek csupán részterülete lehet. Meg kell még említenünk az újságírói kultúra kutatásához Paolo Mancini nevét is, aki az eltérő újságírói rendszerekből eredeztető áttekintő módon az eltérő újságírói kultúrákat (Mancini 2008; Hallin–Mancini 2008); a romániai Mihai Comant és az újságírói kultúra vizualitással kapcsolatos kérdéseit kutató Karin Beckert (Coman 2008; Becker 2008). Azonban a magyar szakirodalom egyelőre nem bővelkedik a kulturalista szempontú hírkutatásokban, bár elmozdulás nálunk is érezhető (lásd Novák 2007).¹⁸ Kiindulópontként funkcionálhat ebből a szempontból Császi 2008-as írása, amelyben tágabb keretben beszél ugyan a médiakutatásról, de példái között számos hírelemzési munka szerepel (Császi 2008). Magyar szakirodalomban is foglalkozni kellene olyan kérdésekkel, melyek azt feszegetnék, milyen szerepet játszanak a hírek a mindennapi valóságunk fenntartásában. Miért válik dominánssá, hír és szórakoztatás összekapcsolódása? Miért dramatizálnak, dramatizáltak a hírek mind szöve-

¹⁸ A tranzakciós és a rituális hírkutatások részletes összehasonlítását lásd Andok 2005.

gükben, mind vizuális megjelenítésükben? Ha ezt az irányt nézzük, bőven akad még kutatnivaló!

1.2. RÍTUS, MÍTOSZ – A KOMMUNIKÁCIÓ HUMÁNETOLÓGIAI, ANTROPOLÓGIAI MEGKÖZELÍTÉSE

A kommunikáció rituális modellje nemcsak a kulturális antropológiából, de a fenomenológiából is merít. Vagyis a valóságot mint társadalmi konstrukciót vizsgálja, melyet azért teremtünk a magunk számára, hogy a társas és társadalmi helyzeteket átláthatóvá tegyünk, s ahol érvényesülhet a mindennapi élet megszokott és ismerős rendje. Ha ebből az irányból közelítünk a média, a hírek vizsgálatához, akkor számos korábbi terminusunk jelentését érdemes az antropológia felől át-, illetve újragondolni. Például, hogy mi a rítus, mi a mítosz? Mire használjuk ezeket, mi a funkciójuk a kultúránkban? Hogyan képesek betölteni ezeket a funkciókat mediatisált módon, mediatisált környezetben?

A rítus szó maga szanszkrit eredetű (ríta), jelentése pedig: *előírt rend*. A latin nyelvben ez *szabály, szertartás* jelentéssel bővült. Míg az óorkutatók elsősorban rítus és mítosz kapcsolatát vizsgálták, míg a 20. század elején alkotó antropológusok már funkcionalista módon csoportosították őket (jósó, gyógyító, ártó, áldozati, krízisrítus). Ekkoriban vezette be Van Gennep az *átmeneti rítusok* fogalmát, elkülönítve ezzel egy egészen sajátos funkciót, melyet az angol Victor W. Turner bővített ki a *társadalmi dráma* elméletévé. Megfigyelhető egy olyan felosztás is, mely a csoport időkezelésével, időhasználatával hozza összefüggésbe a rítusokat. Ez alapján beszélnek: *permanens* és *szezonális* rítusokról. Az előbbihez sorolják a mindennapos, változó okokkal megtartott rítusokat, míg a másodikhoz azokat, melyeket meghatározott időben és céllal kellett elvégezni (Boglár 2006, 72). Az 1960-as évektől fordult a kutatók érdeklődése a rítusok szimbolikus vizsgálata felé.

A kultúrakutatásban és az óorkutatásban régóta vizsgált, elemzett mind a rítus mind a mítosz fogalma, valamint funkciójuk, kapcsolatuk. Foglalkozott ezzel Malinowski, Kluckhohn, Harrison és Lévi-Strauss is. Egyes kutatók – Harrison például – úgy vélik, hogy a mítosz a kimondott dolog (*legomenon*), a rítus pedig az ennek megfelelő előadott dolog (*drómenon*).¹⁹ Velük ellentétben Kluckhohn „elutasítja azt a gondolatot, hogy akár a mítosz a rítusból, akár emez a mítoszból levezethető volna, de arra a végeredményre jut, hogy a kettő mindazonáltal szoros és lényegi viszonyban áll egymással, még

¹⁹ A magyar nyelvű drámaelméletben ezt a megállapítást Kerényi Károlynak tulajdonítják (Bécsy 1992, 95).

akkor is, ha egymástól függetlenül is képesek megjelenni” (Kirk 1993, 46). Sőt Kirk egyenesen azt mondja, hogy hiba volna a mítosz és a rítus egyszerű és általános viszonyáról beszélni (Kirk 1993, 37). A hazai szakirodalomban Császi Lajos *Bellt* idézi, aki szerint a rítust nem is tekinthetjük önálló entitásnak, mert önmagában csupán egy cselekvés, mely a *ritualizáció* során válik rítussá (Császi 2002, 97). A ritualizáció fogalma az etológiából, humánetológiából került be a kommunikációkutatásba, s azt a folyamatot jelöli, amikor egy biológiailag fontos cél elérésére irányuló viselkedés lerövidül, sőt szimbolikussá válik.

Érdemes hosszabban is időzni a humánetológiánál, hogy megértsük a rítus biológiai alapjait: milyen humánetológiai célok elérését könnyíti meg, teszi lehetővé (Csányi 2003). A rítus az ember fajspecifikus viselkedéssjegye, vagyis semmilyen más fajnál nem figyelhető meg. Az etológus Csányi Vilmos leírja (Csányi 2003, 124–125), hogy ezen fajspecifikus viselkedéssjegyeket – melyekben jól felismerhető gének és kultúra több millió éves egymásra hatása – három nagy csoportba lehet sorolni: az elsőbe a csoportélettel kapcsolatos szociális tulajdonságok, a másodikba a csoportélet szinkronizációját szolgáló viselkedési mechanizmusok, míg a harmadikba a konstrukciós képességek kerülnek.

A szociális tulajdonságokhoz sorolja például a csoportlojalitást, a csoporton belüli agresszió csökkentését, a szülői gondoskodást vagy a táplálékmegosztást. A rítus a második csoportban szerepel, vagyis a csoportélet szinkronizációját szolgálja. Idetartozik még az empátia, mint érzelmi szinkronizáció, a ritmus, a zene, a tánc, mint viselkedési szinkronizáció valamint a tanítás, nevelés és a szabálykövetés. S végül, a harmadik csoportba, a konstrukciós képességekhez tartozik a nyelvhasználat, az eszközhasználat, a hiedelemrendszerek és a mimika is.

Amennyiben a rítus a csoport szinkronizációját szolgálja, akkor eltérő változataival kell számolnunk.²⁰ Mégpedig abban a tekintetben, hogy milyen típusú és méretű csoportban látja el a szinkronizáció feladatát. Természetes vagy mediatizált csoportban, néhány száz vagy több millió ember között. Ebben a tekintetben a 20. század első harmadától egyre fontosabb szerephez jutottak a tömegkommunikációs eszközök, a rádió, a televízió majd az internet. Gondoljunk csak egy balul sikerült szinkronizációra: Orson Welles *Támadás a Marsról* című rádiójátékára, mely menekülésre késztette az amerikai rádióhallgatók egy részét.²¹ Persze lesz számos formai és tartalmi eltérés a csoport-

²⁰ A rítusok változásáról Mazzoleni Kerzert idézi: A rítusoknak megváltozik a formájuk, a szimbolikus értelmük, a társadalmi hatásuk, és miközben új rítusok születnek, a régiéek megszűnnek (Mazzoleni 2006, 113).

²¹ Hogy pontosan mekkora részét is és miért, arról lásd Cantril 2007.

kommunikáció, illetve a tömegkommunikáció rítusai között, de sok hasonlóság is akad. Csányi például azért tartja különösen érdekesnek a rítusokat, mert esetükben közös szabályrendszerbe integrálódik az érzelmek és a viselkedés szabályozása, mely épp ezáltal lesz képes betölteni a szinkronizáció funkcióját. Ugyanezt emeli ki a francia antropológus Marc Abélès is, amikor Pierre Smithre hivatkozik egy politikai antropológiai elemzésében: „Pierre Smith (1979) foglalkozott a rituálé egyik jellemzőjével, a dramatizálással, vagyis azon aktusok megjelenítésével, amelyek a közösség csatlakozását kiváltják. Mitterrand utazásában tisztán felfedezhető a rituálé mindkét dimenziója: egyfelől a magas szintű formalizáltság ... másfelől a viselkedések egybehangoltsága, amely a résztvevőkből erős érzelmeket vált ki.” (Abélès 2007, 158)

A rítusról szólva mindig megemlítik annak ismételhetőségét, ahol az ismétléssel a csoport emlékezetébe vés valamit. Összegezve: a rítus kollektív és kommunikatív aktus, az emberi kultúra része (Csányi 2003, 237). Ami a humánétológia szemszögéből csoportszinkronizációként van leírva, arról az antropológiai szavaival azt mondhatjuk: „A rítus ... a társadalmi integrációt és a közös identitást is kifejezi és megszilárdítja.” (Boglár 2005, 72)

Lévi-Strauss óta az antropológusok úgy tekintenek egy kultúrára mint szimbolikus rendszerek összességére. Ezt a gondolatot Geertz úgy alakította át, hogy a kultúra a szimbólumokban megtestesülő jelentések történetileg közvetített mintáit foglalja magában. Ezek segítségével az emberek megőrzik és állandóan fejlesztik a (mindennapi) élettel kapcsolatos tudásukat. Ám ez a kulturális mintákat tartalmazó rendszer nem homogén. Ugyanis a kultúra szimbolikus szerkezetén belül vannak olyan expresszív formák, melyek sűrített üzenetekkel tudnak szólni: drámai pillanatokban és hétköznapi helyzetekben. A modern szekularizált társadalmakban a hírek pontosan ilyen módon működnek: sűrített információkat adnak, egyrészt a mindennapi rutinról (diplomáciai tárgyalások, EU ügymenete), másrészt a közösséget ért drámákról (2006. augusztus 20-i viharos tűzijáték). A mindennapi élet megszokott menetéről szóló hírek megnyugtатnak minket, pusztán azért, hogy a bennük szereplő személyekre, közéleti szereplőkre személyes ismerősként tekintünk.

„Régen a szociális élet része volt, hogy ősünk ülték a tűznél és hallgatták az öregek meg a csoport tekintélyesebb tagjait a világ dolgairól, arról, hogy mennyi húst kell szárítani, fenyeget-e éhínség, ellenség, gonosz varázslat. Jó volt hallani, látni, hogy sorsunk, a csoport sorsa megbízható, jól ismert kezekben van. Ma ugyanezt szolgáltatja a média, amikor a világ nem túlságosan sok, egy-két tucat politikusát napról napra bemutatja, amint intézik

dolgainkat. ... Ami mindenki számára érdekes, az a döntéshozók kis, ismerős csoportja. Ha őket látjuk, megnyugszunk.” (Csányi 2003, 288)

Ezzel szemben a (rituálisan megjelenített) drámai események a veszélyre figyelmeztetnek bennünket, a közösséget vagy az egyént fenyegető katasztrófákra. Az ember különösen érzékeny a veszjelzésekre, s ennek ugyancsak evolúciós okai vannak. Dietmar Kamper német szociológus egy esszéjében a képernyőről, mint a rettegés helyéről beszélve említi „Hogy évtizedek óta létezik film és tévé, éppúgy, mint hatásuk rendkívüli vehemenciája, lelki okokra és megfelelésekre vezethető vissza... Az emberré válás fájdalmas fokozatai ugyanis minden kulturális feledés ellenére jelen vannak a testekben. Az imaginárius – e tekintetben – a testi tudás félelemmel teli gyűjtőterülete.” (Kamper 2006, 72)

Az expresszív formák, a veszélyre figyelmeztető katasztrófahírek sajátossága, hogy egyéni sorsokat kiemelve, azokon keresztül mutatják be a történetet. Ezen hírek ereje nagyrészt abban gyökerezik, hogy az emberek fogékonyabbak a konkrét esetek megítélésére, mint az absztrakciókra. (A hírek másik ereje az ismétlődésben rejlik, később erről részletesen írok.)

Az antropológiának a politikával foglalkozó irányzata szerint a rítus szimbolikus természetű, szabályok által irányított tevékenység.²² Formalizált cselekvések sorozatából áll, melyek stilizáltak, sematizáltak. S bár azt kell mondanunk, hogy ez a definíció valószínűleg tágabb társadalmi cselekvési kört fed le a rítusoknál, mégis jó kiindulási alap. Érdeemes továbbgondolni, hogy mi következik abból, hogy a rítus szimbolikus természetű. Sőt, hogy a hírkutatásban ez hova is vezet.

A rítus a szimbolikus valósággal kapcsol össze. A kommunikáció rituális modellje szerint a kommunikáció pontosan arra való, hogy ezt a valóságot megteremtse és fenntartsa. Leach-re és Turnerre hivatkozva az antropológiai szakirodalom is említi, hogy a rítus egyben megismerési folyamat, kognitív folyamat. „Turner képi megfogalmazása szerint minden egyes rituálétípus a hagyományos tudás tárházának tekinthető. Tényleg nem szabad lebecsülni – különösen az írást nem ismerő társadalmak esetében – ezeknek a gyakorlatoknak a kognitív funkcióját.” (Abélés 2007, 144) A magyar antropológusok közül Boglár Lajos írt erről: „Mindaz, ami rituális kommunikációnak nevezhető, természetesen több csatornán át történik, több rituális szakaszban, és az előkészületek is a rítus részei, mert egyúttal egy sajátos megismerési folyamatot is rögzítenek. Majdnem folyamatosan hangzanak el mitikus szövegek, melyekben gyakran esik szó teremtésről, mintegy előre jelezve a rituális alkotási processzust.” (Boglár 2005, 75)

²² Lukes definícióját a politikai antropológusok előszeretettel idézik: Zentai 1997, 65; vagy Mazzoleni 2006, 112.

Ha ebből az aspektusból vizsgáljuk, akkor a média, a médiahír – az egyszerű/egyszerű információátadáson túl – összekapcsol minket közösségünk szimbolikus valóságával, szimbolikusan konstituált és fenntartott valóságával. Ahogy Carey írja: „A kommunikáció rituális szemléletének mozgatórugója nem az üzenetek térben való továbbítása, hanem a társadalom időbeni összetartása. Nem információközlés, hanem a közös meggyőződés reprezentálása.” (Carey 2003, 256) Mivel társas, szociális lények vagyunk, vágyunk arra, hogy tudjunk tágabb környezetünk eseményeiről, mégha csak mediatizált formában is. Ezzel azt is elismerve, hogy a 21. században a média a közösségi lét egyik kiemelt forrása (lásd Silverstone 2008, 118). A hírek ezen funkciójának bemutatására és kutatására a kommunikáció tranzakciós modellje nem alkalmas, jobb kiindulópontot találunk a rituális modellben. Amikor ebben a megközelítésben beszélünk szimbolikus valóságról és szimbólumokról, akkor „szimbólumok alatt nem egyszerűen jelképeket kell értenünk. Olyan különleges erővel rendelkező, szimbolikusan objektivált kollektív hiedelmekről van szó, mint a primitív társadalmakban a totememlélmák, vagy a modern világban a szekuláris kulturális kódok” (Császi 2002, 67).

A szociológiai megközelítés a rítus működésében azt hangsúlyozza, hogy közvetíti a közös értékeket a csoporton belül, csökkenti a belső véleménykülönbségeket. Tulajdonképpen ezen elemek is magyarázhatók azzal, hogy a rítus végső soron a csoport életének szinkronizációját szolgálja. A szociológusok szerint a rítusok szemléltetik, hogy hogyan alakul ki a társadalmi rend és a stabilitás. A témához kapcsolódva, Turnerre hivatkozva elmondhatjuk, hogy a rítusban egyesül: a tudáshoz, a szenthez és az időhöz való viszony.

A tudáshoz való viszony, hiszen minden rítus tudásanyagot és ezekhez tartozó interpretációs eszközöket mozgósít. (Ezt továbbgondolhatjuk a tudáshoz való hozzáférés szociológiai dimenziójából is.) A szenthez való viszony jelenti a rendhez, normákhoz való viszonyulást a közösségben. Míg az időhöz való viszonyról Turner a rítus specifikus idejére (mindennapoktól megkülönböztetett idejére) és az ismétlésre utal (vö.: Abélès 2007, 145–146). Valójában a híreknek is vannak ilyen funkcióik, bemutatni a társadalom működését – persze itt nem egy egyszeri híradásról, egyetlen hírműsor elemzéséről kell beszélnünk, hanem a hírfolyaméról.

A rituális viselkedés szövegszerű reprezentációinak egyik kiváló példája a hír, amikor is egyfajta kollektív szöveg szimbólumaiban artikulálódik a kulturális ethosz. S ezt a szimultán stabilitás és módosulás paradoxona jellemzi. Ami a hírekben stabil, az két elemből áll. Az egyik a hírek rendkívül feszes szövegszerkezete (az 5w+h alakzatban írnak róla az újságírók, a nyelv-

vészek T. A. van Dijk²³ ábrájára hivatkoznak). A hírszerkezet kis részben módosul, mely a közlés médiumához igazodik (a rádiós hírek esetén nem találunk címet, az internetes hírek esetében a háttér, az előzmények hyperlinkként szerepelnek stb). A másik stabil pontot a hírek esetében a tematikus mezők állandósága adja. Vagyis minden híradásban, hírlapban találunk politikai, gazdasági, kulturális, sport- vagy bulvárhíreket (rövid történeti áttekintést ad: Andok 2003). Ahogy erre Jensen kutatásai kapcsán már utaltam, ezen tematikus mezők fontos szerepet játszanak a hírek megértésében is (Jensen 1999).

A rítusok elemzői azt is hangsúlyozzák, hogy ezen kulturális formák úgy működnek, hogy széteső szimbolikus reprezentációkat fognak, foglalnak egy-egybe, valamint lehetőségeket, határokat, értékeket vésnek be a képzelet rétegeibe. Fontos kiemelni, hogy a rítus szimbolikus, de nem ideologikus magyarázattal szolgál. A hírekre ez éppígy igaz mind fizikai, mind morális értelemben.

1.3. A HÍRMŰFAJ KULTURÁLIS JELLEGZETESSÉGEI

A média egészének a működését már alaposan bemutatták és elemezték a kommunikáció rituális modellje alapján mind a nemzetközi (Dayan–Katz 1992; Silverstone 1999, 2008), mind a magyar szakirodalomban (Császi 2002). Bár azt hiszem egy finom megkülönböztetést tehetünk abban a tekintetben, hogy a szerzők rítusokat elemeznek, melyeket a média közvetített (például a walesi herceg esküvője) vagy magának a médiának a rituális, ritualizációs működését mutatják be: a dramatizálást mint a medianarratíva létrehozásának a stratégiáját, ennek típusait, következményeit; esetleg a médiafogyasztás ritualizáltságát, rituális elemeit. Az elemzésekben nagy szerepet kap a karnevál rituális elemeinek a bemutatása. A Bahtyin-féle karneváleméletre gyakorta utal a médiakutatás, médiaelemzés (Fiske 1987, 2011). Egyrészt a habermasi normatív nyilvánosságelmélet kritikáját bontják ki Bahtyin Rabelais-elemzéséből (lásd Gardiner 2004; Hirschkop 2004), másrészt a populáris kultúra középkori megfelelőjére találnak rá az ott bemutatott népi kultúrában, melyet nemcsak a karnevál, de a játék és a szórakozás kontextusaiban is lehet elemezni (vö. Fiske 1987, 2011; Silverstone 2008). Ám sok esetben, elemzésben reflektálatlan marad a kérdés: a karnavalisztikus működést csak a populáris kultúrához és a kereskedelmi médiumokhoz kötik vagy a média-rendszer egészéhez, a szerző tartalmakhoz, a közszolgáltatásához is. A nem-

²³ Van Dijk, Teun A. 1988. *News as Discourse*. Hillside, NJ.: Erlbaum, 55.

zetközi szakirodalom korábban egyértelműen a populáris kultúra kérdéskörén belül tárgyalta mindezt. A magyar szakirodalomban Császi mint inverz rítust elemzi a folyamatot: „Mindent, amit máskor szentként tiszteltek, a farsang idején rituálisan gúnyolták ki, tettek nevetségessé. ... A karnevál egyáltalán nem a vallásosság pusztá tagadása vagy ellentéte, ellenkezőleg, annak inkább kiegészítője és ellensúlya, a valós élet átmeneti felfüggesztése, a hivatalos világból való időleges kivonulás...” (Császi 2002, 77, 78) Tehát ő is a populáris kultúra karnevalisztikus elemeit mutatja be. De elemezhető-e ekként a teljes médiاسpektrum működése? Nézzük Silversone vélekedését! Nála más hangsúlyt kap a karneváli elem. A *Miért van szükség a média tanulmányozására* című könyvében amellett foglal állást, hogy a média háromféle módon képes közösséget alkotni, létrehozni. Nem csupán közönséget, hanem valódi közösségeket: amikor kifejez valamit, amikor refraktál és amikor kritizál. Az elsőhöz sorolja a média napirend-kijelölő hatásából, funkciójából eredeztethető közösséget, a másodikhoz a karnevált, a harmadikhoz a kritikai hozzáállást. „A populáris kultúrának mindig is megvolt az a képessége, hogy visszajára fordítsa a dolgokat. A karnevál ennek csak a legszembeütőbb esete volt. ... Mai tömegmédiával áthatott világunkban a populáris továbbra is jelen van, és megvan az a rituális funkciója is, amellyel kifordítva tükrözi vissza a közösség értékeit és gondolatait.” (Silverstone 2008, 120) Majd a Jerry Springer-show-t elemezve levonja a következtetést, miszerint: „A határokat áthágják, amelyek ezáltal mindig meg is erősödnek.” (I. m. 121) A rítus ezen paradox hatására már a politikai antropológiával foglalkozó George Balandier is felhívta a figyelmet: „a hatalom részéről az a legravaszabb cselfogás, hogy megengedi, hogy rituálisan megkérdőjelezzék, azért, hogy utána még hatékonyabban konszolidálhassa magát.” (Balandier-t idézi Weatherford 2005, 226)

Visszatérve az eredeti megkülönböztetéshez (rítus közvetítése a médiában vagy a média ritualizációs működése), úgy vélem, hogy a médiahírek vizsgálatakor mindkét esetről beszélhetünk. A hírekben megjelennek rituális események, ceremóniák, melyeknél csupán²⁴ a közvetítettséget adja a média. Talán azért találkozunk gyakran ilyen eseményekkel, mert a közösség kitün-

²⁴ Azért ebbe a csupánba bele kell érteni, hogy valószínűleg tetten érhető az esemény konstruálásában annak tudata, hogy mediatiszt lesz, más, tágabb lesz a közönség. George Gerbner oly találóan fogalmazta ezt meg az O. J. Simpson tárgyalására beengedett tévékamerákkal kapcsolatban: „Minden kommunikációval foglalkozó egyetemi hallgató jól tudja, hogyha megváltoztatjuk a közönséget, megváltozik az előadás is. A tárgyalások valós időben való egyenes közvetítése olyan médiaeseményeket teremt, amelynek nyilvános elágazásai visszacsatolódnak a valós eseményhez.” (Gerbner 2002, 148) De ugyanezt írja Eco is: ha az eseményt közvetíteni fogják, az hatással van az előkészületekre, de magára az eseményre is (Eco 1992, 96–98).

tetett pillanatai gyakran kapnak rituális keretet, s ezen kitüntetett pillanatok valószínűsíthetőleg magas hírértékkel rendelkeznek. Ahol a hírérték valószínűleg nem az újdonság ereje, a normasértés nagysága, hanem épp ellenkezőleg; a közösséget megerősítő ereje adja. Talán helyesebb lenne ez esetben a hírérték helyett a médiaérték vagy a Dayan és Katz által bevezetett média-esemény fogalmával dolgoznunk. Mindezek mellett a média hírek, hírműsorok megformálásában a másik értelmezés, a ritualizáció is tetten érhető: a drámai felépítésben, a drámaiság és a hírérték szoros kapcsolatában.

Akik a pszichoanalízis felől vizsgálták a rítusokat, rávilágítanak egy bennünk lévő konfliktusra is: a rítus szisztematikus és közvetett – vagyis a rítus szimbolikájába kódolt – kifejeződése azoknak a konfliktusoknak, amelyeket a rítus elfed és ebben az értelemben, tagad. Hogyan értelmezhetjük ezt a hírek esetében? A média munkatársai gyakran emlegetik, hogy a globális médiarendszer segítségével kitágult a világ, mi is csatlakozhatunk hozzá, már nemcsak a szomszédunk tartozik bele az életvilágunkba, de a világ másik felén élő ausztrál bennszülött is. Márpedig ez, szociológiai értelemben nem így van. Amikor a fenomenológus Schütz az életvilágról mint elsődleges és kitüntetett valóságunkról ír, akkor kiemel egy nagyon fontos kritériumot. Azért elsődleges és kitüntetett valóságunk az életvilág, mert itt bele tudunk avatkozni a minket körülvevő folyamatokba (Schütz–Luckmann, 1975, 1984). Márpedig a globális világ folyamataiba nem tudunk beleavatkozni, s az ausztrál bennszülött élete minden bizonnyal az én közrehatásom nélkül csörgedezik tovább, bármennyire is láthattam a hírekben, hogy mi történt vele tegnap. Vagyis a hírek elfedik és tagadják azt a konfliktust, hogy bár tájékozódhatunk az eseményekről, nem vagy csak nagyon kevésbé tudunk hatni rájuk. Hasonló konfliktus jelenik meg a politikum bemutatásakor. Csányi Vilmos korábban idézett szövege azt mondja, a politikusok mindennapi (hírműsorbeli) látványa megnyugtat minket. Sőt, a hatalom a televízión keresztül úgy lép be a nappalinkba, hogy a családiasság álarcát ölti és igyekszik az érzelmek vagy az evidencia nyelvén szólni. „A politikai dramaturgia eme banalizálódásából mégsem következtethetünk arra, hogy a távolság megszűnt volna a képviselők és a képviseltek között. Épp ellenkezőleg, minden arra mutat, hogy a közszereplők és az egyszerű polgárok hétköznapi világa közötti szakadék egyre mélyül.” (Abélès 2007, 142) Az ebben rejlő konfliktust pedig a rítus szimbolikája valamint a ritualizáció tökéletesen elfedi.

A rítusok egyik fontos funkciója, hogy segítségükkel megszeliíthetővé válik az idő és átláthatóvá a valóság. Vagyis azzal, hogy időről időre megismétlik őket, egyrészt megerősítik azokat a kollektív hiteket, hogy milyen is a közösség, az adott társadalom világa hogyan működik. Tehát nem csupán egy szerkezetet, struktúrát mutat be, de a működést is. Így van ez a média-

hírek esetében is. Szorosan ide kapcsolódik a rítusok egy másik jellemzője, hogy repetitívek, ismételhetőek. Már Lévi-Strauss felhívja rá a figyelmet, hogy a rituálé két jellegzetes eleme közül az egyik az ismétlés (a másik a széttagoltság) (Lévi-Strauss idézi Abélès 2007, 162). Az ismétlésnek fontos szerepe van az idő kezelésében és a valóság folyamatos fenntartásában. Már az állati kommunikációban, az állatok ritualizációs viselkedésében is megfigyelték, hogy az ismétlődés növeli a hatékonyságot.²⁵ Jan Assmann német óorkutató a rítust a csoport önmegjelenítésének és öngazolásának formái közé sorolja, s kiemeli: a rítusok a kollektív kulturális emlékezésből való részesedést biztosítják a személyes jelenlét révén. A tér-idő dimenzióról pedig a következőket írja: „Az ünnepek és a rítusok szabályszerű visszatérése kezkesedik az identitásbiztosító tudás közvetítéséért és továbbörökítéséért, a rituális ismétlés pedig garantálja a csoport tér- és időbeli összetartozását.” (Assmann 2004, 57)

Persze az ismétlést a rítusként felfogott hírek esetében nem szó szerinti ismétlésként kell elgondolnunk. Ez egyébként más típusú rítusokra sem jellemző. Fontos funkciója az ismétlődésnek a múlttal való folytonosságra való utalás. A rítusok azért keltik a folyamatosság érzetét, mert lassabban változnak, mint a kultúra más összetevői. A hírek esetében lassan változik például a szövegszerkezet (a mai 5w+h majdnem egy évszázada állandó a magyar hírlapírásban, a amerikaiban még régebbi), a tematikus mezők (politika, gazdaság, bulvár, sport stb.) és a hitelesítő eljárások (mit tekintünk objektív nézőpontnak és miként jelöljük ezt a szövegben). (Mindhárom pontot részletesen kifejtem a továbbiakban.)

Ha a híreket rítusként mutatjuk be, akkor utalnunk kell arra a sajátosságára is, hogy a rítus minden esetben specifikálja a szöveg és az előadója, a szöveg és a befogadója viszonyát. Ahogy Abélès fogalmaz: „A rítusban viszont a szertartást végző igyekszik láthatatlanná válni annak érdekében, hogy helyette inkább a szimbólumok beszéljenek, s hogy cselekvése részévé váljon egy rajta túlmutató, az átfogó kollektív történelmet képviselő értékrendszernek. ... itt az érték- és szimbólumrendszer a rituálé révén aktualizálódik.” (Abélès 2007, 153) A médiahírek mint szövegek, szövegtípusok esetében ez a legkomolyabban veendő pont. A hír és előadójának viszonya, a szerző nézőpontja szövegszerűen jelöletlen. A nézőpont, ahonnan a hírt elmondja, leírja a szerző: jelöletlen. Grammatikai értelemben ez E/3 személyt jelent. A médiaelméleti könyvek pedig ezt a semlegességet, az objektivitás kérdéskörében tárgyalják. Idetartozik még az is, mely a legtöbb rítusra igaz: többnyire speciális az a nyelv, amelyen előadják (legjobb példa erre a liturgikus nyelv).

²⁵ Tóth Péter tanulmányában alaposan sorra veszi az állatok ritualizációs viselkedésének jellemzőit (Tóth 1999, 196–197).

Amennyiben a médiahír befogadói oldalát nézzük, akkor is találunk rituális elemeket, melyek ráadásul továbbélnek, médiumtól függetlenül. A 19. században és a 20. század elején a nyomtatott lapok átolvasása volt ritualizált cselekvés (lásd Bausinger 1984, idézi Stuart 2011, 124), majd az 1930-as évektől a rádiós hírek hallgatása, az 1960-as évektől pedig az esti híradó megnézése. Ez a jelenség mindenképpen az információhoz, a régi/új tudáshoz való hozzáférésben, a közös és nagyjából egyidejű részesedésben gyökerezik. „A Benedict Anderson által *elképzel*t közösségnek nevezett jelenség, amely a sajtó kialakulásával egyidős, és máig napról napra termelődik újra, a napilapok kézbevételekor egy olyan folyamatot ír le, amelynek során egy közös szimbolikus tér jön létre, milliónyi egyén egyidejű cselekvése által, akik olvasói tevékenységükkel egy nemzeti kultúrának válnak résztvevőjévé. Ugyanannak a hírnek a tömeges elolvasása majd elfelejtése: olyan tömeges rítus, amelyre a tudat rejtekében kerül sor...” (Silverstone 2008, 117) Vagy a televíziós kultúráról, az amerikai helyzetről Schudsonnál olvashatjuk: „The ritualism of newspaper reading continues for many people. In the 1950s and 1960s watching the network evening news was a ritual for many American families.”²⁶ (Schudson 2003, 172) A mindennapi élet szervezésében a televíziónak, a televíziós híreknek tulajdonítható ritualizációs szerepre már Williams is felhívta a figyelmet 1974-ben (vö. Stuart 2011, 134; s itt idézi Morse 1986-os írását is). A jelenséggel egyébként a már említett Dayan és Katz (Dayan–Katz 1992) is foglalkozik, amikor bemutatják és elemzik azokat a médiaeseményeket, melyek ünnepélyes alkalmakat közvetítenek és emberek millióit ültetik le a televízió elé. A nézők így részesévé válhatnak egy szertartásnak, egy rítusnak. Eredeti példáikban említik a holdra szállást, az olimpiákat, a walesi herceg esküvőjét. Vagy az azóta eltelt időben: II. János Pál pápa temetése, az első afroamerikai elnök Barack Obama beiktatása. Ezek minden esetben rituális jellegű televíziós események voltak. (Ezzel kapcsolatban még bőseges szakirodalmat találunk: Anderson 1991; Bausinger 1984; Hartley 1996.)

A rítusok és a rítusként felfogott hírek jellemzéséhez érdemes figyelembe venni a mítoszkutató Kirk hozzáfűzését: „Ahol a rítus feltűnően jelen van, ott a társadalmi élet számos egyéb aspektusának függvényében van jelen. ... A túlságosan sok szabadidő is eredményezheti a rítusok elburjánzását.” (Kirk 1993, 54) A hírek szükségszerűen függnek a társadalmi élet különböző területeitől, hiszen onnan merítik tartalmukat. A társas világ, a szociális világ eseményeiről, folyamatairól adnak képet. Kirk arról is ír, hogy milyen típusú mítoszok válhatnak rituális alkalmakkor elmondottakká: „a mítoszi funkciók ... Az első típus eredendően a szórakoztatást szolgálja, a második

²⁶ „Az újságolvasás ritualizációja sok ember számára folytatódott. Az 1950-es, 60-as években sok amerikai család számára az esti helyi televíziós híradó megtekintése vált rítussá.

gyakorlatias, a szabályokat ismétli és megszabja az értékeket, a harmadik spekulatív és magyarázatokkal szolgál.” (Kirk 1993, 286–287) Kirk szerint a második típus válhat rítus alapjává. Ha a híreket vizsgáljuk, s különösen az elmúlt másfél, két évtized változásaira, az *infotainment* megjelenésére, akkor azt kell mondanunk, hogy a szórakoztatást sem lehet megkerülni a hírek rítusként való értelmezése során. S ha ezt mondjuk, akkor nem érthetünk egyet maradéktalanul Gerbner álláspontjával, aki ugyancsak három funkcióját emeli ki a történeteknek, a történetmesélésnek, de egészen máshova köti a híreket. Gerbner szerint „A kulturális környezetünket tápláló történeteknek három különböző, de egymással összefüggő funkciójuk van. Az első az, hogy megmutassák, miként működnek a dolgok, a második, hogy leírják mi micsoda a világban, a harmadik pedig, hogy megtanítsanak bennünket arra, hogyan bánjunk mindezzel.” (Gerbner 2002, 11–12) A híreket Gerbner a második csoportba sorolta, s ezzel a külső realizmus elsődlegességét hangsúlyozza a fenomenális világgal szemben.

Végül tekintsük át, hogy Carey milyen lehetőséget lát a hírek transzmissziós, illetve rituális vizsgálatában. Szerinte a transzmissziós modell azzal foglalkozik, hogy miként ad át információkat, tudást a hírműfaj. Azt vizsgálja, milyen hatással van a befogadók attitűdjére, miként tudja felfedni vagy elferdíteni a valóságot. Esetleg, hogyan tudja a társadalmi integrációt fenntartani. Ezzel szemben a rituális modell szerint hírt írni vagy olvasni egyfajta rituális cselekvés, hovatovább drámai aktus. Vagyis nem az információ megszerzésére összpontosít, hanem arra a drámai cselekvésre, hogy a hírekben az olvasó találkozik a világgal, csatlakozik a világhoz. Ezért a rituális modell nem foglalkozik az egyszeri hír(műsor) funkciójával, hatásával, hanem azzal, hogy mi a reprezentáció szerepe az olvasó életében és hogyan épül be abba.

1. táblázat. *Carey összevetése a hírműfaj eltérő kommunikációelméleti megközelítései alapján*

Transzmissziós modell	Rituális modell
A hír információt, tudást ad át.	A hír, dráma.
Az olvasó a hírek segítségével információt szerez.	Az olvasó a hírekben találkozik a világgal, csatlakozik a világhoz.
A hírek vagy hüen leírják, vagy eltorzítják, hogy milyen a valóság.	A hír nem a világ leírása, hanem annak bemutatása, hogy miként működnek bizonyos drámai erők.
Azt vizsgálják, mi az egyszeri hír(adás) funkciója.	Azt vizsgálja, hogy mi a reprezentáció szerepe az olvasó életében.
Vizsgálja a hírek hatását a befogadók attitűdjére.	Hogyan épül be az olvasó életébe a hír.

Carey úgy véli, pontosan meg lehet határozni annak időpontját, amikor a hírműfaj létrejött, ezt a 18. századra teszi, s a középosztály igényeihez köti. Szerinte ebben az időben a középosztály átalakuló életmódja, gazdasági körülményei hívtak létre egyfajta átélésigényt (hunger for experience) mindazzal kapcsolatban ami új, általános vagy egyedi, heroikus stb. Összefoglalóan tehát: „news is not information but drama. It does not describe the world but portrays an arena of dramatic forces and action.”²⁷ (Carey 1992, 21)

A korábbi – Carey elméleti munkáját megelőző – kutatások közül is ismert néhány, mely mintegy „tudásformaként” kezelte a híreket. Robert Park írja *News as a Form of Knowledge* című tanulmányában, hogy a hír, szigorúan véve sem nem story, sem nem anekdota, hanem valamiféle nagyon pragmatikus dolog. Érvel amellett is, hogy a hír a legősibb, legegyszerűbb tudásforma lehetett, talán egyidős az emberiséggel. „Thus it seems that news as a form of knowledge, contributes from its record of events not only to history and to sociology but to folklore and literature, it contributes something not merely to the social sciences but to the humanities.”²⁸ (Park 1966, 137) Ezzel az el-

²⁷ „...a hír nem információ, hanem dráma. Nem leírja a világot, hanem képet ad drámai erők és tettek küzdőteréről.”

²⁸ „Tehát úgy tűnik, hogy a hír mint tudásforma az eseménysorozatok rögzítésére nem csupán a történelemhez és a szociológiához járul hozzá, de a folklórhoz és az irodalomhoz

képzeléssel azonban Carey nem ért egyet, nem fogadja el Park érvelését az általános tudásformával kapcsolatban, hanem ragaszkodik hozzá, hogy egy, a 18. században létrejött kulturális formának tartsuk a híreket. Azzal érvel, hogy az újságírás kialakulása szorosan összefügg a modern demokráciák kialakulásával, s ezzel a háttérrel vált égetően fontossá annak elkülönítése, hogy egy írott szöveg esetében mi a tény és mi a fikció. „The distinction between fact and fiction, journalism and the novel, was itself a historical creation of the early history of printing, driven by needs of the courts in settling claims of libel.”²⁹ (Carey 1997, 329–330) Carey érvelésében különösen azt a szálát tartom a magyar viszonyokra elfogadhatatlannak, amelyben az újságírás és a modern demokrácia kapcsolatáról ír, mivel Magyarországon a nyomtatott sajtó megjelenése a felvilágosult abszolutizmus korára esett, s még nyolcvan-száz évnek kellett elteltie, hogy átalakuljon feudális jogrendszerünk polgári jogrendszerre, s meghonosodjanak egyes demokratikus intézmények.

Mindezek miatt jómagam inkább Park vélekedésével értek egyet, s a dolgozat későbbi részében részletesen be is mutatom, hogy létezett hírforma jócskán a 18. század előtt is, alapvetően azonos tematikus tartalommal mint napjainkban. Amiben Carey-nek igaza van, az az, hogy a 18. században – Magyarországon inkább a 19.-ben – erőteljes mértékben formalizálódott a műfaj. Ám ez nem jelenti azt, hogy korábban ne létezett volna.

Ugyancsak kulturális formaként kezeli a híreket Michael Schudson (Schudson, 1999), *The Power of News* című könyvében úgy foglal állást, hogy a hírek legnagyobb jelentősége nem a közönségre tett közvetlen hatásában van, hanem abban, hogy bizonyos vélekedéseket, tudásokat alakít ki és tart fenn. Félrevezetőnek tartja azokat az elképzeléseket, melyek pusztán információként kezelik a híreket, de azokat is, amelyek ideológiai oldalról közelítenek hozzá.³⁰ Médiaelméletében elköteleződik a kultúraelméleti megközelítés mellett, a médiát tartva a modern élet központi intézményének. Ezen

is, és nem csak a társadalomtudományokhoz, de a humán tudományokhoz is hozzáad valamit.”

²⁹ „A megkülönböztetés tény és szépirodalom, zsurnalizmus és regény között egy történelmi szülemény a nyomtatás történetének korai időszakából, s melyet a bíróságok azon igénye hozott létre, hogy meg kellett oldaniuk a rágalmozási (becsületsértési) ügyeket.”

³⁰ Schudson, Michael: *The Power of News*. Harvard University Press, 1999, 30–31. A médiának hét fő célnak kell megfelelnie Schudson szerint: tényszerű és teljes körű információt kell adni a polgároknak, ezzel segítve döntéshozatalaikat, Olyan koherens kereteket kell nyújtani, melyek segítenek eligazodni a komplex politikai életben. Fel kell mutatni a különféle társadalmi csoportok eltérő nézőpontjait – Herbert Gansre utalva ezt multiperspektivitásnak nevezi. Sok, minőségi hírt kell szolgáltatnia a médiának, emellett képviselje a nyilvánosságot akkor, ha a kormányzatot el kell számoltatni. Empátiát és mély együttérzést képes kialakítani az emberi lét közös ügyeiben. S végzetül a médiának a társadalmi dialógus színhelyének kell lennie. Schudson hozzáteszi, hogy az

belül a hírekről elmondható, hogy részesei világunk megkonstruálásának, s nem visszatükrözői annak. A híreket, Parkhoz hasonlóan ő is tudásformaként nevezi meg, méghozzá nyilvános közösségi tudásként (news as a public knowledge). Carey-vel viszont a tekintetben ért egyet, hogy a hírek formája – s ezzel együtt vagy ennek épp kiváltójaként –, az újságírók munkája is változott. „I want to pursue the notion that news is a historically situated category rather than a universal and timeless feature of human societies.”³¹ (Schudson 1999, 38; vö. Stuart 2011, 1–5) S ennek két szálát részletesen ki is fejtí, az egyik az elbeszélőforma változásai a politikai események tekintetében, a másik pedig az interjúkészítés technikájának átalakulásai a 19. század második felétől.

A rítus, a rítusként értelmezett híradásfolyam tehát olyan összetett jelenségköröket érint, mint a biztonságkeresés, a lelki-fizikai motiváció, a normarendszerek elmélyülése, a kulturális tudás megalapozása, identitáselemek tudatosulása valamint a közösségi szerepek reprezentációja.³² De arról sem feledkezhetünk meg, hogy a rítus sohasem leíró jellegű vagy öncélú, hanem minden esetben pragmatikai funkciója van. Kitch gondolatait idézve: „These social purposes of news – affirming collective identity, making sense of senseless, upholding beliefs – are ways in journalism functions as a ritual process, to use James Carey’s well – known term”. (Kitch 2009, 30)

egyszeri híradásban természetesen nem valósulhat meg mindez egyszerre, hanem a hosszabb folyamatot kell vizsgálni.

³¹ „Azt az álláspontot szeretném hangsúlyozni, hogy a hír sokkal inkább egy történelmileg elhelyezett kategória, mint emberi társadalmak egyetemes és időtlen jellemzője.”

³² Ez a hosszas felsorolás eredetileg Boglárnál (Boglár 2005, 73) szerepel a rítus funkcióival kapcsolatban.

2. Hír: az eseménytől a szövegig

„A hír az emberek koponyájában létezik. Ez nem egy esemény, ez valami olyasmi, amit az esemény után fogunk fel. Nem azonos az eseménnyel, egy próbálkozás arra, hogy rekonstruáljuk az esemény lényegi szerkezetét. A lényegit olyan vonatkozási rendszerben határozva meg, amelynek rendeltetése, hogy az olvasó számára értelmezhetővé tegye az eseményt.”

A fenti idézet Wilbur Schrammtól³³ származik, aki a hírműfajt vizsgálva jól érzékelte és ragadta meg azt a feszültséget, hogy két-három sorban, két-három mondatban kell a lehető legpontosabban és leghitelesebben leírni egy rendkívül összetett eseményt, ráadásul úgy, hogy a kellő műfaji attribútumokkal is rendelkezzen a létrejött szöveg. Tetézve mindezt azzal, hogy az újságíró maga a legkritikább esetben szemtanúja annak az eseménynek, melyről majd „hírt ad”.

2.1. DEFINÍCIÓS PROBLÉMÁK A HÍRMŰFAJ ESETÉBEN

A hírműfaj definiálására számos, ám eltérő példát találunk a szakirodalomban. A szerzők más-más irányú megközelítése tetten érhető a definíciókban is; a hírközlő azt tekinti hírnek, ami elhangzik a rádióban, televízióban, amit kinyomtatnak a lapokban. A közönségnek az a hír, ami érdekli. Klaus Jensen írja egyik befogadásvizsgálatának előszavában: „Cikkem tartalmaz egy esettanulmányt, melyben a televíziós hírműsorok befogadásvizsgálatára adunk példát, e vizsgálat szerint komoly különbség van az *újságírók hírei* és a *befogadók hírei* között – ezzel bizonyítván, hogy még egy ilyen *realisztikus* műfajnak is tág interpretációs keretei lehetnek.” (Jensen 1999, 55) Ezzel szemben a történelem azt fogja hírnek tekinteni egy adott korszakban, amelynek tartalma még sok év múlva is lényeges lesz. Vegyünk most sorra néhány definíciót!

- A hír első sajtóértéskésítés egy legutóbb történt, társadalmilag számottevő eseményről, amely válaszol az 5w+h – *who, what, when, where, why, how* – képletben kifejezett kérdésekre. (Ebben a definícióban együtt szerepelnek a tartalmi és formai kritériumok, Domokos 1994, 213.)

³³ Schramm, Wilbur, *Journalism Quarterly*, 1949. Sept. Közli: Rivers, William – Mathews, Cleve 1993. *Médiaetika*. Bagolyvár Könyvkiadó, Budapest. 87.

- A hírnek tartalmaznia kell, hogy mi történt, mikor, hol, hogyan és milyen szereplőkkel. (Itt csupán formai szempontokat találunk, Szigethy é. n., 43.)
- A hír jelenti azt az összetevőt, mely a hírlapot más nyomtatott médiumtól megkülönbözteti, és gyakran különleges státuszt vagy védettséget vív ki számára a társadalomban, ami lehetővé teszi, hogy a nyilvánosság nevében véleményt fejezzon ki (McQuail 2003, 293).
- Hír mindaz, ami nyomtatásra méltó. (A *New York Times* definíciója.)
- A hír beszámoló egy eseményről, egy tényről vagy egy véleményről, mely érdekli az embereket.
- Egy kurrens eseményről való beszámoló a lapokban, periodikákban, rádióban vagy televízióban.
- Hír az, amiről elég sok ember akar olvasni, nem sérti meg a jó ízlést és nem rágalmazó, becsületsértő.
- Hír minden, ami időszerű és sok olvasót érdekel, és a legjobb hír az, amely a legnagyobb érdeklődést váltja ki az olvasók legszélesebb körében.
- Vagy egy tréfás megfogalmazás szerint: Hír az, amire a szerkesztő azt mondja (Harris–Leiter–Johnson 1985, 29).
- Egy szociológus szerzőpár – Harvey Moloch és Marilyn Lester – szerint a hír konstruált realitás. Olyan dolgokat mond el, melyekről nincs közvetlen tapasztalatunk. Nem észlelt dologról való beszámoló. Azt állítják, hogy az események társadalmilag konstruálódnak, hírértékük nem objektív jellemzőikben rejlik. (Vagyis ez az iskola szemben áll a híreket objektív hírértékük alapján szelektáló modellel.) A tömegkommunikációs eszközök hírtartalma szerintük nem más, mint a hírterjesztők, hírösszeállítók és hírfogyasztók gyakorlati, célirányos és kreatív tevékenységének eredménye.
- Ugyanakkor hírnek tartjuk azt, amikor valaki mond valamit, tehát nem cselekvésről, nem történésről van szó, hanem vélekedésről, megerősítésről vagy cáfolatról. Ez a vélekedés sem mai keletű, a Magyar Távirati Iroda elődjét irányító Kozma Miklós már az 1930-as években vallotta, hogy hírnek számít „a kormányférfiak vagy politikusok szájából elhangzó megnyilatkozások és beszédek is” (Kotroczó 2001, 97). A közelmúlt nemzetközi kutatását nézve a Glasgow-i Egyetem Médiakutató Csoportja a hírek 20 százalékát ilyennek találta. John Austin nyelvfilozófus terminológiájával ezek hírcselekvések, „news performativumok”. A propozíciós tartalom s az illokúciós erő ezekben az esetekben a mondó személyhez kötődik és nem az újságíróhoz. Például: Az elnök megígérte (illokúciós erő), hogy csökkenti az adókat (propozíciós tartalom). Az új-

ságíró ilyenkor nem tesz mást, mint számot ad egy performatívumról, ami azért érdekes, mert a performatívumok nem lehetnek sem igazak, sem hamisak, csak sikerültek vagy sikerületlenek.

- Átfogó hírdefiníciót kapunk Roger Silverstone-tól *Television and Everyday Life* című művében, melyben azt járja körül, miért juthat a televízió olyan nagy szerephez az életünkben: „News is addictive, the more so when the world is unsettled. News is a key institution in the mediation of threat, risk and danger and on Giddens’ terms as well as Winnicott’s, central to our understanding of our capacity to create and maintain our ontological security. And it is this as well as (or as much as) its significance as its role as a provider of information (a term which itself needs careful attention), which needs to be understood if we are to recognise the basic for television’s persistent importance in everyday life.”³⁴ (Silverstone 1994, 17. Az idézet rövidebb változatát a bevezető részben már közöltem.)
- Eltérően vélekedik a hírműfajról a magyar kutatók egy csoportja, akik a hírek populáris kultúrába ágyazottsága mellett érvelnek. Császi Lajos szavait idézve: „a médiahíreket a populáris kultúra egyik olyan alfajának tekintjük, amelyek a *szociális melodramák* közé tartoznak. Hibrid műfajok, amelyek formalizált keretüket azoktól a populáris mítoszoktól kapják, amelyeken keresztül az eseményeket történetekké változtatják át, ám az így megteremtett sztereotip drámai kereteket tárgyilagos, valóságghű részletekkel igyekeznek kitölteni.” (Császi 1999, 25) Császi azonban nyitva hagyja a kérdést, hogy hova soroljuk, miként definiáljuk azokat a híreket, melyek elsődlegesen nem a populáris kultúra kontextusában értelmezhetőek. A hétköznapi médianyelv ezeket *hard news*-nak nevezi.

Azt, hogy a hírek sokfélesége szétfeszíti az egyszerű definíciós kereteket Allan Stuart a következőképpen mutatja be. Szerinte három fő irányt különíthetünk el a hírelemzésben, hírkutatásban. Az elsőben a híreket a politikumhoz sorolják és a hírmédia közönségét mint választót pozicionálják. A második esetben áruvá vált hírekről beszélhetünk, melyek fogyasztóként, vásárlóként szólítják meg a befogadókat. S a harmadik lehetőség, amikor a polgárokat

³⁴ „A hírek adalékanyagok, annál inkább, minél kevésbé rendezett a világ. A hírek alapeszközei a félelem, a kockázat és a veszély közvetítése, valamint Giddens és Winnicott meghatározása szerint alapvetőek ahhoz, hogy megértsük azon képességünket, mellyel megalkotjuk és fenntartjuk ontológiai biztonságunkat. És ez az, amely éppúgy vagy még inkább jelentős, mint információszolgáltató szerepe (amely kifejezés külön figyelmet érdemel), amelyet meg kell értenünk ahhoz, hogy felismerjük a televízió mindennapi életünkben betöltött állandó jelentőségének alapját.”

megcélzó, a közvélemény, a közvélekedés elemeként megjelenő hírekről beszélünk. Saját definíciójában a híreket adott kulturális kontextusban értelmezhető közösségi tudásformaként határozza meg (*form of social knowledge*). Megközelítésében mindenképpen követendőnek tartom azt is: „The concept of *news culture*, I shall argue, resists the analytical separation of the *cultural* from the *economic* and the *political* prefigured by the media – society dichotomy.” (Stuart 2011, 4–5)

Mindezek miatt, ahelyett, hogy újabb hírdefiníciót készítenék a mostani tanulmányhoz, érdekesebbnek tűnik nem csupán magát a *hírt*, hanem a *műfaj* kérdését körüljárni. Ez nemcsak a hírek elemzése és kutatása szempontjából fontos, hanem valamennyi médiaműfaj tekintetében.

2.2. A MŰFAJ JELENTÉSEI

A médiatartalom, a médiaszövegek elemzéséhez impozáns diszciplináris háttérünk van. Jostein Gripsrud *Médiakultúra, médiatársadalom* című könyvében (Gripsrud 2007) négy nagy területet, lehetőséget sorol fel: a szemiotikát, a hermeneutikát, a retorikát és a narratológiát. A szemiotika elemzi a jeleket, kódokat; a hermeneutika az értelmezést, befogadást; a retorika a nyelvhasználatot és a szituációt, míg a narratológia az elbeszélés formáit. Silverstone-nál a narratológia helyett a (média)poetikát találjuk (Silverstone 2008). Mindennek kapcsán – akarva-akaratlan – eszünkbe ötlik Jacobson kommunikációs alapmodellje, melyben oly karakteresen elválasztotta a nyelvészetet és a poétikát (Jacobson 1969). Mintha Gripsrud a jacobsoni 6 elemből négyhez kötné az elemzési módokat. A szemiotika foglalkozik a kódolással, a hermeneutika a vevővel, befogadóval, a retorika a kontextussal, a narratológia az üzenettel. S ami még érdekesebb, a *műfaj* fogalma mind a négy területen felbukkan. Talán ezért fogalmaz McQuail a következőképpen: „Bár a műfaj hasznos fogalom, amely segít eligazodnunk a médiatermés lenyűgöző bőségében és leírni, kategorizálni a tartalmat, nem igazán hatásos elemzési eszköz, mivel egyszerűen túl sok az alkalmazási lehetősége.” (McQuail 2003, 291)

A szemiotika szemszögéből a műfaj: kód. „Egy műfajt szemiotikai szempontból definiálhatunk olyan kódként, amely meghatározza, *milyen típusú jeleket* kombinálhatunk és *hogyan* kombinálhatjuk ezeket a *szövegek* egy bizonyos osztályán vagy családján belül.” (Gripsrud 2007, 115) A műfajok kódként való értelmezése korábban Stuart Hallnál is felbukkan, bár ő nem magára a kódra, hanem kódolás/dekódolás folyamatára helyezi a hangsúlyt (Hall 2007; vö. McQuail 2003, 289).

A hermeneutikában (az értelmezés és a megértés tudományában) a műfaj az elvárási horizont része. „E tekintetben kulcsszerepet játszanak az aktuális szövegtípusról, műfajról korábban szerzett ismereteink és tapasztalataink. A műfajismeret, mint mondtuk, elengedhetetlenül része az elvárási horizontnak.” (Gripsrud 2007, 128) Vagyis nem „naiv” módon nézünk egy hírműsort, egy show-t esetleg olvasunk egy krimi, hanem előzetes ismereteink és ebből fakadóan előzetes elvárásaink vannak a médiatartalommal kapcsolatban. Igen ám, de nemcsak a jelről, műfajról és médiáról van előzetes tudásunk, de magának a világnak a működéséről is. Ezért mondhatja Gripsrud: „Hermeneutikai szempontból ... minden műfaj mögött egyúttal egy sajátos világszemlélet is áll, a világ és a lét megértésének egy módja. Az egyes műfajok az emberi és társadalmi lét különböző oldalaira fókuszálnak.” (Gripsrud 2007, 135)

A retorikában a műfaj pragmatikai jelenség. Gripsrud könyvében a televíziós hírműsorok beszédhelyzetét elemzi a retorika eszközeivel. Ennél jóval feszesebb leírás találunk Aczél Petra könyvében: „A műfaj sem retorikai gyökereiben, sem modern megközelítésében nem formális egység, hanem olyan pragmatikai jelenség, amely a szándék és a hatás között teremt kapcsolatot, és a társas viszonyokat cselekvő módon formálja.” (Aczél 2009, 82–82)

S végül a narratológiában a műfajt mint szerkezeti formát írják le, mutatják be. De figyelembe veszik a formához tartozó funkciót is.

A fenti elemzési lehetőségek mindegyike megtalálható McQuail tömegkommunikációval foglalkozó írásaiban, bár ő nem tudományterületenként halad, amikor azt írja

- A műfajokat a médiatartalom gyártói és olvasói azonos módon határozzák meg.³⁵
- A műfajt funkció, forma és tartalom szerint lehet azonosítani.
- A műfajok megőrzik a textuális formákat, egyben segítik azok fejlesztését.
- A műfaj segít a szövegek előállításában és olvasásában.
- A műfajt sajátos logika, formátumok és nyelv jellemzi (McQuail 2003, 291).

Fiske a műfaj fogalmát az intertextualitás hatókörébe utalja és egyfajta kulturális gyakorlatként mutatja be. Megkülönböztet horizontális és vertikális intertextualitást: a horizontálishoz sorolja a műfaj kérdését, a vertikálishoz

³⁵ Ezzel a meghatározással Hall például nem ért egyet, hiszen háromféle olvasatot is megkülönböztet, s ezek közül csak az egyik egyezik a gyártók jelentéstulajdonítási szándékával. Ám Fiske (2011, 111) hasonlóképpen vélekedik a műfaji konvenciókról, de azt azonnal ideologizálja is.: „Conventions are the structural elements of genre that are shared between producers and audiences. ... Conventions are social and ideological.”

pedig azt a jól ismert jelenséget, miszerint az elsődleges szövegnek tekintett médiaszövegre másodlagos szöveggént épülnek rá az erről szóló, referáló kritikák, publicisztikák stb. Sőt harmadlagos szöveggént megemlíti azokat a hétköznapi beszélgetéseket, pletykákat, melyek ugyancsak ezen médiaszövegre reflektálnak. S a szöveg(ek) efféle cirkularitása tovább erősíti, bővíti a médiaszövegek amúgy is jelentős poliszemikusságát. De térjünk vissza a fiske-i műfaj fogalomhoz: „Genre is a cultural practice that attempts to structure some order into the wide range of texts and meanings that circulate in our culture for the convenience of both producers and audiences.” (Fiske 2011, 110)

A szakirodalmat áttekintve azt látjuk, hogy minden diszciplináris terület valami fontosat mond el a műfajról, de nyitva hagyja a kérdést, hogy hova is soroljuk magát a műfaj fogalmát. Vajon a szövegfogalom része? Besorolható a szövegfogalom alá? Esetleg tágabb annál? A válasz messzire vezethet, fontoljuk meg a következményeket!

Ha visszatekintünk Gripsrud és Jacobson összevetésére, akkor nyilvánvalóvá válik, hogyha a műfaj kód (szemiotika), szituáció/kontextus (retorika) vagy az elvárási horizont része (hermeneutika), akkor nem a szövegelmélet-hez tartozik. Ellenben a narratológiában és a poétikában szövegfogalom lesz. Innen két irányba haladhatunk tovább: vagy nem szövegelméleti keretben tárgyaljuk a műfaj fogalmát, vagy magát a szövegfogalmat bővítjük ki. A szakirodalmat áttekintve mindkét út járható.

Az egyik lehetőség tehát, hogy nem szövegelméleti keretben beszélünk a műfaj fogalmáról. Amennyiben a műfajról nem szövegelméleti értelemben gondolkodunk, akkor tágabb keretet kell keresnünk számára. Ez a tágabb keret az *interakció* lehet. Ehhez vezető szálak már McQuail leírásában is felbukkannak: „a műfaj ... összefügg a célokkal (például tájékoztatás, szórakoztatás és az ezeken belüli változatok), a formával (hossz, ütem, szerkezet, nyelv) és a jelentéssel (valóságra utalás).” (I. m. 288) A cél-forma-jelentés hármassággal nem csupán szöveg, sőt elsősorban nem szöveg írható le, mert sokkal tágabb keretet biztosít annál. Az interakció keretét jelöli ki. Hasonló elgondolást találunk a retorikus Miller összefoglalásában: „a műfaj a retorikai cselekvésben megvalósuló beszéd, diskurzus kategóriája, jelentését a szituációból és a társas környezetéből meríti. Retorikai eszköz az egyéni szándékok és szociális szükségletek közvetítésére...” (Millert idézi Aczél 2009, 89)

A másik lehetőség magának a szöveg fogalmának a kitágítása (s ezzel együtt a műfaj fogalmának a megszélesítése), s itt a szociolingvisztika kutatói járnak élen, akik alapvetően antropológiai nyelvészeti háttérrel rendelkeznek: „ich verstehe den Text als komplexe sprachliche Handlung, die durch eine

interaktive Leistung der Kommunikationspartner zustande kommt...³⁶ (Schegloff elgondolását egyetértő módon idézi Gülich 1986, 21.) A szemiotikai textológia már csak mint közhelyre utal arra a tényre, hogy az egyes szövegek műfaji besorolása inkább a velük szemben támasztott szociokulturális elvárások függvénye, s csak másodsorban szövegtulajdonság. (Petőfi S. 1994, 1999) Ezzel összefüggésben a szakirodalom három vonatkoztatási pontot emel ki. Az első a szöveg létrehozójának a szándéka, ahol is figyelembe kell venni az adott korban, korra érvényes konvenciókat. A második szempont a műfaji besorolásnál, a befogadó értelmezése,³⁷ hogy ő miként, milyen „műfajban” olvassa/nézi/hallgatja az adott szöveget: „egy szöveg műfajtipológiai jellegének meghatározását a mindenkor befogadó (interpretátor) által a befogadás (interpretálás) során felhasznált ismeretektől teszi függővé.” (Petőfi S. 1994, 21) A műfajok kérdésével foglalkozó tanulmányok között találunk olyat, mely a befogadónak kifejezetten ezt a fajta deklaratív tudását vizsgálja (Burgert–Kavsek–Kreuzer–Viehoff 1989) A magyar nyelvű tanulmányok közül László János és Reinhold Viehoff írására utalnék. A szerzőpáros széles körű felmérésre támaszkodva kimutatta, hogy irodalmi történetek megértése során az olvasóknak nem elég megérteniük a szereplők céljait és hiedelmeit, valamint nem elég személyes élményeiket előhívniuk, „egy harmadik tudásforrást is igénybe kell venniük, nevezetesen az irodalmi vagy konkrétabban a műfaji tudást, ami arról tájékoztatja őket, miként alkotható meg egy lehetséges világ egy adott szöveg műfajában” (László–Viehoff 1994, 325). A kutatási eredmények alátámasztották ezt a hipotézist. A biztos műfaji tudással rendelkező olvasók a történetmegértés során alkalmazták is ezeket az ismereteket. László Jánosék vizsgálatukban úgy találták, hogy különösen erős volt a hatás a tematikus szabályok, s kevésbé erős a stilisztikai illetve retorikai előírások tekintetében. A harmadik tájékozódási pont a műfaj vizsgálatának tekintetében természetesen maga a szöveg, melyben feltehető az adott korra, esetleg kultúrára jellemző műfaji elvárások.

A szövegelmélet felől közelítve a műfaj fogalmához, terminológiai különbséggel is találkozunk. Mivel a műfaj az irodalomelmélet szakkifejezése, ezért a nyelvtudományban a szövegtípus megnevezést használják ugyanarra a jelenségre. Műfajelmélet helyett itt a szövegtipológia adja a diszciplináris keretet. Minden szövegelmélet egyetért abban, hogy a különféle szövegeket szövegtípusokba lehet sorolni. Sőt, vannak, akik szerint a *szövegség*nek ez az egyik kritériuma: „hogy ha van a szövegnek definitórikus tulajdonsága, akkor az a szövegtípushoz való tartozás. Egy szövegről akkor fedezzük fel, hogy

³⁶ „...úgy tekintem a szöveget, mint egy összetett beszédaktust, amely által megvalósul a kommunikációs partnerek interaktív teljesítménye.”

³⁷ Mindez egybecseng a hermeneutikánál leírtakkal.

szöveg, ha hozzá tudjuk rendelni egy bizonyos, a kogníció és a kommunikáció szabályai szerint működő szövegtípushoz.” (Kocsány 2001, 337) A szövegelméleti kutatók szerint minden egyes szövegtípusnak jellegzetes makro-, mezo-, és mikroszerkezete van, illetve azokra jellemző jellegzetes tulajdonságok sora írható le. Az egyes típusok nemcsak szerkezetükben különböznek el egymástól, hanem a processzus, a létrehozás és értelmezés folyamatában is. Ezen megközelítésből a szövegtípusok létére bizonyíték például, hogy az emberek nemcsak szövegkompetenciával (az a tudásunk, amellyel rendezni vagyunk képesek egy szöveg darabjait, felfedezzük az összefüggéseket az utalásrendszerben), hanem szövegtípus-kompetenciával (kommunikatív minták, sémák követéséből adódik, s a helyzetnek megfelelően aktivizálódik, lásd Kocsány 2002, 11) is rendelkeznek. Erőteljesen jelentkezik ez az elgondolás de Beaugrande és Dressler szövegelméletében, akik a többi szöveggel való összehasonlítás kognitív műveletéből vezetik le a szöveg egyik kritériumát: az intertextualitás (de Beaugrande–Dressler 2000, IX. fejezet). Tolcsvai Nagy még azzal is kiegészíti ezt, hogy nemcsak az egyének, de a közösség létmódjában is reprezentálva van a szövegtípustudás, mégpedig a hagyománymondásban és „az ehhez illő intézményesített megnyilatkozási lehetőségekben” (Tolcsvai Nagy 2001, 335).

Ugyanakkor ahány szövegelméleti munka, annyi tipologizálási javaslatot talál az olvasó, kutató. Alapvetően két megközelítési módot tudunk elkülöníteni a tipologizálási stratégiában:³⁸

1. Az egyik irányzat szövegtípus-kritériumokat állít fel, s ezekkel kívánja jellemezni az egyes szövegtípusokat. Úgy vélik, hogy egy megfelelő kritériumrendszerrel jól leírhatók és elkülöníthetők az egyes szövegtípusok. Tolcsvai Nagy idesorolja többek között Vatert, Ermertet, Luxot (Tolcsvai Nagy 2001, 331). A magyar tipológiák közül én Róka Jolánét említeném idetartozóként (Róka 1986). Ennek az osztályozásnak a hagyománya az irodalomtudományban is megtalálható, Todorov utal rá: „Todorov *teoretikus műfajokról* is beszél. Ez pedig olyan osztályozás, amelyet utólag vezettek be kutatók és más elméleti szakemberek...” (Todorovot idézi Gripsrud 2007, 115)
2. A másik megközelítési mód – Elisabeth Gülichre (Gülich 1986, 19) utalva – azt mondja, hogy a szövegfajtákra jellemző rendszer a kommunikatív interakcióban konstituálódik. A frissebb, kifejezetten sajtóműfajokra végiggondolt változatát Lünenborgnál olvashatjuk (Lünenborg 2008). A magyar kutatók közül elsősorban Kocsány Piroskát említeném,

³⁸ Ezeket Tolcsvai Nagy részletesen összeveti egymással (Tolcsvai Nagy 2001, 331–332).

akinek munkáiból többször idézek, s eredményeire támaszkodom (Kocsány 1989, 2001, 2002).

A hír szövegtípus-definíción alapuló megközelítését, kritériumrendszer felállítását két szempontból tartom problematikusnak. Az egyik, hogy rendkívül tág a kritériumrendszer, a másik, hogy folyamatosan bővül, ezért lezárhatatlan.³⁹

Az első megközelítési módot követő szerzők ellenérve a második irányzatra, hogy ott Gülich és kutatótársai nem szövegtipológiát, hanem cselekvéstopológiát írnak le. Elgondolkodtató, hogy ez valóban ellenérv-e, avagy természetes helyzet. Úgy gondolom, a szöveg és cselekvéseméletek összekapcsolása, összekapcsolhatósága szükségszerűség. Támaszkodom a továbbiakban Paul Riceour érvelésére is, aki a következőképpen látja ezt: „Alapos érvek igazolják a szövegelmélet cselekvéseméletté alakítását és *vice versa*. ... Röviden annyit mondanék, hogy a szöveg fogalma egyrészt jó *paradigma* az emberi viselkedésre, másrészt a cselekvés megfelelő *referens* a szövegek összességének kategóriájára. Ami az első pontot illeti, az emberi cselekvés jócskán hasonló egy kvázi-szöveghez. Az írás jellegzetes rögzítéséhez hasonlóan van külsővé téve. A cselekvés elszakad cselekvőjétől, s ahhoz hasonló autonómiára tesz szert, mint a szöveg szemantikai autonómiája, jelet, nyomot hagy, beírja magát a dolgok folyásába, és archívúvá és dokumentummá válik.” (Riceour 2000, 196) A gondolatmenetet Riceour még azzal is kiegészíti, hogy egy harmadik területen, a történetelméletben is megerősítést talál a szöveg- és cselekvésemélet közötti megfelelés. Hiszen a történet mégiscsak egyfajta elbeszélés, „igazi” elbeszélés, szemben a fikatív elbeszélésekkel, másrészt pedig a történelem maga múltbéli emberek *cselekvéseivel* foglalkozik.⁴⁰ Ezek alapján azt is felvethetjük, hogy a szövegtípus-kompetencia valójában a cselekvéstípusok, szituációtípusok ismeretén alapul. „A kommunikáció az akció ... típus felismerésével teszi lehetővé a hallgató számára a beszélői szándék megértését és elfogadását, a szándék beteljesítését a résztvevők hozzájárulásával.” (Bazermant idézi Aczél 2009, 85) Cselekvés-szöveg-kultúra kapcsolatáról még Irmengardot érdemes idézni: „A nyelv az egész kultúra prototípusa, és a kultúra szövegek özönéből áll. A szöveg eszerint tág értelemben megfelel a kultúrának, a nyelvnek, magának az embernek. Szűkebb értelemben a szö-

³⁹ Tolcsvai Nagytól eltérő, hármas feosztást ad a tipológiai iskolákról Eöry Vilma, aki szerint az egyik megközelítési mód, hogy a szövegen belüli tulajdonságokra figyel a kutató, ide sorolja Wehrlich kutatásait, a másik csoport inkább a szövegen kívüli tényezőkre figyel, mint Kern és Glinz, míg a harmadik csoport mindkettőt figyelembe veszi, s itt Sandig, Gülich és Raible nevét említi (Eöry 1996a).

⁴⁰ A kiemelések az eredeti szöveg kiemeléseit követik.

veg arra az absztrakt teoretikus szerkezetre referál, mely az általános diskurzusnak nevezett valami alapját képezi. ...A szöveg által betöltött *transzdiszciplináris státus* (kiemelés A. M.) tehát egy transzdiszciplináris modellt követel meg, és ez jelenleg a cselekvéstudományt.” (Irmengard 2004, 436)

Magyar szerzők közül Károly Sándor egy írásában találkozottam azzal a gondolattal, hogy szövegtipológia és cselekvéstipológia összekapcsolódása törvényszerű. „A műfaj egyébként meghatározó a szöveg alakulása, kialakulása szempontjából is, hisz a szövegeknek csak legáltalánosabb sajátosságai, törvényszerűségei érvényesek minden szövegre, egyébként szövegtípusok szerint specializáltak. S ez természetes is, hiszen a szövegtípusok végeredményben magatartástípusok, társadalmilag kialakult, de állandó változásban lévő beszédrendszerek.” (Károly 1979, 29)

Hová tartozik tehát a műfaj/szövegtípus fogalma? Mint mondtam, két utat járhatunk be, ám mindkettő ugyanoda vezet: a *kommunikatív interakcióhoz*. A műfajok szociális konstrukciók, formájuk és tartalmuk a szociális helyzetek funkcióiból, céljaiból és jelentéséből származik. (Kress, Bazerman, idézi Aczél 2009, 85) Mi következik ebből az elemző számára? Ha a hírt, mint műfajt/szövegtípust akarom vizsgálni, akkor nem szorítkozhatom pusztán a szöveg elemzésére, hanem azt a kommunikatív interakciót kell górcső alá vennem, amelyben a hírek konstruálódnak mind a létrehozó mind a befogadó tekintetében.

2.3. KOMMUNIKATÍV INTERAKCIÓ, KOMMUNIKATÍV SZÖVEGTIPOLÓGIA

A szövegtipológia kommunikatív szempontokat is figyelembe vevő megközelítésbe Tolcsvai Nagy szerint hat szempontot érdemes bevonni

- a kifejtettség/bennfoglalás mértéke,
- a nézőpont jelöltsége,
- a kommunikációs színterek jellemzői,
- a szövegek értelemszerkezetének tipikus jellemzői,
- a szöveg általános szerkezetének szövegtípusra jellemző rész tulajdonságai,
- a stílus.

Megvizsgálva a médiahíreket azt mondhatjuk, hogy három szempont szerint egységesek a hírek. Ezen három szempont szövegtípust kijelölő erősségük sorrendjében: a nézőpont jelöltség, mely a legszigorúbb követelmény, az értelemszerkezet általános jellemzői és a kifejtettség/bennfoglalás mértéke. A másik három szempontot figyelembe véve pedig olyan különbsé-

gekre bukkantam, melyek indokoltta teszik külön altípusról beszélni. Ez a három szempont a kommunikációs színterek, médiumok jellemzői, a stílus és a szövegszerkezet.

Vagyis minden hír megegyezik abból a szempontból, hogy nem lehet megjelölni a nézőpontot a szövegben. Ez az egyetlen szövegtipológiai szempont, mely kötelező érvénnyel megfigyelhető volt minden hírtípusnál, vagyis ez lesz a legáltalánosabb követelmény. Ezt a jelöletlenséget a szöveg minden szintjén megtaláljuk, a híráírók kifejezetten törekednek arra, hogy a szerzőt „elrejtsek”. Ez olyannyira sarkalatos szabály, hogyha megsértik, tehát található szerzőre utalás a szövegben, akkor azt már nem a hír, hanem a tudósítás műfajába sorolják. Hogy miért éppen ez lett a legfontosabb szempont, illetve nyelvi technika a hírárás folyamatában, történetében, ennek vizsgálata túlmutat a hírszövegek elemzésén. Azt kellett megvizsgálnom, hogy a társadalmi kommunikáció mely egyéb területein élnek az alany, a nézőpont, a szerző, a megfigyelő elrejtésének módszerével.

A szöveg értelemszerkezetében nem találtam eltérést a médiahírszövegek között. A kifejtettség-bennfoglalás mértékével kapcsolatban, vagyis, hogy mi van részletesen kifejtve a szövegben, illetve mi hiányzik belőle, az újságíró-tankönyvek egy minimumot szoktak meghatározni. Ki kell fejteni a szövegben, hogy *ki*, *mit*, *mikor*, *hol* illetve *miért* és *hogyan* tett, mondott. Ám ebből a minimumból sem mindent töltenek fel szövegszerűen a médiahírek írói, szerkesztői. Az elemzett anyagban minden esetben szerepelt a *ki*, *mit* tett, mondott, történt, ritkábban a *hol* és a *mikor*, illetve az esetek felében elmaradt a *miért* és a *hogyan* kifejtése a hírekből.

Jelentős különbségek adódtak a hírszövegeken belül a szövegszerkezet vizsgálata alapján. A könyvben bemutatom, hogy ezeket az eltérő szövegszerkezeteket éppen tematikus mezők szerint elkülönülve lehet feltárni. Vagyis más-képp alakult egy politikai hír és más egy gazdasági vagy sporthír szerkezete.

A másik szövegtípusokat létrehozó szempont a kommunikációs színtér volt. Más-más hírtípussal találkozunk a nyomtatott sajtóban, a rádióban, a televízióban illetve az interneten. Máshogy konstruál hírt egy egyik, illetve a másik médium.

A harmadik, önálló szövegtípust létrehozó vizsgálati pont a szövegek stílusa lett. Ez szorosan kötődik ahhoz a híráírási szemponthoz, hogy milyen olvasóközönségnek, nézőknek, hallgatóknak szánták az adott híreket. Minőségi lapról van-e szó vagy bulvárlapról, esetleg szaklapról, magazinról. Vagyis három nagy – a társadalmi kommunikáció szempontjából lényeges – területről lehet elmondani, hogy oly módon befolyásolja a hírkonstruálás folyamatát, hogy végül (ugyan azonos műfajúként prezentált) eltérő szövegtípusokat hoz létre. Ez a három terület a híresemény tematikus besorolható-

sága, a hírközlés médiuma, illetve a közönség, a hírek befogadói. (Ezen szempontok közül legrészletesebben a tematikus elkülönülést vizsgálom, a médiumok szerintit és a stilisztikait csak érintem, ezen területek részletes feltárása a következő vizsgálatok feladata lesz.)

Fontos még hozzáfűzni, hogy ezen utóbbi három szempont nem elkülönülten, hanem egymást metszve jelentkezik, vagyis, mindhárom szempont szerint tagolódnak a hírek mint szövegtípusok. Összegezve az eddigieket lásd a 2. táblázatban.

2. táblázat. *A hírek mint szövegtípusok*

Tolcsvai Nagy kategóriái	A hírek esetében altípust létrehozó megkülönböztetés	Nem hoz létre új hírtípust
1. A kifejtettség/bennfoglalás mértéke		Ezen szempont alapján nem tudunk különböző hírtípusokat elkülöníteni. Minden hírrel szemben általános követelmény egy kifejtettségi minimum $(5w+h)^1$.
Nézőpont jelöltsége		Minden hírként prezentált szöveggel szemben alapkövetelmény a szerző, a nézőpont jelöltsége. Ez a legfontosabb kritérium, melynek megsértése esetén kizáródik a szöveg a hír szövegtípusból.
3. Kommunikációs színterek jellemzői	A hírszövegeken belül külön típusok kijelölésére alkalmas szempont. Ezen típusok kommunikációs színterek alapján lehetnek: a nyomtatott sajtó, a rádió, a televízió és az internet hírei.	

4. Az általános szerkezet szövegtípusra jellemző résztulajdonságai	Ezen szempont lehetővé teszi számunkra, hogy további hírtípusokat különböztessünk meg. A szövegszerkezet erősen kötött a hír tematikus mezejéhez: gazdasági, politikai, kulturális, sport-, bulvár-stb. hírekről beszélhetünk, mint külön hírtípusokról.	
A típusra jellemző értelemszerkezet		Az értelemszerkezeti különbségek elemzése nem vezetett külön hírtípusok feltárásához, inkább az érthetőség szempontjából tekinthető fontosnak.
Stílus	A hírszövegek stílusában tükröződik, hogy milyen közönségnek szánták, milyen kommunikációs formáról van szó. Ezért ezen a területen is markáns különbségeket lehet feltárni az egyes hírek között, melyeket külön típusba sorolok	

A vizsgálat eredményeként kapunk egy szövegtipológiát, majd következő lépésként azzal kell szembesülnünk, hogy ezeket a megragadhatóan eltérő szövegtípusokat a tömegkommunikációs eszközök ugyanabba a műfajba tartozó szöveggént prezentálják. Ez annál is érdekesebb, mert Kocsány Piroska már említett dolgozatában egy olyan modellt ír le, amikor egy szövegtípus, a mondás, több műfajnak lesz az alapja (Kocsány 2002). Itt most a híreknél ellenkező irányú folyamatot találunk, többféle szövegtípus sorolódik egy műfajba. Ez felveti a probléma továbbgondolásának szükségességét. Mégpedig oly módon, hogy a tipológiában talált egyetlen olyan pontot, mely minden hírszövegre érvényes: a szerző, az alany, a nézőpont elrejtésének a szempontját kiemelt súllyal kezeljem. Amennyiben társadalmi kommuniká-

ciós keretben gondolkodunk, akkor meg kell vizsgálni, hogy a társadalmi kommunikáció mely egyéb területein találkozunk hasonló módszerrel, a nézőpont elrejtésének nyelvi technikájával. S ezt a technikát milyen céllal alkalmazzák a társadalmi kommunikáció folyamataiban.

A tudásszociológiai írásokban talált magyarázat egybecsengett azzal a hipotézissel, mely szerint az alany elrejtésének mozzanata kulcspozícióban áll abban a folyamatban, melynek során szubjektíven észlelt dolgokból objektív tudást alakítanak ki. A társadalmi kommunikáció leírásaiban, a fenomenológiai megközelítéseket áttanulmányozva Schütz valamint Berger és Luckmann írásaiban találkoztam annak feltárásával, hogy miként tárgyasul a mindennapi világ objektíven megismerhetőként az ember számára. A fenti szerzők amellett érvelnek, hogy a szubjektíven észlelt dolgok „tudásként való” átadásának feltétele ezek objektívációja, vagyis eltávolítása, leválasztása a megfigyelő alanyról. Fontos megállapításuk, hogy ezen objektívációkat – éppúgy mint esetemben a híreket – eszközként használjuk (Berger–Luckmann 1998, 58).⁴¹ Úgy vélem, ezt a gyakorlatot honosította meg az újságírás, hódította meg a maga számára, hogy a tárgyilagosságát még jobban körülbástyázza, s a más helyeken már működő objektívációt beépítse saját gyakorlatába. A dolgozatomban igyekszem bebizonyítani, hogy ez egy történeti folyamat része, mert a hírlapírás történetében ettől eltérő nyelvi reprezentációs technikák is éltek a hitelesség biztosítására. A 18. században – a magyar nyelvű hírlapírás indulásakor – éppen az E/1-ben megfogalmazott, szemtanúktól származó híreket tartották a leghitelesebbnek.

Ezen területek összekapcsolását a következő táblázatban láthatjuk, ahol különféle társadalmi kommunikációs formákat nevezek meg – természetesen korántsem az összeset –, s ezen kommunikációs formákban mindben közös az alany elrejtésének szempontja, ráadásul a pragmatikai ok is azonos: objektív tudást kell létrehozni. Amiben ezen társadalmi kommunikációs formák különböznek, az az időhöz való viszonyuk, a médiaszövegek aktualitáshoz kötöttek, míg a többiek kevésbé. A táblázat azt is tartalmazza, hogy a híreken belül véleményem szerint mely szempontok alapján beszélhetünk külön szövegtípusokról.

⁴¹ Luckmann figyelme már az 1980-as években a kommunikatív műfajok, a hétköznapiokban használt szövegtípusok szociológiai vizsgálata felé fordult (lásd Gülich 1986, 18).

3. táblázat. *Hírszövegek a társadalmi kommunikációban, a nézőpont jelöltsége szerinti összehasonlításban*

Társadalmi kommunikáció								
Médiaszövegek					Közbeszéd		Tudásátadás/ oktatás	
Háttér műsor	Hírek			Egyéb	Köz- mondá- sok, aforiz- mák	Egyéb	Objektív tudását- adás szövegei	Egyéb for- mák
	Szöveg- típusok szerkezet szerint	Szöveg- típusok stílus szerint	Szöveg- típusok közlési hely szerint					
	Politikai hír	Köz- nyelvi, semle- ges stílus	Írott sajtó hírei					
	Kulturális hír	Bulvár stílus	Rádiós hír					
	Bulvárhír		Televí- ziós hír					
	Bűnügyi hír		Inter- net hírei					
	Gazdasá- gi hír							
	Sport hír							

	Környe- zetvédel- mi hír							
	Tudomá- nyos- technikai hír							
A nézőpont jelöletlen minden esetben, mely „módszer” tekinthető a szubjektív tapasztalat objektívként való prezentálásának a társadalmi kommunikációban. Vagyis a szubjektív, megfigyelő alany elrejtése az objektivizálás kulcsmozzanata.								
Eltérés, elkülönülés az időbeli dimenzió alapján történik.								
Aktualizált, „objektív” események, tudások, ismeretek jelennek meg					Kevésbé aktualizált, inkább általános, „örök” tudások, tapasztalatok jelennek meg.			

Szépirodalmi szövegek is élnek az elbeszélő alany elrejtésével vagy akár a mesét is említhetném. Ez utóbbiak abban különböznek a hírektől, hogy nem konkrét személy, helyszín, időpont szerepel bennük, hanem fikciós elemek és tipizált szereplők. Emellett a narratív szerkezetükben is számtalan utalást tartalmaznak saját műfaji besorolásukra. (Gondoljunk az *Egyszer volt, hol nem volt* kezdetre és az *Itt a vége, fuss el véle!* befejezésre.) Ezzel szemben a hírekben mindig konkrét személyekkel, hellyel és időponttal találkozunk.

Miért igénylik az emberek, hogy objektív módon mutassák be számukra a világot a hírek? Akkor is, ha tudják, sejtik, hogy ez nem a „tökéletes” objektivitás. A médiakutatók (Silverstone, McQuail) által „ontológiai biztonság” nevezett, Giddens-től átvett fogalomra utalnék (vö. Stuart 2011, 134). Úgy vélem az embereknek szükségük van arra, hogy igaz/hamis relációban tudjanak viszonyulni a világ dolgaihoz, ám ezt csak az objektívként bemutatott eseményekkel érhető el. Ugyanakkor kognitíven nem gazdaságos azzal bíbelődniük, hogy a Searle által intézményi tényeknek nevezett dolgok komplex ontológiájuk (Searle 1995, 1998).

Milan Kundera *Halbatatlanság* című regényében rendkívül frappánsan fogalmazza meg, hogy ezen újságírói objektivitás igazsága inkább technikai, mint ontológiai jellegű.

„*Felelj igazat*, mondja az újságíró, és mi persze feltehetjük a kérdést, miféle tartalma lehet az igazság szónak ... Hogy tévedés ne essék, emeljük ki, nem Isten igazáról van szó, amelyért Husz János máglyahalált halt, sem a tudomány és a szabad gondolkodás igazáról, melyért Giordano Brunót égették el. A tizenegyedik parancsolat követelte igaznak sem a hithez, sem a gondolkodáshoz nincs köze, ez az ontológia legalacsonyabb emeletének az igaza, a szintizta pozitivisták tényeké, mit csinált C tegnap, miről beszélget, amikor A-val találkozunk, viszonya van-e B-vel. Mindazonáltal még ha az ontológia leges-legalacsonyabb emeletén van is, ez a mi korunk igaza, és éppolyan robbanóerő rejlik benne, mint egykor Husz vagy Giordano Bruno igazában.”

(Kundera 1998, 154–155)

3. Kommunikatív hírszövegelemzés

Egy szöveg sokkal többet elárul magáról, mint azt első olvasásra gondolnánk. Felfejthető benne az alkotói szándék, a szerző viszonya a szöveg tartalmához, a lehetséges olvasatok, az a történelmi-társadalmi kontextus, melyben létrejött: „discourse is not simply an isolated textual or dialogical structure. Rather it is a complex communicative event that also embodies a social context, featuring participants (and their properties) as well as production and reception processes.”⁴² (Van Dijk 1988b, 2) A fejezet célja éppen az, hogy feltárja a hírszövegekben rejlő kulturális többlettartalmakat.

A szöveg komplex, multimediális jel. Vajon ahhoz, hogy valami szöveg legyen, feltétlenül tartalmaznia kell verbális elemet? Akad a kutatók között olyan, aki szerint igen, de akad olyan is, aki szerint nem. Tolcsvai Nagy Gábor nem tekinti szövegnek, amiben nincs verbális elem, Terestyéni Tamás viszont igen. „Szöveg minden *uralkodóan nyelvi produktum*, amely valamilyen interakcióban körülhatárolható egység. A szöveg produktum és produkció.” (Tolcsvai Nagy 2001, 14, kiemelés A. M.) Terestyéni (1991, 7) alapján: „Szövegnek nevezünk minden olyan emberi produktumot (artefaktumot), amely a kommunikáció céljait szolgálja, legyen az a szó hétköznapi értelmében vett verbális szöveg vagy bármilyen egyéb kommunikációs termék: rajz, festmény, fénykép, film, zene, tánc stb – bármi, ami valamilyen (szándékolt) üzenetet hordoz (valamilyen interpretációban).” A két definíció mögött rejlő különbséggel kapcsolatban, Petőfi S. így vélekedik: „A verbális összetevőt nem tartalmazó, multimediális jelölővel rendelkező komplex jelekre való utalás céljára viszont célszerűbbnek tartjuk a multimediális kommunikátum szak kifejezés használatát.” (Petőfi–Benkes 2002, 13.) Jelen dolgozatban magam is e terminológiát fogom követni, vagyis azt tekintem szövegnek, amelyben van verbális összetevő, s amiben nincs, azt multimediális kommunikátumnak fogom nevezni.

Abban azonban egyetértenek a kutatók, hogy a szöveg egyszerre folyamat (produkció) és egyszerre ezen folyamat eredménye (produktum).

⁴² „...a diskurzus nem egyszerűen csak egy zárt, szövegbeli vagy párbeszédszerkezet. Sokkal inkább egy összetett kommunikatív esemény, amely magába ágyaz egy társadalmi kontextust is, amely jellemzi a szereplőket (és tulajdonságaikat éppúgy), mint a létrehozás és a befogadás folyamatait.”

3.1. A SZÖVEG PROCEDURÁLIS MEGKÖZELÍTÉSE

A szöveget folyamatként kezelni kétoldalú dolog. Egyrészt értjük alatta a szövegek létrehozását, másrészt a szövegek megértését is. Figyelembe véve, hogy a szövegalkotás és megértés egymással való harmonizálása a legfontosabb szempont a kommunikáció sikere szempontjából. Ezzel kapcsolatban Petőfi megjegyzi: „kommunikáció akkor funkcionál zavaró momentumok nélkül, ha a bármelyikük (értsd a kommunikációs folyamatban résztvevők – A. M.) által kifejezésre juttatott világfragmentumot a másik is *hozzáférhetőnek* tudja tartani.” (Petőfi 1994, 54)

A műveleti megközelítés részletes leírásait megtaláljuk de Beaugrande – Dressler szövegelméleti tankönyvében (de Beaugrande – Dressler 2000, 55–73) kognitív pszichológiai alapozással. Több, általuk említett szövegkritérium eleve tartalmaz procedurális mozzanatot is. Elsőként a koherenciát említve, ahogy ők meghatározzák: ez a szövegvilág összetevői, vagyis a szövegfelszín alatt meghúzódó fogalmak és viszonyok kölcsönösen elérhető és releváns voltára utal. Az elérhetőség ezen esetben mindenképpen mentális folyamatként képzelhető el. „Egy szövegnek önmagában semmi értelme, csupán a szövegből származó ismeretek és a szöveg felhasználójának fejében tárolt valóságismeret egymásra hatása révén válik értelmessé.” (de Beaugrande – Dressler 2000, 28) De ilyen például a hírérték is. Dresslerék szerint a szöveg olvasásában annál motiváltabb lesz a befogadó, minél nagyobb hírértékkel rendelkezik az adott szöveg. Vagy ilyen lehet a szándékoltóság és elfogadhatóság is. Az elfogadhatóságot oly módon határozva meg, hogy a befogadott közlés a befogadó számára valamiféle használhatóságot vagy relevanciát mutat. Amennyiben ez korlátozott, akkor a kommunikáció kizökkenhet. A következő ismérv, mely szöveggé tesz egy szöveget: a helyzetszerűség. Itt is mentális műveletek sorával kell számolnunk, előismeretekkel az egyes szituációkkal kapcsolatban, forgatókönyvekkel és sémákkal. De Beaugrande-ék szerint ugyanilyen fontos az intertextualitás, ami különösen a jól körülhatárolható szövegtípusok – mint esetünkben a hír – értelmezésénél fontos. Vagyis korábbi szövegek ismerete és ezek összevetése az aktuális létrehozott vagy a másik oldalon a befogadott szöveggel.

Dresslerék hozzáfűzik még, hogy a szövegekkel való kommunikáció során kétféle elv működik. Az egyik csoportba tartoznak az alkotóelvek, a másikba a szabályozók. Alkotóelvnek nevezik azokat az ismérveket, melyek „meghatározzák és megalkotják azt a viselkedésformát, amelyet a szöveggel való kommunikálásként azonosíthatunk. ... Szabályozó elvek, melyek a szövegkommunikációt irányítják, de nem tartoznak a meghatározásához.” Három ilyen szabályozó elvet említenek a szöveg esetében, a hatékonyságot, a hatá-

sosságot és a helyénvalóságot. (de Beaugrande – Dressler 2000, 35) Vagyis a szerzőpáros szövegmegközelítése szinte minden ízében hordozza azt a ketősséget, hogy a szöveg nem csak szerkezet, hanem működés is egyben.

A hírekkel foglalkozó szakirodalomban Van Dijk érinti a szöveggel kapcsolatos procedurális kérdéseket, ugyancsak kognitív alapú megközelítéssel. „The basis of a cognitive analysis of news discourse processing is consists of the interplay between representations and operations in memory. The operations have a strategic nature. Unlike grammatical rules or formal algorithms, strategies are flexible, goal directed, and context dependent.”⁴³ (Van Dijk 1988a, 20) Ír arról is, hogy a szövegmegértés során milyen ismereteket kell mozgósítanunk, megnevezi többek között a világról való tudást éppúgy, mint a társadalmi ismereteket. Ezen tudásokat használjuk fel a szöveginterpretáció folyamatában, amelynek során majd a koherenciát megteremtjük. Mindemellett úgy véli, hogy a szemantikai makrostruktúra az, ami a szöveg mint folyamat (discourse processing) szempontjából a legfontosabb. „Macrostructures are derived from sentence meanings (propositions) of a text by a set of rules in an abstract, e. g., linguistic, theory, by operations such as selection, generalization, and construction.” (Van Dijk 1988a, 12–13) Van Dijk egyébként magáról a szövegmegértés kognitív területéről önálló munkát is készített, melyet felhasznált hírelemzési munkáiban is.⁴⁴

3.2. A SZÖVEG SZERKEZETÉRŐL. A SZÖVEG MINT PRODUKTUM

Az általam idézett szövegelméleti kutatók eltérően vélekednek a szöveg nagy szerkezeti egységeiről, a szövegen belül feltárható szintekről (Petőfi–Benkes, 2002, 76–78; Van Dijk 1988b, 17; Tolcsvai Nagy 2001). Tolcsvai Nagy három szintről beszél, a mikro-, mezo-, és a makroszintről. A mikroszinthez sorolja két elemi egység kapcsolatát, s ezt a szintet nagyfokú grammatikalizáció jellemzi. A mezoszinthez az összetett egységek kapcsolatát, míg a makroszinthez az egész szövegre kiterjedő kapcsolatokat sorolja. Megkülönbözteti ezen szintek nyelvi, illetve szövegtani formáit. A mikroszintnél a nyelvi formák között tárgyalja a határozottság, az egyeztetés, a névmások, igeragok és

⁴³ „A hírszövegek feldolgozásának kognitív elemzési alapja tartalmazza a reprezentációk és műveletek közti összjátékot a memóriában. A műveleteknek stratégiai természetük van. Eltérően a nyelvtani szabályoktól vagy a formalizált algoritmusoktól a stratégiák rugalmasak, célorientáltak és kontextusfüggőek.”

⁴⁴ A makrostruktúrák a szöveg mondatainak (propozícióinak) téseiből származtatódnak. Olyan szabályok sorának kivonatában mint a nyelvészeti elmélet olyan műveletek által, mint a kiválasztás, általánosítás és értelmezés.

személyjelek kérdéseit. Míg a szövegtani formáknál megemlíti a deixist és a koreferencia különféle eseteit (névmási, fogalmi). A mezoszintnél csak szövegtani formákat említ, úgy mint szövegtopik és fókusz megoszlása, mellérendelés, a fogalmi séma és a metafora mezoszintű szerepe, valamint a bekezdés és a párbeszéd alapegységei. S végül a makroszintnél kitér a szövegvilág kérdéseire, annak két fontos pontját kiemelve, a tér és az idő jelölését a grammatikai szerkezetben. Itt tárgyalja a szöveg értelemszerkezetét és általános szerkezetét is, valamint a szöveg stílusát. Vagyis a szövegtipológiai besorolás szempontjából fontos elemek a szöveg makroszintjéhez tartoznak. Ám azt nem mondhatjuk, hogy a mikro- illetve mezoszinten talált sajátosságok ne lennének fontosak egy-egy szövegtípus besorolásánál, azonosításánál. Inkább úgy tekinthetünk ezekre, mint kisebb építőelemekre, melyek lehetővé teszik magasabb szintű struktúrák megfelelő kiépülését a szövegben.

Tolcsvai Nagy úgy véli, hogy a három szintet nem csupán szerkezeti szempontból lehet elkülöníteni, de procedurális szempontból is.

4. táblázat. *Az egyes szövegszintek nyelvi és szövegtani formái Tolcsvai Nagy szerint*

	A szint nyelvi formái	A szint szövegtani formái
Mikroszint (Két elemi egység kapcsolata.)	határozottság, az egyeztetés, a névmások, igeragok és személyjelek	- deixis, - koreferencia (névmási, fogalmi)
Mezoszint (Összetett egységek kapcsolata.)		- szövegtopik és fókusz megoszlása, mellérendelés, - a fogalmi séma mezoszintű szerepe, - a metafora mezoszintű szerepe, - a bekezdés, - a párbeszéd alapegységei
Makroszint		- szövegvilág, - a tér és az idő jelölése a szövegvilágban, - értelemszerkezet, - általános szövegszerkezet, - a szöveg stílusa

A következő részben összegző módon ismertetem, milyen eredménnyel jártak azok a szövegszerkezeti vizsgálatok, melyeket száz, nyomtatott sajtóban megjelent újsághír anyagán végeztem el. Azt vizsgáltam, mit lehet általánosságban elmondani ezen szövegek mikro-, mezo- és makroszerkezetéről.⁴⁵

3.2.1. A hírszöveg mikrostruktúrája

A szöveg mikroszintjén Tolcsvai Nagy szétválasztja a nyelvtani, illetve a szövegtani formákat. Hozzáteszi, hogy a mikroszint nyelvtani formái csak lehetőséget adnak a mikroszintű kapcsolatra (Tolcsvai Nagy 2001, 163). Nyelvtani szint négy területe közül az igealakok ragjai, a birtokos személyjel és a névszók jelei valamint az egyeztetés esetében semmiféle jelentős különbség nincs hírszövegek és más szövegtípusba sorolt szövegek között. Azonban a határozottság és a névmásítás kérdésében tehetünk néhány észrevételt a hírszövegekről is.

A határozottság nyelvi jelölhetőségére hét esetet mutat be, s a megvizsgált 100 hír esetében azt találtam, hogy nem egyforma gyakoriság jellemző rájuk, sőt bizonyos formák kifejezetten „tilosak” ebben a szövegtípusban. A határozottság vizsgálata azért különösen fontos, mivel referenciára alkalmassá teszi a nyelvi elemet.

A hét kategória:

1. határozott névelő+főnév,
2. tulajdonnév,
3. személyes névmás,
4. mutató névmás,
5. tárgyas igei személyrag,
6. birtokos személyjel,
7. kvantorok.

Az utóbbi három, vagyis a tárgyas igei személyrag, birtokos személyjel, valamint a kvantorok használata esetében nem találtam lényeges különbséget a hírszövegek esetében. A többi kategória eredményei a következők: Határozott névelő+főnév: Ez a leggyakrabban alkalmazott formája a határozottság jelölésének a hírszövegekben. Pl.: „*Megnyílnak az európai közbeszerzések*”; „*Parkolóra zuhant a japán kisrepülő*”.

⁴⁵ Az összeállítás során arra törekedtem, hogy a kiválasztott lapok között legyen két országos közéleti lap (*Magyar Nemzet*, *Népszabadság*), két bulvárlap (*Blikk*, *Mai Nap*), egy regionális napilap (*Napló*) és egy hetilap (*Figyelő*). Mindegyik hír 2004 januárjából származik, vagyis egy viszonylag szűk időintervallumból.

Tulajdonnevekkel kifejezett határozottság a második leggyakoribb kifejezési módja a határozottságnak. A hírszövegeknek minden esetben tartalmazniuk kell legalább egy, de inkább 2-3 tulajdonnevet. Ez kötelező kritérium, mely abból a szabályból következik, hogy egy hírszövegnek minimálisan tartalmaznia kell azt, hogy mi történt, kivel, hol, mikor és miért. A hírszövegekben az ágens többnyire tulajdonnévvel jelölt. Egyetlen terület kivétel ez alól, a rendőrségi hírek, ahol jogi akadálya lehet a tulajdonnév publikussá válásának. Az ilyen esetekben határozott/határozatlan névelő+főnévvel jelölik az ágenst. Pl.: „*Elhunyt a kisfiú is*”; „*Metró elé ugrott egy nő*”.

Az, hogy adott esetben határozott vagy határozatlan névelőt használnak-e, attól függ, hogy egy korábbi hírben említették-e már az adott személyt vagy sem. Mivel a kisfiú már szerepelt egy korábbi, a balesetről szóló hírben, ezért az idézett esetben már határozott névelővel szerepel.

Általában tulajdonnévvel jelölik a hírszövegekben a cselekvés helyét is. Pl.: „*Dán repülőjárat Sármellékre*”. Ez alól kivételek azok a hírek, melyek sajtótájékoztatókról szólnak, illetve amelyek különféle jelentések, beszámolók alapján születtek.

Személyes névmás: Kimutatható már a szöveg mikroszintjén is az egyik szigorú szabály: nevezetesen egyetlen olyan szöveg sem lehet hír, melyben E/1, E/2, T/1, T/2 személyes névmás szerepel. Ez persze azzal jár együtt, hogy ilyen számú és személyű igei személyragokat sem találhatunk a hírszövegekben. Kizárólag E/3 illetve T/3 személyes névmás kerülhet bele a hírek szövegébe. De még így is viszonylag ritkák, a személyre utalásnak más formáit preferálják a hírszerkesztők, így a hírszövegekben is ez tükröződik. Az elemzett anyagban talált példa ismét csak idézett szöveghez kapcsolódik, vagyis nem az újságíró által írt szövegrészben találtam személyes névmást, hanem idézett szövegben. Pl.: „*A brit külügyminiszter szerint szinte biztos, hogy Oszama bin Laden él, és az ő hangja hallható ... (58)*” A többi esetben általában elhagyják az E/3, T/3 személyes névmást, valószínűleg stilisztikai okokból.

Mutató névmás: igen ritka, az „ezt”, „azt” forma, a szövegekben kizárólag olyan helyzetben találtam, amikor egy idézett mondatot követő idéző tagmondatot vezetett be. „*A szocialista pártban az európai parlamenti választási kampány stratégiájának és irányításának politikai felelőse Horn Gyula lesz, míg a kampány szervezésével az elnökség a pártigazgatót bízta meg. Ezt Tóbiás József pártigazgató közölte szerdán.*” Vagy egy másik helyen: „*Ezt Hiller István kulturális miniszter közölte szerdán a helyszínen*”.

Tehát olyan módon jelennek meg, hogy a rámutatás a szöveg egy korábbi részére történik. Valamivel gyakrabban fordul elő az „amelyet” kifejezés. Pl.: „*A darab, amelyet Racine drámái...*”; *Ez nem az a típusú könyv, amelyet...*”.

5. táblázat. *A hírszövegek mikroszintjén a határozottság kifejezésének és a személyes névmások kitehetőségének jellegzetes nyelvi sajátosságai*

Kötelező elem	Gyakori elem	Csak speciális helyzetben fordulhat elő, idézett szövegrészekben, vagy ezt követő idéző mondatokban.	Ritka elem	Sosem fordul(hat) elő hírszövegben
Tulajdonnév: személynév, intézménynév, földrajzi név	Határozott névelő + főnév	<i>Ezt, azt</i> mutató névmás. Kített E/3, T/3 személyes névmás.	<i>Amelyet</i> mutató névmás.	E/1, E/2, T/1, T/2 személyes névmás, E/1, E/2, T/1, T/2 igei személyrag

Ezután lássuk a mikroszint jellegzetes szövegtani formáit: a deixist, a névmási koreferenciát, illetve a fogalmi (szójelentésen alapuló) koreferenciát. Ha visszaidézzük, hogy a nyelvi kifejezőeszközök vizsgálatánál milyen eredményre jutottunk – vagyis névmási tekintetben szegényesek a szövegek, ám tulajdonnevekben és határozott főnevekben gazdagok –, akkor nem csodálkozhatunk azon, hogy a névmási koreferencia viszonylag ritka, ellenben a fogalmi annál gazdagabb.

A hírszöveg deixis tekintetében is markánsan eltér más szövegtípusoktól. A deixis definiálása alapján a hírek esetében két területet kell elemeznünk: az egyik lehetőség, amikor a szövegvilág valamely elemére, a másik, amikor magára a szövegre mint vehikulumra utalunk.

Az első tekintetben azt mondhatjuk el a hírszövegekről, hogy a deixis személyre, dologra, minőségre és módra gyakorlatilag nem fordul elő. Kizárólag tér- és időviszonyra történhet deiktikus utalás, de e kettő közül is gyakoribb az időviszony. Pl.: „*Vörösmarty ... szobrát leplezik le ma Hévízen*”; „*most is hivatalban lévő...*”; „*ma kezdődött a majom éve...*”.

A helyviszonyokra utaló deixis ritkább, az elemzett anyagban kizárólag idézett szövegben találtam példát rá. Az idézet származhat egy, a hír kap-

csán megszólaló, nyilatkozó személytől, de a hír egy korábbi szöveges formájából is (pl.: MTI-jelentés, rendőrségi jelentés): „Az utasszállító néhány perc múlva az irkutszki légikikötő közelében volt, itt az előírásoknak megfelelően...”; „Ezután egy, a falu szélén lakó roma család házához mentek, itt az eddigi adatok szerint...”

A deixis másik formája, amikor a szövegre mint vehikulumra történik utalás. Ebből a szempontból két jól elkülöníthető deiktikus formát találtam. Az egyik, amikor verbális szövegrészre történik utalás – ezeket bemutattam az „ezt” mutatónévmás kapcsán –, a másik, amikor az utalás a szöveg nem verbális, hanem képi részére történik.

A koreferenciának két típusáról beszélünk, a tekintetben, hogy előreutalásról (katafora) vagy visszautalásról (anafora) van-e szó. Hírszövegek esetében megfigyelhető, hogy a nyomtatott sajtóban kizárólag anaforáról beszélhetünk, vagyis fogalmi koreferencia esetében előbb szerepel a tulajdonnév, s utána egy másik tartalmas szóval utalnak rá. Ezzel szemben a rádiós és a televíziós, vagyis az akusztikus befogadásra építő hírszövegek ebből a szempontból kataforával élnek. Lássunk példát egy nyomtatott hírből: „Járai Zsigmond, a Magyar Nemzeti Bank elnöke”; „John Kerry ... A Demokrata Párt massachusettsi szenátora”; „George W. Bush ... a Fehér Ház jelenlegi ura”. S nézzünk egy televíziós hírt: „Ma délelőtt a Magyar Nemzeti Bank elnöke, Bod Péter Ákos találkozott a Nemzetközi Valutaalap képviselőivel”.⁴⁶

Névmási koreferenciára igen kevés példát találtam az elemzett szövegekben. Érdekes módon, amit találtam, az rendőrségi, bűnügyi hírekben szerepelt, amire azt a magyarázatot tudom adni, hogy ezen típusnál nem élhetnek az újságírók, vagy csak szűk körben a fogalmi koreferenciával, hiszen valójában vagy keveset tudnak az elkövetőkről, áldozatokról, bűntársakról, vagy egyszerűen nem írhatják meg jogi okokból: „a pénzt egy civil segítőtje vette fel. Őt akkor vették őrizetbe, amikor...”; „A Lada vezetője kisebb sérüléseket szenvedett, őt kórházba szállították...”.

A fogalmi alapú koreferencia típusai közül az N antecedens, N anafora volt a leggyakoribb a hírszövegekben. Ami arra utal, hogy a hírek esetében különösen fontos a – Tolcsvai Nagy szavával – szövegvilágbeli dologszerűség. Az ADJ antecedens, ADJ anafora azért is ritka, mivel a hírszövegeknek tilos bármiféle minősítés alkalmazása, ami lexikai szinten azzal jár, hogy a hírszövegekben rendkívül kevés a melléknév. Tulajdonképpen ugyanezt lehet elmondani a határozószók tekintetében is, azzal a kitételrel, hogy a rendőrségi hírek egyes esetekben tartalmazhatnak olyan határozószókat, melyet a hírszerkesztők is átvesznek. (Pl.: „Ittasan vezetett az a férfi...”)

⁴⁶ Idézi Horváth János: A televíziós újságírás alapjai. In *Műfajismeret*. Bernáth László (szerk.). MUOSZ, é. n., 134.

A fogalmi koreferencia egy érdekes altípusáról szeretnék még néhány gondolatot írni, s ez pedig az ún. tudáskeretből, forgatókönyvből levezethető fogalmi koreferens viszony, mely tág szemantikai keretet képes átfogni. Az effajta koreferencia viszonylag gyakran előfordul a hírekben, melynek oka, hogy általában „bevett” jól ismert eseményszerkezetű dolgok, események válnak hírré, melyek forgatókönyve jól ismert, sokszor szerepel a „típus” a hírekben. Pl.: Tűzvész – kiváltó ok, áldozatok száma, anyagi kár nagysága – elhárítás mikéntje, halálos kimenetelű baleset – felelős – ok – rendőrség munkája – várható bírósági ítélet.

Összefoglalóan azt mondhatjuk a hírszövegek mikroszerkezetének szövegtani formáiról, összhangban a nyelvi elemek gyakorisági jellemzőivel, hogy a deixis két típusa közül a szövegre mint vehiculumra utalás gyakoribb, ennek megkülönböztethetjük a verbális és a nem verbális részre utaló típusát. Ennél ritkább a szövegvilágra utaló deixis. Itt az időviszonyokra utalás a leggyakoribb, esetenként a térbeli viszonyokra utalás is előfordulhat. A koreferencia-viszonyoknál a névmási eset ritka, a fogalmi viszont igen gazdag, melynek stilisztikai okai lehetnek.

3.2.2. A hírszöveg mezostruktúrája

A szöveg mezoszintjének tárgyalását Tolcsvai Nagy két részre bontja. Az egyik részbe a szövegértelem, a másikba a szövegszerkezet formáit sorolja. Az előbbi esetében megemlíti a szövegfókusz-szövegtopik megoszlását, a tematikus progresszió kérdését, a mellérendelést, a fogalmi séma és a metafora mezoszintű szerepét. A szövegszerkezetnél két formát említ: a bekezdést és a párbeszédet.

Az eredmények bemutatása előtt hozzá kell tennem, hogy a hírszövegek mezoszintű elemzése több szempontból is problematikussá vált. A szövegértelem vizsgálata szempontjából a tematikus progresszió hírszövegeken való bemutatásának, működésének nehézkes voltát már Tolcsvai Nagy is leírja (Tolcsvai Nagy 2001, 244–249). Az elméletet kidolgozó Daneš (1982) ugyanis alapvetően mondatpárokkal dolgozott, azokon mutatja be példáit. S amikor Tolcsvai Nagy ezt próbálja követni saját hírszövegelemzésében, akkor azt találja, hogy egyik Daneš által meghatározott típus⁴⁷ sem jelentkezik tisztán a szövegben, sőt sokkal gyakoribb, hogy a tematikus progresszióban a lánc megszakad. Ennek egyik oka lehet Tolcsvai Nagy szerint, hogy a mondattopik és mondatfókusz nem minden esetben egyezik meg a szövegtopik-szövegfókusz

⁴⁷ Daneš négy típusa: egyszerű lineáris téma-réma szerkezet, téma-réma szerkezet végigfutó témával, téma-réma szerkezet levezetett témákkal, többfelé elágazó réma.

tagolással. Magam is azt tapasztaltam, ha Daneš elemzését követjük, a téma-réma lánc megszakad, nem lehet végigvezetni a teljes hírszöveget.

A vizsgálat körét az is szűkítette, hogy metaforák a hírek szövegében ritkán fordulnak elő. Tulajdonképpen, nem is lehetnének, ha az objektivitás elvét szigorúan vesszük. Azonban a hírszövegek plaszticitása miatt mégis szerepelnek bennük metaforák, de ezek annyira konvencionálisak, hogy az olvasó esetleg nem is ismeri fel a jelenséget (lásd Jakusné 2002, 446). A fogalmi sémák⁴⁸ mezoszintű bemutatása és működése is problematikus, mert a hírszövegek túlságosan rövidek ahhoz, hogy a fogalmi séma mezoszinten megragadhatóvá válják. Így igazán alapos elemzést csak a mellérendelések kapcsán tudtam végezni. Ugyancsak a hír szövegtípus sajátosságai miatt a mezoszinten említett két szövegszerkezeti forma körül csak a bekezdéssel lehet érdemben foglalkozni (különösen egy speciális bekezdéssel, a leaddel), a párbeszéddel nem, hiszen ez hírekben nem jelenhet meg.

6. táblázat. *A hírszövegek mezoszintű elemzési lehetőségei*

Szövegértelem vizsgálati lehetőségei		Szövegszerkezet vizsgálati lehetőségei	
Általános szövegeknél	Hírszövegek esetében releváns-e	Általános szövegeknél	Hírszövegek esetében releváns-e
Tematikus progresszió (fókusz – topik)	Nem	Párbeszéd	Nem
Mellérendelés	Igen		
Fogalmi séma	Nem	Bekezdés (lead)	Igen
Metafora	Megszorítással (idiómák, megfagyott metaforák)		

⁴⁸ A fogalmi sémák mezoszintű működéséről Tolcsvai Nagy ezt írja: „A fogalmi séma (tudáskeret, forgatókönyv) mint mentális modell, mint a tudás elméleti összetett elrendezése a szöveg mezoszintjének koherenciájához hozzájárulhat a pusztán említéssel, a fogalmi séma részleges kifejtésével (összetevőinek szövegbeli sorbavételével) és a fogalmi séma megnevezésével és egyidejű részleges kifejtésével.” (Tolcsvai Nagy 2001, 280)

3.2.2.1. Mellérendelések a hírszövegben

Elméleti kiindulópontként előre kell bocsátanom, hogy a mellérendelések típusait nemcsak egy összetett mondaton belül vettem figyelembe, hanem Békési (1982) kutatásai alapján az egy mondatömbön belül megfigyelhető mellérendeléseket is ide soroltam, amelyet mondatok közötti mellérendelésnek neveznek. A saját elemzésemben azonban nemcsak ezeket, de az összetett mondatok közötti mellérendelés-típusokat is megvizsgáltam. Ennek oka, hogy az elemzett anyagban, nagyon estleges, hogy az adott híró, hírszerkesztő egyben hagyja-e a mellérendelő összetett mondatot vagy két külön mondatra osztja. S bár az itt elemzett 100 hír a nyomtatott sajtóban jelent meg, hasonlóakat lehetne elmondani a rádiós vagy televíziós hírekről. Sőt azzal kiegészítve, hogy a hangzó szövegben a mondathatárok megállapítása kétséges lehet. (Erre Kontra Miklós és Németh T. Enikő kutatásai kapcsán Tolcsvai Nagy is utal. Tolcsvai Nagy 2001, 111.)

Összességében mit mutat a gyakorisági vizsgálat? Leggyakoribb a kapcsolatos mellérendelés, majd az ellentétes, a magyarázó, a következtetési, s végül a választó.

7. táblázat. Mellérendelések gyakorisága a hírszövegekben

A mellérendelés típusa	Százalékos előfordulása az elemzett szövegben	Leggyakoribb kötőszó
Kapcsolatos mellérendelés	41,2	és (65%)
Ellentétes mellérendelés	33	de (68%)
Magyarázó mellérendelés	15,5	mert (40%)
Következtetési mellérendelés	9,3	így (56%)
Választó mellérendelés	1	vagy (100%)

A hírekre legjellemzőbb mellérendelési mód a kapcsolatos, ami a hírszövegek azon tulajdonságából következhet, hogy történeteket, eseményeket mesélnek el – bár nem időrendi sorrendben. Kötőelemként a stilisztikai szempontból semleges és kötőszó a leggyakoribb.

Az ellentétes mellérendelés használata is többször előfordul. Érdekes lehet, hogy a leggyakoribb *de* kötőszó esetén a talált 22 esetből 9 baleseti vagy rendőrségi hírből szerepel. Valószínűsíthető tehát, hogy az ilyen típusú híreknél gyakrabban fordul elő az események menetében valamely ellentétes motívum. A teljes ellentétes kötőszós anyagban ez az arány a következőképpen alakul: 32 esetből 15 volt baleseti vagy bűnügyi hír.

Az ellentétes mellérendelések esetében az is látszik, hogy a megszorítóak jóval gyakoribbak, mint a szembeállító vagy kizáró ellentétes mellérendelések. Ezek aránya: megszorító mellérendelés – 78 százalék; szembeállító – 16 százalék, míg a kizáró alig 6 százalék volt.

Az elemzett szövegben a magyarázó mellérendelések gyakoribbak, mint a következtetések. Bár ehhez hozzá lehet fűzni, hogy nem a kitett mellérendelő kötőszavak, hanem az egymást követő mondatok közti viszony alapján a magyarázó mellérendelés még határozottabban megelőzi a következtetési viszonyt. Ennek oka az általános hírszerkezetben rejlik, mely szerint a hírek történetmesélése nem időrendben zajlik, hanem először a történet végét – amit egyben legfontosabb mozzanatnak is tartanak a szerkesztők – írják le, majd kezdik előről, immár részletesebben a történetet, magyarázatot is keresve rá. A hírnek a legtöbb szerkesztőségben megfogalmazott formai követelménye, szerint a hírnek tartalmaznia kell, hogy ki, mit, mikor, hol, hogyan és miért csinált/történt/mondott stb. Vagyis a legelemibb formai követelmények szerint is kötelezően tartalmaznia kell a hírszövegnek egy magyarázó részt is.

Az elemzés szempontjából érdekes, hogy választó mellérendelésre egyetlen példát lehetett találni a szövegekben. Ennek magyarázatát abban látom, hogy a hírszövegek minden esetben az események olyan leírására, bemutatására törekcszenek, amelyek már elfogadottak, nem pedig vagylagosak. Nem írhatnak úgy meg egy hírt, hogy a benne bemutatott esemény vagy A-ként vagy B-ként értelmezhető. Az olvasók a hírektől a kész meghatározásokat várják. Kivételes eseteket persze lehet említeni, azokat a világpolitikai eseményeket, amikor az értelmezők maguk vitáznak azon, miként határozzák meg az eseményt, de ezek a mérlegelő személyek sosem az újságírók, szerkesztők, hanem a politikai vagy a gazdasági élet döntéshozói. Tipikusan ilyen eset volt a 2001. szeptember 11-i terrortámadás, mely esetében az amerikai kormányzat azonnal háborúról beszélt, ellenben a NATO-szövetségesek – tekintettel a háború definíció következményeire – ragaszkodtak a terrortámadás elnevezéshez.

3.2.2.2. Speciális bekezdés a hírszövegben: a lead

A szövegek mezoszintű szerveződésének egyik jól megragadható formája a bekezdés. A hírszövegek esetében találkozunk olyan bekezdéstípussal, amely kötelező része minden egy bekezdésnél hosszabb hírnek. Ez az ún. lead, vagyis az első bekezdés, amellyel indul a hír. A hírelemzésekkel foglalkozó egyik munka így határozza meg a leadet: „The lead will include the main event, and possibly a second event. This necessarily entails giving some information on actors and setting involved in the event. The lead may also incorporate attribution, and supplementary categories such as evaluation.”⁴⁹ (Bell 1991, 169) Nem véletlen, hogy Bell később a leadet mikro-story-nak illetve egybebekezdésnyi sztorinak (one-paragraph-story) nevezi. Kniffa 1980-ban végzett kutatására is utal Bell, amikor is egy 31 elemből, leadből álló anyagon végzett vizsgálata alapján megállapította, hogy a cselekvő és a cselekvés maga mindegyik leadben szerepelt, de egyetlen lead sem maradt meg ennél a minimumnál, valamely körülményt még kiemelt a történetből (Bell 1991, 176). Saját vizsgálataiból Bell még hozzáfűzi, hogy az általa elemzett anyagban a *ki*, *mit* mellett a *hol* is kötelező eleme volt a leadnek, s általában a cselekvő megnevezésével kezdődött a szöveg. Az általam vizsgált anyagban ez másként alakult. Itt legtöbbször egy bővítményt emeltek ki a mondat élére, mégpedig értelmileg mindig azt a bővítményt, amely a hír leglényegesebb (hírérték szempontjából legfontosabb) mozzanatát nevezte meg. Például: „*Nyolcvanegy kilogrammos tumort távoltottak el*”; „*Maximális riadókészültségbe helyezte*”. Erre egyébként Bell is felhívja a figyelmet: „the lead concentrates the news value of the story...”⁵⁰ (Bell 1991, 177) A bővítmény mintegy 40%-ban került előre, az alany, illetve az állítmány pedig egyaránt 6-6 esetben, ami 21-21%-ot jelent. Állítmány például: „*Nem ért egyet*”, „*Őrizetbe vették*”; míg alanyi: „*Több levélbomba is ..., a brit külügyminiszter*”. Leadet a cselekvés tárgyával három esetben kezdtek: „*Digitális ujjlenyomatot vesznek...*”, míg a helyhatározót két esetben emelték ki a mondat elejére: „*Nepálban*”.

⁴⁹ „A lead tartalmazza a fő eseményt és talán egy második eseményt is. Ez szükségszerűen azzal jár, hogy néhány információt adunk a cselekvőről és a környezetről melyet az esemény tartalmaz. A lead szintén magában foglalhatja a tulajdonságokat és olyan kiegészítő kategóriákat, mint az értékelés.”

⁵⁰ „...a lead a történet hírértékére koncentrál...”

8. táblázat. *Kezdő mondatszerkezeti összetevők gyakorisága a leadekben*

Kezdő mondatszerkezeti összetevő	Gyakoriság	Előfordulás
Állítmányi bővítmény	40% (11 db)	1, 6, 42, 43, 44, 53, 54, 59, 71, 81, 98
Állítmány	21% (6 db)	18, 28, 49, 62, 63, 79
Alany (jelzővel)	21% (6 db)	56, 58, 68, 70, 74, 80
Tárgy (jelzővel)	11% (3 db)	50, 55, 78
Helyhatározó	7% (2 db)	69, 82

Arra, hogy a leadekben leggyakrabban azt a részt emelik ki, mely az újság-szerkesztői szabályok szerint a hírértékét adja, jól rávilágít a hír kettős funkciójára, mely egyrészt jelenti a történet összefoglalását, másrészt a hírszövegnek az elkezdését is, utalva arra, hogy további információkra számíthatunk a szöveg későbbi részeiben.

A hírekkel foglalkozó tankönyvek⁵¹ nagy részletességgel tárgyalják a leadtípusok kérdését, s le is írják a különféle variánsokat. Az ezen könyvekben talált megkülönböztetések vagy jelentéstani vagy stilisztikai szempontból nevezik meg az egyes leadtípusokat. Mivel a lead, mint bekezdéstípus nem kizárólag a hírekhez tartozik – kezdődhet leaddal interjú, riport, kritika is – ezért az általam összegyűjtött leadtípusok nem mindegyike lesz alkalmazható a hírek esetében.

A szerzők a következő leadtípusokat sorolják fel: legáltalánosabb az ún. összegző lead, mely a már említett ki, mit, mikor, hol, miért és hogyan kérdésre válaszoló egyszerű mondat. Ha ezen elemek mindegyikét tartalmazza a mondat, s egyéb elemeket nem, akkor beszélhetünk összegző leadról. Egyben ez a leggyakoribb leadtípus is. Az összegző leadre jó példa: *„Nyolcvanegy kilogrammos tumort távolítottak el egy 47 éves asszony testéről a bukaresti Floreasca kórházban szerdán. Tizennégy amerikai és román orvos hét órán keresztül váltot-*

⁵¹ Három tankönyvet vizsgáltam meg abban a tekintetben, hogy milyen leadtípusokat különböztetnek meg: Harris J. – Leiter, K. – Johnson, S.: *The Complete Reporter*; valamint Friedlander, Jay Edward – Marsh, Harry – Masterson, Mike: *Excellence in Reporting* című könyvét; s végül Itula, Bruce, D – Anderson, Douglas A.: *News Writing and Reporting for Today's Media* című tankönyvét.

*ta egymást a műtőben. A szokatlan beavatkozás kitűnően sikerült, néhány helyre-
állító plasztikai műtét után az asszony egészségesen térhet haza Brassóba.”*

A másik leadtípus az esemény egy mozzanatát, egy epizódját ragadja ki, azt állítván középpontba.⁵² Erre az elemzett szövegekben két példát találtam. „*Hatvankilós a világ – immár hivatalosan is – legnagyobb kiadott könyve.*” Találtam viszont több olyan leadet is, mely ún: eseményt előre jelző lead. Ezeket olyan hírek bevezetőjéül írták, melyek a figyelmet szeretnék felhívni egy, még be nem következett, de várható eseményre. A másik típus, amikor a hírben leírt, már megtörtént dologból következő eseményre, történésre szeretnék a figyelmet irányítani. Ilyen például: „*Akár 12 százalékosra is emelkedhet a diákhitelek kamata. A tavaszi félévre vonatkozó kamatot a jövő héten határozza meg a Diákhitel Központ (DK Rt.) igazgatósága.*”

A következő, gyakran alkalmazott leadtípus az idézetet tartalmazó lead. Ezt a típust azokhoz a hírekhez választják, melyek nem valamely eseményről vagy történésről számolnak be, hanem egy sajtótájékoztatóról, megnyitóról vagy bármely más verbális megnyilatkozásról. Másik típusa ennek, amikor fontos dokumentumokból vesznek át idézeteket a hírszerkesztők. A 33 leadből esetemben 4 tartalmazott idézetet: „*– A kormány kezében van a döntés az euróbevezetés időpontjának kijelöléséről – mondta Járai Zsigmond a Magyar Nemzeti Bank elnöke, újságíróknak egy konferencián szerdán.*”

Szorosan az idézetleadhez köthető a véleményt tartalmazó lead is, mégpedig abból a szempontból, hogy ez esetben nem szó szerint idéznek egy szövegből, hanem valakinek – legyen az személy vagy testület – a vélekedését írják meg az első bekezdésben. Vagyis nem az újságíró, szerkesztő véleményéről van szó, hanem egy eseménnyel kapcsolatos szakértői vagy döntéshozói véleményről. Két ilyenről találkoztam az elemzett anyagban: „*A brit külügyminiszter szerint szinte biztos, hogy Oszama bin Laden él, és az ő hangja hallható a terrorvezérnek tulajdonított legújabb felvételén.*”

Mindezek mellett kiemelhető a leadben egy várt esemény elmaradása is. Amikor az események várt menetéhez képest valami mégsem következik be – amikor a forgatókönyv szerinti eseménymenet megszakad vagy másként folytatódik. Erre is találtam két példát a leadek között: „*Még nem találták meg a szombaton a Vörös-tengerbe zuhant egyiptomi chartergép roncsát.*”

Az utolsó típus, amely az általam elemzett hírányagban megtalálható volt, az az ellentétre építő lead. Ez utóbbi inkább stilisztikai típusnak tekinthető.

⁵² A tankönyvek ezenkívül felsorolnak olyan leadtípusokat is, amelyek arra épülnek, hogy a főbb összetevők közül egyet kiemelnek és azt részletezik, ez alapján írnak: ki-leadról (who lead), mit-leadról (what lead), hol-leadról (where lead), mikor-leadról (when lead), miért- és hogyan-leadról (why lead, how lead). Az általam összegyűjtött anyagban egyetlen példát sem találtam ezekre a leadtípusokra.

Vagyis az újságíró talál egy olyan mozzanatot a történetben, amelynek kapcsán egy ellentétre fel tudja hívni az olvasók figyelmét már az első bekezdésben. Erre egyetlen példát találtam: „A leszállópálya helyett a mezőn landolt tegnap Münchenben az Austria Airlines egyik Fokker 70 típusú utasszállítója.”

9. táblázat. Leadtípusok gyakorisága az elemzett anyagban

Leadtípus	Gyakoriság az elemzett anyagban
Összegző lead	55% (18 eset)
Eseményt előre jelző lead	12% (4 eset)
Esemény elmaradását bemutató lead	6% (2 eset)
Ellentétes lead	3% (1 eset)
Idézetet tartalmazó lead	12% (4 eset)
Véleményt tartalmazó lead	6% (2 eset)
Az esemény egy mozzanatát kiemelő lead	6% (2 eset)

Az összesítésből látszik, hogy a legkedveltebb, leggyakrabban alkalmazott leadtípus az összegző lead. Ehhez kapcsolódóan még két dolgot szeretnék megemlíteni. Az egyik az, hogy érdekesnek tartottam megvizsgálni, hogy azon hírek esetében, melyeknek nincs leadjük, mégpedig azért nincs, mert csupán egyetlen bekezdésből állnak, milyen felépítése van annak az egyetlen bekezdésnek. Illetve, hogy mennyiben hasonlít magához az összegző leadhez. Más szóval tekinthetünk-e úgy a hírszövegekre, hogy amennyiben csak egyetlen bekezdésből áll, akkor az az egyetlen bekezdés tulajdonképpen megegyezik egy összegző leaddal. Az elemzett anyagból jól látszik, hogy a válasz igenlő, vagyis az első (1–3) mondat minden esetben úgy épül fel, mint egy összegző lead. Az összegző leaddal kapcsolatos másik észrevételem az olvasó szempontjait tükrözi. Az olvasók, amennyiben a hírek első bekezdésében megkapják az eset összefoglalását, mérlegelhetik, hogy érdekes vagy fontos számukra az adott hír annyira, hogy továbbolvassák. Ha nem, akkor a lead elolvasása után befejezhetik az adott hír olvasását, és továbblapozhatnak.

3.2.3. A hírszöveg makrostruktúrája

A legfontosabb szövegtipológiai sajátosságokat a szövegek makrostruktúrája tartalmazza. A szöveg mikro- és mezoszintje mintegy előkészítette, illetve tükrözte mind nyelvtani, mind szövegsajátosságaiban azokat az elemeket, melyeket makroszinten említenek a szövegelméleti tankönyvek. Ez a makroszint a hírek esetében – és minden jól megragadható szövegtípus esetében – erőteljesen szövegtípus-specifikus. Ezért a makroszint szerveződését most általánosan érintem, s a következő szövegtipológiai fejezetben elemzem részletesen a híreket.

A makroszint legfontosabb szövegösszetevői Tolcsvai Nagy alapján a szövegvilág, melybe beletartozik a nézőpont, valamint a szövegtopik és fókusz kérdése. Ide sorolja a tér- és időjelölést, valamint a szöveg általános szerkezetét, értelemszerkezetét, stílusát és címét is.

A szövegvilág tárgyalása, meghatározása különösen fontos a hírműfaj esetében, mivel „a szöveg nem *tükrözi* a világot, nem leképezi, hanem reprezentációk összetett rendszerében modellálja, a nyelvi interakcióban résztvevők számára többé-kevésbé hasonló módon”. (Tolcsvai Nagy 2001, 121) Újra aláhúzhatjuk, hogy az újságírók által emlegetett objektivitás (valóságtükrözés) elve nem más, mint egy munkamenet leírása, egy stratégia, melynek grammatikai vonatkozásai is vannak, s valójában nincs köze az ontológiai objektivitáshoz. A szövegvilág fogalmához még annyit kell hozzáfűzni, hogy néhány társudományban használják hasonló pozícióban a *lehetséges világ* megfogalmazást, de a szövegelmélet ragaszkodik a szövegvilág megnevezéshez. (A két elnevezésről lásd Petőfi 1994, 49.) A szövegalkotás és szövegmegértés folyamatszerűségéből következően a szövegvilág nem lezárt rendszer.

Tolcsvai Nagy a példái között szereplő hírszöveg nézőpontjáról (beszélőről) illetve a térjelölésről és az időjelölésről a következő megállapításokat teszi: „Az író (hírfogalmazó) térbeli helyzete háttérbe szorul, viszonya az esemény helyéhez kikövetkeztethetően távoli.” (Tolcsvai Nagy 2001, 145) Az idő esetében megállapítja, hogy nincs jelölve a beszédidő – ezt a szövegtípus sajátos vonásaként értelmezi. Megjelenik még a szövegben a beszédbeli esemény jelene, múlt időben. Mivel jó néhány hír tartalmazza a leírt esemény háttérét is, ezért Tolcsvai Nagy utal arra, hogy a hírszövegben nem csupán egyféle múlt időt találunk, hanem megemlíthetik a közvetlen múlt mellett a közeli, illetve a régmúltat is.

Tolcsvai Nagy elemzéseiből azonban kimaradt egy hírtípus, mely jelen van a magyar napilapokban. Ezek pedig az előzetesek (főleg kulturális hírek esetében), vagy olyan hírek, melyek valamely esemény várható voltáról tudósítanak. S ezekben megtalálható a jövő idő is a hírszövegekben. S ráadásul

nemcsak a szövegírás idejéhez képest jövő idő ez, hanem a szövegolvasás idejéhez képest is, hiszen különben a kulturális előzetes – melynek célja, hogy az érdeklődők elmelessenek az adott rendezvényre – nem felelne meg funkciójának.

A hírek időszerkezetében fontos, hogy nem kronológiai sorrendben meséli el a történetet. Egyes kutatók ebben látják a hír szövegtípus legfontosabb jellemzőjét. „Probably the most striking characteristic of news discourse comes from the non-chronological order of its elements: the nature of the lead, time structure, and what Van Dijk has called the instalment method, by which an event is introduced then returned to in more detail two or more times”⁵³ – írja Allen Bell (Bell 1991, 172).

A szövegvilág miatt fontos beszédhelyzetről az írja Tolcsvai Nagy, hogy az újsághír szövegtípusából eredően a hír írója semlegesen közvetít egy napihírt. A nyelvi cselekvések esetében úgy vélekedik, hogy csak a beszéd és a megértés fontos a hírek esetében, „más cselekvések itt nem lényegesek”. Ezzel annyiban vitatkoznék, hogy a hírszövegekben, az események leírásánál igenis találkozunk más nyelvi cselekvésekkel is. Igen gyakran találkozunk nyelvi cselekvésekről szóló hírekkel, vagyis olyanokkal, melyek nem egy történetről, eseményről szólnak, hanem arról, hogy valaki – általában magas társadalmi pozícióban lévő személy – mondott – sajtótájékoztatón, konferencián – valamit, aminek hírértéke van. Ezek mindenképpen nyelvi cselekvésként értelmezhetők. A nemzetközi szakirodalomban Bell is megemlíti, hogy a híreknek milyen nagy része áll beszédből: „Talk embedded within a story consists of the talk itself and the attribution to a speaker. The attribution names the source, and may specify time and space, ... the verb used to describe the act of speech. ... We could call these groups in particular news performatives to adapt Austin’s terminology. They perform the act which they describe and are characteristic of news as talk. Performatives cannot be true or false.”⁵⁴ (Bell 1991, 206) Vagyis a hírek, mint szövegtípusok bemutatásánál nem feledkezhetünk el arról a hírtípusról sem, mely kifejezetten nyelvi cselekvést tartalmaz, erről tudósít. Fishman (1980, 99) ehhez még azt is hozzáfűzi, hogy

⁵³ „A hírszöveg legszembevetőbb jegyei valószínűleg abból származnak, hogy a történetmesélés sorrendje nem időrendben halad: a lead természete, időszerkezete és amit Van Dijk beágyazási módszernek nevezett, ami által egy eseményt bevezetünk, majd még részletesebben visszatérünk rá két-háromszori alkalommal.”

⁵⁴ „Egy történetbe beágyazott beszéd magából a mondanivalóból és a beszélőnek való tulajdonításból áll. A tulajdonítás a források nevei és esetleg közelebbről az időpont és helyszín ... az ige, melyet beszédaktusok leírására használunk. ... Ezeket a csoportokat Austin terminológiája szerint hír performatívumoknak is nevezhetnénk. Végrehajtják azt az akaszt, amelyet leírnak és a hírt mint szöveget jellemzik. A performatív kijelentések nem tudnak igazak vagy hamisak lenni.”

az újságírók kifejezetten szeretik ezeket a performatívumokat idézni politikusoktól, a diplomáciai élet szereplőitől. A *news performative* kifejezés nem egyedülálló Bellnél, McQuail is számos ilyen irányú kutatást említ, többek között a Glasgow-i Média Csoport és Morin elemzéseit (McQuail 2003, 301).

4. A hírszövegek általános szerkezete

A szövegek általános szerkezete – amennyiben elbeszélő szövegekről van szó, melyeket nem szépirodalmi igénnyel hoztak létre – követi az események időbeli menetét, lefolyását. Vagyis a történet elejét mondja el a szöveg bevezetésében, a további eseményeket a tárgyalás részben, míg az eredményt, a végkifejletet a befejezés tartalmazza. Ezzel szemben a hírek szerkezete gyökeresen más, a befejezéssel kezdődnek (eredmény, végkifejlet) majd ezt követi a bevezetés és a tárgyalás. Ezt a szövegszerkezeti sajátosságot nevezte úgy Békési Imre, hogy a hírek tulajdonképpen kétszer kezdődnek el. Ennek megokolása az újságírói szempontok alapján úgy hangzik, hogy a legérdekesebb, legfigyelemfelkeltőbb mozzanatot kell kiemelni a híreseményből, mely szükségszerűen a történet zárása. Egyébként a híreknek ezen tulajdonsága már régóta ismert és elemzett mind a nemzetközi mind a magyar hírekkel foglalkozó szakirodalomban.

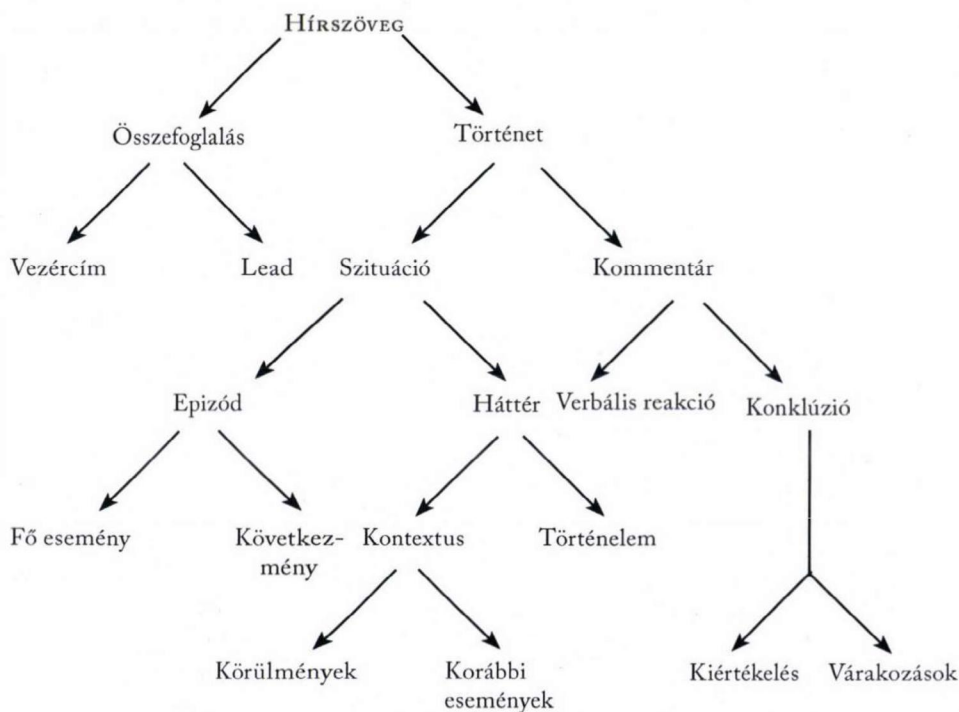
Az események menetét fordítottan közlő híráírási gyakorlat – melyet az újságírótankönyvek, s néha az elemző írások is *fordított piramis* (inverted pyramid) szerkezetnek neveznek –, történetiségét tekintve valamikor az 1880-as években bukkant fel az amerikai napisajtóban.⁵⁵ „The technique of the lead – that is of the opening statement giving the gist of the most important facts of the story and leading into the more chronologically arranged main report – was developed in the 1880's. E. L. Shuman ... was to put the marrow of the whole story in the first paragraph.”⁵⁶ (Mott 1954, 158) Ezt a formát a 20. század elején német elemzők meglehetősen lebilincselőnek, bár némiképp romanti-

⁵⁵ Él egy ettől eltérő magyarázat is egyes amerikai újságírótankönyvekben, mely szerint az amerikai polgárháború idején (1861–1865) jött létre a fordított piramis szerkezet, mivel a csatatérrel tudósító újságírók attól tartottak, hogyha időrendben írják meg a történetet, akkor az – a táviró-szolgáltatás sérülékenysége folytán – könnyen megszakadhat, s a harc vége, a csata eredménye sosem jut el a szerkesztőségbe. S így igyekeztek minden fontosat leírni a hír elején, megfordítva ezzel az időrendiséget a hírben. Lásd Friedlander, Jay Edward – Marsh, Harry – Masterson, Mike 1987. *Excellence in Reporting*. West Publishing Company, 50. Illetve ugyanezt az álláspontot képviseli: Harriss–Leiter–Johnson 1985, 96. Mindez Stuartnál: „This included the inverted pyramid structure of news accounts, as unreliable telegraph lines made it necessary to compress the most significant facts into the summary lead paragraph.” (Stuart 2011, 38)

⁵⁶ A lead technikáját – ami azt jelenti, hogy a kezdő kijelentésben megadjuk a sztori legfontosabb elemeinek a magját és továbbmegyünk az egyre inkább kronologikusan elrendezett fő esemény felé – az 1880-as években fejlesztették ki. E. L. Shuman azon volt, hogy a teljes történet veleje benne legyen az első bekezdésben.

kusnak tartják, amit azzal magyaráznak, hogy az amerikai újságírás állandóan kettős elkötelezettségnek tesz eleget, az egyik a ténszerűség, a másik a szenzációosság. „Zweierlei Ursachen bestimmen die Rolle der Nachricht in der amerikanischen Zeitung. Tatsachensinn und Sensationslust. Beide Ursachen sind nicht einander entgegengesetzt, sondern sie ergänzen sich. Sensationslust ist die Romantik der Tatmenschen.”⁵⁷ (Dovifat 1927, 83) Gripsrud pedig arról ír, hogy a norvég újságírásban ez a hírszerkesztési forma a második világháború után tűnt fel, ugyancsak amerikai importként. Korábban lekerekítettebb formájúak voltak a hírszövegek (Gripsrud 2007, 180).

10. táblázat. *A hír szövegének szuperstruktúrája (Van Dijk, 1988a, 55)*

A hírek sajátos szerkezete nemcsak a médiakutatóknak szűrt szemet, de számos szövegméleti szakember, elsősorban Teun A. van Dijk (1988a, b) és

⁵⁷ „Kétféle ok határozza meg a hírek szerepét az amerikai újságokban. A ténszerűség és a szenzáció kedvelése. A két ok nem szemben áll egymással, hanem kiegészítik egymást. A szenzáció kedvelése a tények embereinek romantikája.”

Békési Imre (1974, 1982) végzett ilyen irányú elemzést hírszövegeken. Van Dijk elemzései nyomán leírta az ún. *news scematat*, vagyis azt a szerkezetet, amire a valós eseményt a hír szövegében átfordítják. A 10. táblázat bemutatja Van Dijk⁵⁸ vizsgálatainak eredményét.

Az a szövegtipológiai vizsgálat, amely alapján Van Dijk megalkotta ezt a hírsémát, egy alapos gyűjtés az 1982. szeptember 14-i újságokból, szám szerint 138 újság 700 híre alapján, melyeket több mint 100 országból gyűjtöttek össze, s mind ugyanarról az eseményről számolt be: Gemayel, libanoni elnök elleni merényletről (Van Dijk 1988, 31). Magam a Magyar Távirati Irodában megvizsgáltam az 1996. május 20–26. közötti hét híryanagát. Ezen a héten 629 cikk (hír, információ, előzetes, felhívás, tudósítás) jelent meg a *Belföldi Hírek* című MTI-kiadványban. Ezek a cikkek tartalmilag a tágabb értelemben vett közülethez kapcsolódnak, politikai, gazdasági, rendőrségi hírek kerülnek ide, s néhány kulturális vonatkozású cikk. Nem szerepel viszont a sport, mely külön szerkesztőséghez tartozik a Távirati Irodán belül.

11. táblázat. *Az MTI híryanagának felosztása*

Az 1996. május 20–26. között megjelent írások felosztása

Sajtóközlemények, dokumentumok	35,3%
Sajtótájékoztatón elhangzottak	31,5%
Tanácskozások, konferenciák, ülések hírei	20,9%
Előzetesek	10,9%
Felhívások	1,1%
Helyesbítések	0,3%

Talán az írások illetén keletkezésében, vagyis hogy sajtótájékoztatón, konferencián, egyéb eseményeken *elhangzottakból* születnek a hírek, gyökerezik az, hogy az írások 90%-a szerkezetileg eltér a Van Dijk-féle *news scematától*. Van Dijk ugyanis a Gemayel elnök meggyilkolásáról és Libanon megtámadásáról szóló cikkeket elemezte, melynek középpontjában *történés, cselekmény* állt. Ezzel szemben az MTI hírei nagyrészt arról szólnak, hogy valaki *mondott* valamit. Ezeknél a híreknél pedig értelmezhetetlen, értelmetlen lenne a

⁵⁸ Van Dijk sémáját egyébként magyar nyelven Tolcsvai Nagy közli, Tolcsvai Nagy 2001, 316; magam az egyes kategóriák elnevezésénél nem minden esetben követtem az ő fordítását.

news schemata szerinti epizódokról vagy körülményekről beszélni (ami az adott szituációban a sajtótájékoztató színhelyének leírását jelentené), mert ezek a hírek nem tesznek mást, mint a valaki által elmondott *szöveget* ismertetik. Az egyetlen olyan hírcsoport, mely illeszkedik a *news schemata* szerkezetre, a rendőrségi hírek voltak, mert ezek a Gemayel-gyilkosságról szóló hírekhez hasonlóan eseményről – betörésekről, balesetekről, gyilkosságokról – szólnak.

Nem véletlen tehát, hogy a hírek szerkezete gyökeresen más lesz, attól függően, hogy egy politikai eseményről, szóbeli állásfoglalásról szólnak, vagy gazdasági, kulturális, sporteseményről, esetleg bulvárhírről van-e szó. Vagyis attól függően, hogy milyen esemény, cselekmény az, amit bemutat a hír, más-más szövegszerkezet jelenik meg. Miközben a hírszövegeknek ezt az aspektusát vizsgáltam, kiderült, hogy az egyes eltérő szerkezetek eltérő tematikus mezőkhöz tartozó hírekhez köthetők. Nem véletlenül, hiszen más típusú cselekvésekről számol be a politikai és másról a bulvárhír. (Ezzel egyúttal cselekvéstipológia és szövegtipológia egymásra épülése is igazolódott a vizsgálatokból.) Ha ugyanarról a dologról írnak is, más szempontrendszer szerint, más prezentációs technikával teszik. Ezek után érdemesnek látszott megvizsgálni ezeket a nagy tematikus mezőket – illetve az itt prezentált híreket – sajtótörténeti kialakulásuk és formálódásuk szempontjából is. Kiegészítve ezt annak felderítésével, hogy a sajtó megjelenése előtt mi lehetett az a médium, amelynek segítségével ezek a tematikus mezők éltek, léteztek a társadalmi kommunikációban. Kiderült, hogy itt is eltérő genealógiai forrást lehet kimutatni a különféle nagyobb tematikus mezők esetében.

A szövegtani kutatásoktól sem idegen az a szemlélet, hogy egyes műfajokat/szövegtípusokat történetiségükben vizsgáljon. „Egy szövegtípusnál a formai fegyvertár kialakulása műfaj történeti kérdés, de több is annál, a jellegzetes formai eszközök mindig pragmatikai eredetű szükségleteket elégítenek ki.” (Kocsány 2002, 39) Vagyis azt kellett felgöngyölíteni, hogy a valóságkonstruálás módja miként változott, miként alakult át a sajtó híreiben, nemcsak általában, hanem tematikus mezőnként. Az idézetnek azon részét is figyelembe kell vennünk, hogy a szövegtípusok változása nem belülről, nem a szövegből indul el, hanem mindig az adott kor követelményei, az olvasók, a szerkesztők kezdeményezik.

A vizsgálatba a következő lapokat vontam be, az általam idézett hírek ezekből származnak: *Magyar Hírmondó* (1780–1788), *Hazai Tudósítások* (1806–1808), *Hazai és Külföldi Tudósítások* (1808–1840), *Pesti Hírlap* (1841–1844 közötti számai, Kossuth Lajos szerkesztésében), *A Hon* (1863–1882), *Nemzet* (1882–), *Ellenőr* (1869–1882), *Pesti Napló* (1850–), *Pesti Hírlap* (1878–1944),

Magyar Hírlap (1877–), *Budapesti Hírlap* (1881–1939), *Az Est* (1910–1939), *Friss Újság* (1896–1919, 1922–1944), *Magyarország, Újság* (1925–1944), *Magyar Nemzet* (1938–), *Szabad Nép, Népszava* (1880–1944), *Népszabadság* (1956–), *Napló*.

A genealógiai vizsgálat egyik tanulsága: kiemelkedően fontos forrásnak kell tartanunk a hírek kialakulása szempontjából a kalendáriumokat. Azon magyar nyelvű kalendáriumokat, melyek a 16. század elejétől kezdve jelentek meg rendszeresen Pozsonyban, Kassán, Budán, Debrecenben. A kalendáriumok kötelező része volt a krónika, s ezekben a krónikákban megtalálhatjuk mind a politikai mind a tabloid hírek őseit. Azonban nemcsak tematikus azonosságokat találunk a kalendáriumbeli krónikák, és a korai újságok között, hanem sok esetben a nyomdász – aki kiadó is volt egyben – azonos személy. Gazdasági racionalitás működtette a folyamatot: a 18. század végén néhány nyomdatulajdonos úgy látta, az évente megjelenő kalendáriumok mellett érdemes kiadni gyakrabban megjelenő kiadványt is: újságot. A lapok ekkoriban még nem napilapként, napi rendszerességgel jelentek meg, csupán heti három alkalommal, azokon a napokon, amikor a postakocsik indultak, s ezekkel juttatták el az újságot távolabbi országrészekbe.

A másik általános megállapítás, hogy a hírműfaj alakulása szempontjából, a tematikus altípusok tekintetében meghatározó az adott terület intézményszerűsége. Vagyis a hírforrások intézményként való létrejötte. Korábban, a 18. században alapvetően háromféle hírforrást találunk. Az egyik a Kancellária, mely a politikai híreket juttatja el – ellenőrzötten – a lapokhoz. A másik nagy forrás a magyar nyelvű hírek szempontjából a külföldi lapok, az onnan vett hírek. A harmadik pedig a szóbeszéd, melyet vagy maguk a szerkesztők, vagy levelezőik jegyeznek le. (Igen ritkán megjelennek rendőrségi forrásból származó hírek is, de inkább a 19. század elejétől.) Külön meg kell említeni a levelezői hálózatot, mely az 1780-as években a lap „lelkét” adta. Vagyis az ország különböző területein élő, többnyire értelmiségi foglalkozású emberek híradásokat küldtek a lapba. Ezek nélkül az íráskor nélkül a korabeli újságok csupán német nyelvű lapok fordításai lehettek volna.

A 19. században lassan intézményszerűsödik egy-egy terület: létrejön a bankrendszer, kialakulnak politikai pártok, létrejön a Magyar Tudományos Akadémia, színházak alakulnak. Vagy aktivizálódnak korábban is létező, de nem működő intézmények, mint a megyei nemesi gyűlések vagy az országgyűlés. Így ezek egyben hírforrássá is válnak a napisajtó szempontjából, s az innen származó információk valóban megjelennek hírként az akkori lapokban. Ezen a területeken az intézményszerűsödés előrehaladtával újabb kisebb területek

jelenhetnek meg: az általános politikai híreken belül elkülönül az igazságügy, a hadügy, a közlekedésügy, munkaügy stb. A gazdasági hírek esetében a banki hírek, árfolyamok mellett megjelennek a tőzsde hírei is. A 19–20. század fordulóján a sport területe intézményesül, szabadidős tevékenységek-ből, kisebb csoportokból lassan kialakulnak a sportklubok, megszervezik a bajnokságokat, s ezzel egy újabb tematikus területet nyitnak a híreken belül. Míg a 20. századból egyetlen új tematikus mezőt említek, a század második feléből, s ez a környezetvédelem.

A harmadik fontos eredménye az elemzésnek, hogy jól érzékelhető a különbség az egyes tematikus mezők hírei szempontjából a tekintetben, hogy az újságírás, hírárás professzionalizálódása előtt is létezett-e, intézményesült-e az adott terület vagy sem. Vagyis például a hadihírek, mint cselekvés, és mint erről beszámoló szövegforma létezett a sajtó megjelenése előtt is, így a lapok egy bizonyos eseményről való beszámolót, annak bizonyos értelemben bevett szövegformájával együtt átvettek. Majd valamelyest alakítottak rajta, ahogy az újságírás professzionalizálódott, kialakult a saját szelekciós és szerkesztési szabályrendszere, kialakultak a vizuális illusztrálás kánonjai. Ám más területek, melyek megjelenésekor a sajtó már túljutott professzionalizálódási szakaszán, csak úgy tudnak igazán hírforrássá és hírszolgáltatóvá válni, ha megfelelnek a sajtó kritériumainak. Ez azt jelenti, hogy preferáltabbak az intézményesült területekről jövő hírek. Jól látható ez a környezetvédelem kapcsán, ahol a terület hírei sokkal inkább az intézményesült – vagyis minisztériális – területről kerülnek be a sajtóba és kevésbé a civil szervezetektől.

Elemzésemben a nagy tematikus mezőknél azt vizsgálom, hogy léteztek-e, s ha igen, milyen formában a hasonló eseményekről beszámoló szövegek. Ezen szövegek és az első újságokban megjelent hírszövegek között milyen hasonlóság, illetve különbség van. A tematikus mezők miként változtak, alakultak az elmúlt mintegy kétszáz évben? Milyen tematikus bővülés figyelhető meg? Van-e tematikus szűkülés valahol, vagy csak arányaiban változik a híranyag? A szövegekből kiolvashatóan miként változik meg az a valóságkonstruálási mód, mellyel az újságírók éltek az egyes korszakokban? A következő tematikus területeket vizsgálom meg alaposabban: politikai hírek, gazdasági hírek, bulvárhírek, bűnügyi, rendőrségi hírek, tudományos, technikai hírek, sporthírek, kulturális és környezetvédelmi hírek.

4.1. POLITIKAI HÍREK

Tematikus szempontból a politikai hír a legrégebbi hírtípus. Minden törekvés, mely az újságírást a történelemhez hasonlítja, az újságíró munkáját pedig a krónikáséhoz, innen credeztethető, a politikai hírek területéről. A politikai hírekhez soroltam mindazokat a szövegeket, melyek a belpolitikai élettel kapcsolatosak, uralkodók döntései, hadsereg hírei, külföldi események, hadihírek. A későbbiekben pártok hírei, minisztériumokból származó hírek, közéleti személyek beszédei, melyekből hírt szerkesztettek.

4.1.1. A politikai hírek napisajtó előtti médiumai

Az újságokat megelőző forrásaik az évenként megjelenő kalendáriumok voltak.⁵⁹ A kalendáriumoknak kezdetben, a 15–16. században – a hónapok felsorolásával – pusztán időjelző funkciójuk volt. Ez később bővült vásárjegyzékkel, illetve krónikával, eseményjegyzékkel. Ezen krónikák érdekessége, hogy a világtörténet kezdetétől a Biblia alapján sorolták el az eseményeket, először nagy vonalakban, majd az utolsó 4–5 év történéseit részletesebben írták le.

A krónikáról leváló hír két szempontból érdekes. Egyrészt abból, hogy korának eseményeit nem mint fragmentumokat észleli és mutatja be a krónikás, hanem mint egy világtörténeti folyamat, s egyben egy világmagyarázat részét. Tehát a hírek esetében nem annyira az aktualitás, mint inkább a folyamat része kapott hangsúlyt. Ehhez kapcsolódóan a hírlapírásról szóló elemzésekben él egy olyan érvrendszer, hogy az újságíró a történelem első vázlatát adja, feladata az eljövendő koroknak megőrizni valamit a saját időszakából mint a történelemnek egy szeletéből.⁶⁰ Röviden utalnék II. Rákóczi Ferenc lapjára, a *Mercurius Veridicus*ra, amely átmenetet képez krónika és újság között. Ebben a hadi események úgy jelennek meg, hogy a történetben jelen van az isteni erő, elrendelés, mint történelemalakító tényező. Ilyen módon is pontosan illeszkednek ezek a történetek/hírek az Ádám-Évától való történetmondásba. Lássunk néhány példát Nyitra, 1705. augusztus 16.: „egyszer-

⁵⁹ A magyar sajtótörténet-írás korábban nem tekintette a sajtótörténet részének a kalendáriumok történetét. De a legutóbbi években, Kovács I. Gábor Kis magyar kalendárium-története 1880-ig című monográfiájának hatására egyre több sajtótörténész hivatkozik rájuk. Lásd Lipták Dorottya: *Újságok és újságolvasók Ferenc József korában*. L'Harmattan Kiadó, 2002.

⁶⁰ Ezt a *Neue Kurier aus Ungarn* 1789. július 7-i számában olvashatjuk. Közli Kókay György: *Könyv, sajtó és irodalom a felvilágosodás korában*. Akadémiai Kiadó, 1983, 137–144.

smind annyira megzavarodott, hogyha ekkor a mieink megtámadják, egészen bizonyos, hogy most megsemmisülésüket gyászolná Ausztria. Ámde Isten másként rendelte, az ellenségnek sikerült szándékát valóra váltania.” Vagy 1708-ból: „még szerencse, hogy ezt az egyet úgy rendelte az isteni kegyelem, hogy a gyalogság nagyobb része ... sértetlenül kerüljön ki a csatából”.⁶¹

A másik érdekesség is a média szocializáló funkciójához kapcsolható. Amit ez esetben, a hírek folyamatos történet(történelem)mesélésbe illesztettségének pillanatában még jobban illusztrál, mint manapság. Abban a korban úgy tanulták meg értelmezni a világot, a történelmet, hogy azok szoros, megbont-hatatlan kapcsolatban álltak a jelenükkel.

4.1.2. Általános bel- és külpolitikai hírek

Mint jeleztem, politikai hírnek tartom a belpolitikai élettel kapcsolatos híreket, uralkodók döntéseinek ismertetését, a hadsereg híreit, külföldi eseményekről szóló beszámolókat, hadihíreket. (A hírszövegek makrostruktúrája tekintetében a hadihírek megfelelnek a Van Dijk-féle szövegstruktúrának, ám a többi altípus nem.) Természetesen ez a terület állt a legszorosabb cenzori ellenőrzés alatt. A 19. század elején kifejezetten tilos volt forradalmakról, elégedetlenkedésekről szóló híreket közölni. Majd a politikai élet fejlődésével párhuzamosan fokozatosan megjelentek a vidéki élet, a vármegye politikai életének eseményei, a 19. század második felében pedig a pártok életéhez kapcsolódó hírek. Ám az első lapokban kizárólag császári és királyi rendeletek, különféle kinevezések láthattak napvilágot. (Például az 1783-as november 1-jei számában a *Magyar Hírmondó* közli annak híret, hogy Esterházy Ferencet kinevezték Horvátország bánjává, míg helyettese Széchenyi Ferenc lett. – Kókay szerk. 1981, 148.) A külföldi híreket pedig kizárólag a Bécsben megjelenő lapokból, később más európai újságokból átvett cikkek-ből készítették. Néhány példa politikai hírekre, szemelvénytyszerűen „*Franciaországban is nagy az egyenetlenség, a parlamentumnak számkivettetése az egész nemzetnek szívére hatott, és ha a király gyengébb módokhoz nem nyúl, a hazafiúi háború elmúlhatatlan lesz. A Troyes-be igazított parlament tagjai nagy tisztelettel fogadtatnak a városiaktól, kik a magok alkalmasabb házaikat ingyen általadták a számkivettetteknek és maguk a felső contignatiókba költöztenek. A prókátorok és más parlamentum mellett törvényt üzők is utának mentek a parlamentumnak. Ide igazítottak a tiszteletbéli tanácsosok is. Párizsban azonban a zene-*

⁶¹ *Mercurius Veridicus 1705–1710. Az első hazai hírlap hasonmáskiadása.* Kenéz Győző fordításával, Benda Kálmán bevezetőjével. Magyar Helikon, 1979, 89, 107.

bona igen nagy. (Magyar Hirmondó, 1787. szeptember 15. – Kókay szerk. 1981, 297.)

„Az országgyűlési szabadelvű párt vasárnap du 6 órakor tartott értekezletét Gorove elnök megnyitván, figyelmezteti az értekezletet, hogy a közelebbi országos ülés napirendjére, az uzsorára, a szebeni árvaházra és a meg nem jelent képviselőkre vonatkozó törvényjavaslatok vannak kitűzve, továbbá, hogy egy tag választandó az elhalt Lovászy Miklós helyére a bíráló bizottságba, s midőn e kérdéseket az értekezlet napirendjére tűzi ki, megjegyzi, hogy a választandó tagra nézve a kijelölő bizottság bízandó meg.” (Ellenőr, 1876. november 13., 1.)

4.1.3. Politikai beszédekből született hírek

A politikai hírek egyik altípusa, a politikusok beszédei a 19. században jelentek meg a lapokban, s nagy átalakuláson mentek keresztül – szövegszerkezeti kezelésük szempontjából. Megjelenésük a reformkori országgyűlésekhez, illetve az ezek nyomán létrejött, meghatározott politikai irányzatokhoz köthető lapokhoz kapcsolódik. Először nem hírként jelentek meg ezek a beszédek, hanem a Kossuth Lajos által meghonosított vezércikk műfajához kötődtek. Itt fogalmazták meg politikai programjaikat a pártok vezető személyiségei. A Kossuth által meghonosított gyakorlat az 1870-es évekig tartotta magát, vagyis eddig az időpontig kizárólag politikusok írtak vezércikkeket. Ráadásul olyan politikai vezércikkeket, melyeket elmondásra szántak, vagyis felolvashatóak voltak abban az értelemben, hogy egyben kiváló akusztikus élményt is nyújtottak. A politikai vezércikkek eltűnése a napisajtóból összefügg az eszmehirdető sajtó leáldozásával, mely folyamat Magyarországon 1880-ra végbement. A vezércikkírás feladatát átvették a vezető újságírók, akik ekkortájt már próbálják megvalósítani a politikailag nem elkötelezett újságírást. A másik oldalon pedig elkezdődik a politikai, politikusi beszédek másfajta prezentációja a lapokban, mégpedig a hírműfaj keretei között. Bár ez korántsem jelenti a 19. század végén, 20. század elején azt a szikár, minősítésektől mentes stílust, mely a mai politikai hírekre jellemző. Akkoriban megengedhetőnek tartották a különféle minősítő szavakat is az egyes politikai hírekben. A következő példa *Az Est* 1910. április 19-i számában jelent meg, a negyedik oldalon *„Tisza István agitációs körútjában tegnap Körmentre érkezett, ahol kivételesen nem fogadta záptojás. Volt ugyan itt is abug és lárma, de kevesebb, mint másutt. Délelőtt Óriszentpéteren, délután pedig Körmenten beszélt Tisza. Beszédében ismét a nemzet és a korona közti egyetértés fontosságát hangoztatta, és elégtétellel állapította meg, hogy »a legutóbbi évek tanulságai alapján be fogja látni a nemzet, hogy becsületes magyar emberek voltak azok,*

akik már öt év előtt is a nemzet és a király egyesített erejét a nemzet erősítésére felhasználni akaró helyes politikát» ajánlották. Kíméletlenül támadta ismét Justhékát, akik szerinte az ellenfelek megrágalmazásával akarnak boldogulni.»

Ez utóbbi szövegben jól megfigyelhető az a módszer, ahogy a politikai beszédekert kezelték, kezelni kezdték. Először adtak egy tartalmi összefoglalót a beszédről, de néhány mondatot eredetiben is meghagytak, melyeket idézőjelekkel jelölnek. A politikai beszédek hírré váló átalakításának ez a módja gyakorlatilag napjainkig változatlan. Annak, hogy a tartalmi összefoglalás mellett megmaradt egy idézetet tartalmazó mondat is, valószínűleg hitelesítő funkciója van. Alátámasztja, hogy az újságíró összefoglalója hiteles. Ez persze egy kétoldalú játék, hiszen maguk a politikusok – ismervén az újságírói gyakorlatot – igyekeznek beszédeikbe jól idézhető tételmondatokat írni, melyek így minden bizonnyal bekerülnek a sajtóba.

A politikai beszédek hírként való bemutatásának felismerése már a 20. század elején megtörtént. A Magyar Távirati Iroda elődjét, illetve a Magyar Rádió Rt.-t irányító, nagy befolyással rendelkező Kozma Miklós már az 1930-as években vallotta, hogy hírnek számítanak, „a kormányférfiak vagy politikusok szájából elhangzó megnyilatkozások és beszédek is” (Kotroczó 2001, 97).

Magyarországon a diktatúra idején ezek a politikai beszédek ismét csak „érintetlenül”, vagyis újságírói átszerkesztés, lényegkiemelés nélkül jelentek meg, ahogy a pártcenzúra megkívánta. Például a *Szabad Nép* 1949. szeptember 23-i számának címlapján, azt kétharmad részben elfoglalva szóról szóra közlik: „Mao-Ce-Tung elvtárs nagy beszédé”-t vagy december 10-én a *Népszava* közli Gerő Ernő elvtárs nagy beszédét az országgyűlésben, immár a teljes első oldalt elfoglalva (Vince Mátyás vál. 1996, 171, 173). Ez a gyakorlat az 1960-as években is él, vagyis címlapon közölnek egész oldalas politikai beszédekert. Az 1970-es években valamelyest ritkulnak, illetve csak nagyobb állami, illetve pártünnepek alkalmával közölnek ilyen beszédekert, de továbbra is teljes terjedelemben.

A rendszerváltozás utáni politikai élet, a többpártrendszer létrejötte után a politikai hírek is átalakultak. Újra találkozunk a beszédek tartalmi összefoglalásával a lapokban. Ismét megjelentek a sajtótájékoztatókon elhangzottakból született politikai hírek is.

A nemzetközi szakirodalomban Michael Schudson vizsgálta meg annak a hírtípusnak a változásait, amelyben az amerikai lapok a mindenkori elnök kongresszusi beszédeiről számoltak be (Schudson, 1999). Schudson kiemeli, a hírek nemcsak visszatükrözői, hanem alakítói is voltak a politikai narratíváknak az általa vizsgált mintegy 150 évben. Leírja azokat a nagyobb

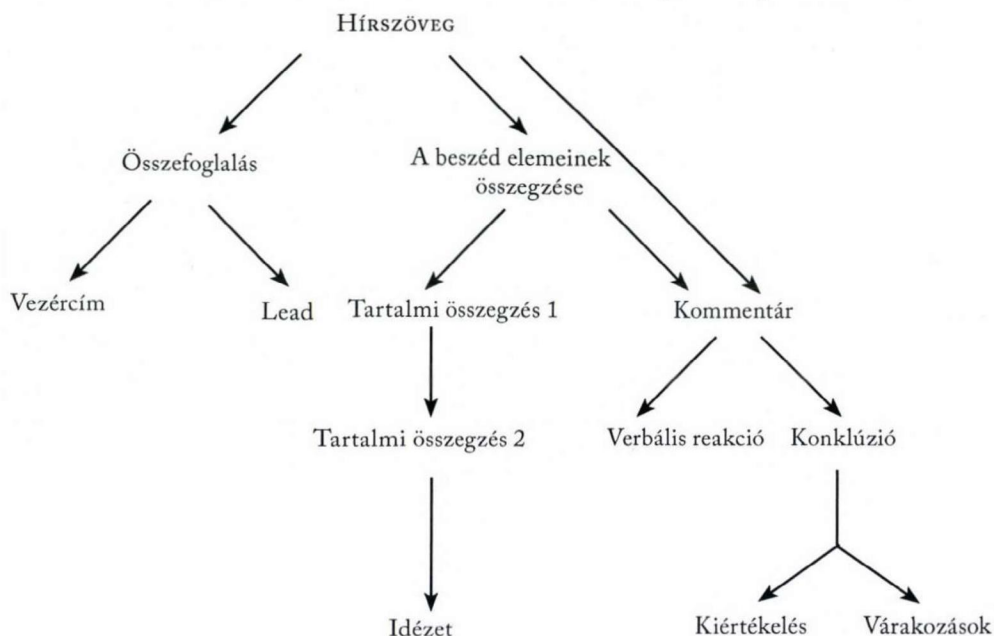
átalakulásokat, amelyek végül is elvezettek a mai politikai hírtípus kialakulásához. Lássunk először egy igen korai példát 1833-ból: „a lead in the 9 December 1833 edition of the *New York Sun* about a short item of congressional news was typical: *The proceedings of Congress thus far, would not interest our readers.*” (Schudson 1978, 21; idézi Stuart 2011, 35) Másutt pedig azt írja, az 1850-es években az elnök Kongresszus előtt elmondott beszédeiről szóló hírek annak leírásával kezdődtek, hogy milyen szép, napsütéses őszi reggel van, a törvényhozás épületének galériái tele vannak csinosan felöltözött, érdeklődő urakkal és hölgyekkel stb. Nem említik meg név szerint az elnököt, csak a titulussal beszélnek róla, s arról sem írnak, mit is mondott az elnök a beszédeiben⁶² – ezt a beszéd elhangzása utáni második napon közlik teljes terjedelemben –, vagyis először csak a helyzet, a körülmények leírására törekszenek.

Az első változás az 1870-es, 1880-as években történik, mikor is az újságírók megírják – még nem az elnöki beszéd tartalmát –, hanem a Kongresszus reakcióját a beszédre. Vagyis magára a Kongresszusra fókuszáltak a hírekben, s ez az időszak egészen az 1910-es évekig tart. Csak ekkortól nevezik meg az elnököt, mint személyt, például: Taft elnök, Wilson elnök stb. Másrészt kiemelik a beszéd fontosabb részeit az összegző leadben, s ezzel a mozzanattal Schudson szerint az újságírók megtették az első lépést afelé, hogy pusztán leírókból interpretálók lettek.

Amikor a hírszöveg megfogalmazása már nem a politikai beszéd szó szerinti átvételét jelenti, létrejön egy olyan értelemszerkezet, mely általános jellemzője a politikai beszédekről, sajtótájékoztatókról szóló híreknek. Megtartva Van Dijk elnevezéseit itt a következő makroszerkezettel találkozhatunk.

Szövegszerkezeti szempontból megmaradt a hír címe, a lead, néhány bevezető mondat, melyben jelzik, összegzik, miről szól majd a hír. Ez itt a politikai beszéd legfontosabb tételmondatát tartalmazza. Ezt követi a beszéd egyes elemeinek – általában 2-3 elemének – megemlézése, ugyancsak utalással egy-egy elhangzott tételmondatra. Ezek közül az elemek közül valamelyiket szó szerinti idézet formájában mutatják be. A hírszövegbe ágyazott kommentár két forrásból származhat. Az egyik politikai ellenfél lehet, a másik valamilyen szakértő (politológus, közigazgatási, gazdasági szakember). Ők megfogalmazzák válaszukat a beszédre, illetve megfogalmazhatják várakozásaikat, a lehetséges következményeket. Fontos tehát hangsúlyozni, hogy nem az újságíró kommentál, nem ő fogalmaz meg következtetéseket.

⁶² A *Post* 1886-ben így kezdi a beszédéről szóló írását: „Didn’t hear a word of it. Must wait until I see it in print.” Közli: Schudson, M. 1999. i. m. 58. „Nem hallottam belőle egy szót sem. Meg kell várni, amíg nyomtatásban látom.”

12. táblázat. *A politikai beszédekből íródott hírek szövegének szuperstruktúrája*

4.2. GAZDASÁGI HÍREK

Az elemzett anyagban gazdasági hírek vettem mindazokat a szövegeket, melyek a kereskedelem, a mezőgazdaság, az ipar, majd a bankrendszer, a tözs- de illetve különféle gazdasági társaságoktól származnak, róluk szólnak. Ezek a hírek természetesen jól tükrözik a magyar gazdaság helyzetét, állapotát az egyes korszakokban. Nem véletlen, hogy a *Magyar Hírmondóban*, a *Hazai és Külföldi Tudósításokban*, illetve még Kossuth *Pesti Hírlapjában* is kizárólag kereskedelmi hírekkel találkozunk. A mezőgazdaságnak csak azzal az aspektusával, hogy mekkora és milyen minőségű termés várható (alapvetően gabonából és szőlőből), s ezekhez milyen árat lehet kalkulálni. A 19. század elején még egy terület megjelenik: az egyes vámtételek változásairól közölt hírek. Csak a reformkor végén kezdenek közölni takarékpénztárakról beszámoló híreket is.

4.2.1. A gazdasági hírek előzményei

A gazdasági hírek forrása – szövegtani szempontból – egyértelműen az üzleti levelezés volt. A nemzetközi szakirodalomban erre először Jürgen Habermas utalt *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása* című könyvében: „Ezért a 14. századtól kezdve a régi kereskedői levél-összeköttetés a szakmai rendi levelezési rendszer egyik módjává épül ki. Az első meghatározott napokon induló futárjáratokat a kereskedő céhek szervezték saját céljaikra.” Ám ekkor „az iparszerűen terjesztett híreket még nem hozták nyilvánosságra a szabálytalanul publikált újságok még nem tárgyiasultak hírré.” (Csak a 17. században.) (Habermas 1993, 67–68) A magyar hírlapírás esetében sem történt ez másként, az 1780-as évektől kezdve egészen a kiegyezésig csupán azok a témák merültek, merülhettek fel gazdasági hírként, amelyek a kereskedők levelezésében is megjelentek. Milyen termés várható szőlőből, milyen lesz a bor ára, milyen a gabona, a dohány. Kitüntetett helye van az Erdélyből jövő leveleknek, valamint a borvidékekről írtaknak. Kereskedelmi szempontból meghatározó Trieszt, a tengeri kikötő, s az onnan kapott információk. A gazdasághoz kapcsolódó intézményrendszer, történelmi okok miatt, a 19. század elején még nem épült ki. Amíg a nemesi birtok elidegeníthetetlen (hitelválság kora), nagyon szűk az a polgári réteg, amely bankokhoz fordulhatna, nem is épül ki a bankrendszer, csak a szabadságharc után. A 19. század elején még csupán néhány biztosítótársaság működik Magyarországon. Nézzünk néhány gazdasági hírt a korból *„Az erdélyi levelek tele vagynak azon való panaszkodásokkal, hogy sem a marhának sem a gabonának, sem pedig a bornak (noha szűkön termett) semmi keleti nincsen, és hogy a kereskedésnek fogyatkozása miatt rendkívül valóolcsóság és pénz szüksége vagyon. Ez egyrészt talám attól vagyon, hogy most Lengyelországból felesen hajtatik a marha a felső országokra.”* (Magyar Hírmondó, 1780. január 8. – Kókay szerk. 1981, 86)

„(Kereskedés.) A behozatali harmincadra nézve újabban megállapított vámjegyzék, mi szerint részint a szomszéd tartományi vámdíjak mértékéhez alkalmaztatván, a honi kereskedés több ágaira tetemes könnyebbség háruland, úgy azon változások is, melyek némelly magyar árucikkeknek az ausztriai birodalombai kivitelére nézve a vámjegyzékben tétettek, felsőbb felsőbb rendelet szerént folyó évi Tavaszelő első napján menednek teljesedésbe.” (Pesti Hírlap, 1841. – Diószegi 1988, 172–173)

A kiegyezés után megindult gazdasági fellendüléssel együtt jelentkezett az a szellemi irányzat, mely a közgazdaságtant valamiféle fő magyarázó elvvé kívánta tenni a korabeli társadalom számára. Ez együtt járt a gazdasági témák széles körű differenciálódásával a napilapok hasábjain. Ehhez persze szükség

volt a gazdasági élet szereplőinek megnövekedésére. Ekkora már kialakult a magyar bankrendszer, megjelentek a takarékpénztárak, nyugdíjpénztárak és biztosítók, valamint a különféle gazdasági egyesületek. Ezek pedig bőségesen szolgáltatnak témákat a napi hírekhez. Ha csak a címeket soroljuk fel egy napilapból, az is igen meggyőző. A *Budapesti Hírlap* 1893. április 11-i számában a következő hírek szerepelnek: járadéki birtokok hírei, az országos iparoktatási tanács ülése, száj- és körömvész egy temesvári hizlalóban, a chicagói világkiállítás hírei, kereskedelmi forgalmunk Svájjal, a Hungarian Exporting Association cégről, a Magyar Kereskedelmi és Hitelbank Rt. ülése, a világ kőszéntermelése, Amerika gabonakivitele, a kőszénbánya és téglátársulat ülése, pezsgőipar Franciaországban. S idesorolhatjuk még a tőzsdék híreit, valamint a csődökről szóló jelentéseket, közleményeket is.

4.2.2. A tőzsdei hírek

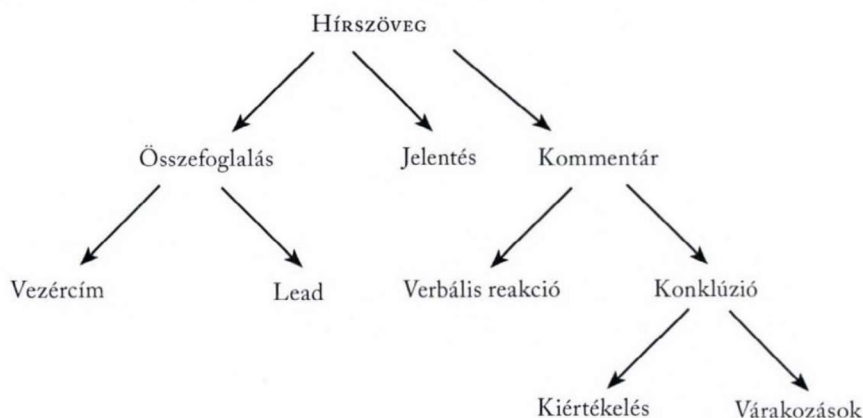
Tőzsdei hírek tekintetében az anyaggazdagság a Magyar Távirati Irodának köszönhető, különösen a nemzetközi gazdasági élet vonatkozásában. Rendkívül színvonalas anyagot adott az MTI, már-már legendás, hogy 1931-ben miből állt a tőzsdei híryanag: 9 órakor zürichi devizanyitás, 10 órakor budapesti terményforgalom, 10.50-kor liverpooli nyitás, 12-kor budapesti érték-tőzsde nyitása, 13.45-kor budapesti valuta- és devizazárlet, értéktőzsdezárás, fix kamatozású papírok, határidős piac, 16.10-kor chicagói nyitás, zürichi esti árfolyamok, 17.15-kor chicagói középárfolyam, liverpooli zárás, 20.10-kor chicagói zárás, majd 21-kor a chicagói zárás átszámítva pengőre (Pirityi 1996, 74).

Szövegszerkezeti szempontból is érdekesek a tőzsdei hírek. Az általános újságírói szabály ugyanis az a hírek esetében, hogy a legfrissebb mozzanattal, vagyis az alaptörténet végével kell kezdődniük. A 19. és a 20. század elején megjelenő lapok kizárólag a záróárfolyamokat tüntették fel. A 20. század végén viszont, alkalmazkodva a hírszerkezet követelményeihez magát a hírt továbbra is a záróárfolyammal kezdik, de a folytatásban elmondják – mintegy előzményként – hogy mennyivel nyitott ez és ez a tőzsde, illetve milyen árfolyammozgások voltak a nap folyamán. Vagyis megfigyelhető, hogy a hír bevett szerkezeti vázát igyekeznek feltölteni eseménymozzanatokkal.

A második világháború után a gazdasági hírek is a pártirányítás követelményeinek megfelelően működtek, a téveszesítésről, a munkaversenyekről, illetve a normák túlteljesítéséről szóltak.

Szövegszerkezeti szempontból tehát a gazdasági hírekben fellelhető az összefoglalás rész címmel és leaddal, valamint a kommentár. Hiszen a gazdasági hírekre különösen jellemző, hogy nem önmagukban állnak, hanem egy folyamat pillanatnyi állapotát tükrözik, s ebből a pillanatnyi állapotból lehet következtetni arra, merre tart majd a folyamat. Ez megjelenik a hírszövegben is. Ám a középső rész, ahol Van Dijknál a történet szerepel, kicserélődik, s egyfajta jelentésnek megfelelő szöveg kerül oda, mely, mint írtam, pillanatnyi állapotot tükröz. Nem cselekmény alapú a történés, így nem lehet benne epizódokat feltárni és bemutatni. Ugyanakkor többnyire sok számadatot tartalmaz ez a része a szövegnek.

13. táblázat. *A gazdasági hír szövegének szuperstruktúrája*

4.3. BULVÁRHÍREK⁶³

Az alcím annyiban pontosításra szorul, hogy nem csak, és főleg nem azt a hírtípust értem alatta, mely a mai magyar lappiacon a különféle bulvárlapokban felbukkan. Mert nem csupán sztárokról és nem csupán botrányokról szólhatnak ezek a hírek, hanem a tematikus mezejükbe beletartoztak és beletartoznak a katasztrófákról, különös természeti jelenségekről, elemi csapásokról szóló hírek is éppúgy, mint a furcsa emberi szokásokról, babonákról, különlegességekről számot adó hírek.

A nemzetközi szakirodalomban a bulvár vagy tabloid hírekről szóló elemzések (ezek mindig általában a hírműfajról szólnak, s nem egy hírtípusról) azt mondják, hogy a tabloid hírekben a korábbi populáris irodalom – pika-

⁶³ A fejezet némileg átdolgozott változata az *Érthető kommunikáció* című kötetben (Ivaskó szerk. 2005) megjelent írásomnak.

reszk regény – kedvelt történettípusai elevenednek fel újra és újra. Hosszú hagyománya van ennek, a Birminghami Iskola kezdeteiig nyúlik vissza. Máig találunk számos neves szerzőt – Herbert J. Gans, Carolyn Kitch, Elisabeth Bird –, akik nem használják a tabloidizálódás fogalmát, helytte minden tekintetben jobbnak és találóbbnak vélik a popularizálódás kifejezést (Gans 2009; Kitch 2009; Bird 2009). Kitch még azt az érdekességet is megemlíti, miként hat az érzelmekre az efféle tartalom, s nem kizárólag aluliskolázott befogadók tekintetében. Idézi Roger Rosenblattot, aki a kolumnistájaként leírja önmegfigyeléseit J. F. Kennedy Jr. tragikus haláláról szóló hírek olvasása után 1999-ben. Mint írja, maga is az esemény hatása alá került, rendkívüli szomorúságot érzett napokig, s erről barátaival is beszélgetett. Így juthatott arra a következtetésre: „there is a news of feeling as well as fact” (Kitch, 2009, 29). Más elemzők tekintetében Twichell a karneváli folklór adaptációinak tartja a tabloidokat, addig Jeffrey Alexander azt írja a média világról: „Lényeges különbség azonban, hogy bár az újságíráson belül megmaradt sőt professzionizálódott egy semleges, tárgyilagos stílusú, a korábbi civil kultúrát kiszolgáló professzionális szektor, de emellett a média differenciálódása miatt a köznapi élet nyelvét használó és a mindennapi ember szemléletét tükröző populáris kultúra is megjelent, sőt nyilvánosan előretört a sajtóban.” (Közli: Császi 2002, 83, 46) Ami különösen fontossá teszi ezt a megfigyelést az az, hogy ezt a szétválást egyetlen műfajon belül láthatjuk. A hírműfajon belül a politikai, gazdasági hírtípusok jelentik az egyik pólust, a színes hírek a másikat. Két szálon egészíteném még ki az Alexander által leírtakat. Az egyik, hogy ő ezen kettéválás okaként a média differencializálódását jelöli meg. Hozzá kell tennem, hogy mind a két elbeszélési mód, eseménybemutatói gyakorlat élt és jelen volt a magyar – de a nemzetközi – újságírás történetében. Sőt, az újságírást megelőző korszakban, az évről évre megjelenő kalendáriumok krónika része is tartalmazta mindkét történettípust. (A genealógiai hátteret a következőkben részletesen bemutatom.) Most még egy elemét húznám alá az idézett szövegnek, melyben stilisztikai utalásokat tesz a szerző: a színes, tabloid hírek máig őrzik az élőbeszéd közvetlenségét. Kimutatható kapcsolatban állnak a „színes hírek” szóbeli terjedésmódjával, a baráti beszélgetésekkel és a pletykákkal. Ezzel a színes hírek eredetét firtató szál annyiban egészül ki, hogy a kalendáriumok mellett meg kell említenünk a mindenkori személyközi kommunikációt is, annak tematikus szempontból minősített változatait. (Vö. még részletesen Stuart 2011, 125–130.)

Magyar médiaelemzők közül Császi Lajos képviseli azt az irányzatot, mely a hírműfaj egészéről vélekedik úgy, hogy a populáris kultúra részei: „a médiahíreket a populáris kultúra egyik olyan alfajának tekintjük, amelyek a szociális melodramák közé tartoznak. Hibrid műfajok, amelyek a formali-

zált keretüket azoktól a populáris mítoszoktól kapják, amelyeken keresztül az eseményeket történetekké változtatják át, ám az így megteremtett sztereotíp drámai kereteket tárgyilagos, valósághű részletekkel igyekeznek kitölteni.” (Császi 1999, 25)

4.3.1. A színes hírek forrásai genealógiai szempontból

A szakirodalomban számos helyen utaltak már a színes hírekben megjelenő történettípusok közkedveltségére (Mott 1954; Lombardi 1993; Dobos 1964, 1986). Arra már jóval kevesebben hívták fel a figyelmet, hogy a rendszeres napisajtó megjelenése előtt is találkozhatunk hasonló történetekkel: árvizekkel, tüzesetekkel, égi jelenségekkel stb. Ennek okát abban látom, hogy a hazai sajtótörténet-írás semmilyen szempontból nem tekintette a sajtó előzményének a kalendáriumokat, s teljesen kizárta vizsgálódásai köréből. Ez a szemlélet az 1990-es évektől kezdett átalakulni, s a krónikák, illetve a sajtó szorosabb kapcsolatát védő szerzők szakmai elismertsége egyre nagyobb. (Lásd a témához: Kovács I. Gábor 1989; Lipták 2002, 56; Dukkón 2003) A kalendáriumokkal szemben a legfőbb érvük az volt a sajtótörténeteseknek, hogy a periodicitásuk nem felel meg annak a követelménynek, amit a lapoktól aktualitásban elvárnak elvárhatnak az olvasók. Úgy vélem azonban, hogy az aktualitásról másféleképpen gondolkodtak a 18. század végén, arról nem is beszélve, hogy nem az aktualitást tartották a lapok legfontosabb erényének, erősségének. Jó példa erre Rát Mátyás bevezetője a *Magyar Hírmondó* egyik első számából 1780-ból: „*minémű hírekkel kívánjon leginkább kedveskedni ... akármely emlékezetes történetek, bátor régiek legyenek azok, ha ritka könyvekben vagy írásokban találhatunk...*” (Kókay szerk. 1981, 47)

Először az 1592-es debreceni naptár tartalmazott krónikarészt, a klasszikus hónapokat felsoroló rész mellett. Címe: *Ez világ teremtésétől fogván való chronica*. Ezt a címet valóban szó szerint kell vennünk, a bibliai teremtéstörténettől kezdik el a krónikarészt. Változást az 1600-as évek elején tapasztalunk, amikor leszűkül annyiban, ahogy az akkori címek is jelzik: *Christus születése után lött dolgok*. Az elemzések azt is kimutatták, hogy a történeti részt, vagyis nem a közelmúlt eseményeit egytől egyig Székely István, illetve Heltai Gáspár krónikájából másolták a kalendáriumok szerkesztői (Hervay 1970; Kovács 1938). Az utolsó 5–6 év eseményeit részletesebben tárgyalják ezek a krónikák a kalendáriumokban. Idetartoznak a hadi és politikai események mellett harmadik témaként a katasztrófák, járványok, árvíz, tüzesetek, saskajárás, üstökös feltűnése. Vagyis mindaz, amit ma színes hírként látnánk viszont a napisajtó hasábjain. Ráadásul ezen események említése

sokáig benne is marad egy-egy kalendáriumban. Az 1670-ben megjelent nagyszombati kalendáriumban például az 1603-as események leírása között a következő sorokra bukkanhatunk „*Enyeden egy maga hugát agyon verte es el rombolvan a piacon diszno hus gyananat árulta. Egy megholt Asszony embert a maga fia szaggatta es ette egy felől más felől az ebek. Egy Kolozsvári kőből lisztet 100 forinton atták.*”⁶⁴

Nézzünk még néhány példát, melyekből kitűnik, hogy majdnem minden év eseményei között szerepeltek színes kis történetek is, melyek néha bájosak, néha hátborzongatóak. Az 1624-es debreceni kalendárium írja a 1620-as évről „1620. 11. Junii. Dampiert Poson alatt Rákóczi György megveré, magát is egy vámos-mikolai gyalog legény fültön lövé, mely miatt meg is hala. ... 8. Nov. Fejérvárat és a szomszéd helyeken isszonyu földindulás volt.” (Hervay 1970, 378)

Egy 1677-es kalendáriumot idézve pedig az előző, vagyis az 1676-os évről ezt olvashatjuk „*A Németek sok jószágot visznek el Debrecenből. Item, 9. Aprilis. A Felséges császárné, Claudia Felicitas meghalt. Item 12. Aprilis Szepesben és Liptóságban kimondhatatlan nagy hó esett, ki sok házak fedelét rontotta le. Item Sok helyeken, városokban és falukban a tűz miatt nagy károk esnek. Item, Erdélyben új conspiratio jó napfényre.*” (Kovács 1938, 29)

A magyar sajtótörténet kiemelten foglalkozik II. Rákóczi Ferenc lapjával, a *Mercurius Veridicusszal*, mely 1705–1710 között jelent meg azzal a céllal, hogy az európai hatalmakat hitelesen tájékoztassa a szabadságharc helyzetéről, az osztrák, illetve magyar sikerekről, kudarcokról. Bár zömében valóban hadihíreket találunk a lapban, még itt is megjelentek érdekességeket tartalmazó hírek. Az egyik közülük egy égi tűnemény megjelenéséről számol be, a *Mercurius Veridicus* 1705. június 6-i számában „Nem mellőzhetjük annak a csodálatos tűneménynek a felemlítését, mely az ellenséggel szemben a Duna partján táborozó seregünk felett az égbolton volt látható, ezt a tűneményt sok százan látták éjfél tájban. Eleinte olyan volt, mintha enyhe szellő támadna, s hajnalodni kezdene, majd pedig miközben az égen szikrázva ragyogtak a csillagok, egy fényes különálló csillag belerohant egy hirtelen támadt felhőcskébe, ekkor hirtelenséggel az ágyúdörgésre emlékeztető nagy zaj és dübörgés támadt a levegőben, mely az ellenséges hadsereg irányában ült el, úgyannyira, hogy azok csaknem valamennyien azt hitték, hogy támadás érte őket, fegyvert ragadtak, lóra kaptak, ide-oda rohagáltak. Végül, amikor rájöttek, hogy égi tűneménnyel van dolguk, csodálkozva bámulták. Adja az Isten, hogy ez a haza boldogulását jelző jó előjel legyen.”⁶⁵

⁶⁴ Közli: Dukkon Ágnes 2003. *Régi magyarországi kalendáriumok európai háttérben*. ELTE Eötvös Kiadó, 179. OSZM RMK I. 1107 D4b alapján.

⁶⁵ *Mercurius Veridicus 1705–1710. Az első hazai hírlap hasonmás kiadása*. 1979, 86. Fennmaradt az a levél, melyből ezt a hírt vették, Rédey György kuruc ezredes küldte 1705. május 13-án Bercsényihez. Első közlése *Századok*, 1875. 420–421.

Hasonlóan érdekes történetek megjelenése a különféle periodikákban, nem magyar sajtósság. Szerke Európában megjelentek hasonló hírek nyomtatásban a rendszeres napisajtó kialakulása előtt. Így volt ez a német területeken éppúgy, mint Franciaországban. Frank L. Mott, hírekről szóló könyvében olvashatjuk: „The oldest printed news pamphlets – the German Einblattdrücken – were published mainly to record disasters of nature or war, the threats to mankind offered by the appearance of comets or invaders, and the occurrence of curious monstrosities. The earliest newspaper were filled with such things.”⁶⁶ (Mott 1954, 49) A francia sajtótörténetben is kitérnek azokra a tájékoztató jellegű kiadványokra, melyek a 15. századtól jelentek meg, s a leírtak alapján szívesen és nagy érdeklődéssel foglalkoztak pletykákkal, botrányokkal. Kiemelik ebből a korszakból az 1409–1449 között megjelenő *Journal d'un bourgeois de Paris*-t valamint Jean de Troyes *Chronique scandaleuse*-ét. Hasonló tartalom – a királyi ház ügyei, kiöntött folyók, üstökösök, bűntettek – jellemzi a 17. században rendszeresen megjelenő *Canard*-okat is. Ezek 1618-tól még nagyobb példányszámban jelennek meg, amit a sajtótörténet épp egy üstökös megjelenéséhez és a róla szóló hírek népszerűségéhez köt.⁶⁷

Úgy vélem, igazoltnak tekinthetjük, hogy bulvár jellegű, színes hírekkel jócskán lehetett találkozni a hírlapírást megelőző majd két évszázadban (1592-től 1780-ig, a *Magyar Hírmondó* megjelenéséig). Hogy az ilyen típusú hírek nem koptak ki a krónikákból, az mindenképpen azt jelzi, hogy az olvasók igényelték ezeket a történeteket, beszámolókat is a hadi, politikai események mellett. Nem véletlen tehát, hogy a 18. század végén meginduló magyar hírlapok is rendszeresen tartalmaztak színes híreket.

4.3.2. Tematikus csoportok a tabloid híreken belül

A színes vagy tabloid híreket három nagyobb, jól elkülöníthető tematikus csoportba soroltam. Az egyik a különféle katasztrófákról, valamint érdekes természeti jelenségekről (üstökös feltűnése, napfogyatkozás stb.) szóló híradások, valamint a balesetekről szóló hírek. A másik nagy tematikus cso-

⁶⁶ „A legrégebbi nyomtatott hírfüzetek – a német Einblattdrückenek – többnyire azért jelentek meg, hogy megörökítsék a természeti és a háború okozta katasztrófákat. Illetve azokat a fenyegető veszedelmeket, melyeket üstökösök megjelenése, támadók feltűnése, esetleg furcsa szörnyek előfordulása jelentett az emberiség számára. A legkorábbi újságok tele voltak hasonló témákkal.”

⁶⁷ Közli: Lombardi, Carlo: A postagalambtól a szerkesztési rendszerig. In: Giovannini, Giovanni 1993. *A kovakőtől a szilíciumig*. Püski Kiadó, 121–123. Idézve: C. Bellanger, J. Godechot, P. Guiral, F. Terou 1969. *Histoire Générale de la presse Française*. Presses Universitaires de France, Paris.

portba a híres emberekről, az elitről szóló hírek kerültek (*culture of celebrity* vö.: Stuart 2011, 256–262), míg a harmadikba a szó szerinti kis, színes hírek, mint például többszörös ikerszülés, távlovaglás Ázsián át, hosszú életű emberek bemutatása. Ezek érdekesek, néha meghökkentők, általában egy apróbb eseményt állítanak középpontba.

4.3.3. Katasztrófák

A katasztrófákról szóló hírek különösen érdekesek abból a szempontból, hogy az elmúlt 200 évben szinte változatlan formában jelentek meg a lapokban. Ezen az elbeszélésmód változatlanságát értem. Mindig első helyen említették a katasztrófa következtében elhunytak számát, a sérülteket és az anyagi kár nagyságát. Ez a három elem minden egyes katasztrófahírben fellelhető. Azt is megfigyelhetjük, hogy nem változott, nem emelkedett az „ingerküszöb”, vagyis nem kell több halott, nem kell több sebesült ahhoz, hogy hírként megjelenjen egy katasztrófa a lapokban, mint kellett, mondjuk, 1780-ban. A másik említésre méltó jellemző, hogy nagyon tág az a földrajzi terület, ahonnan az ilyen típusú híreket veszik, közlik.

Ezenkívül a 19. század első felében két mozzanattal bővültek ezek a hírek

1. Ha a katasztrófa során valaki vagy valamilyen csoport hőiesen viselkedett, megmentett néhány embert, akkor ezt mindig beleírták a hírbe.
2. Egy-egy katasztrófa után adakozásra szólították fel az olvasókat. A történetbe való személyes bekapcsolódást erősítve ezzel.

„Trencsén vármegyében Hosszúmező nevű hegyen, a közelebb múlt hónapnak 15-dik napján déljesti 3 óra tájban, szörnyű égháború támadásakor nagy felhőszakadás volt, mely is ugyan Hosszúmező nevű falunak 53 házait emberestől, marhástól s eszközöstől elmosta és a Vág vizébe hordotta. Hat vízbe holt embereket már kifogtanak. A többi vagy a víz vitte el, vagy az egymásra omlott halmok eltemették. Mert az hegyekben is tett ez a felhőszakadás némely változást: némelyeknek leomlott tetejékel egyebeket domborítván.” (Magyar Hírmondó, 1782. június 1. – Kókay szerk. 1981, 131)

„Eperjesen a táncterem leégett. A tűz a teremben ütött ki, csakhamar a földéig emelkedett, de az éjen át esett hó segítségével a második emeleten volt szűk báltermeken kívül minden egyéb mentve lőn. A czéhek ácsorgó hanyagsága és a befagyott vízcsatornák mellett haszontalan vízi puskák miatt, akár az egész város porrá éghetett. Annál nagyobb érdemök az oltás körül életveszéllyel járadhatatlanul munkált helybeli evang. tanulóknak és színészeknek.” (Pesti Napló, 1841. – Diószegi 1988, 164)

„Tűzvész. E pillanatban vettük a szomorú tudósítást, hogy legközelebb Miskolcz városa, három napi égés után majdnem egészen a pusztító lángok áldozatává lett.”

(Rövidesen felszólítás jelenik meg, amelyben országos adakozásra kéri a közönséget. A *Pesti Hírlap* 20 forinttal nyitja meg a listát.) (*Pesti Hírlap*, 1843. – Diószegi 1988, 182)

„A szamoszi földrengés. Ujabbán a következőket jelentik Athénből: a földrengés legerősebben Chora kerületben pusztított. E kerület falvainak több mint 500 háza közül alig 80 maradt lakható állapotban, a többi mind bedőlt vagy legalább is erősen megrongálódott. A romok alól három asszonynak s egy gyermeknek holttestét húzták ki. Huszonöt ember megsebesült, tíz közülük életveszélyesen. A sziget fővárosában, Vathyban a földrengés nem okozott tulságos nagy károkat. Néhány ház bedőlt, többnek fala erősen megrepedezett. A környék falvaiban a pusztulás sokkal nagyobb mint a városban. A lakosság, mely további földrendésektől fél, legnagyobb részt a szabad ég alatt tanyázik. Skureika községben sokan megsebesültek. A lőés iránya délkelet – északnyugati volt. A szultán, akit a szerencsétlenségről értesítettek, elrendelte, hogy a lakosok segítségére bizottságot állítsanak össze. A szamoszi szenátus a szultánhoz köszönő táviratot intézett.” (*Pesti Napló*, 1904. augusztus 22., 3)

4.3.4. Balesetekről szóló hírek

Annyiban köthető ez a katasztrófákról szóló hírekhez, hogy ezekben az esetekben is emberéletekben vagy javakban esik kár, de nem a kiszámíthatatlan természeti erők miatt, hanem emberi mulasztás vagy figyelmetlenség okán.

Az ilyen tartalmú hírek a 18–19. században kifejezetten ritkák, elvértve találunk egyet-egyet a lapok hasábjain.

„A Balaton áldozatai. Balatonalmádiból jelentik: Az itt üdülő Komjáti László veszprémi ügyvéd és menyasszonya: özvegy Zengerné Budapestről, továbbá Hübner Béla veszprémi számellenőr egyetlen, hatéves fiacskája a Balatonon csónakáztak csütörtökön estefelé. Hét óra körül hirtelen vihar támadt, mely a csónakot a benne lévőkkel elragadta. A keresésükre indult vitorlások pénteken délig sem a csónakot sem a holttesteket nem találták meg. A Balaton környékén lévő községekben sem akadtak rájuk sehol.” (*Pesti Napló*, 1904. augusztus 22., 8)

Az az elbeszélésmód, hogy a baleset eseményeit időrendben mesélik el, egészen az 1920-as évekig fennmarad. A 20. században jelennek meg nagyobb mennyiségben ilyen témájú hírek, főleg közlekedési balesetek. Ezek kötelező eleme, a katasztrófahírekkel egyetemben, a halottak száma. Ezen az állandó elemen túl azonban a bemutatás módja jelentősen változott a 20.

század folyamán. A szövegek tekintetében részletesen leírják a baleset körülményeit – esetleg szemtanúkat szólaltatnak meg –, követik a sebesültek sorát, vagyis több szállal egészül ki a történet. A hírek címeiben a 20. század elejétől erős érzelmi töltésű szavak jelennek meg a történetek minősítésére. Néhány példa: *„Az ököritói borzalom. Szaporodnak a halottak.”* (Új Hírek, 1910. március 29.) *„Lezuhant és meghalt Endresz György, a hős magyar óceánrepülő / Endreszt és utitársát Bittay Gyula főfelügyelőt összeroncolt fejjel, holtan húzták ki az égő gépből”* (Friss Újság, 1932. május 22.) *„Borzalmas katasztrófa pusztította el a Hindenburg óriásléghajót”* (A mai nap, 1937. június 19.)

Ám az igazán nagy változás a képi bemutatás mikéntjében van. A legdrámaibb pillanatot igyekeznek megjeleníteni a képen, s kevésbé mérlegelik a szereplők személyiségi vagy a hozzátartozók kegyeleti jogait.

4.3.5. Híres emberekről szóló bulvárhírek

Az elitről szóló híreket történetiségükben vizsgálva észrevehetjük, hogy pontosan követik azt a változást, melyet Habermas *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása* című művében kifejt. Vagyis a 18. században és a 19. század elején a reprezentatív nyilvánosság korának elitjével találkozunk a hírekben. Jelenti ez a királyi családot, az arisztokráciát valamint – amit Habermas ugyancsak a reprezentatív nyilvánossághoz köt – az udvari zene világának ünnepelt előadóit.

„Eszterházi fejedelem úrnak főmuzsikusa, Hayden József úr nemigen régen nevezetes ajándékkal tiszteltetett meg a spanyol királytól azért, hogy jeles kompozícióiból némelyeket őfelségének küldött vala. Az ajándék drágakövekkel kirakott arany tobáktartó. Ezt a bécsi udvarnál lévő spanyol követségnek szekrértáriusa maga adta Eszterházában a megnevezett fejedelmi muzsikusnak kezébe, jelentvén egyszersemind nékie őfelségének hozzája való különös kegyelmességű jóakarattját.” (Magyar Hirmondó, 1781. október 6. – Kókay szerk. 1981, 116–117)

A 19. század közepén jelenik meg a klasszikus polgári nyilvánosság elitje a sajtóban. Amihez a magyar történelem sajátosságainál fogva erős nemzeti öntudat is társul. Különösen jellemző ez a Kossuth által szerkesztett *Pesti Hírlapra*. Kossuth egyrészt a nemzeti kultúra kiemelkedő szereplőit mutatja be, másrészt a reprezentatív nyilvánossághoz köthető „klasszikus figurákat” arisztokráciát, uralkodókat igen kritikusan jeleníti meg.

„Múlt hónap végnapjaiban egy, magyar irodalmunk jelenére nézve örvendetes, jövendőjét pedig biztató reménnyel kecsegtető ünnepélynek voltunk tanúi. Vörösmarty Mihály, hazánk koszorús költője, az éppen olly szerény mint érdemdús szószónok, névnapja előestéjén fáklás zenével tiszteltetett meg. A magas érdemnek,

melly szerény pályán ugyan de nem kevesbbé boldogító hatással munkál a nemzet kifejlődésére, ebbéli kitüntetésén annál inkább örvendünk, mivel látjuk az ébredő népben fölhevülni a méltányosság érzetét, mellyel tiszteleg azon fiainak, kik lelkét a nagyfeltámadásra előkészítették." (Pesti Hírlap, 1841. – Diószegi 1988, 167)

„Victoria királyné Jávából egy 27½ angol hüvelyknyi magas lovacsát kapott ajándéku, ez talán az egész földön a legkisebb ló. A hosszú tengeri út miatt egészsége kissé szenvedett ugyan, de a windsori istállóban – hol sok gyári dolgozó és írlandi paraszt méltán irigyelheti sorsát élelem és fedél dolgában – hihetőleg nem sokára helyre jő.” (Pesti Hírlap, 1842. – Diószegi 1988, 198)

Az 1870–1880-as évektől megváltozott az elit bemutatásának gyakorlata. Egyre inkább a magánembert igyekeztek megmutatni a politikusban, államférfiban. S ez legtöbbször nem vetett jó fényt az adott személyre. Megjelenik az elitben egy új társadalmi csoport, a gazdasági szféra vezetői. A 19. század végétől már egyre több botrányt vagy botrányosnak minősített esetet mutatnak be az elit köréből. Ez a szál, azaz a botrányok vagy botrányosnak minősített esetek bemutatása tovább él a mai napig a bulvárújságokban. Ami változott, az a társadalmi megítélése egy-egy ügynek. Nem azt tekintik botrányosnak ma, amit száz, esetleg ötven évvel ezelőtt, illetve erőteljesebb lett a vita éppen a minősítési folyamat, aktus során. Ki, kik azok, akik megmondják, minősítik az egyes eseteket, s mint botrányt találják.

„B. Wenkheim Béla miniszter urat ismét baleset érte a vadászon, melyben tegnapelőtt körös-ladányi birtokán vett részt. Jobb válla megrándult, s ennek következtében több napig el sem hagyhatja az ágyat.” (Ellenőr, 1876. nov. 13., 2)

„A görög hadügyminiszter lányát megszöktették. Az athéni előkelő társaságban most különös szerelmi botrányról suttognak. Smolensky kisasszonyt, a hadügyminiszter leányát, megszöktették, még pedig se kocsin, se kerékpáron, se automobilon, hanem – úszva. A szép leány egy ugyancsak szép estén fürdeni ment néhány barátjánál a tengerbe és ezt az alkalmat felhasználta titkos szerelmese: Doktor Aposto Copoulo úr, hogy vele úszva megszökjék. Másnap levelet írtak a hadügyminiszter úrnak, bocsánatát és beleegyezését kérve az esküvőhöz. Csakhogy a bősza apa még áldását sem adhatja a kieroszakolt frigyre, mert az ifjú szökevények nem írták meg, hogy hová utaztak, azaz inkább, hogy hová úsztak, ezúttal igazán a – szerelem tengerén.” (Pesti Napló, 1904. aug. 22., 3)

Lássunk példa arra is, miként mutatták be mint magánembert Az Est 1912. április 19-i számában a Budapestre látogató Theodor Rooseveltet „Roosevelték a Hungária szállóban tizennégy szobában laknak. Külön az apa és külön a fiú. A nagy lakosztályban meglehetősen rendetlenség uralkodik. Az apró, vaspántos amerikai kofferek szanaszét hevernek, az apáéin Th. R., a fiuéin K. R. betűk. Az ex-elnök asztalán ott fekszik Apponyi Albert angol nyelven írott könyve, amely

Ausztria és Magyarország közjogi viszonyáról szól. A fiú asztalán egy levélke és selyem papírosba göngyölt valami ajándéktárgy fekszik.”

Nem véletlenül *Az Estben*, melyet az első igazi magyar bulvárlapként tart számon a sajtótörténet-írás, ahol már kifejezetten inkorrekt módon jártak el újságírók, szerkesztők.

Meg kell még említeni a habermasi harmadik nyilvánosság kategóriát, a manipulatív vagy refeudalizált nyilvánosságot, melyre Habermas szerint az jellemző, hogy a nyilvánosság átveszi a reklám funkcióit, a hirdetés közegévé válik. Ez az, ami jelenkorunkra is megfelelő leírás, amikor olyan elitet tár eléink a sajtó, amelyet valamilyen szempontból reklámozni akar: a média világának elitje, sportolók, művészek. Ezt a funkciót csak erősíti, hogy ezek a hírek túlnyomó részben mindig képpel illusztrálva jelennek meg.

4.3.6. Színes hírek

Az utolsó nagy tematikus csoport, amelyet elkülöníthetünk, az érdekes, színes hírek csoportja. Ezeket szívesen olvassák, jól visszaemlékeznek rájuk. Erre a csoportra is jellemző, hogy végig jelen voltak a magyar hírlapírás történetében. Hiszen az 1780-tól megjelenő *Magyar Hirmondó*ban számos ilyen történetet találunk: 104 éves ember halála, ikerszülések, medvekaland, érdekes márványtömböt találtak, és így tovább. A leginkább figyelemreméltó ez esetben is a téma folyamatos jelenléte. Ami ugyancsak azt igazolja, hogy a hírekről, mint pusztán információátadó szövegekről nem beszélhetünk, mert a funkciójuk több ennél.

„Az élve fogott maczkó. Erdélyben, Máriafalván egy jól megtermett medve sétált végig az utcán. Nagy volt a lakosság rémsége, míg észre nem vették, hogy a szörnyeteg gyűrűt visel az orrán, mi divat a kaffereknél, de a medvén azt jelenti, hogy medvetánczoltatóval szokott járni. – Kisült, hogy egy lerészegedett oláh medvetánczoltatótól szökött meg s hosszabb ideig élt a szabadban, míg meg nem kívánta a »civilizációt« s fel nem kereste azt, a szászok között.” (*Magyar Hírlap*, 1877. január 16., 3)

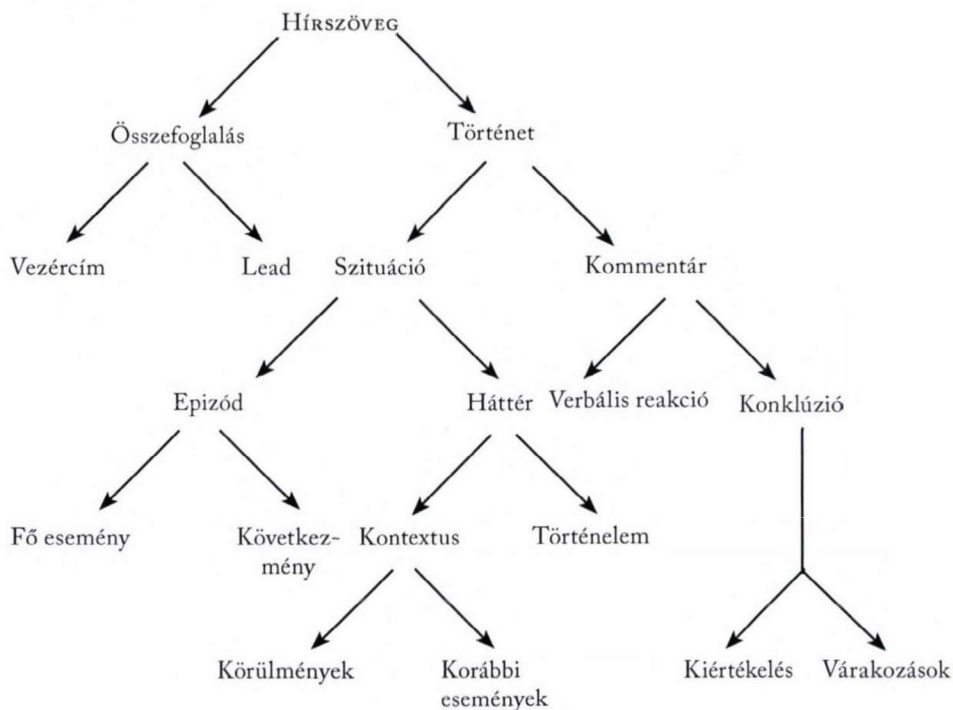
„Távlovaglás Ázsian keresztül. Fukusina japáni őrnagy, aki tudvalevőleg arra a vakmerő főladatra vállalkozott, hogy Berlinből lóháton megy haza, mult pénteken Vladivosztkba érkezett, Szibéria keleti partjaira. Itt pár napig kipiheni magát, azután hajóra ül, hogy átmenjen hazájába. (A Nemzet, 1893. március 16., 3)

„Arra a hírre, hogy a hercegprímás kedves kanári madara, Muci elpusztult, a kanári tulajdonosok és madár-kereskedők valósággal elárasztották ajánlatokkal a prímás titkárát. Nemsokára akadt is a Mucinak utóda: a jelöltek különböző jeles tulajdonságainak egybevetésével kiválasztottak egy kis madarat, a mely már el is

foglalta fontos, bizalmi állását. Egész nap szabadon röpköd a primás szobájában, s mint szelíd, tanulékony állatka, jól helyettesíti elődjét.” (Budapesti Hírlap, 1893. április 8., 5)

Szövegszerkezeti szempontból a bulvárhírek megfelelnek a Van Dijk-féle szuperstruktúrának. Ez persze nem azt jelenti, hogy minden egyes hírnél az összes elem ki van töltve, de lehetséges. Mégpedig azért, mert azoknak a cselekvéseknek, történeseknek a szerkezete is megegyezik, melyekről a tabloid hírek szólnak. A katasztrófának, a botránynak van „története”, van a cselekvésmozzanatoknak sorrendje, míg mondjuk egy statisztikus gazdasági hírnél ilyen nincs.

14. táblázat. *A bulvárhír szövegének szuperstruktúrája*

4.4. A BŰNÜGYI, RENDŐRSÉGI HÍREK ÁTALAKULÁSA⁶⁸

A bulvárhírekhez hasonlóan bűnügyi hírekkel is találkozunk a krónikákban, igaz többnyire különösen kegyetlen bűnesetekkel. A téma bekerülvén a napisajtóba folyamatosan átalakul, az adott korszakra jellemző tematizációs stratégia alapján. A következő fejezetben ezt a változást követem végig az 1780-as évektől.

4.4.1. A bűnügyi, rendőrségi hírek „közkedveltsége”

Különösen érdekes, hogy a magyar nyelvű hírlapírás megindulásakor azonnal találkozunk egy sajtótörténeti, büntetőjogi kuriózzal. 1782-ben járunk, Hont vármegyében egy betörés kapcsán elfognak néhány cigányt, akik nemcsak a betörést, de gyilkosságokat is bevallanak, sőt azt is, hogy áldozataikat megették. Igen gyors és felületes vizsgálódás után a vármegye törvényszéke, augusztus 10-én, 41 embert ítelt halálra, közülük 16 nő volt, s augusztus 21-én végre is hajtották a kivégzéseket. Az uralkodó, II. József az ügyről nem megyei jelentésből, nem a kancelláriától, hanem egy újságból szerzett tudomást, a bécsi *Ephemerides Vindobonenses*ből, amely pozsonyi lap-társától vette át a hírt, az *Ephemerides Posonienses*ből. Az uralkodó első felháborodásában azonnal leiratot küldött az alkancellárnak, hogy igaz-e a hír, s ha igen, akkor erről a súlyos büntetről neki, II. Józsefnek miért az újságból kell értesülni. A per hatására a király megváltoztatta a büntetés-végrehajtási gyakorlatot: a megyék halálos ítéletet csak akkor hajthattak végre, ha a kancellária azt jóváhagyta (Hajdu 1985).

Ez a történet hitelesen mutatja, hogy már a hírlapírás kezdetén szép számmal szerepeltek a lapokban bűnügyi hírek. Ezek forrásai kezdetben a szerkesztő által vagy levelezői által hallott és lejegyzett történetek voltak. Fontos hangsúlyozni a bűnügyi hírtípus kialakulásánál a közvetlen kapcsolatot a szóbeli történetmeséléssel. Vagyis a hírekben történő valóságfelépítési mód nagyon közel állt az élőbeszédben, a hétköznapi történetmondásban meglévő, feltárható valóságfelépítéshez. Egyrészt tehát kiemelendő a retorikai struktúra hasonlósága, másrészt a tematikus mező közkedveltsége. A folkloristák közül Dobos Ilona hívja fel erre a figyelmet: „Az egyes témák gyakorisága, közkedveltsége gyakran pszichológiai okokra vezethető vissza. Ugyanakkor e történetek a hallgatóságnak olyan elemi igényeit elégítik ki, amelyek min-

⁶⁸ A fejezet átdolgozott változata a *Szöveg, szövegtípus, nyelvtan* kötetben (Tátrai Sz. – Tolcsvai Nagy G. szerk. 2008) megjelent tanulmányomnak

denfajta közösségben megtalálhatók: meghatóak, mulatságosak vagy hátborzongatóak.” (Dobos 1964, 201)

4.4.2. Bűnügyi hír mint erkölcsi példázat

Bár a kiemelkedően súlyos, életellenes bűncselekmények nyílt vagy burkolt elítélése mind a mai napig él a sajtószövegekben, a 18–19. század fordulóján, a referáló sajtó korszakában, kizárólag ilyenekkel találkozunk. Az általam alaposabban elemzett lap a Pozsonyban kiadott *Magyar Hírmondó*, mely 1780-ban indult. Ebben és későbbi laptársaiban is a bűntény leírása mellett mindig ott találjuk a szigorú, határozott erkölcsi ítéletet is a szövegben. Többnyire keretes szerkezetben elrendezve: a bevezetésben elmondják, hogy most egy szörnyű eset leírása következik, ez után jön a bűntény időrendben, majd zárásként az erkölcsi ítélet a szörnyű tett felett. Ennek a prezentációs módnak egyik összetevője, hogy az adott időszakban, tehát 1780–1810 között főleg teológiát végzett lelkészek vagy papok voltak a lapok szerkesztői, akik egyben a felvilágosodás korának képviselői voltak. Nem meglepő, ha egy bűnügyi hír elején ezt olvassuk *„A történetírásokban, a mi részünkről, akik azokat olvassuk, az esetek azért vagynak féljegyezve, hogy ami jó és szép benne, azt kövessük, ami pedig gonosz, attól irtózva távozzunk. Azoknak részünkről pedig, akikről írnak, azért írnak, hogy a jó dicső jutalmát vegye nemes cselekedetének még a később nyomnál is, a gonosz pedig méltó gyalázzattal büntetődjék.”* (*Magyar Hírmondó*, 1784. január 17.)

Vagyis a gonosztettet csak erkölcsi következményeivel együtt lehetett bemutatni, anélkül nem. Magukról a bűnügyekről a szerkesztők több forrásból szereztek tudomást. Egyrészt a vármegyei bíróságok ülései többnyire nyilvánosak voltak, másrészt a büntetések végrehajtása is, legyen az kivégzés, botütés⁶⁹ vagy pellengérre állítás. Ezek mindig a heti vagy országos vásárok idején történtek, mintegy látványossággént voltak előadva. Dobszóval vezették elő az elítéltet, elmondták a bűnét, a büntetését és a bíróság indoklását is, majd felszólították a körülötte lévőket, a „közönséget”, hogy éljenek becsületes életet, ha nem akarnak ők is hasonló sorsra jutni.

Szinte lépésről lépésre követi ezt az eseménymenetet egy 1787-ből való hír. Kiegészítve persze az erkölcsi ítélettel és figyelmeztetéssel is.

⁶⁹ Előfordultak persze olyan esetek is, melyeket a nyilvánosság kizárásával végeztek. Az egyik irat úgy emlékezik meg erről, hogy a botütéseket a bíróság udvarán „mintegy atyai-lag” kapta az elítélt.

„A nem ember

Írtózik a pennánk, de kötelessége, hogy mind a kedves, mind a kedvetlen dolgokat megírja. Itt Posonban ma vala egy irtóztató tragédia, a theátrum volt egy álláson a Sz. Mihály piacán, és a fő aktorok egy asszony és két hóhéras valának. Ez az asszony apját, anyját és ártatlan fiacskáját méreggel elvesztvén és utoljára férjét is megfojtván, arra ítéltetett, hogy három nap egymás után 50, 50 pálcát vágván fenekére, ha megél utána, az alsó tömlőben vason, száraz kenyéren és vizen haláláig raboskodjék. Kikérem kedves olvasómtól, hogy minekutána elolvasták ezen emberi természet ellen való hallatlan cselekedeteket, azon igyekezzenek, hogy róla többé meg ne emlékezzenek. Mert ennek iszonyúsága a csendes, annyival inkább a gyenge asszonyi érzékenységeknek könnyen ártalmat szülhetne. N. B. a legelső aktor vala ezen asszonynak a szeretője, ki az asszony férjének halálában részes lévén, az asszony előtt 50 pálcát szenvedé.” (Magyar Hírmondó, 1787. augusztus 7.)

A morális igazság hangsúlyozása annyira kiemelkedő, hogy több olyan hír is megjelent a *Magyar Hírmondó*-ban, amikor jogilag nem lehetett elítélni a bűnöst, de erkölcsileg mindenképpen elmarasztalható volt. Például egy 1784-es levél beszámol arról, hogy egy udvarbíró a kemény télben egy cigányt arra utasított, hogy Debrecenbe vigyen levelet, a cigány útközben megfagyott, a felesége, kit magával vitt, éppenhogy megmenekült.

„Udvarbírói keménység

... Visszafordult, embertelen vad erkölcstelenség az, csak színre, ruhára, nemzetségre tekintve tenni a különbséget. De az udvarbíró király a faluban: szabad néki a természetén is keménykedve keresztüljárni. Hanem minékünk is szabad az ilyen fékete léleknek vadsága következtét néki ugyan szegényére büntetésül lefesteni, másoknak pedig oktatásokra, hogy emberül tanuljanak érezni.”

Az is jellegzetessége még a referáló sajtó korának, hogy amikor a bűnös nem nyerte el méltó büntetését, vagy nem teljesen, valami furcsaság esett közben, akkor azt a karneválhoz, a farsang idejéhez, szokásaihoz hasonlították. Röviden utalnék Bahtyin karnevál elemzésére, aki ennek a ceremóniának a lényegét éppen abban ragadta meg, hogy a karnevál a fonákjáról veszi a világot, nem pusztán tagad, de új életre is kelt (Bahtyin 1982). A *Magyar Hírmondó* 1783-as februári számában ír egy esetről, Gömör vármegyében egy férfi és egy nő, kiket gyilkosságért halálra ítélték, majd a királytól felmentést kaptak, később a börtönben házasságot kötöttek.

„Nem de nem farsangi dolog e történetnek vége? Csak azt sajnálom, s valóban kár is, hogy menyegzőtartásuknak módját meg nem tudhattam.” (Magyar Hírmondó, 1783. február 22.)

Még egy altípust találhatunk a bűnügyi hírek között a hírlapírás ezen korszakában, ezek pedig szikár jelentések a büntetőjog változásairól. Például 1781. június 6-án arról ír a lap, hogy Erdélyben a nőket, ha arra ítéltettek,

már nem szabad kétágú, csak egyágú korbáccsal verni. Az 1785. október 1-jei újság pedig közli, egy bécsi lapra hivatkozva, hogy II. József eltörölte az úri-széket, akinek peres ügye volt, az átkerül a vármegye ítélőszékéhez.

4.4.3. Megjelenik a *betyár-pandúr* motívum: a 19. század eleje

A 19. század elejéről származó, általam elemzett hírek a Hazai és Külföldi Tudósítások című lapból származnak, melyet Kultsár István szerkesztett. A korszak sajtójának jellemzője a politikai oldalon rendkívül erős cenzúra, mely a hírlapírókat arra ösztönözte, hogy a hazai irodalom vonalát erősítsék, mely a szerzőgárdán is tükröződött. A korszak jeles írói küldtek híreket, egyéb írásokat a lapba. A bűnügyi hírek tekintetében a legnagyobb változás egy új „szereplő” színrelépése, a pandúr. Betyárokról szóló hírekkel ugyanis az előző korszakban is találkozunk.⁷⁰ Ezekben leírták a betyár viselt dolgait, kegyetlenkedéseit, s hozzáírták hogy ez mennyire erkölcstelen. A 19. század elején nem a bűn és az ítélet, hanem inkább a jó és a rossz (jog képviselője és a bűnöző) harca jelenik meg. Természetesen a jó győz, a pandúr elfogja a betyárt. Az újságszövegekből ekkoriban egyáltalán nem romantikus betyár-kép bontható ki. Az valamivel később, filléres-fikciós regényekben jelent meg. Ezt a váltást, a negatívból pozitívvá váló betyárkép megjelenését a Csepeli-Mátay szerzőpár két elemmel magyarázza, az egyik: Sobri Jóska kalandjai, élettörténete, rejtélyes halála miatt könnyen lehetett romantikus módon, romantikus stílusesszűkökkel ábrázolni. Erre kaphatóak is voltak azok a ponyvaszerzők, akik a nemzeti ébredést akarták Sobri sorsán keresztül ábrázolni (Csepeli-Mátay 2001). Ám az eredeti sajtószövegekben még a pandúr a hős, ezekben a történetekben ő a bátor, a pozitív figura. Lássunk néhány példát „Veszprémből 1837 januárius 7-én: Minekutána a folyvásti üldözés alatt lévő zsiványcsapatok magok közötti végzés szerént, hogy bujkálások által a megfogástól mentesek lehessenek, széllyel osztottak, csak ugyan közülük januárius 1ső napján Mogor vagy Nagy Jancsi Nagy Szöllősi születésű 22 esztendő, Király János nevű szökött katona társával ugyan Nagy Szöllősben Szőke Péter oda való jobbágy házánál Paál Dániel pandúr strázsamester s legényei bátor rajtokütése által elfogattattak januárius 4-én Veszprémbe be is hozattattak.” (Hazai és Külföldi Tudósítások, 1837. 4. szám)

⁷⁰ „Kecskeméten ... egy odavaló, de Jászberényből származott betyár hat órákor tartatni szokott mise hallására a franciskánus barátok templomába menvén ott eleinte veszteg vala, de kevés idő vártatva a székiből felugrik, s a misemondó páter ministerjét bottal egynehányszor főbe s vállba üti: annak utána misemondó páterrel is ölbe kap.” *Magyar Hírmondó*, 1782. november 16.

Még egy fontos elem kiolvasható ezekből az újsághírekből. A szerkesztőknek beszámoló levelező partnerek merítették a különféle rendőrségi, bírósági iratokból is. Bizonyos pontokon (bűnöző életkorának, születési helyének megjelölése) rendkívül precíz, ugyanakkor magának a bűnténynek vagy a rajtaütésnek a leírása az előbeszéd élményszerűségét, történetmesélési struktúráját továbbra is magán viseli. Lássuk a Sobri-féle banda felszámolásának utolsó történetét *„Zala vármegyéből írják, miképpen m. h. 17kén a padári vágásban Sobri Józsi három cimborájára, kik esőtül átázva egy kis tűznél ruháikat szárítgaták az ottani gyalogság közül öt legény egy megyei pandúr vezérlete alatt, rá-bukkant. A csavargók, név szerint Recze Marci, másképp Fűmag vagy Kalarábi, Csuha Anti s egy Laczi nevű szökevény katona felugráltak, midőn üldözőiket észrevették, s futásnak eredtek. A pandúr Karalábira lőtt s fejét találta ugyan, de az visszafordult, s ennek karját lötte keresztül, mit azonban az fel sem igen vevén, utána iramultak Kalarábinak, elérvén földhez sujtotta s a katonák segítségével megközözte. Két társa elillant a sűrű vágásban, de 24én Csuha Anti is kézre került egy malom padlásán, hova éjjelre vonult, s egy megyei pandúr által álmában elnyomtatva. Recze Marci vallomásaiból, mellyet tőn, az sült ki, hogy ő Sobrival jelen volt Lápaőnél is, hol őket az üldöző katonaság megtámadta, s hogy ő szemtanúja volt, midőn Sobri Józsi, elfogatástul tartva magát egy pisztollyal szívbe lőtte s hogy a prágai csűrben elveszett két cimborá Peti vagy Czifra Miska, és Pista nevű Torna megyei szökevény katona volt. Illy formán nyilatkozik a m. h. 29kén rögtönbírótság elibe állított Csuha Anti is.”* (Hazai és Külföldi Tudósítások, 1837. 47. szám, kiemelés A. M.)

Eddig három forrására mutattam rá a rendőrségi híreknek, az egyik ezek körül a szóbeli elmondás, a második a rendőrségi iratok voltak, a harmadik pedig a büntetőjoggal, büntetés-végrehajtással kapcsolatos királyi rendelkezések ismertetése. Ez utóbbira is akad példa, 1806 szeptemberében arról ír a lap, hogy a király elrendelte, építsenek Jobbítóházakat Szegeden és egy Dolgozóházat Pesten.⁷¹ Új elem volt, hogy a szereplők közül a 19. század elején megjelenő pandúr, a rend képviselője még határozottan pozitív figuraként szerepelt. Ám ez nem sokáig tartott, az 1840-es években, mely egyben korszakváltást is jelent a hazai sajtó történetében, megszaporodnak a kritikák a rendőrséggel szemben, s inkább tehetetlenségüket hangsúlyozzák.

⁷¹ Hazai Tudósítások, 1806. szeptember 17.

4.4.4. Bűnügyi hírek az eszmehirdető sajtó szolgálatában

Az 1840-es évek, a Kossuth által szerkesztett *Pesti Hírlap* az eszmehirdető sajtó legrepresentatívabb képviselője. A szerkesztő úgy válogatja, úgy formálja a híryananyagot, hogy az megfeleljen az általa képviselt politikai irányvonalnak. Kossuthról feljegyezték, hogy a szerkesztők közül ő volt az első, aki instrukciókkal látta el vidéki levelezőit, hogy milyen híreket szeretne kapni tőlük. Ugyanakkor jó néhány fővárosi bűnügyi hír jó alapot jelentett számára, hogy a közbiztonságot ostromozza, s a rendőrség munkáját kritizálja. A betyárt üldöző és megbüntető pandúr képe átalakul, s egy tehetetlen rendőr(ség) figurája elevenedik meg a hírekben.

„Buda városának Tabán nevű része régi időkben a keletnép kiszállása volt, most sok rendetlenség tanyája és menedékhelye. Nincs a két testvérvárosban annyi hamis kártyás, tolvaj, csábanya, kéjhölgy, stb. ki itten meg nem fordul vagy meg nem telepedhetnék: mert katonai vagy polgári rendőrség valamelly hatásának kellő befolyása nincsen.” (*Pesti Hírlap*, 1841.)

„Alig múlik nap, melyben a fővárosi nagykörmű, enyves kezű szegény legények uj meg uj rablásai – tolvajlásairól részint valódi, részint koholt vagy nagyított hírek ne keringnének. ... a fővárosi rendőrség élénkebben mozoghatna a gyakori rablások meggátlása körül.” (*Pesti Hírlap*, 1843)

Ugyanakkor a bűnügyi hírek forrásaként tovább él az eszmehirdető sajtó korában is az élőbeszéd. Egy hírben arról olvashatunk, hogy rablócsaládra bukkantak a Gellért-hegy mellett, vagy megfogtak néhány tolvajt, akik a budai barátok templomából loptak. A források kiegészülnek új elemmel is, ami a rendőrség mint szervezet fejlődésével függhet össze. Nevezetesen bűnügyi statisztikákat készítettek, s Kossuth ezeket is felhasználta hírként a *Pesti Hírlap*ban.

„A pestvárosi rabjelentmény szerint a rabok száma múlt évi Téli hóban 145-re ment, ezek közül nőszemély 48 és 11 zsidó. A befogottak között volt 4 gyilkos, 2 gyilkosság gyanújával terhelt, 81 valóságos, 35 gyanús 13 tetten kapott tolvaj, 5 csavargó, 1 bankó-, 2 hamislevél készítő, 1 gyanús személyeknek szállást adó, 1 orgazda, és 1 a pestlőcsei gyorssekeret kirabolni szándékozó. A múlt évben befogott rabok száma 1748.” (*Pesti Hírlap*, 1841)

Döntő fordulatot hozott ez a korszak a büntetés-végrehajtás ábrázolása, ábrázolhatósága terén is. A referáló sajtó korában aprólékos részletességgel írták le a szemtanúk a román felkelők, Horia (Hóra) és Kloska kivégzését. Milyen módon törték kerékbe őket, hogy jajgattak fájdalomukban, majd lefejezték, végül felnégyelték őket. Azt is tudjuk, hogy nemcsak a kivégzéseket, de a botoszásokat is kíváncsi tömegektől övezve hajtották végre. A 19. század közepén Kossuth már elutasítja a kivégzésnek mintegy népi szórakozásnak a

létét és bemutatását is. Ezzel kapcsolatban akkor fejtette ki álláspontját, amikor a budai városmajor melletti téren kivégeztek egy közlegényt, aki lelőtte a káplárját. Ám előtte három napig kipányválták, tulajdonképpen közszemlére tették.

„...ez idő alatt tömérdek közönség látogatta, leginkább nőszemélyek – és nem éppen a legalsóbb osztályból –, hogy az alig 19 éves fiatal rabtól pár virágot kapjanak – emlékül.” (Pesti Napló, 1843.)

Majd a kivégzés után az akasztófa közelében felállított sátrakban népünnepélyt tartottak, írja megdöbbenve a hírben a cikkíró.

Az eszmehirdető sajtó korának jellegzetessége tehát, hogy a bűnügyeket inkább, mint típusokat ragadta meg, az egyedi eseménytől mintegy elemelve. Ezzel a technikával biztosította a szerző, hogy a hír alátámassza a politikai programnak azt a részét, mely szerint ez a terület is reformra szorul az államigazgatásban.

4.4.5. A polgári sajtó kora: az újságíró mint nyomozó

A kiegyezés után visszaszorult a magyar sajtóban az eszmehirdető jelleg, s ez a lapokban műfaji változásokhoz, átrendeződésekhez is vezetett. Átalakult a vezércikkek szerepe és hossza, a politikai téma megjelent a tárcarovatban is, széles tudósítói hálózat épült ki, és a hírek az információadáson túl szenzációkkal is szolgáltak az olvasók számára. Már nem a redakcióban ülő vezércikkíró a sajtó jellegzetes figurája, hanem a riporter. A korszakban kiemelkedő történelmi és sajtótörténeti jelentőségre tett szert két bűnügy. Az egyik Majláth György országbíró meggyilkolása 1883-ban, a másik pedig a tiszaezlári vérvádper 1882-ben. Megváltozott a bemutatás módja. Az újság már nem csupán leírta a megtörtént eseményeket, hanem a Majláth-gyilkosság idején maguk az újságírók kezdtek nyomozni, s a segítségükkel sikerült rövid idő alatt elfogni a gyilkosokat. Érdekesen alakult az olvasók szerepe is, akik nem vagy nem csak a rendőrségre, hanem a szerkesztőségbe is elmentek, ha bejelentést akartak tenni. A tiszaezlári per alapja, hogy 1882. április 1-jén eltűnt a tiszaezlári Solymosi Eszter, feltehetően öngyilkos lett, a Tiszába ölte magát. Közben egy zsidó kisfiú meséje alapján, miszerint az ő apjáiék ölték meg a lányt, vádat emeltek több tiszaezlári zsidó férfi ellen. Hogy a büntett csak kicsit is hihető lehessen, ezért elég szövevényes történetet talált ki a vád, melyben volt hullacsempészet, holttestek kicserélése stb. Nemcsak maga az ügy vert fel nagy port, de a korszak nevezetes alakjai vállaltak szerepet a büntetőperben. A fővádoltak közül hármat Eötvös Károly védett, s budapesti, bécsi kórbonctanprofesszorok adtak szakvéleményt (sőt Babes Viktor is).

A per Nyíregyházán zajlott. 1883 júniusában volt az ún. végtárgyalás, de augusztus 3-án zárult a per, s valamennyi budapesti lap tudósítót küldött le, akik naponta tízezer szavas táviratokat küldtek a szerkesztőségekbe. Színes hangulatjelentéseket adtak, gyorsrajzolók is közreműködtek, szó szerint közölték a bíróságon elhangzottakat.

„Nyíregyháza június 19. Lezajlott a tárgyalás első napja, minden izgalommal és érdekességével. Egymást érte a sok jelenet, melyekhez fogható alig játszódtott még le törvényszéki teremben. Akik jelen voltak és látták, hallották a jeleneteket elfogulatlanul ma, a legfontosabb napon... A kora reggeli órákban már nagy sokaság hullámozott a városi palota előtt, hol a tárgyalás lefolyandó volt. Harminchat kirendelt rendőr tartotta fenn kívül a rendet teljes fegyverzetben.

*... Leírhatatlan izgatottság fogott el mindenkit, mikor az elnök hideg, nyugodt hangján elrendelte Scharf Móric behívását. ... Mikor a fiú csökönyösen kiáltotta, hogy ő az apja ellen is kész vallani, ha nem kívánják is, meghorzasztotta a közönséget, mint minden természetellenesség. Még a jelen lévő ismert antiszemita is elhalványultak. Többen távoztak a teremből, mert rosszul lettek. ... Scharf Móric a legnagyobb lélektani rejtély.*⁷²

Az ügy politikai hullámokat is vetett, a külföldi sajtó is rendszeresen foglalkozott vele. Csak egy rövid utalás, mekkora és milyen hatása volt: Eötvös Károly, a védő egy hamburgi hajózási vállalkozótól olyan levelet kapott, melyben felajánlotta, cége ingyenesen átviszi Amerikába azokat a zsidókat, akiket felmentenek.

A legfontosabb változás a sajtó tematizációs stratégiájában, hogy a helyszín immár a bíróság lett, a bűnügyi hír szereplői között a vádlott mellett nemcsak rendőrségi szereplőkkel találkozunk, de vádlókkal is (ügyészek) és ügyvédekkel, szakértőkkel. Nemcsak a bírósági tárgyaláson elhangzottak voltak fontosak a sajtó számára, de a hangulat is, a közvélemény pillanatnyi állapota, vagy hogy mivel töltötték az időt a hétvégeken az ügyvédek, a tanúk és a szakértők.⁷³ A bírósági perekről szóló híradás nem volt többé ennyire részletes, de mint forma meggyökeresedett. Olyannyira, hogy az 1890-es években a nevezetesebb külföldi perek is bekerültek a lapokba. Így történt például 1893-ban, mikor is a Panama-pör címmel közöltek híreket egy francia vesztegetési ügyről, nyomon követve és ismertetve az ottani bíróságon elhangzottakat.⁷⁴ A bírósághoz kapcsolódó, onnan származó bűnügyi hírek azért is érdekesek, mert bizonyos eseteknél éppen a tett megítélése, minősítése változtat valamit büntetté vagy tart puszta vétségnek. Erre érdekes példa

⁷² Az Egyetértés külön tudósítójának távirata.

⁷³ Tisza-Eszlár (Napi értesítő), kiadja a Nyírvidek szerkesztősége. Felelős szerkesztő Jóba Elek. 1883.

⁷⁴ Nemzet, 1893. március 16., 2.

„*Furcsa eset. Becsületsértés büntette miatt ítélte az irsai ágostai hitvallású evangélikus egyháztanács 100 forint pénzbüntetésre az egyházközség egyik tanítónőjét, mert az a tanács tagjait »borjúknak« mondta. Az ítéletet, mely a becsületsértést vétség helyett büntettnek minősíti, Kovách szolgabíró, kihez azt végrehajtás céljából áttették, helybenhagyta, s a végrehajtást elrendelte.*” (Nemzet, 1893. március 16., 3; kiemelés A. M.)

Természetesen a többi hírtípus is tovább él, ám némileg változik. Külön rovatban jelenik meg, bár még nem napi rendszerességgel, a *Rendőri hírek*, a *Pesti Napló* hasábjain az 1870-es évektől. A rendőrségi forrásokból származó hírek szókinccse nagymértékben egységesül, vagyis az intézményi háttér, a rendőrség már pontos leírásokkal, megnevezésekkel rendelkezik, s azokkal mutatja be a történetet. Fontos momentum ez abból a szempontból, hogy az előszóbeli valóságfelépítési mód itt kiegészül, illetve egy területen leválík, intézményi alapon professzionizálódik. Kialakul a rendőrségi változata annak, miként konstruálják meg egy betörés, gyilkosság vagy lopás történetét. (A témával kapcsolatban lásd részletesen Buzinkay 2005.)

„*Betörés. A Donáti utca egyik pinczéjéből ismeretlen tettesek nagymennyiségű bor és egyéb élelmiszert loptak el.*” (Magyar Hírlap, 1877. január 16., 3)

A rendőrségi forrásoknál felbukkan egy más cselekménystruktúrájú hír: a rajtaütés. Az ilyen típusú híreknek új szereplőjük is lesz: a besúgó.

„*(Rendőri hírek) Bizalmas följelentés folytán tudomására jutott a fővárosi rendőrségnek, hogy Róth Simon házaló Hermina-tér 7 számú lakásán nagy mennyiségű gyanús jószág van elrejtve. Róth lakásán eszközölt kutatás meglepő eredményre vezetett, találatot ottan egy vörös selyemből készült női álarcos öltözet, egy színházi látszó, egy értékes őszi kabát, több lópokrócz, kiszabott bútorszövetek, egy vég bélés, 3 hordó orosz szardínia, 1 kis bőrönd, színházi látszó s más egyéb tárgyak. Mindezen gyanús jószág a főkapitánysági hivatalnál van letelve s azok kiktől ezen tárgyak elloptak, ott megtekinthetik. Róth Simon, ki a tolvajokkal kétségen kívül összeköttetésben állott – felelősségre vonatott.*” (Pesti Napló, 1876. december 18., 2)

Összefoglalóan azt mondhatjuk a polgári átalakulás bűnügyi híreiről, hogy a már meglévő típusok tovább élnek, a rendőrségi hírek szókinccse mind formalizáltabb lesz, s megjelenik a rajtaütés-történet újfajta változata. Már nem a betyárookra csapnak le a Bakony erdejében, hanem városi bűnözőkre. Ezeknél a történeteknél utalnak először a besúgókra is. Néhány ügyben az újságírók maguk is nyomoznak egy-egy rejtély kapcsán. A legfontosabb változás a bírósági hírek megjelenése, vagyis a tett minősítésére, bizonyítására tevődik a hangsúly.

Teljesen eltűntek a korszakban a büntetés-végrehajtásokról szóló hírek. Ennek hátterében valószínűleg az a megváltozott gyakorlat áll, hogy elsősorban szabadságvesztéssel büntettek. A kivégzések pedig ritkábban voltak nyilvánosak, mert inkább a törvény visszatartó erejére építettek, nem a büntetés látványának elrettentő voltára.

4.4.6. Bulvárlapok kora: a bűnügy mint botrány vagy szenzáció

A 19–20. század fordulóján Magyarországon is megjelentek a bulvárlapok. Létrejött egy széles olvasóközönség, akiket friss hírrel, szenzációval lehetett megfogni. Buzinkay Géza kiemeli ebben a folyamatban a tömegközlekedés fejlődésének jelentőségét is. Mint írja: „A tömeg mint célpont jelen volt. A főváros fő útvonalain egy évtized alatt megnégyesződött a közlekedési eszközök utasainak száma: 1896-ban már összesen 71,1 millió utas közlekedett – ami megközelítette a napi 200.000 főt. Számukra készíteni lapot: Ez a nagyváros új kihívása.” (Buzinkay 1997, 83) Engedélyezték emellett az utcai árusítást, rikkancsok alkalmazását is. Az első ízig-vérig bulvárlapnak az 1910-től jelentkező, Miklós Andor tulajdonában lévő *Az Est* című lapot tartják. De bizonyos fokú bulvárszemlélet, különösen a lapok színesebb rovataiban másutt is feltűnik.

A bűnügyi hírek esetében is a szenzáció bemutatására tevődött a hangsúly. Próbálják rejtélyesnek bemutatni az egyes eseteket. A szikár hírek mellett az érdekesebb bűnügyeket meglehetősen részletesen tárgyalják. Többször feltűnik a hírekben az igazságügyi-orvosi szakértő, bár erre már elvétele az 1870-es évek második felétől volt példa,⁷⁵ most gyakorivá válik. Egy reprezentatív példa a 1934. október 27-i *Pesti Napló*ból „*Félmeztelen női holttest a Dunaparton Szívuszélhűdés ölte meg az italos vagy elmebajos munkásasszonyt?*”

Pénteken hajnalban a Ferenc József híd pesti hídfőjénél a leapadt Duna kavicsos partján az arra haladó munkások egy női holttestet találtak. Vékony vászonruha volt csak rajta, mezítláb volt ... Dr. Vissy József rendőrkapitány utasítására a holttestet a törvényszéki orvostani intézetbe szállították, ahol dr. Kolbinger János

⁷⁵ *A Hon*, 1876. október 31., 2.

„Rejtélyes holttest. F. hó 9-én közöltük, hogy a légszeszgyár kiépítésénél az alapzat ásásakor a földben egy férfitemet találtatott. A tetem orvosrendőri-boncoltatásánál kiderült, hogy az illető 20-40 éves lehetett, testén jó karban lévő vászoning volt „O” betű jeggyel, melynek belsejében T. betű van varrva, zsebében találtatott egy Turács Jánosra és más Kóka névre szóló számla. Külerőszak nyomai a tetemen a nagymérvű ernyedés miatt nem voltak észlelhetők. Az általános nyomozások ez ügyben folyamatban vannak.”

rendőrőorvos-tanácsos vizsgálta meg sebeit. A rendőrorvos megállapítása szerint a sérüléseket nem idegen kéz okozta, ütődéstől származtak. ... A főkapitányságon délután megpróbálták rekonstruálni az ismeretlen nővel történt eseményeket. ... Az ismeretlen nő a bonctani intézet tetemnézőjében fekszik, de péntek estig még senki sem jelentkezett, aki kereste volna. Valószínűnek tartják, hogy a Ferenc József híd környékén lakó munkásasszony."

A rendőrségi hír megkonstruálása a rejtélyre épít, ez áll a történet közép-pontjában. Ezt megpróbálja megfejteni: a rendőrség és a hírlapíró. Plasztikusan fogalmaz 1929-ben Székely Vladimir: „A betyár és pandúr modernizált játéka külön irodalomná nőtt, és a bűnriportoké minden érdeklődésünk. A ma hőse a detektív, a csendőr, a rendőr: a társadalmi rend képviselője.” (Közli: Dömötör 1930) Mivel igen mozgalmas és érdekes, ezért tovább él a rajtaütés-történet, már némileg a modernebb korhoz és tempóhoz igazítva: üldözéstörténetként.

„Halál, bosszú. Izgalmas betörőüldözés játszódott le ma éjszaka a Szondy utcában. A Szondy utca és a Rózsa utca sarkán betörők jártak egy baromfifüzletben és egy fehérenemű üzletben. 1800 pengő értékű árút és több levágott libát, csirkét zsákmányoltak. A rendőrőrszem észrevette az egyik betörőt, utána vetette magát. Ez menekülés közben eldobta zsákmányának egy részét, majd a Szondy utca külső részén beugrott egy villa kertjébe, hogy a rendőr ne tudja elfogni. Kerítésről kerítésre ugrált, és több helyen megsebezte magát. ... Az Andrássy út 112 számú villába detektívek mentek ki, akik megdöbbenve látták, hogy a terasz mozaikkövein két, vérrrel irt szó áll. Halál, bosszú. Valószínűnek tartják, hogy a Szondy utcában elmenekült betörő az Andrássy úti villában bujt el, sok vért vesztett, aztán amikor magához tért, innen is elmenekült.” (Pesti Napló, 1934. október 27., 10)

A hírekben oly módon is tükröződik egy-egy korszak, hogy milyen típusú bűncselekmények a leggyakoribbak. A 20. század elejéig többnyire, lopásokról, rablásokról, gyilkosságokról lehetett olvasni. Emellett mindig bekerültek a csecsemőgyilkosságokról szóló hírek is. Ezek őrizték meg legtovább szövegszerűen, az erkölcsi ítélet kimondását.⁷⁶ De új típusú bűncselekményekről is hírt adott a sajtó. Talán nem is a bűncselekmény volt új, hanem az elkövetők társadalmi státuszának megjeleníthetősége változott meg. Egyre több hír tudósít ugyanis a fehérgalléros bűnözésről. Ennek legbotrányosabb példája a korban a frankhamisítási botrány volt, 1926 januárjában, mikor is Windischgraetz Lajos herceget is letartóztatták. A lapok a bűnügy ismerte-

⁷⁶ *Magyar Hírlap*, 1877. január 16., 3. „Szívtelen anya. Dózsa Zsuzsanna hajadon cseléd tegnap 9 hónapos csecsemőjét gyufa-oldattal megmérgezte, a szomszédok azonban észrevették és sikerült az ártatlan gyermeket megmenteni, ki orvosi ápolás végett kórházba szállított. Az anya ellen bűnügyi vizsgálat tétetett folyamatba.”

tése mellett részletesen kitértek olyan részletekre is: mit viselt a herceg, amikor letartóztatták és a főkapitányság „intellektuális osztályának helyiségeibe kísérték”. A *Friss Újság* még rajzot is közöl a pillanatról, amikor kihallgatják a herceg alkalmazottait. Az ilyen típusú bűnözésről szóló hírek tipikus helyszíne a bíróság, hiszen ott lepleződik le hivatalosan az ügy. Lássunk egy példát!

„K. Huczik Elemér volt államtitkár büntetését 17 havi börtönre szállította le a Tábla. K. Huczik Elemér ügyvéd, volt szegedi államtitkár ellen az ügyészség különböző bűncselekményekért eljárást indított. Huczik kijárássokra vállalkozott, kauciót alkalmazottakat közvetített és így egész sereg embert károsított meg. A törvénytörésének idején izgalmas tárgyaláson, – mert Huczik elmebetegséget szimulált – 23 rendbeli csalás címén ötévi szigorított dologházra ítélte. Ezt az ítéletet a Tábla Zachár tanácsa pénteken 17 havi börtönre mérsékelte és elrendelte Huczik szabadlábra helyezését. Az ítélet nem jogerős.” (*Pesti Napló*, 1934. október 27., 10)

A szöveg bemutatásánál fontos felhívni a figyelmet arra a retorikai fordulatra, hogy a címadás – mely a polgári sajtó korában vált általánossá, de csak az 1890-es évektől különül el tipográfiai is markánsan a szövegtől – mindig összefoglalást és figyelemfelkeltést ad. A hír lényegének kiemelése első lépés a hír szerkezetének megváltozása felé, melyet a szakirodalom részletesen tárgyal, és melyre már többször utaltam (Barthes 1971; Bell 1991; Békési 1974, 1982; Van Dijk 1988a; 1988b). Ennek a hírszerkezetnek a kialakulása a magyar sajtótörténetben szorosan összefügg a címek kialakulásának történetével, s időszak tekintetében a 20. század első évtizedeire lehet datálni. Természetesen hírtípustól függ, hogy melyiknél jelent meg előbb, melyiknél később ez a szerkezeti forma.

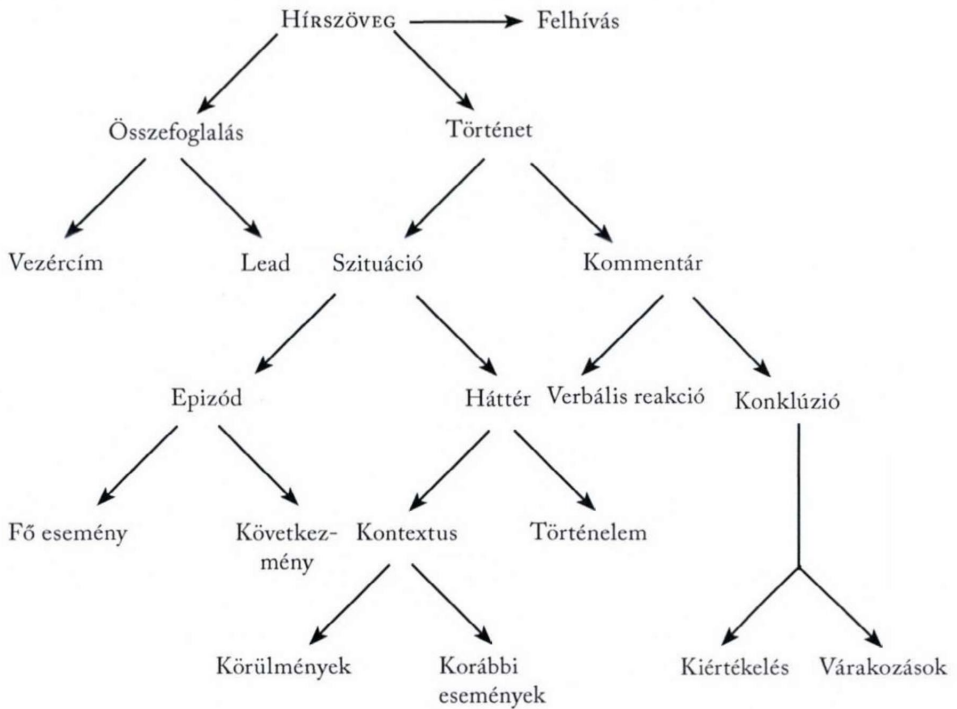
Milyen újdonságokat hozott a 20. század vége és a 21. század a bűnügyi hírekben? Egyrészt problematizálódott a bűn, bűnös fogalma. Ebben a tekintetben a bíróság előtti bizonyíthatóságra tevődött a hangsúly. Emellett a technikai fejlődést követve új bűnügyi típus jelent meg az internethez köthetően, a számítógépes bűnözés, annak eltérő formái.

4.4.7. A bűnügyi hírek összegzése

A bűnügyi hírek tematizációs stratégiájakat tekintve több változáson is átmentek az 1780-as évektől az 1930-as évekig. Ennek oka a társadalmi átalakulások nyomán változó büntetőjog és büntetési gyakorlat, mely természetesen a hírekben is tükröződik. Míg a korszak elején egyértelműen a visz-

szatartásra, elrettentésre használták a halálos ítéleteket és botozásokat, melyek egy szűkebb közösség számára, vásári látványosságul is szolgáltak, ám a lapokon keresztül szélesebb réteg is tudomást szerzett róluk. A reformkor végére ez teljesen eltűnik, s kikopik a lapok hasábjairól is. Megváltozott a hírforrások száma és szerkezete is az elemzett 150 év alatt. A lapok először szóbeszédre és királyi rendeletekre támaszkodtak, melyek szövegtanilag is kimutathatók az elemzett hírekben, majd ez lassanként kiegészül rendőrségi, bírósági iratokkal illetve statisztikákkal. A rendőrségről származó hírekről elmondhatjuk, hogy kezdetben „egyszerű” rabló-pandúr történetek voltak, s többnyire vidéken játszódott az elfogás története. Később kifejezetten városi környezetbe került a rajtaütés, és a 19. század végén megjelent a sztoriban az üldözés motívuma. Emellett megfigyelhető a szikár jelentések, egykét soros hírek, egyre formalizáltabb volta. A bíróságról származó bűnügyi hírek bemutatják azt a minősítési, eljárási folyamatot, melynek végén megszületik a döntés: történt-e bűntény vagy nem. Itt bukkannak fel olyan új típusú bűncselekmények, amelyeket nem lehet akciószerűen prezentálni: sikkasztás, hűtlen kezelés stb. A bírósági híreknek a 20. század elejétől fontos szereplői lesznek a szakértők. Az elemzett korszak vége felé, a bulvárlapok tálalási stílusában fontos szerepet kap a történet rejtélyként vagy rejtélyesen történő bemutatása. A hírlapi stílus és a tipográfia fejlődése meghozza a hír szövegéből minden szempontból elkülönülő címet, mely többnyire tartalmi összefoglalást ad, s alapja lesz a hír szerkezeti átalakulásának. Már nem időrendben haladva mesélik el a (bűnügyi) történetet, hanem először összefoglalást adnak, majd utána térnek rá a klasszikus történetmesélés menetére. Ez azért is lényeges, mert ezen a ponton válik el végleg a valóságfelépítés élőszóbeli módja, illetve annak zsurnalisztikai változata.

Szövegszerkezeti szempontból kialakul a már jól ismert struktúra, mely azonban nem minden esetben teljes, sőt, inkább hiányosan jelenik meg. Általában a kommentárrész hiányzik a bűnügyi hírekből. Kiegészülhet viszont egy új elemmel, ami szövegszerkezeti szempontból jól elkülönül a hírszöveg többi részétől. A szöveg végéhez illesztetten jelenik meg a rendőrségi felhívás, melyben felszólítják a lakosságot, hogy amennyiben tudnak, adjanak tájékoztatást az egyes bűnügyekkel kapcsolatban. Amennyiben a hírforrás, vagyis a bűnüldözési szervek kérik, kötelező eleme lehet a hírnek.

15. táblázat. *A rendőrségi, bűnügyi hírek szövegének szuperstruktúrája*

4.5. A TUDOMÁNY, TECHNIKA HÍREI

Magyarországon az első rendszeresen megjelenő magyar nyelvű lap, a *Magyar Hírmondó* a felvilágosodás, a felvilágosult abszolútizmus idejében születik meg, ami tükröződik a lap szellemiségében is. Első szerkesztője, Rát Mátyás, arra kéri olvasóit, hogy levelekben számoljanak be szűkebb környezetük híreiről. Hogy pontosan kiket is kér fel, azt is olvashatjuk: „*Hogy pedig tudassék, minémű hírekkel kívánjon leginkább kedveskedni: kéri először is két hazában széjjeljáró vagy lakozó tudósokat, nevezetesen mathematicus, orvos és physicus uraimékat, hogy az imitt-amott észrevett természeti dolgokat, némely vidékek és helységek eránt tett jegyzéseiket.*” (Kókay szerk. 1981, 46) Bár magában a *Magyar Hírmondó*-ban, majd a 19. század elején megjelenő *Hazai és Külföldi Tudósítások* című lapban mégiscsak a humán tudományok jelentek meg erőteljesebben, a nyelvtudomány és az irodalom. A *Magyar Hírmondó* Tudó-

mánybéli dolgok rovatában a következő írásokat találjuk 1782-ben: Kónyi János drámafordításának nyelvi-stilisztikai bírálata (Kókay szerk 1981, 381). A természettudományokra vonatkozó tartalom inkább tudományos-ismeretterjesztő szövegre emlékeztet. Írtak a villámlás természetéről, a hold- és napfogyatkozásokról. De a reformkor végéig alapvetően a társadalomtudományok szerepelnek többször a lapokban. (Ennek egyik oka, hogy a szerkesztők többnyire maguk is irodalmárok voltak, a másik ok, hogy a tudományos hírek, tanulmányok a 19. század elejétől inkább folyóiratokban jelentek meg.) Érdekes változást hoznak az 1870-es évek, amikor a közgazdaságtan válik vezető tudománnyá a napisajtóban. Ekkoriban kiemelkedően sok gazdasági hír, elemzés lát napvilágot.

Tematikus szempontból erőteljesen jelenik meg a tudományos híreken belül az oktatásügy, főiskolák alapítása. Ez a téma is hosszabb ideig megmarad. Még Kossuth *Pesti Hírlapjában* is külön hírt szentel annak, hogy Berlinben milyen jól működik az oktatási rendszer „*Berlin csupa iskola! Vannak itt elemi-, reál-, városi-, szegény-, kézmű-, vásárnap-, magán-, gyermekeket javító-, népiskola, tanítókat képző iskolák.*” (Diószegi 1988, 179)

Az oktatásról szóló hírek a kiegyezés után is megjelennek a lapokban. Hallgatói létszámokról lehet olvasni a hírekben, egyes iskolák rendezvényeiről a pesti lapokban. *A Hon* 1876. október 31-i számában például „*A selmeczi akadémia hallgatói száma szépen emelkedik. 1867-ben 141 hallgató, 1868-ban 135, 1869-ben 114, 1870-ben 152, 1871-ben 168, 1872-ben 214, 1873-ben 222, 1874-ben 243, 1875-ben 260 hallgató. Ezek közül bányász 80, erdész 185. Az erdészek száma leginkább szaporodik.*”

Ekkoriban válnak külön hírré a Magyar Tudományos Akadémia üléseiről (pl. *A Hon*, 1876. október 31., 2) és konferenciákról, kongresszusokról szóló hírek „*A francia kormány a nemzetközi orvosi kongresszushoz képviselőül Bauere müncheni követét, valamint Brouardel és Proust tanárokat nevezte ki.*” (Nemzet, 1890. március 16., 3)

Jól kimutatható a tudományos híreknek az a funkciója, hogy kijelöljék a fizikai világ határait, lehetőségeit. Bár 1782-ben beollózzák a hírt, miszerint egy francia arra készül, hogy hajóval a magasba emelkedjék, a szerkesztő hozzáfűzi: ez is azt mutatja, mennyire nyomorult állapotban van a francia nép, ilyen képtelenségeket állít a forradalom idején.

„*A háborúk természet szerint való következése, a szükség és szegénység már tapasztalhatóképpen nyomorgatja mind Angliát mind Franciaországot. Innét vagy on, hogy Párizsban minduntalan holmi nevetséges találmányokat koholnak. A többi között egyvalaki a minap azt fogadta, hogy oly hajót készítt, melyen maga*

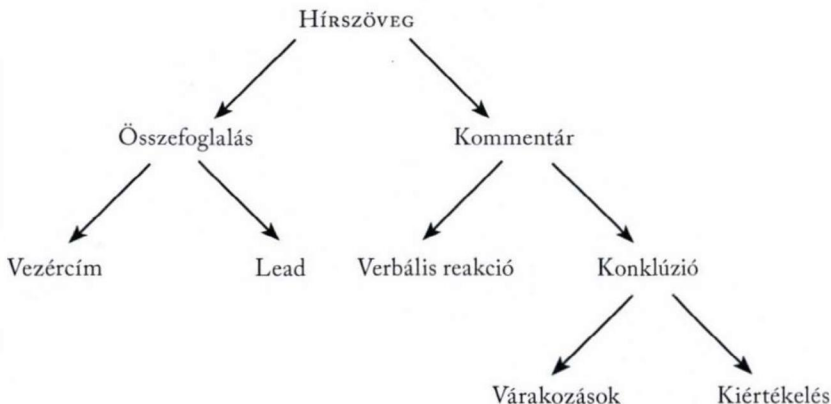
a levegőégben nagy messzire el fog repülni.” Majd egy évre rá, 1793 decemberében arról ad hír a lap, hogy Montgolfier József valóban a levegőbe emelkedett, s ezért még a király is kitüntette. (Kókay szerk. 1981, 240, 264)

Technikai újítások mellett földrajzi felfedezésekről szóló hírekre is bukkanhatunk. Íme egy a *Pesti Hírlap* 1842-es esztendejéből *„A Jóreménység fokról érkezett hírlapok írják, hogy halászhok a csendes oceánban eddig ismeretlen nagy kiterjedésű és termékeny nyolcz szigetet találtak fel. Az itteni lakosok kinézése egészen sajátos.”* (Diószegi, 1988, 199)

Néhány évtized múltán, 1876-ban pedig arról számol be a lap, hogy az Angol Királyi Földrajzi Társulat díszülést tartott az Északi-sarkról hazatért utazók tiszteletére december 13-án, s röviden ismerteti az elhangzott beszédek is, valamint a walesi herceg elismerését. (*Pesti Napló*, 1876. december 18., 2)

A tudományos, technikai hírek szerkezete eltér az általános szuperstruktúrától, mivel itt sem egy cselekvésről, egy történéssorról számolnak be, hanem általában valamiféle újításról, eredményről. Oly módon, hogy a folyamat maga – kísérletek, kutatások – nem kap hangsúlyt a történetben. Megmaradhat azonban a kommentárrész, melyben a tudomány szempontjai szerint értékelik, értékelhetik a bemutatott eredményt és utalhatnak a várható újításokra.

16. táblázat. A tudományos hírek szövegének szuperstruktúrája

4.6. KULTURÁLIS HÍREK

Kulturális hírekhez soroltam azokat a szövegeket, amelyek egyrészt a szorosan vett kulturális szféra területéről származnak, az irodalom, a zene- és képzőművészet híreit, a színházi híreket. Ezek lehetnek statisztikusak, lehetnek előzetesek, s lehetnek bemutató jellegűek. Statisztikusak azok a hírek, melyek például a reformkorban arról tájékoztatnak minket, hogy hány és milyen nyelvű színház működik Pesten, milyen önképzőkörök léteznek az egyetemeken. Az előzetesek azért érdekesek, mert olyasmiből lesz hír, ami még nem történt meg, vagyis egy várt, jövőbeli eseményből.

4.6.1. A kulturális hírek megjelenése

Előzeteseket, kritikákat és felhívásokat találunk történeti előzményként ennél a tematikus mezőnél, melynek okát valószínűleg abban kell keresnünk, hogy a magyar nyelvű újságírás kezdeti periódusában – a 18. század végén és a 19. század elején – az újságírók, kik egy személyben szerkesztők is voltak, s többnyire protestáns teológiát végeztek, nem tudtak pusztán ebből a hivatásból megélni. Majd mindegyikük írt irodalmi, nyelvészeti esetleg művelődéstörténeti tárgyú könyvet, melyet aztán lapjában ismertetett, a konkurenciát pedig esetenként elmarasztalta. Emellett megjelentek előjegyzési felhívások is egy-egy tervezett könyvre. Gyakoriak voltak a színházi előadásokról szóló hírek, előzetesek is.

„Aki tudja micsoda nagy hasznára legyen az egy egész nemzetnek, midőn avagy csak az asszonyok is efféle apró írásocskáknak olvasgatása által, magok gyönyörködtetése mellett, magokat önnön szülötteiknek nevelésére alkalmasabbakká tesz, velem együtt óhajtani fogja, hogy a megnevezett úriember dícséretes szándékának kívánt előmentét lássa. De minthogy az 5-dik levélben tett tudósítás szerint egyvalaki most szinte abban foglalatoskodik, hogy a régi és újabb időbeli magyar poétáknak elmés szüleményjeiket öszveszedvén, több kötetekben világ eleibe adja: úgy vélném, jobb volna most azon gyűjteményt bővíteni, több efféle gyűjtemények felől pedig annak világrajövetele után gondolkodni. (Magyar Hírmondó, 1782. ápr. 3. – Kókay szerk. 1981, 375)

Különösen erős volt a kulturális témák megjelenítése Kulcsár Hazai és Külföldi Tudósítások című lapjában, mivel ezen a területen volt egyedüli lehetőség a nemzeti érzések kifejezésére. Kulcsár, ki korábban egyben fontos irodalomszervező is volt, felkarolta a tehetséges fiatal írókat, számos kötet kiadása körül bábáskodott. A reformkor végére megnyílik néhány színház Pesten

és Budán, ami a kulturális hírek esetében azt jelenti, hogy szaporodnak a színházi előzetesek, illetve kritikák. Ilyen jellegű híreket még Kossuth is megjelentetett a *Pesti Hírlap*ban, pedig ő elsősorban a politikai tartalomra ügyelt.

„*Erkel »Bátori Mária-j* múlt kedden számos látogatót csalt nemzeti színházunkba. Carl k. a. a czímszerepet éneklé. Legjobb volt az újonnan szerzett nyitás a kardalok és a magányénekek hangája.” (*Pesti Hírlap*, 1841. – Diószegi 1988, 176)

A tematikusságban a 19. század végéig nem találunk újdonságokat. Ahogy a színházak száma nő, úgy számolnak be egyre több darab bemutatójáról, s számszerűen bővülnek a hangversenyhírek is. Új művészeti ágak – grafika, fotózás – csak a 20. század elejétől kerülnek a hírekbe. Lássunk erre is egy példát „*Dán grafikusok reprezentatív kiállítása. A Nemzeti Szalón pénteken este megnyílt kiállítása a mai dán grafikusok reprezentatív anyagát kívánja bemutatni, s így természetesen a grafika minden ága – a körrajz, a fametszet, a rézkarc, akvatinta, hidegtű és akvarell – felsorakozik az öt teremben. A dán vendégek együttesében tagadhatatlanul sok jó, kulturált művész foglal helyet, anélkül azonban, hogy kollekciójuk egésze akár a formai megoldás ujságával és stíluskeresésével, akár a tartalmi elmélyedés jelentőségével különösebb meglepetést hozna.*” (*Pesti Napló*, 1934. október 27., 10)

Tematikus szempontból a 20. század második felének újdonsága, hogy kialakulnak a művészeti fesztiválok, nemzetközi vásárok. Ami talán még lényegesebb, hogy maga a tömegmédia is belekerül a kulturális hírekbe, legyen szó akár a nyomtatott, akár az elektronikus sajtóról.

Szövegszerkezeti szempontból, amennyiben előzetes típusú kulturális hírről van szó – s az ilyenek vannak többségben –, az összefoglalásrész mellett kizárólag a várakozások megfogalmazásával találkozhatunk. Hozzá kell tenni, hogy a kulturális területen belül, pontosabban amit a médiumok kulturális rovataikba szerkesztenek, elenyésző arányú a hírek száma. Ennek a tematikus mezőnek minden tekintetben a kritikaműfaj a domináns prezentálási módja. Ami hírként jelenik meg, az mindössze egyhatoda, egyhetede a kulturális rovatnak. A napi 4-5 hír majd kilencven százaléka előzetes.

17. táblázat. *A kulturális hírek (előzetesek) szövegének szuperstruktúrája*

4.7. SPORTHÍREK

Elemzésemben sporthírnek vettem mindazokat a szövegeket, melyek nem elsősorban professzionális tevékenységnek, inkább egyfajta szabadidős, társasági eseménynek mutatták be a sport világát. Kezdetben, a 19. század második felében, nagyban eltért az a szociális keret, melyen belül a sportot kezelték. Ahogy a példákból kitűnik majd, kevésbé volt fontos, hogy a pályán mi történt. Sokkal hangsúlyosabb volt, ami a pályán kívül zajlott. Kik jöttek el az adott eseményre, milyen ruhában voltak. Majd ahogy ez a terület is intézményesült, megalakultak az egyes sportklubok, szakosztályok, megszerveződtek a bajnokságok, úgy alakult át a sportot bemutató, azt elhelyező szociális keret, s vált a leglényegesebb mozzanattá az eredmény, a sportoló, a csapat teljesítménye.

4.7.1. A sport prezentálása 19. századi híryanagban

A sporthírekkel foglalkozó fejezet bevezetőjében röviden ki kell térnem a sport társadalomtörténeti hátterére. Maga a sport szó, sőt a legtöbb sportág Angliából terjedt el a 19. század második felétől kezdve. A kérdéssel foglalkozó szociológus Norbert Elias szerint fontos adalék a sport fejlődésének megértéséhez, hogy elsőként a lóversenyt, a rókavadászatot vették át más nemzetek az angoloktól, s csak valamivel később a labdajátékokat, a labdarúgást, a teniszt (Elias 1998, 41). Társadalmi szempontból először az arisztokrácia volt az a csoport, melynél a sport megjelent. Csak a 19. század végén, 20. század elején, mikor a szabadidő megjelenik szélesebb rétegeknél, beszélhetünk tömegsportokról. Miként láthatjuk mindezt a korabeli híreket vizsgálva?

Elsőként a Kossuth által szerkesztett *Pesti Hírlap*ban találtam sporthírt. Pontosabban egy angol lapból átvett, beszerkesztett sporthírt. Tréfásan talán azt is lehetne mondani, hogy nemcsak a sport szó és a különféle sportágak, de még a sporthírek is Angliából származnak.

„Tavaszhó 14-én az oxfordi és cambridgei angol egyetemek tanulói nagy verseny-evezést tartottak a Themse folyamon fölfelé, mindkét részről 8-8 ifjú abhoz készült, saját színű öltözetben működött mint evezős, a pályatért 32-34 percz alatt futották meg, a cambridgei ifjúság győzött.” (*Pesti Hírlap*, 1841.)

Valójában csak a 19. század elejétől találkozunk rendszeresen sporthírekkel a napilapokban, ráadásul igen sajátos tálatásban. A sporthírekről először nem lehetett tudni, mi lesz, mi válik belőlük fontossá. Amikor elkezdtek sportról írni, még nem tudták, hogy abból a folyamatból, amit versenynek, mérkőzésnek stb. neveznek, mi lesz hír, mi tárgyasul hírként, minek lesz hírértéke. Néhány évtized múlva eldőlt, hogy az eredmény lesz a legfontosabb. A 20. század elejéről származik ennek a fordulatnak következő elmés kis leírása *„Valamikor régen úgy volt, hogy a sporttudóstónak elég volt, ha jószemű, eleven tollú, színes írású legény volt ... és szépen megírta amit látott. Néha egy kálapról, néha egy lóról, máskor az időről írt. ... Ma azt akarják tudni, hogy nem történt-e valami huncutság, nincs-e valahol valami istállótítok, mik a managerek titkos tervei.”* (Kálnoky é. n., 76)

Jól kiolvasható az idézetből az a folyamat, melynek során a sporthírek végül is a „helyükre kerültek” a hírlapírásban. De az 1870-es években az atlétákkal foglalkozó sporthírek alatt még nem azt gondolták eseménynek, hogy ezek az atléták mennyi idő alatt futnak pl. 100 vagy 200 métert. Azt nem tartották publicitásra érdemesnek. Ám az általuk rendezett bálról részletesen írtak mint kvázi sporthírről. Az idézett szövegből az is kitűnik, hogy akkoriban ez a „sportolói kör” még túlnyomó részben a nemességet jelentette.

„Az athleták bálja szombaton 13-án a jó előjeleknek megfelelőleg sikerült, jöllehet sokan az ellenkezőtől tartottak, midőn a meglehetősen csendes terembe léptek, 10 óra körül azonban eloszlott minden aggodalom, mert mintegy varázsütésre, megtellett a nagyterem válogatott közönséggel. Eleinte 70-80 később már 100-nál több pár tánczolta a négyest. A tánczkezdő általában igen nagy volt, különösen a csárdás iránt mutatkozott nagy vonzalom és lelkesedés. ... Bálmányai tisztét Vecsera báróné a legnagyobb szeretetreméltósággal töltötte be, körülött láttuk csoportosulni: Péchy, Trefort, Balassa, Glatz, Pschere, ... k.a.-kat (kisasszonyokat) mint a bál szépségeit. A rendezés körül Batthyányi Elemér, Cziráky Béla grófok, valamint Cetwertinsky Boris herceg fáradoztak. A táncz ¼ 6-ig tartott. A tánczrend találónan egy bronzszínű 100 kilós nehezéket ábrázolt.” (*Magyar Hírlap*, 1877. január 16., 3)

Tematikusság szempontjából az 1890-es évek némi változást hoznak: a lapok már valamelyes részletességgel közölnek eredményeket, ám kizárólag lóversenyekről. Közlük a szövegben, hogy mennyit kellett futniuk a lovaknak, hány éves lovak vehettek részt a versenyen, a sorrendet, feltüntetve a lovak tulajdonosát és a versenydíjat.⁷⁷ Ez a szemlélet erősen tartotta magát a hírlapírási hagyományban, olyannyira, hogy az 1910-ben induló *Az Est* lap, melynek külön sportrovata volt, azt kétfelé osztotta: Embersport és Lósport. Az embersport alatt már többféle sportággal találkozunk (labdarúgás, birkózás, vívás, atlétika, kerékpározás), megjelennek a klubok, bajnokságok. Szövegteni szempontból azonban ezek a hírek is érdekesek, mert az eredmény még nem szerepel bennük. (Ez alól csak a kétsoros rövid, külföldi hírek kivételek.) Valószínűleg azért nem szólnak az eredményről, mert azt egy táblázat tartalmazza a rovat egy másik helyén. A szövegek közül lássunk egy reprezentánsat „Zsufolásig telt tribünök előtt mérkőzött a Ferencvárosi Torna Club a bécsi Rapiddal. A gyengébb klasszisba tartozó bécsiek ellen természetesen a magyarok győztek, s ha győzelmük örömet is keltett, játékuk nem volt kielégítő. A Ferencvárosi Torna Club csapatában hosszú távollét után viszontlátta a közönség Dr. Borbás Gáspárt, a kiváló, reprezentatív balszélsőt.” (*Az Est*, 1910. április 19., 7)

4.7.2. Sporthírek a 20. század elején

Az 1920-as évekre már kialakul a szerkesztőségeken belül a sportrovat. *Az Est*-ben a rovat címébe még beleírták az egyes sportágak neveit is, pontosan a következőket: futball, atlétika, úszás, tenisz, asztali tenisz, boksizálás, birkózás, vívás, lóverseny, kerékpár, automobil, repülés. Ám ez a cím nem fedi pontosan, hogy mit tartalmaz tematikusan a rovat, mert jóval több sportág területéről találunk híreket. Például szerepel még a túrázás, a jégchoki, rögbi, síelés. Az 1930-as években egyéb változások is jól megfigyelhetőek a sporthírekben. Míg az 1880-as évekre azt mondhatjuk, hogy *még nem* a pályán történtek a fontosak, addig az 1930-as évekre pedig a *már nem* a pályán történtek a legfontosabbak a sporthírekben. Szerepelnek természetesen az eredmények is, de a sportrovat legalább egyharmadát a sportélethez kapcsolódó érdekes hírekkel töltik meg. Megfigyelhető, ha nem is mai arányaiban a „sztárkultusz” a sikeresebb sportolók körül. Megemlítik, hogy ki mekkora vagyonra tett szert sportpályafutása alatt (Ederle telket vett az úszásból. *Az*

⁷⁷ Lásd pl. *Budapesti Hírlap*, 1893. április 8., 5. „I. April-Handicap. 1200 frt. 3 éveseknek. 1400 méter. Kinsky Yd. Gróf 3 é. Sga k. Tessék fél hosszal 1-ső, Fischer főh. 3 é. P k. Göndör 2-ik, 2 h hátrább Lord Brooke 3-ik.”

Est, 1931. január 8., 15); hogy Amerikában is bántják a futballbírókat, sőt már komolyabb verekedések is előfordulnak a nézőtéren (Csata a futballmeccs nézőtéren. Öt halott, sok sebesült. *Az Est*, 1931. január 8., 15).

Jelentős újítása még ennek az évtizednek, hogy kezdik fotókkal illusztrálni a sporthíreket. Ám ezek a fotók nem a meccseken, versenyeken készült képek, hanem portréfotók. Találunk még emellett karikatúrákat, egyes klubok emblémáit és kis ikonokat az egyes sportágak szimbólumaként, például a lóspont cím mellett egy lovagló ember képét.

A hír szövegének megfogalmazásában erre az évtizedre már létrejött az a sablon, mely azóta is jellemzi a sporthíreket „*A Budapesti KE jégchokki csapata a krynicai tornán 3: 0 arányban kikapott Lengyelország csapatától, mely előzőleg Bécset verte 2: 1-re. A Troppauer Eislaufverein 3: 2-re kikapott a lengyel B csapattól és 1: 1 arányban eldöntetlenül végzett az A csapattal. Végeredményben 1. Lengyelország 2. Bécs 3. Troppau 4. Budapest.*” (*Az Est*, 1931. január 8., 13)

Az 1930-as években már a Magyar Távirati Irodának is külön sportosztálya volt. Ők szállították a legfőbb sporthíreket. Szemléletes adatnak tartom, hogy 1931-ben az MTI sportosztályán tízen dolgoztak, míg a bel- és külpolitikáin harmincan. Tehát minden bizonnyal fontos szerepe lehetett az MTI-ben, s jelentős mennyiségű híryanagot szállíthatott. Egy, a harmincas évekből származó MTI-hirdetés harmadik legfontosabb szolgáltatásként említi a sportkiadást a politikai és a közgazdasági után (ráadásul több tematikus mezőt – kultúra, tudomány stb. – nem is nevez meg). Ebben a hirdetésben így határozzák meg a sportkiadást: sportalakulatok közleményeinek közvetítése. Vagyis elsősorban nem tudósításokat ígér (Pirityi 1996, 72).

4.7.3. A 20. század végén megjelenő változások

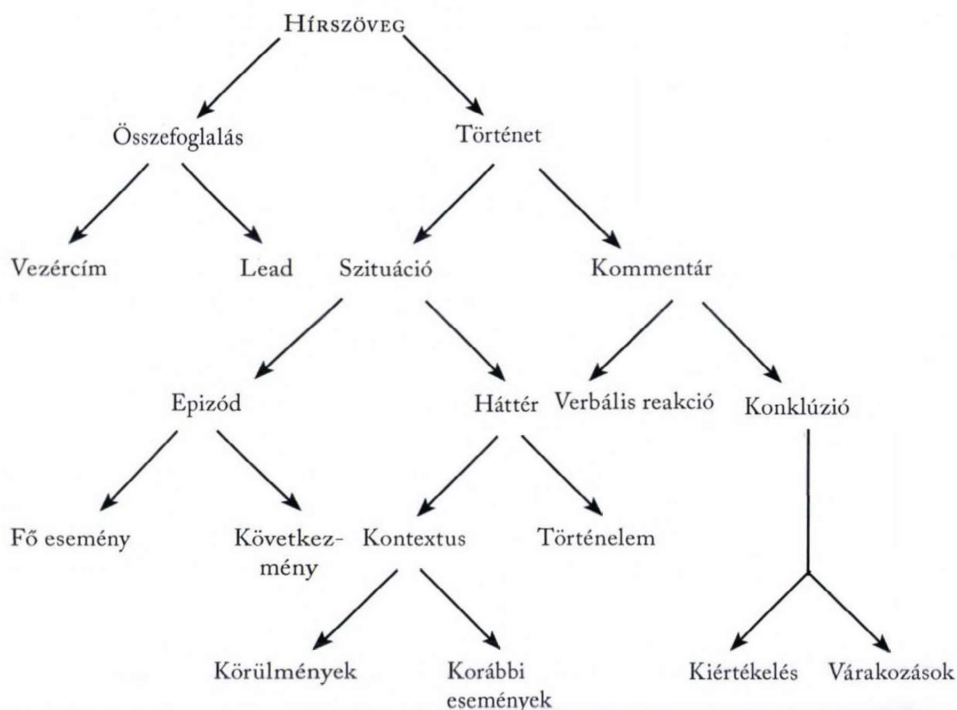
A sporthírek szerkezetében változás csak az új médiumok megjelenésével történt. A Magyar Rádió már korai időszakában adott sportközvetítéseket, s a televízióban is utat talált magának a sporthírek műfaja. Az ehhez kapcsolódó kisebb mértékű változások a hírszövegben mentek végbe. Jelentősebb változást a képi illusztráltság hozott a televíziós sporthír esetében. Az utóbbi negyven évben ebben a képi ábrázolásban is végbement változás.

A mai médiában kiemelkedő tematikus mezővé vált a sport. Egy különlegesen érdekes adatot szeretnék bemutatni ezzel kapcsolatban. A sporttal foglalkozó szakirodalom szerint az atlantai olimpián körülbelül tízezer sportoló vett részt. Magáról az eseményről pedig tizenötezer újságíró tudósított (Urbán 1997, 16).

Társadalmi szempontból azt is ki kell emelnünk, hogy a sztárság fogalma, mely már az 1930-as évektől jelen volt a sporttal kapcsolatos témákban, a 20. század végére rendkívül megerősödött. A sport a szórakoztatóipar részévé vált, s a sztársportolók gyakran szerepelnek a hírek egy másik tematikus csoportjában: a bulvárhírek között.⁷⁸

Szövegszerkezetüket tekintve a sporthírek is megfelelhetnek a Van Dijk által leírt struktúrának. A sporthírek esetében mindig a mérkőzés, a verseny eredménye kerül az összefoglaló részbe, majd időrendben haladva kiemelhetik az érdekesebb, izgalmasabb pillanatokat a történeti részben. Végül a kommentárban leírják, hogy ez a teljesítmény jó vagy rossz, esetleg milyen további eredmények várhatók a csapattól, a sportolótól, mikor lép legközelebb pályára stb.

18. táblázat. *A sporthírek szövegének szuperstruktúrája*

⁷⁸ Fontos mozzanat ebben a folyamatban a sport és a közönség viszonyának a változása. Míg a 20. század elején a sportesemények közönsége olyanokból került ki, akik amatőr szinten maguk is üzték az adott sportágat, addig a rádiós és televíziós közvetítések megteremtették az ún. passzív sportolás fogalmát, a nézők jelentős része sosem üzte azt a sportágat, melynek közvetítését nézi, összefoglalóit hallgatja. (Lásd erről részletesen Urbán 1997.)

4.8. AZ ELSŐ NAPILAPOK „EGÉSZSÉGÜGYI” HÍREI

Az első magyar nyelvű napilap, az 1780-tól megjelenő *Magyar Hírmondó* a felvilágosodás korának mentalitását tükrözi. A lapban megjelenő egészséggel kapcsolatos híreket négy nagyobb tematikus egységre lehet sorolni:

1. A betegséggel kapcsolatos hírek között találunk olyat, mely gúnyosan mutat be babonás magyarázatokat a megbetegedésre. Ezzel párhuzamosan találunk híreket különféle kuruzslók leleplezéséről. De írnak még a sikeres házi orvoslásról is.

„...boszorkányság felől való vélekedés ... egy szegény parasztasszony a K... vármegye tömlőcében fogságot szenved, akinek abból áll a vétsége, hogy akik egy vagy más betegségbe estenek, reája kiáltottanak, hogy ő ment rájuk és kínoztá őket, de úgy, hogy mástól senkitől sem láttatott.” (*Magyar Hírmondó*, 1781. január 24.)

„Aki tanulatlan orvosra bízta magát, nemcsak az, hogy jól ki nem épül a nyavalyájából, hanem gyakorta még annál súlyosabb betegségbe esik. – vagyon Nógrád vármegyében egy olyan parasztorvos, aki már régtől fogva csaknem minden nyavalyákat orvosolni merészel, noha azoknak mivoltát sohasem tanulta. Történt pedig egy hónappal ezelőtt, hogy Bakó nevű faluban egy cigány részegen hazamen-vén, midőn dohányozni akarna, azonba elaluvék. Mivel a pipa szára igen rövid vala, az egyik szemibe valahogy tűz esik a pipából, s azon egyik szemén meg is vakul. Ezt hallván a parasztorvos fogja magát, s gyógyítani kezdi holmi, nem tudom micsoda, orvosságokat tévén nem a megvakult, hanem az ép szemére. Mi leszzen belőle? A cigány nemsokára ezen másik szemén is megvakult. Felesége, gyermekei látván gyámoltalan állapotját, eltávoznak tőle, s egyes-egyedül hagyják. A szegény vak cigány pedig nem tudván magán segíteni, a közelebb ért fára felakasztja magát.” (*Magyar Hírmondó*, 1782. április 10.)

„Bihar vármegyében Ér-Semjén szomszédságában bizonyos asszony kígyómarás ellen való szert készít. Ez fekete színű porból áll, és belőle egy késbegynyit ad bé borban, vízben vagy tejben azoknak, akik ezt kívánják. Ezek osztán mentek a kígyómarástól, azt bátran kezekbe és kebelekre veszik. ... maga a tudósító hiteles bizonyosság ezen dologban. Kár, hogy az említett porkészítő annak készítése módját maga hasznáért senkivel sem közölte, sem közleni nem akarja: noha szegénysége ebben mentségére lehet.” (*Magyar Hírmondó*, 1782. július 3.)

2. A járványokkal kapcsolatos hírek is a felvilágosodás szellemében íródnak: a hírlapírók népszerűsítik a himlőoltást.

„Nagyobb része olvasóimnak, elhiszem, tudja, hogy a himlőket néhol szokás az egészséges gyermekekbe vagyis koros emberekbe beoltani. Ez nem mostanság költött dolog, hanem már egynehány száz esztendővel ezelőtt divatjában volt a mi déli

szomszédainknál, a törököknél, akiktől egy jeles ánglus asszony eltanulván Angliában elannyira szokásba vetette, hogy ott a közemberek is széltibe oltatják a himlőket gyermekeikbe ... Magyarországon ugyan még effélékre nemigen vigyáztunk. De el merem mondani, hogy itt harmadrésze a gyerekeknek himlőkben hal meg.” (Magyar Hirmondó, 1780. január 12.)

3. A harmadik nagy témakörbe a hivatalos jelentések tartoznak, melyek orvosok kinevezéséről vagy szakmai sikereikről szólnak.

„Kassán egynéhány hetek előtt meghalálozott Portner doktor úr helyébe Vitzai doktor úr, egyszersmind Torna vármegyének hivatalos orvosa választatott a város orvosának. Mind maga mind az atyja Vitzai Kis József úr, Abaúj vármegyének és Kassa városának sebgyógyító orvosa, több érdemei között arról nevezetes, hogy a szegényeket ingyen orvosolja, sőt azon felül még az orvosságokat s azok számára maga pénzzel fizeti meg a patikáriusoknak.” (Magyar Hirmondó, 1782. április 6.)

„Sopron városának egyik híres orvosa, Konrád József doktor uram, ezelőtt két hónappal azon természetvizsgáló császári társaságnak tagjává választatott, melynek Academia Naturae Curiosorum a nevezete.” (Magyar Hirmondó, 1781. augusztus 4.)

4. Negyedikként meg kell említenünk a hirdetéseket. Már az 1780-as években jelentek meg egészségügyi tartalmú hirdetések.

„Itten Posonban a 4 Vedres utcán, Pauer János nevezetű lakos házának legfelsőbb részében lakik egy sok országokat próbált magyar úr, ki az hideglelésnek oly hathatós orvosa, hogy ha 3 esztendőtlől fogva terheltetik is valaki ezen nyavalyájától, egyszeri orvossága bevétele után (mely nem sokból fog állani) tökéletes gyógyulását ígéri, ha azért ezen gyereknyavalya valakinek nem ínye szerént esnék, élhet a jó alkalmatossággal.” (Magyar Hirmondó, 1785. július 27.)

A 19. század elején ezekből a tematikus mezőkből szinte minden továbblép. Az 1830-as évek végéig, a negyvenes évek elejéig csupán a *Hazai és Külföldi Tudósítások* jelenik meg napilapként, mint már írtam. Kulcsár István szerkesztő is közöl egészségügyi vonatkozású híreket. A járványokkal kapcsolatos hírekben, itt is felmerül a himlőoltás kérdése és van a lapban egészségügyi hirdetés is. Emellett két új téma jelenik meg. Az egyik a magas gyógyszerárak, bár erről kissé tréfálkozva írnak „Engem a betegség már hét héttől fogva az emberi társaságból elrekesztett. Hideglelésnek nevezik, pedig igenis meleg. Ez mintegy járvány nyavalya az idén nálunk.. Annál szomorúbb, hogy többen szenvednek. Az orvos tisztított, gyengített, hevített, erősített, de mind haszontalan. ... Végre egy jó barátom – sok úgysem lehet –, azt javasolta, hogy jó budai óbort igyam.

Kaptam a tanácson annál is inkább, mivel a hideg búcsúzni kezdett. De boldog Isten! Ez is mint a patikaszer, oly drága!" (*Hazai Tudósítások*, 1806. július 12.) A másik újdonság az egészségügyben a karitatív szál megjelenése, mely hosszú ideig fenn is marad.

„Erdélyből, Marosvásárhelyről. – A felebaráti szeretetnek egy nemes példája az nálunk, hogy 1812-től egy olyan betegek-háza állíttatott fel, és alkalmas rendbe szedettet, melybe vallásra és nemzetre való tekintet nélkül a szegény betegek bevéttetnek, ingyen tartatnak és orvosoltatnak. Azon emlékeztetése esztendőnek január 21-től számlálván 1817-ik végéig gyógyítottak ezen könyörületeség intézetében 328 betegek, kik közül 305 gyógyultan ment ki, 23 pedig meghalt, de ezek közül is 11 már felholtan vitetett az Intézetbe.” (*Hazai és Külföldi Tudósítások*, 1818. február 25.)

A 19. század közepének, a reformkor végének legreprezentánsabb lapja a Kossuth-féle *Pesti Hírlap*, melyet ő 1840–44 között szerkesztett. Az egészségügy tematizálását több ponton kibővítette. Kossuth felvet a lapban olyan közegészségügyi kérdéseket, melyek a pesti vágóhidak működését kritizálták egészségügyi szempontból. Bekerülnek a lapba a nem hivatalos orvoslás hírei is, de nem egyedi esetekben, hanem egyesületi hírként, például a homeopátia elismertetését célozva.

„A pesti homocopathák egyesültek a végből, hogy felsőbb engedelem mellett az egyetemen új rendszerök terjesztésére tanítószék alapíttassék, mely méltányos és korszerű kívánságuk hihetőleg pártolást nyerend.” (*Pesti Hírlap*, 1843. január 19.)

Igaz, hogy a külföldi – orosz – hírek között, de feltűnik a drog mint téma 1841-ben.

„A muszka kormány megtiltá a mákonynak Chinába határain keresztül vitélét.” (*Pesti Hírlap*, 1841.)

Ezek mellett továbbra is találunk egészségügyi-jótekonysági híreket – egy tudógondozó felállításáról magánpénzből, kórházi statisztikai híreket, esetünkben a Rókus Kórházét.

4.8.1. Egészségügyi hírek tematizálása a kiegyezés után

A kiegyezés utáni újságokat átlapozva azt találjuk, hogy a legtöbb tematikus mező megegyezik az eddigiekkel, de új elemmel is bővül a terület. Azonban nem témában, inkább szemléletmódban jelent változást. Az 1880-as évektől megjelenik a bulvár tállalási mód az egészségügyi hírek esetében is.

De nézzük először azt, ami változatlan egészen az 1920-as évek végéig, a harmincas évek elejéig. Továbbra is fontos szerepet kapnak a járványokról szóló hírek: kolera, pestis.

„Newyork, márc. 26. Haitiből márcz 12-ke alatt jelentik, hogy a himlő nagy mérvben uralkodik a szigeten. Port-au-Princeban több mint 4400 ember esett áldozatul a járványnak.” (Ellenőr, 1882. március 27., 1)

„Kolera. Rómából távirják: A lapok jelentései szerint az Entraqueban meghalt munkás anyósa szintén meghalt koleratünetek közt. A legszigorúbb fertőtlenítési intézkedéseket rendelték el. A csapatok parancsot kaptak, hogy a határtartsák felügyelet alatt.” (Nemzet, 1893. március 16., 3)

„Pestis Brüsszelben. Brüsszel egyik külvárosában öt munkás pestistünetek között megbetegedett. A hatóság nyomban megtette a szükséges intézkedéseket, hogy a további fertőzésnek elejét vegye és sikerült is a járványt lokalizálnia. Mind az öt munkás felépült. A megbetegedett munkások egy papírgyárban hulladékot választottak ki és ott kapták az infekciót.” (Pesti Napló, 1926. március 26., 2)

Emellett a köztisztaság folyamatosan előtérben van, hiszen ahogy a városiasodás, sőt a nagyvárosok kialakulása a századfordulón elindul, megkerülhetetlen lesz a szemétszállítás kérdése stb.

„A szemét kihordás. A fővárosi szemétnek vasúton való kihordása dolgában kiküldött albizottság ma délután ülést tartott, Alkér Gusztáv alpolgármester elnöke alatt. Ezúttal az ajánlati föltételeket kellett volna megállapítani, az albizottság azonban arra való tekintettel, hogy a köztisztasági szervezetet már kidolgozták, s a belügyminiszterhez felterjesztették, nem tartja helyesnek, hogy a szemét-kifuvározás a tisztogatástól elválasztassék és külön-külön vállalkozóra bízassék annyival is inkább, mert ez anyagilag káros lenne a fővárosra. Ezért az albizottság mindenek előtt meggyőződést kíván szerezni arról, hogy a köztisztasági szervezet a belügyminisztériumban az elintézés milyen stádiumában van, s ha erről tájékozva lesz, a tárgyalásokat folytatni fogja.” (Budapesti Hírlap, 1892. február 2., 3)

Az egészségügyre kezdetektől jellemző terület, a jótekonyságról szóló hírek továbbra is megmaradnak. Azzal a különbséggel, hogy most nem csupán intézményeket, de egyesületeket is támogatnak, például a Vöröskeresztet.

„Pápa márczius 26. Eredeti távirat. A Vereskereszt-egylet javára rendezett előadásokat nagy tetszéssel tartották meg tagnap este. Minden hely elkelt. A tableauxkat Mészöly Géza rendezte. Az élő legyező tableau roppant hatást keltett.” (Ellenőr, 1882. március 27., 1)

Ugyancsak jócskán találunk orvosi és egészségügyi hirdetéseket.

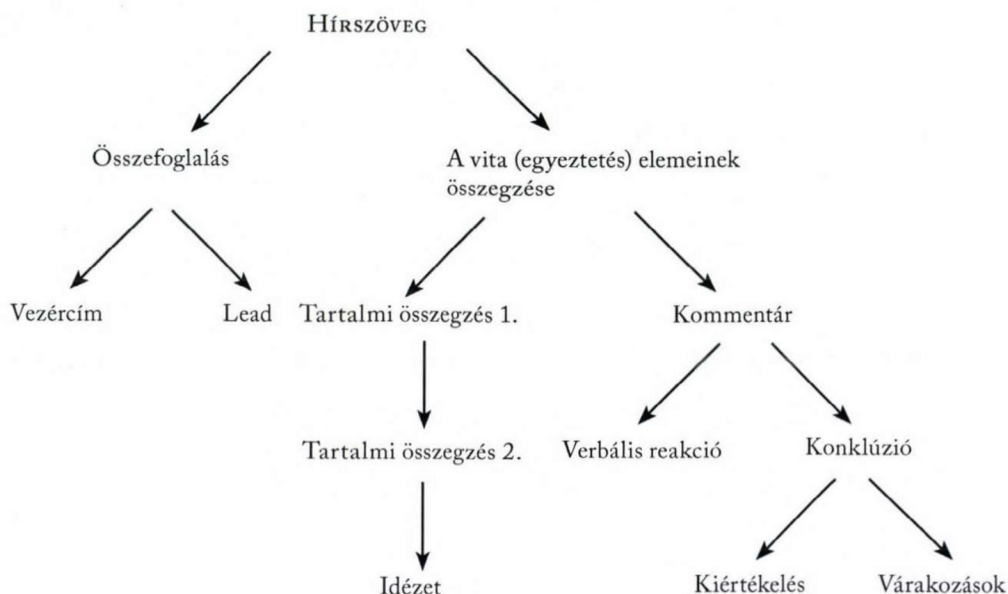
„Orvosi hír. Dr. Rabinek Jenő gyermekorvos, bel- és bőrgyógyász rendelőjét VIII. ker. Népszínház utca 34. megnyitotta. Rendel délután 3-1/25-ig. Dr. Nemes Dávid szülés nőorvos, a Bakács-téri kórház volt segédorvosa rendel Rákóczi út 63. szám alatt.” (Az Est, 1921. január 18., 4)

Az újdonságot a 19. század utolsó harmadában a bulvár megjelenése jelenti, mely – mint láttuk – az összes tematikus mezőt érinti. A lapok egy részében középpontba kerül a botrány, a botrányos beállítása az eseteknek, eseményeknek. Ebből a fősodorból nem marad ki az egészségügy területe sem. Erre is láthatunk példát *„Altatószer. Veszprémből írják, hogy egy ottani asszony le akarta fényképeztetni nyolcz hetes ikreit. E szándékot azonban a kicsinyek megghiúsították, mivel a gép előtt nem akartak nyugodtan maradni. A házi orvos biztosította az asszonyt, hogy majd bead ő valamit a kicsinyeknek, amitől majd nyugodtak lesznek. Be is adott nekik akkora adag altatószert, hogy a kicsinyek mindenkorra elnyugodtak. A kétségbeesett anya följelentette gyermekei gyilkosát a törvényszéknek, kinek nevét azonban elhallgatja forrásunk.”* (Magyar Hírlap, 1877. január 16., 3)

4.8.2. Szerkezet az egészségügyi hírekben

A második világháború után a hivatalos álláspont jelent meg az egészségügyi hírekben is, ezek jobbra minisztériumi hírek voltak, az egészségpolitika oldaláról származtak. Természetesen nem jelentek meg hirdetések és karitatív hírek sem. Ez utóbbiak 1990-től újra bekerültek a lapok hírrovataiba. Ami nem változott, az az egészségügyi híreken belül az egészségpolitika dominanciája. Az 1990-es évek közepétől elkészítik a magyar lapok tematizációs felmérését. Évről évre 1-2 egészségügyi hír kerül bele a 100-as listába, s ezek közül az egyik mindig a gyógyszeráremelés, vagy a patika- illetve a kórházprivatizáció. Vagyis ma az egészségügyi hírek jelentős részét az egészségügy politikai oldalának dominanciája jellemzi. Emiatt szerkezeti szempontból leginkább a politikai hírekhez hasonlítanak az egészségügyi hírek is.

19. táblázat. Az egészségügyi hírek szövegének szuperstruktúrája

4.9. KÖRNYEZETVÉDELEM A HÍREKBEN

A környezetvédelem mint tematikus mező nagyon friss keletű a sajtó híreiben. Alig két-három évtizedre tehető az az időszak, mióta rendszeresen olvashatunk környezetvédelemmel kapcsolatos híreket. Ezt megelőzően, elvértve bukkantam egy-egy hírre, melyek környezetszennyezéssel foglalkoztak. Ezekre a korai hírekre jellemző, hogy minden esetben urbánus környezetről volt szó, a város higiéniás, esetleg esztétikai viszonyairól, illetve a szemétszállítás nehézségeiről. De hangsúlyozom, hogy évente alig egy-két hírről beszélhetünk. Csak példaképpen idézem a *Pesti Hírlap*ból „Nem hallgathatjuk el ez alkalommal azon botrányos, szemet sértő és orrbaható tisztátalanságot, melyet a Duna partjára kihordott szemét, ganaj és söpredék feltornyozott halmai okoznak, s melly nem egyéb, mint hanyagság s engedetlenség eredménye.” (Diószegi 1988, 168)

A 19. század végén mint várospolitikai kérdés jelenik meg a *Budapesti Hírlap*ban (1892. február 2., 3) „A szemétkihordás. A fővárosi szemétnek vasúton való kihordása dolgában kiküldött albizottság ma délután ülést tartott, Alkér Gusztáv alpolgármester elnökle alatt. Ezúttal az ajánlati föltételeket kellett volna

megállapítani, az albizottság azonban, arra való tekintettel, hogy a köztisztasági szervezetet már kidolgozták, s a belügyminiszterhez felterjesztették, nem tartja helyesnek, hogy a tisztogatástól elválasztassék és külön-külön vállalkozóra bízassék annyival is inkább, mert ez anyagilag káros lenne a fővárosra.”

Az újságírói hírkonstruáló szabályok a környezetvédelemmel kapcsolatos katasztrófák híreinek adnak zöld utat (tisztai ciánszennyezés, szivárgó veszélyes hulladék stb.). Ugyanakkor a globális vagy a kevésbé színes, érdekes ám társadalmilag mindenképpen fontos témák háttérbe szorulhatnak (globális felmelegedés, energiatakarékosság, levegőszennyezés). Ennek egyik oka, hogy a környezeti katasztrófáról szóló hírek szövegszerkezeti szempontból meg-egyeznek az általános hírszerkezettel, az eseményeket be lehet mutatni ennek megfelelően, működik a bevett valóságkonstruálási mód. Ám ezzel szemben a globális folyamatoknál nem lehet alkalmazni, nincs meg a megfelelő prezentálási mód. Így jóval nagyobb eséllyel szelektálódnak ki a napihírek közül. Másrészt a környezetvédelem is intézményesült valamelyest, létrejött egy miniszteriális háttér, egy olyan hírforrás a sajtó számára, mely a bejáratott módon képes prezentálni a környezetvédelemmel kapcsolatos ügyeket. Annak lehetünk tehát tanúi, hogy a hírek valóságfelépítési módja szűrőként működik a média és így a társadalmi nyilvánosság felé. Ezzel a társadalmi kommunikációba való bekerülési formáját, a tematizációt bizonyos területeken nagymértékben befolyásolja, meghatározza. Tegyük hozzá, nem biztos, hogy szerencsés módon.

4.10. A SZÖVEGSZERKEZETI MEGFIGYELÉSEK ÖSSZEGZÉSE

Megvizsgálva az egyes tematikus alcsoportokat a híreken belül, a következő eredményre jutottam. Az eredeti szuperstruktúrát célszerűnek látszik három nagyobb egységre bontani. Az első egységbe tartozik az *Összefoglalás* rész, címmel és leaddal. A másik nagyobb egység a *Történet* ponthoz tartozó *Szituációs* rész. A harmadik nagyobb egység pedig az ugyancsak a *Történet* pont alatt jelzett *Kommentár*, amit én harmadik, különálló részként kezelek, nem csatolom a *Történet* pont alá. Ennek oka, hogy a hírek jó részében a leadben eleve elmondták az összes lényeges információt, így esetenként kimarad a történet újbóli elmesélése – egyes hírtípusoknál (például a gazdasági hírek) nem is lehet ilyesfajta történetet mesélni – viszont a kommentár-rész megtalálható a hírszövegben. Ezért gondolom, hogy nem kell a *Történet* ponthoz csatlakoztatni, lehet különállóként kezelni szövegszerkezeti szempontból.

A három nagy egység tekintetében a következőket állapíthatjuk meg. Minden esetben, minden egyes tematikus alcsoportnál kötelező, kihagyhatatlan elem az *Összefoglalás* címmel és leaddal. Ez az a minimum, amelyet szövegszerkezeti szempontból egy hírnek tartalmaznia kell. A másik nagy egység a Van Dijk-féle szerkezetben a *Történet*, illetve az alá besorolt *Szituáció*, *Epizód*, *Fő esemény*, *Következmény*, *Háttér*, *Kontextus*, *Körülmények*, *Korábbi események* és *Történelem*. Ilyen típusú szerkezettel a politikai híreken belül a hadihíreknél találkozhattunk, a rendőrségi, bűnügyi híreknél, bulvárhírek esetében a katasztrófáknál, botrányoknál, esetenként a sporthíreknél. Azon hírtípusoknál élt ez a szövegstruktúra, amely hírek valamely cselekvés (cselekvéssor) alapú történetre épültek. S persze, azokban a történetekben, ahol ilyesmit nem lehet feltárni, ott a szövegnek is másként kell megkonstruálnia a világot, másmilyen lesz a szerkezete.

A következő példa ezt a szövegstruktúrát követi „*Kirabolta albérlőjét* (Cím)

Erőszakkal elvett mobiltelefonért kellett börtönbe vonulnia egy helybeli férfinak. (Lead)

A 48 éves M. Ferenc várpalotai családi házának egyik szobáját kiadta ismerősének. (Történet, Epizód) A két férfi együtt italozott barátaival egy nyári este a konyhában, majd az albérlő felment a szobájába aludni. (Kontextus) Nem sokkal ezután az akkor már erősen ittas házigazda (Körülmény) berúgta albérlője szobaajtóját, majd indulatosan az elmaradt lakbért (Korábbi esemény) követelte tőle. Ennek fedezetét úgy biztosította be magánál, hogy a sértett nadrágzsebére tűzött mobiltelefont letépte, hiába próbált ellenállni albérlője. (Fő esemény)

A Veszprémi Városi Bíróság ítéletét helybenhagyta a megyei fórum: rablás és magánlaksértés büntette miatt M. Ferencnek másfél évet kell börtönben töltenie. (Következmény, Várakozás)” (Napló, 2004. január 6., 5)

A második egységnek két markáns alternánsát találtam a hírszövegekben. Az egyik változat azoknál a híreknél jelent meg, melyek valamiféle *beszédről* számoltak be. Legyen ez politikustól származó beszéd, bármilyen döntéshozótól, informátortól esetleg sajtótájékoztatón elhangzó beszéd, értékelés, programadás stb. Ezen esetekben az *Összefoglalás* részt követő nagy egység összegezte a beszéd (sajtótájékoztató) 2-3 jelentősebb gondolatát, közülük az egyiket idézet formájában.

A következő hírben ezt a szerkezeti formát láthatjuk

„*Hat pont a Fidesztől* (Cím)

A kormány szavahihetőségét kéri számon (Alcím)

A Fidesz szerint 2004 a kormány számára »a szavahihetőség és a bizalom visszaszerzésének éve« lehet – jelentette ki tegnap Varga Mihály. (Lead)

Az ellenzéki párt frakcióvezető-helyettese hat pontban foglalta össze, hogy minek alapján »szerezheti vissza szavahihetőségét« és az iránta való bizalmat. Mint ki-fejtette ehhez kiszámíthatóságra van szükség a gazdaságpolitikában, őszinteségre a fiskális politikában, összhangra a monetáris politikában. (Tartalmi összegzés 1.) Ezenkívül a Fidesz elvárja a nemzeti érdekek határozott képviseletét, a jog-szabályok betartását, a »politikai leszámolások mellőzését«. (Tartalmi összegzés 2.) Az elmúlt évre visszatekintve Varga Mihály kijelentette, 2003-at a gazdaság-politika szempontjából sodródás és kiszámíthatatlanság jellemezte. Mint mondta lelassult a növekedés, mélypontra jutott az ország tőkevonzó képessége, »beragadt« az infláció és növekedett az államadósság. (Tartalmi összegzés 3.) Varga Mihály kitért arra is, hogy 2004 az áremelés éve lesz. A politikus úgy látja, hogy a pénz-romlás mértékének gyorsítását idézi elő a nem lakossági gázárak 40 százalékos eme-lése, a kedvezményes áfakulcsok növelése, a kedvezményes áfájú termékek és szol-gáltatások körének szűkítése. (Tartalmi összegzés 4.)» (Napló, 2004. január 6., 1–2)

A másik variáns nem beszédből született hír, hanem valamiféle írott jelen-tésből, statisztikai adatokból, beszámolóból készült összegzés. Ezek a hírek olyan eseményekre épülnek, olyan eseményekről tájékoztatnak, melyeknél lassúbb folyamatok zajlanak, nem lehet őket epizódokra tagolni, igazándiból időbeli egységek szerint szokás szegmentálni őket, naponta, havonta, éven-te. Tipikusan ilyenek a gazdasági hírek.

Jellemző példa egy ilyen szerkezetű hírre „Zürich a leggazdagabb (Cím)

A lakosság vásárlóereje alapján Svájc a legmódosabb európai ország. (Lead)

Az európai átlagos vásárlóerőt 100-nak véve Svájc indexértéke 196. A legsze-gényebb ország Románia 16 ponttal, ám Magyarország is mindössze csak 36 pont-tal „büszkélkedhet”. (Jelentés összegzése 1.) Mindez a német Consodata Marke-ting Intelligence és az osztrák Regio Data Research felméréséből derül ki. Ha a vásárlóerő-értékét vesszük alapul, akkor Európa leggazdagabb régiója Zürich, a svájci kantonban és környékén több mint kétszer annyit költhetnek, mint az euró-pai átlag. (Jelentés összegzése 2.) A régiók szerinti megosztásban is Svájc vezet. Az ország összes kantonja a lista élén áll. Közöttük is az első helyet Zürich foglal-ja el 213 ponttal. (Jelentés összegzése 3.)» (Magyar Nemzet, 2004. január 3., 13)

A harmadik nagy szövegszerkezeti egység a *Kommentár*, valamint a hozzá kapcsolt *Verbális reakció*, *Várákozás*, *Kiértékelés*, *Konklúzió*. A hírszerkesztés-ben megfigyelhető az a tendencia, hogy egyre gyakrabban szólaltatnak meg egy-egy hír kapcsán szakértőt, politikai hír esetében az ellenkező politikai oldalról egy szereplőt. Ez annak köszönhető, hogy az újságírói objektivitás,

semlegesség biztosítása érdekében egy újabb technikai eszköz jelent meg, pontosabban erősödött meg az elmúlt évtizedekben.

A módszer, illetve annak szövegszerkezetbeli vetületét láthatjuk a következő hír esetében *„Hazudozás és siratóéneke (Cím)*

A Fidesz szerint félő, hogy a kormányzat kommunikációját idén is »a mellébeszélés, a hazudozás és a szemfényvesztés« jellemzi majd. (Lead)

Áder János, a Fidesz frakcióvezetője hétfőn a mellébeszélések közé sorolta azt a szocialista kijelentést, hogy 2004-ben új szakaszához érkezett a jóléti rendszerváltás. (Tartalmi összegzés 1.) Lendvai Ildikó »hivatalos siratóasszonyéhoz« hasonló viselkedésnek minősítette reagálásában Áder szavait. Az MSZP frakcióvezetője hozzátette: a pénzpiac és a monetáris politika valódi problémáinak megoldásában szívesen várják a Fidesz partnerségét, konkrét javaslatait. (Kommentár/Verbális reakció/Kiértékelés)» (Napló, 2004. január 13., 2)

Még egy szövegszerkezeti elemről kell szót ejteni, mely negyedik nagy elemként jelenhet meg a hírszövegekben. Kizárólag a rendőrségi hírek esetében a szöveg lezárása lehet egy rendőrségi felhívás a lakosság felé.

„Holttestet kapart ki a kutya (Cím)

Balatonfüzfő – Meghatározhatatlan életkorú, félig elhantolt férfi holttestet találtak a tóparti város külterületén szerda délelőtt. (Lead)

Mint az a rendőrség sajtóközleményében szerepel, megállapították, hogy a férfi bűncselekmény áldozata lett. Az elkövetés idejére, helyére, valamint a gyilkosság körülményeire csak a szakértői vizsgálatok után derül fény. (Jelentés összegzése) A rendőrség a lakosság segítségét kéri, bármit tudnak az ügygel kapcsolatban, jelezzék. (Felhívás)» (Napló, 2003. november 17., 1)

A példák és elemzések után nézzük meg összefoglalóan a hírek szuperstruktúráját, szerkezeti elemenként feltüntetve az egyes alternánsokat.

20. táblázat. Hírszövegek alternáns szuperstruktúrái

Első szerkezeti egység	Második szerkezeti egység	Harmadik szerkezeti egység	Negyedik szerkezeti egység
– Minden esetben kötelező eleme a hírszövegnek.	– Az alternánsok közül az egyik jelenik meg, nem kötelező, de gyakori. Epizódokra bontható cselekvés, esemény alapú hírek. Beszédekből született hírek. Jelentésekből, beszámolókból készült hírek.	Nem kötelező, de gyakori. B) Tematikusan kötött, kulturális híreknél, az előzetesek altípusnál.	– Tematikusan kötött, kizárólag rendőrségi hírek esetében.
A) Összefoglalás Cím, Lead	Történet Situáció Epizód, Háttér Fő esemény, Következmény, Kontextus, Történelem, Körülmények, Korábbi események	Kommentár, Verbális reakció, Konklúzió, Várakozás, Kiértékelés	A) Felhívás
	B) Tartalmi összegzés 1. Tartalmi összegzés 2. Tartalmi összegzés X. – Az egyik idézet formájában.	B) Várakozás (Önállóan, nem a Verbális reakció alá bekapcsolva)	

	C) Jelentés (összszegzés valamely írásos dokumentumból, jellemzően sok statisztikai adattal.)		
--	---	--	--

Hozzátenném még a 20. táblázathoz, hogy annak eldöntése, a kötelező elem, vagyis az *Összefoglalás* részen kívül még mit tartalmaz a hír, milyen hosszú, a rendelkezésre álló struktúrát mennyire töltik fel, az mindig külsődleges, technikai szempontok alapján dől el. Nem magának az eseménynek a fontossága, kivételessége alapján határozzák el, hanem összehasonlítva az aznap megjelenő többi hírrel egyfajta viszonyrendszer alapján.

A szerkezeti variánsok feltérképezéséből az is látszik, hogy alapvetően a hír forrása határozza meg a hír szerkezetét, hogy a fenti variánsok közül melyik jelenjen meg. Vagyis az esemény, a történés, amelyről a hír szól. Ezen a ponton pedig vissza kell utalni arra, amikor szövegtípusok és cselekvéstípusok kapcsolatáról esett szó. Ez az elemzés is alátámasztja, bizonyítja, hogy a szövegtípusok végeredményben magatartástípusok, társadalmilag kialakult, de állandó változásban lévő beszédített-rendszerek.

5. A hírcímek kialakulása

A címeknek kettős funkciójuk van. Egyrészt megjelölnek, megneveznek és ezáltal tárgyiasítanak egy konkrét szöveget. Ez a metanyelvi funkciójuk. Másrészt tartalmi összefoglalást is ad(hat)nak a szövegről. A sajtóhírekkel foglalkozó magyar szakirodalomban legalább négy-ötféle tipologizációja ismert a hírcímeknek. Ezek a tanulmányok az 1970-es évektől kezdve vizsgálták a különféle címtípusokat. Pléh Csaba és Terestyéni Tamás (Pléh–Terestyéni 1980), Kemény Gábor (Kemény 1983, 1989), Róka Jolán (Róka 1986) és Síklaki István (Síklaki 1997) végzett kutatásokat a címek tekintetében.⁷⁹

Mivel a kortárs címtipológia ily módon alaposan kidolgozott, magam inkább annak jártam utána, miként alakultak ki a címek a magyar hírlapírásban. Miként kristályosodott ki kettős (pragmatikai) funkciójuk. Kezdetben egyáltalán nem volt címük a híreknek. Amit kiemeltek a szövegből, arra sem a tartalmi összefoglalás, sem a metanyelvi funkció nem illik. Egyszerűen a hírek származási helyét jelölték meg. Ez a mozzanat arra is utal, hogy a felvilágosodás korának embere, mentálisan miként is képezte le azokat a tartalmakat, melyekkel a lapokban találkozott.

5.1. A HÍRCÍMEK KIALAKULÁSÁNAK TÖRTÉNETI TIPOLÓGIÁJA

A szöveg címek létrejöttével elsősorban irodalomtörténeti kutatások (J. Soltesz 1965), kisebb részben nyelvészetiek foglalkoztak (Balázs 1985). A címadás viszonylag új keletű jelenség a szövegek életében. A korai, szóbeli irodalom nem ismert címetet, ha mégis van címük az akkor keletkezett szövegeknek, akkor azt mindig az utókor adta. A szöveg címe általában vagy a kezdő vagy a záró formulából fejlődött ki, s állandóvá csak a könyvnyomtatás megjelenésével vált. (Az írásbeliség idején, amikor nyomtatás még nem létezett egy szövegnek több címe, címvariánsa is lehetett.) A hírlapírás megindulásakor maguknak a hírlapoknak természetesen volt címük, de a cikkeknek, főleg a híreknek nem minden esetben. Ez igen sokáig, az 1880–90-es évekig tartja magát, tehát a magyar nyelvű rendszeres hírlapírás megjelenésétől kezdve száz évig. Csak az 1890-es évek után adnak címet minden írás-

⁷⁹ Az egyes kutatások összehasonlító bemutatását lásd Andok Mónika: Tematizációs stratégiák a sajtóhírek címeiben a referáló sajtótól az internetes lapokig. (Megjelenés helye: <http://communicatio.szoc.bme.hu/keret.htm> alatt.)

nak, hírnek az újságban. Bár egy nagyon vékony kis szálon a mai napig él a cím nélküli hír maradványa, a legtöbb napilapunkban, *távirati stílusban* elnevezésű rovatban. A második nagy korszak, amit el lehet különíteni, a hírsajtó első piaci korszaka, 1880-tól a második világháborúig tart. Sajátos jellemzője a bulvárlapok megjelenésével, az utcai terjesztéssel járó rikkancsháború. Ez arra készítette a kiadókat, hogy neves címszerkesztőket foglalkoztassanak, akiknek frappáns mondataival a rikkancsok el tudták adni a lapot. A legszebb példája ennek Szabó Lőrincről származik, aki *Az Estnek* dolgozván a következő címet adta: *Valahol a nyílt tengeren most ölik a kapitányt* – a hír egy bizonytalan kimenetelű matrózlázadásról szólt. A példából kitűnik, hogy bár nem közéleti-politikai lapról volt szó, a cím még nem szakadt el annyira a szövegtől, a tartalomtól a figyelemfelhívás érdekében, hogy félrevezető legyen. Ez csak a napisajtó második piaci korszakára igaz, a rendszerváltozás utáni időkre. A két korszakot elválasztja egy diktatórikus időszak, amikor a hírszelekció, a címadás a politikai rendszer szolgálatában állt, s annak megfelelően adott témákat az olvasóknak. A negyedik korszak, a már említett második piaci korszak fontos jellemzője még egy technikai változáshoz kapcsolódó címadási változás, ez pedig az internetes sajtó megjelenése lesz.

De térjünk vissza az 1780–1880 közötti esztendőkre. Milyen címek is léteztek akkoriban? Továbbra is figyelniünk kell a szépirodalomra, hiszen az írók szerzők, szerkesztők is voltak egy személyben, s bizony több párhuzamot találunk a szépirodalmi címadási „divat” és a hírlapokban megjelenő címek, így a hírek címei között. Pontosan a magyar felvilágosodás korában, abban a korban, mely életre hívta a *Magyar Hírmondót*, jelent meg a „modern” cím, ami sokkal rövidebb volt, mint a 16–17. században divatozó címközlemények vagy a 18. század elején-közepén élő barokk címek. (A rekord Geleji Katona Istváné 117 szóval.)

Az első elemzett magyar nyelvű hírlap, a *Magyar Hírmondó* (1780–88), esetében a tematizáció elve a felvilágosítás volt. Ez volt a legfőbb témastrukturáló elve. Két szempontot vettem figyelembe a címtípusok elkülönítésénél. Az egyik, hogy *szövegszerkezeti* szempontból felismerhető-e, elkülöníthető-e a cím a szöveg többi részétől. A másik, hogy ez a cím *tipográfiai* elválik-e a szövegtől vagy sem. Mindez egy ágrajzon bemutatva

21. táblázat. A címadás jellegzetességei a Magyar Hírmondóban

Szövegszerkezeti szempontból van-e elkülöníthető címük a híreknek?		
Nincs	Van	
	Tipográfiaiilag elkülönül-e a hírtől?	
	Nem	Igen
	A belföldi hír származási helyét jelöli	A külföldi hír származási helyét jelöli
	Teljes mondat, mely a hír tartalmára utal belföldi hírek esetén	(Teljes) mondat, de nem tartalmi összefoglalás, hanem figyelemfelkeltő vagy tematikus mezőre utaló cím: a) Felvilágosító jellegű hírek b) Tragédiák c) Hadihírek

Azoknál a híreknél, amelyeknek nincs címük, csupán a rovatcím – Belföldi tudósítások, Tudománybeli dolgok, Gazdaságbeli dolgok – orientálja az olvasót. A *Magyar Hírmondó* esetében a címek zöme még idetartozik. Tematikusan az általános tartalmú belföldi hírek, gazdasági és tudományos hírek. A szövegszerkezeti szempontból igen, de tipográfiaiilag nem elkülönülő címek a hír származási helyére utalnak pl.: „Kolozsvárról Kémerről”. A másik fajta már teljes mondat, s tematikus összefoglalást ad a hírről: „Nagy Váradról ezt írák az időről”.⁸⁰

A szövegszerkezetben és tipográfiaiilag is elkülönülő címek jelölhetik a hír származási helyét, de csak külföldi hírek esetében. Hogy miért van tipográfiai különbség a helymegjelölés tekintetében külföldi és belföldi származási hely között? Míg a belföldi hírekre a tudósítói hálózaton belüli levelezés révén tettek szert, addig a külföldi hírek nyugati lapokon keresztül jutottak el a szerkesztőkhöz.

Megjelennek a mai értelemben vett – mind szövegszerkezetileg, mind tipográfiaiilag – elkülönülő mondatcímek (hiányos vagy teljes mondatok), de ezek sosem tartalmi összefoglalást adnak, hanem figyelemfelhívó, orientáló jellegűek. Három, markánsan megragadható téma köré csoportosulnak. Az első a felvilágosító jellegű hírek, melyekben babonák ellen, azok leleplezésé-

⁸⁰ Kókay György (szerk.): *Magyar Hírmondó. Az első magyar nyelvű újság*. Gondolat Kiadó, 1981, 152.

ről írnak: „*Hihetetlen dolog*”⁸¹ olvassuk a címben, a hír pedig halottégetésről szól. A tetemet azért égették meg mert visszajárt kísérteni. „*A régi tudatlanságnak és babonaságnak némely maradványai*”⁸² című hír arról szól, hogy boszorkányság miatt tartanak fogva egy öregasszonyt. A másik nagy tematikus csoport az emberi tragédiákról szóló hírek, olyanok, amelyekben a morális szál nagyon erős, s a cím is érzelmi oldalról közelített a hírhez. Pl.: „*Kegyetlen történet*”⁸³ címmel gyermekgyilkosság a téma, „*Szomorú történet*”⁸⁴ – így a cím, s a hír arról szól, hogy a plébános nem temeti el az öngyilkosokat. „*A nem ember*”⁸⁵ című hír pedig egy négyszeres gyilkosról szól. A harmadik csoport a külföldi hadihírek. Ezeknél mindig jelölik a külföldi rovaton belül, hogy hadihírek. Például: „*Amerikában történt hadi dolgok*”⁸⁶; „*Hadakozásról és békélésről való tudósítások*”⁸⁷; „*Nem tréfa, hanem katonadolog*”⁸⁸.

A *Magyar Hírmondó* esetében jól látszik, hogy a címek, melyeket ma tartalmi összefoglalás vagy figyelemfelkeltés alapján különítünk el, más-más forrásból származnak. A tartalmi összefoglaló címek a szövegtestből váltak ki, s szakadnak le. Nem is tesznek mást, mint a tartalmi egészre világítanak rá. Ezzel szemben a figyelemfelhívó címek nem kötődtek olyan szoros szálakkal a hír belsejéhez, hanem inkább a tematikus mezőkre utalva sémákat mozgósítottak az olvasóban, vagy érzelmeit igyekeztek felkorbácsolni. Esetenként a hírlapírók nézőpontjára világítottak rá.

Elmondható tehát, hogy ebben a korai hírlapírói szakaszban, ha egyáltalán adtak címet a híreknek, akkor azok figyelemfelhívó címek voltak, s csak elvétve találkozzunk tartalmi, lényegkiemelő címekkel.

A 19. század első fele nem hoz lényegi változásokat a címadási rutinban. Az 1806-tól megjelenő *Hazai Tudósítások* továbbra is cím nélkül jelenteti meg a legtöbb hírét. Megmarad címként a tudósítás származási helye, dátummal kiegészítve, de a *Hazai Tudósítások*ban ez már nemcsak a külföldi, hanem a belföldi híreknél is elválik tipográfiailag a hírtesttől. Az e műfajba tartozó írások közül csak a bűnügyi híreknek, illetve az érdekesebb belföldi (bulvár-) híreknek van valódi címük. Ezek mindegyike témamegjelölő cím. Nem találkozzunk olyannal, mint a *Magyar Hírmondó* esetében, hogy az érzelmeket venné célba különféle jelzős szerkezetekkel. Említsünk néhány példát: „*Ti-*

⁸¹ *Magyar Hírmondó*, 1780. február 5.

⁸² *Magyar Hírmondó*, 1781. január 24.

⁸³ *Magyar Hírmondó*, 1784. január 17.

⁸⁴ *Magyar Hírmondó*, 1784. február 21.

⁸⁵ *Magyar Hírmondó*, 1787. július 25.

⁸⁶ *Magyar Hírmondó*, 1780. július 26.

⁸⁷ *Magyar Hírmondó*, 1780. október 21.

⁸⁸ *Magyar Hírmondó*, 1788. május 7.

zenbat heti aluvás”⁸⁹; „Magyarországi hosszú életűek”⁹⁰; „Természeti tűnemény”⁹¹. A bűnügyi témakörből: „Lopás nyomozása”⁹²; „Tolvaj leírása”⁹³; „Eltévelyedett gyermek eránt kérelem”⁹⁴.

Egyetlen címadási újdonsága a lapnak a műfaj szerepeltetése címként, úgy mint: „Híradás”; „Jelentés”. Ezek a megnevezések a *Magyar Hírmondóban* is szerepeltek, de ott kizárólag hirdetések közöltek ilyen cím alatt. Ezt a *Hazai Tudósítások* is követi, ám megjelennek valódi hírek, tudósítások is „Híradás” műfaji megjelöléssel.

Még Kossuth *Pesti Hírlapja* sem hoz jelentős változásokat a hírek címadásának területén. A legtöbb hír nála is cím nélküli, csak a rovatcímekből tájékozódhat az olvasó. Jelentkezik az a megoldás is, hogy szövegszerűen elvállik ugyan a cím, de vizuálisan nem emelkedik ki a hírből. Pl.: „Pesti nagy adó”⁹⁵; „Eperjesen a táncterem leégett”⁹⁶. Érdemes megjegyezni, hogy Kossuth vezércikkeiben és későbbi politikai beszédeiben nem fukarkodott a képszerűséggel. Sűrűn épített érzelmi hatásokra a *Pesti Hírlap* vezércikkeiben, ám nem élt ezzel a lehetőséggel a címek esetében. Sem a híreknél, sem más műfajú írásainál. A vezércikkek címei is szikarak, pusztán a fő téma megjelölései. Belföldi híreknél esetenként előfordul még a helymegjelölés, s a külföldi híreknél is ez ad eligazítást. Kossuth azonban bevezet egy tipográfiai újítást: a címnek szánt első szót, szószerkezetet zárójelbe teszi, például: „(Spanyol)”; „(Angolhon)”. Forrásként gyakran már nem a hely, hanem az a lap szerepel, ahonnan a hírt átvette a *Pesti Hírlap*: „(Times)”; „(Journ. D. Débats)”; „(M. Herald)”. Ezt a tipográfiai eszközt a belföldi híreknél is alkalmazza, de ritkábban. Ilyen például: „(Pesten a vontatók eltörölkve)”; „(Kereskedés)”.

A címadási helyzet nem sokat változik a szabadságharc bukása után sem. Elmondható ez az 1849-ben indult *Magyar Hírlapról*, vagy Jókai Mór lapjáról, az 1863-ban indult *A Honról*, illetve az *Ellenőr*ről, melyet Csernátony Lajos szerkesztett, s Tisza Kálmán állt mögötte. 1880-ig az összes lapra az volt a jellemző, hogy a legtöbb hír a rovatcím alá volt beszerkesztve. A hír hely- és dátummegjelöléssel kezdődik, most már nem a tudósítói levél, hanem a tudósítói távirat képe szerint. Az 1870-es évektől megjelenik a bold (fett) szedés, s vagy teljesen elkülönül a szövegtől, vagy a hír első, fontos szó szerkezetét szedik így. Esetleg egy kezdetlegesebb változatban zárójelbe teszik

⁸⁹ *Hazai és Külföldi Tudósítások*, 1811. június 22.

⁹⁰ *Hazai és Külföldi Tudósítások*, 1819. január 25.

⁹¹ *Hazai és Külföldi Tudósítások*, 1824. február 28.

⁹² *Hazai és Külföldi Tudósítások*, 1810. szeptember 5.

⁹³ *Hazai és Külföldi Tudósítások*, 1814. november 2.

⁹⁴ *Hazai és Külföldi Tudósítások*, 1821. július 14.

⁹⁵ *Pesti Hírlap*, 1841. In Diószegi 1988, 173.

⁹⁶ *Pesti Hírlap*, 1841. In Diószegi 1988, 164.

ezt a részt. Akármilyen volt is tipográfiaiilag a cím, kizárólag tartalmi összefoglalást adott. Akkor is, ha a hír tartalma módot adott volna blikkfangosabb címre is. Még a társasági híreknél sem éltek vele, pedig Csernátony Lajos, az *Ellenőr* szerkesztője, aki 48-as emigránsként dolgozott a *New York Times*-nak és *Morning Star*-nak, programjává tette, hogy több színes anyagot, társasági rovatot akar, ám ezek is tárgyilagos címekkel jelentek meg: „*Az Eötvös-alap ügye*„; „*Előadások a zsidó irodalomtörténetből*”. A *Hon* is ugyanezzel a rutinnal élt, objektív lényegkiemelést adott: „*Az elnapolt miniszterválság*”; „*Széchenyi Ödön gróf nászünnepe*”. Vagyis a hírek címei pontosan tükrözik, hogy a magyar sajtótörténetben a bulvárújságírás megjelenése, meghonosodása előtti időkről van szó.

Az 1880-as évekre megváltozik a társadalmi kommunikációs helyzet Magyarországon, beleértve a lapokat is. Megjelennek az igazán erős kiadók, akik szélesebb közönség számára akarnak eladható lapot készíteni, ezért tartalmi változtatásokat is hoznak. Például az 1877-ben újrainduló *Magyar Hírlap* már nem közöl parlamenti tudósításokat. Ugyanakkor korszerűbbek lesznek a nyomdák, gyakrabban cserélik a betűkészletet, jobb, szellősebb lesz a tipográfia. Ezzel egyidőben nő az írni-olvasni tudók száma. Míg 1870-ben 3,5 millió, addig 1890-re ez 7 millióra nő. A nők is rászoknak a napilapolvasásra. A magyar sajtótörténetben 1880 azért is fontos dátum, mert ebben az évben indul a Magyar Távirati Iroda. Bár eltart még néhány évig, míg megerősödik a bécsi távirati irodával szemben (Pirityi 1996). Megváltozott az újságírók társadalmi helyzete is, nőtt maguknak az újságíróknak a száma. Míg 1870-ben alig 4-5 ember, addig 1890-ben már 30 újságíró dolgozik egy lapnál, akiknek már munka- és stílusuk is más. Fontos dátum még 1896, amikor engedélyezik az utcán való lapárúsítást. Rikkancsok terjesztették az újságokat, ami életre hívta a címadásban az azóta elhíresült „rikkancsszören-det”.

A századforduló idején az is megfigyelhető, hogy hosszabbak lettek a címek. 1880–1896 között a lapok hírcímei már figyelemfelhívásra is törekedtek, és hangulati-érzelmi színezetet hordoztak. Ezzel együtt is a szemnek, az olvasásnak szóltak. Ám az ezt követő „rikkancskorszakban” kifejezetten a fülnek, a hallásnak. Néhány jellegzetes példa 1896 előttről: „*A most látott tengeri kígyó még csak kis Miska*”; „*Városi rendőr, aki tolvaj és rabló*” (*Magyar Hírlap*, 1877); „*Az egérfogós ravasz tót gyerek Berlinben*”; „*Mennyibe került Amerika felfedezése?*” (*Nemzet*, 1882); „*Egy vízszabályozó társulat szennye*” (*Budapesti Hírlap*, 1892); „*A krakkói vámsikkasztás*”; „*A forradalom útján*” (*Pesti Napló*, 1893). Néhány, rikkancsozásra szánt cím: „*Pétervárott kitört a forradalom – A nép torlaszokat emel és fegyverkezik. Kétezzer halott hever az utcákon*” (*Friss Ujság*, 1905).

Az 1910-es években megjelennek az úgynevezett alcímek, első típusaik a főcímekben megfogalmazott esemény okára világítanak rá. Például: „*Redl ezredes az öngyilkos áruló. Fajtalanság vitte a bűnbe*” (Friss Ujság, 1913); „*Életunt mérnökne. Félt az anyagi romlástól*” (Friss Ujság, 1913). A tízes évek második felében már egyéb körülmények is megjelennek az alcímekben, de még mindkét cím, a főcím és az alcím is tartalmi oldalról ragadja meg az eseményt: „*A béke válsága Oroszországban. Az orosz hadügyminiszter és a pétervári kormányzó lemondása*” (Pesti Napló, 1917). Az évtized végére megjelenik a belső cím is. Korábban talán különálló, de a témához szorosan tartozó írások lehettek ezek, s most összefűzték őket, belső címet adva nekik. Főcím: „*Horthy Miklós Magyarország kormányzója*” Alcím: „*A nemzetgyűlés mai ünnepélyes ülésén megválasztotta az ideiglenes államfőt – Horthy Miklós a Házban letette az esküt*”. Belső címek: „*Kormányzót választ a nemzetgyűlés; Esküt tesz a kormányzó*” (A Nap, 1920). A húszas évek derekára hatalmasra duzzadnak a címek, gyakorlatilag teljes tartalmi összefoglalást adnak a hírről. Kitöltik az újság-oldal harmadát-felét. Stilisztikai szempontból megjelenik, s egyre gyakoribbá válik a kérdés a címben: „*Császárnőt koronáztak Doornban?*” „*Steeg marokói kormánybiztos Makvy utóda?*” (Pesti Napló, 1926). Ilyenkor a hírben előadott történetből levont következtetést emelik címmé, akkor is, ha bizonytalan: „*Félmeztelen női holttest a Dunaparton. Szívszélhűdés ölte meg az italo vagy elmebajos munkásasszonyt?*” (Pesti Napló, 1934). Az 1930-as évek fontosabb tipográfiai változásai a címadás területén, hogy általánossá válik a félodalas cím, legalábbis a címlapon. Stilisztikailag megjelenik az idézetet tartalmazó cím, 1934-ben találtam ilyeneket először: „*Jugoszlávia még gyászában is megtudja őrizni hidegvérét s ebben a magatartásában számít az egész világ támogatására*» Uzunovics expozéja a szkupstinában” (Pesti Napló, 1934). Elterjednek a minősítő jelzős szerkezetek a főcímekben: „*Kegyetlen polgárháború dühöng Spanyolországban*” (Az Est, 1936); „*Borzalmas katasztrófa pusztított el a Hindenburg óriásléghajót*” (Az Est, 1937). Az évtized vége tartogat még egy újítást, tipográfiai újítást, megjelennek az aláhúzott címek: „*A német repülők bombázzák Varsót és Krakkót*” (Esti Kurir, 1939). A második világháború alatt, sőt utána is tartja magát ez a megjelenítés. A háborús hírek címeit jelzőkkel színesítették: a sikeres-sikertelen ellentétpár dominál. Pl.: „*Sikertelen orgyilkos merénylet Hitler Adolf ellen*” (Esti Ujság, 1944); „*Sikeres ellentámadást indítottak a magyar és német csapatok a kárpáti átjáróknál*” (Függetlenség, 1944).

A második világháború, pontosabban 1948 után másféle tematizációs mód jelent meg. Tipográfiailag „megszületik” a felcím, tartalmi szempontból pedig megszokasodnak a tulajdonnevek a címekben. Érdekes – nem visszaemlékezésnek szánt, de általam úgy olvasott és idézett – történetre bukkantam Földi Iván írásában, mely pontosan jellemzi a korszakot: „1948-ban ... egy nap

sajtóértekezletet hívtak össze. Maga Rákosi Mátyás tartotta: elítélte a szenzációhajhászást, a burzsoá módszerek alkalmazását a sajtóban. ... A sajtóértekezlet napján a lap első oldalán még valami ilyen főcím volt: Kirabolt egy bankot, lopott autóval indult a határ felé, de lefogták. Másnap már az volt a főcím: Több munkával előre a hároméves terv teljesítéséért.” (Földi 1983)

Ettől kezdve, különösen az ötvenes években erősen, de fennmaradva 1963–64-ig két domináns címtípus marad. Az egyikben mint harctér jelenik meg a társadalom, uralkodik az osztályharc-metafora: „*Győzelmünk a gabonagyűjtésben*” (Szabad Nép, 1949); „*Vádirat Rajk László és társai elleni bűnügyben*” (Szabad Nép, 1949); „*Az öt éves tervvel győzelemre visszük a szocializmus ügyét egész népgazdaságunkban*” (Népszava, 1949); „*A béke erőinek nagy győzelme*” (Magyar Nemzet, 1953). A másik tartalmi típus a teljesen jellegtelen és semmitmondó cím, mely gyakorlatilag 1989-ig megmaradt. Pl.: „*A magyar és a lengyel népet igaz barátság fűzi egybe*” (Népszabadság, 1969); „*Szovjet–kongói barátsági szerződést írtak alá Moszkvában*” (Népszabadság, 1981); „*A szocialista országok együttműködésének meggyőző példája*” (Népszava, 1983).

A címekben is megjelenik a nyílt cenzúra, a felső tájékoztatás. Ilyenkor a főcím „*Közlemény*” volt. Alcím: „*A Magyar Távirati Irodát illetékes helyen felhatalmazták a következők közlésére*” (Népszabadság, 1968).

Tipográfiai változás csak a hetvenes években történik, a felcím aláhúzva jelenik meg a hírek esetében.

A rendszerváltozás időszaka tartalmi szempontból több átalakulást hoz, mint tipográfiailag. Egy érdekességet említek a korszak elejéről. A Magyar Nemzet 1989-ben olyan címlapokkal jelentkezik a történelemfordító időkben, mind annak idején a háború előtt, öles címekkel, majd fél oldalt is kitöltve a címlapon.

A negyedik nagy korszak a címadási gyakorlatban a rendszerváltozástól napjainkig tartó időszak. A politikai változások, a cenzúra megszűnése, a lapalapítások lehetővé válása, illetve a lappiac kialakulása rendkívül sokszínűvé tette a napilapkínálatot. A politikai közéleti napilapok mellett megjelent számos bulvárlap, amelyek címadási módja eltért a közéleti lapoktól. Éppúgy, ahogy azt az 1896-os *Esti Újság*ról írták, nem azért volt bulvárlap, mert ebben nem szerepelt politikai téma, hanem attól lett bulvárlap, ahogy ezt tálalták. Nem téve különbséget fontosságban és súlyban aközött, hogy megszavazták a költségvetést, illetve hogy házasságon kívüli gyermeke született egy miniszternek. Ezen új bulvárlapok címadására igaz leginkább, amit Síklaki István manipulatív, a valódi üzenetet elrejtő címadásnak nevez (Síklaki 1997). Arra is találunk példát, amikor az üzenetről magáról nem, inkább a címben szereplő témáról kezd gondolkodni az olvasó, az kelti fel az érdeklődését. Pl.:

„Megbénítja egész Budapestet a NATO konferencia” (*Blikk*, 2001. május 28.). Erről egyetlen olvasónak sem a találkozó politikai jelentősége jut eszébe, hanem a saját közlekedési problémái. Érdekes lenne arról is folytatni egy vizsgálatot, hogy milyen olvasókép él a bulvárlapok címszerkesztőiben. Jellemzőes vonás az is, hogy szuperlatívuszokkal nevezi meg azt, amiről a hír szól, akár a benne szereplő személyt, akár az esemény más körülményét: „*Kokó a legnagyobb bajnok*”; „*Salga István szuperkajakban evez*” (*Blikk*, 2001. május 28.). Általában az a benyomása az olvasónak, hogy a bulvárhírek „nem nevezik nevükön a dolgokat”.

A közéleti lapoknál megmaradt a visszafogottabb címadás, többnyire tartalmi lényegkiemelő típusúak a címek, illetve politikai irányultságtól függetlenül adnak értelmező, lényegkiemelő címeket a híreknek.

A legfontosabb technikai változás az internet, illetve a netsajtó megjelenése. Mi jellemzi a hálózaton megjelenő lapok címadására? Két laptípust vizsgáltam, az egyik a nyomtatásban megjelenő lapok internetes változata, a másik csoportba a csak a hálón megjelenő lapokat soroltam. Az első csoportba tartozó internetes mutációk címei megegyeznek a nyomtatott lapban megjelenő címekkel. Az egyetlen változás, hogy – a címlapot vizsgálva – lecsökkent a mögöttük szereplő cikk, hír hossza, sokszor csak a cím jelenik meg, s egy további klikkeléssel lehet a hírszövegig eljutni. Itt találtam az egyetlen, ám igen jelentős különbséget a csak hálózaton működő lapok tekintetében, ahol egyetlen hír mögött jelenik meg 2-3 mondatos szöveg, az összes többi hír csak címmel szerepel, illetve még címmel sem, mert a rovatok neve van feltüntetve a címlapon. Ez emlékeztet arra a már két évszázaddal ezelőtti hírszerkesztési módszerre, miszerint a rovatcím alá minden különösebb elkülönítés nélkül beömlesztették a híreket. Itt is a rovat adja az első támpontot, állítja döntési helyzet elé az olvasót, hogy továbbmegy-e vagy sem, tovább keresgél-e vagy sem. A legérdekesebb, hogy ezek a rovatcímek, illetve azok a tematikus mezők, amelyet ezek a rovatcímek lefednek, alapvető elemeikben nem változtak (ugyanúgy van bel-, külpolitika, rendőrségi hírek, kulturális rovat), csupán bővültek a kor követelményeinek megfelelően: internetes, e-businesses rovatokkal. Tehát a címek változásának utolsó, napjainkban is zajló folyamata az internetes sajtóhoz köthetően az, hogy a cím és a szöveg annyira elválik egymástól, hogy már nem együtt, nem egy helyen jelenik meg a kettő.

6. Kommunikációs szinterek jellemzői: a szöveg médiumspecifikus

A szövegszerkezeti elemzést követően vizsgáljuk meg azokat a kommunikációs szintereket, ahol a hírek megjelenhetnek. Négy területen végeztem vizsgálatokat: sorra vettem a nyomtatott sajtó, a rádió, a televízió és az internet híreinek jellemzőit. Mivel az írott sajtó szöveges részével alaposan foglalkoztam a korábbi fejezetekben, most olyan mozzanattal egészítem ki, amiről még nem esett szó. A hírek szöveggel és képpel való bemutatása a nyomtatott sajtóban. Ezen belül is főleg a képekkel való kommunikációt elemzem. A sajtófotót a magyar szakirodalomban Szilágyi Gábor mutatta be a legrészletesebben, történelmi dimenzióit is feltárva (Szilágyi 1999). A rádió híreinek vizsgálatakor ismét nemzetközi szakirodalomra támaszkodom (Bell 1991), illetve utalok magyar kutatásra is, mely kifejezetten a rádiós híreket vizsgálta (Ferenczy 2003). A televízió híreivel foglalkozó írások közül azokat emelem ki, melyek nem elsősorban a szöveg létrejöttével, szerkezeti létrehozásával foglalkoznak, hanem a vizualitással. A magyar nyelvű szakirodalom nem túl bőséges, átfogó monografikus munkát nem találtam, csak rövidebb tanulmányokat (Róka 1994; Jó 1999.) A legnagyobb eltérést és újdonságot mégis az internet hírei jelentik, éppen a médium sajátosságaiból következően, hiszen az interaktivitás és a hipertextualitás alapvető összetevője az itt prezentált híreknek. Nem véletlen, hogy az e területet vizsgáló kutatók felvetik annak lehetőségét, hogy a klasszikus újságírói paradigma, miszerint az újságírók írják, az olvasók pedig csupán befogadják a híreket, változóban van. Az eddigi befogadók is megírhatják, és közzétehetik „saját” híreiket a neten (Deutze 2003; Andok 2011).

A kommunikációs szintér, mint tipológiai szempont olyan erős változásokat hoz a szövegben, hogy nem lehet egyetlen szövegtípusként kezelni, hanem médiumonként eltérő szövegtípusokról kell beszélnünk. Ez azt jelenti, hogy a kommunikációs szintér igen erős hatással van a szövegek tipológiai létrehozására, szerkezetére és felismerésére egyaránt. Vagyis a szöveg médiumspecifikus.

6.1. AZ ÍROTT SAJTÓ HÍREI

A hírek tipikus formái a Petőfi által multimedialisnak nevezett szövegeknek. Nemcsak azért, mert magából a tipográfiai elrendezésből is szerzünk vizuális információkat – hány hasábba van törölve, keretbe van-e foglalva, az oldalon belül hol helyezkedik el a hírszöveg –, hanem a kép hozzáillesztése miatt is. Ez elméleti szinten több problémát vet fel. Az egyik, hogy a képet létrehozó kódok és a szöveges részt létrehozók mennyiben hasonlítanak egymásra, s nemcsak a létrehozó, de az értelmező kódok is. A másik probléma, hogy külön szerző hozza létre a hír szöveges és képi részét, s esetleg egy harmadik személy az, aki kiválasztja a többféle képből, hogy melyik illik pontosan a hírhez. (Kiegészítve még ezt azzal is, hogy a hírszöveget magát is több személy írhatja, lásd Bell 1991.) A képek kódolásáról Szilágyi idézve: „A fénykép két átkódolási folyamaton megy át, mielőtt az olvasóhoz eljutna. Az elsőt a szerkesztőség, a másodikat a fotóriporter végzi.” (Szilágyi 1999, 81)

A kommunikatív kódok működésének és egymásra épülésének egy másik leírását találhatjuk Horányinál, aki folyamatábrán mutatja be a narratív és képi részt is tartalmazó szövegek észlelését (Horányi 1975, 63).

Horányi ábrájáról leolvasható, hogy miként jelenik meg a narratív és a képi részhez tartozó kódrendszer, és miként kapcsolódik egymáshoz a kettő. Úgy vélem, a képpel illusztrált sajtóhírek létrehozása vs észlelése is ezen kódrendszer alapján történik. Másként vélekedik a folyamatról Barthes, aki strukturalista szempontból a következőket mondja: „A sajtófotó kód nélküli közlés ... mely egy nyelvi struktúrával (a szöveggel) állandó kapcsolatban van. A két struktúra egymással konkurens, jelölő elemeik heterogének, egymással nem keverednek. A két struktúra egymással szomszédos, de nem homogenizált teret foglal el.” (Idézi Szilágyi 1999, 89)

Szilágyi írása alapján a sajtóban a 19. század második felében jelentek meg először fotók, de azoknak mind minősége, mind elbeszélő ereje igen csekély volt. (Magyarországon először a *Vasárnapi Újság*ban jelentek meg fotók 1890-ben.) Igazi sajtófotózásról csak az 1930-as évektől kezdve beszélhetünk, ami a fotók tudatos, koncepciózus felhasználását jelenti. Ekkoriban a fotó méretei és arányai állandóbbak voltak, sosem tértek el például a 2:3 aránytól. A sajtófotók megjelenése együtt járt egy lényeges tipográfiai változással, nevezetesen azzal, hogy a tördelési hagyományban szakítottak a függőleges elrendezéssel és áttértek a vízszintes irányra. Szilágyi kiemeli azt is, hogy a sajtófotó a „legolvasottabb” része minden lapnak. Az olvasók jobban visszaemlékeznek a képekre, mint a kép nélküli hírekre (Szilágyi 1999, 77). A legtöbb vizsgálatot abban a tekintetben végezték, hogy a képek hányadik olda-

lon szerepelnek leginkább, az oldal mely részén, illetve mi a témájuk. A sajtófotó hármaskörét tölti be. Egyrészt rögzíti a tényeket, vagy ahogy Allan Stuart fogalmaz: a szerkesztők az objektivitás pecsétjeként használják egy-egy hír mellett a sajtófotót. Mióta Photoshop programmal rendkívül könnyűvé vált a képek manipulálása, a szerkesztők, szerzők lapok különösen ügyelnek arra, hogy a fotózszurnalizmus területén is megőrizték hitelességüket. Amennyiben kiderül a manipuláció, a konzekvencia nem marad el, jól példázza ezt a *Los Angeles Times* 2003-as esete. Mácius 31-i számának címlapján megjelentetett egy Brian Walski által Basraban készült felvételt, melyről bebizonyosodott, hogy manipulált a fotós – a lap április 2-i számában szerkesztőségi cikkben tárták fel az esetet, közölték Walski elbocsátását valamint lehozták azt a két eredeti képet, melyből Walski egy harmadikat – a címlapon megjelentetett – készítette (Stuart 2011, 105–107). De maradva a képek funkciójánál, másodikként kell említenünk, hogy továbbítja az információt az emlékezet számára megragadható formában, harmadsorban pedig alakít is az információn, hogy az a kívánt tartalommal kerüljön az emlékezetbe. Két eltérő szemlélet uralkodik a sajtófotókról. Az egyik önálló információhordozó struktúrának tartja, míg a másik csupán illusztratív eszköznek. Szilágyi sorra veszi azt is, honnan származhatnak a sajtófotók (saját riporter, hírügynökségi anyag, archívum stb.), milyen módokon lehet kontextusba ágyazni. Hogy milyen struktúrába ágyazódik a kép, mennyi szöveggel van ellátva, az szorosban kapcsolódik ahhoz, hogy inkább illusztrációnak vagy információhordozónak szánják-e a szerkesztők.

Az általam véletlenszerűen kiválasztott és elemzett 100 hírhez pontosan 20 kép tartozott. Vagyis azt lehet mondani, hogy a hírek egyötöde illusztrált. Két olyan hír szerepel az anyagban, amelyhez két kép is tartozott. Az általam bemutatottak inkább azt az álláspontot erősítik, hogy a képeket illusztrációnak és nem önálló információhordozónak tartják a szerkesztők. Két eltérő típusú illusztrációt tudtam megkülönböztetni. Az egyik típusba a személyábrázolás tartozott (hét esetben), amikor egy ismert, a hírszövegben szereplő személy portréját mellékelik. A másik típusnál az eseményt illusztrálják (13 esetben).

Tematikusság szerint elmondható, hogy a személyeket ábrázoló képek minden esetben politikai hírekhez kapcsolódtak, ám hozzá kell tenni, hogy a bulvárhírek, sztárokat bemutató altípusa is mindig ezzel a fajta fotóillusztrációval dolgozik. Az eseményeket illusztráló fotók szinte mindegyike tabloid téma mellett jelent meg, katasztrófáról vagy balesetről, vagy tüntetésről, esetleg színes hírről volt szó. A képek ikonikus szempontból a bevett utat járják: tűzvésznel égő háztorokat mutatnak, repülőgép-szerencsétlenségnel a roncsot, vitorlásversenynél a hajókat. Egy végpontot említenék: az egyik hírhez

tartozó kép esetében jól látszott, hogy megkomponált, beállított helyzet felvételéről van szó.

Pontosan tíz kép, vagyis a képek fele alatt találtam képaláírást. Kizárólag a bulvárlapok éltek azzal a technikával, hogy nem a kép alá, hanem a képbe, egy szövegdobozba írták a fotóhoz kapcsolt szöveget. Szöveg és kép arányáról általában azt lehet elmondani, hogy minimum kétharmad a képek és egyharmad a szövegek aránya, de esetenként a szövegrész ennél is kisebb lehet. Az elemzett anyagban nem találtam olyan képet, mely – általában szintén a bulvárlapokra jellemző – személyiségi jogokat sértett volna (pl. balesetben elhunytak felismerhető módon fényképezve, megalázó helyzetben).

Tipológiai szempontból az írott sajtó hírein belül külön altípust képviselnek a képpel illusztrált, illetve a kép nélküli hírek. Az előbbiek mind létrehozásukban mind feldolgozásukban több kódrendszert mozgósítanak. Így a két altípus között feltétlenül különbséget kell tennünk.

Egy sajtótörténeti mozzanattal még szeretném kiegészíteni az illusztrációk kérdését. A magyar hírlapírást ugyanis megszületésétől fogva jellemezte az illusztráltság. Már a *Magyar Hírmondó*-ban is találunk képeket, melyek a hold- és napfogyatkozást mutatják be illusztrációk segítségével (Kókay szerk. 1981, 405–408). A néhány évvel ezután induló *Hadi és Más Nevezetes Történetek* című lap pedig kifejezetten gazdag képanyagának köszönhetette sikerét. „Fokozták az újság népszerűségét azok a képek – metszetek – is, amelyek segítségével első ízben illusztrálták nálunk az aktuális eseményekről közölt híreket, tudósításokat. Ezek a színes képek, amelyeket időnként egy-egy újságpéldányhoz mellékeltek, nagy mértékben hozzájárultak a hazai és külföldi nagy politikai események – így például a francia forradalom – iránti érdeklődés felkeltéséhez.” (Kókay szerk. 1979, 127) Ezen képek a könyvillusztrációkból fejlődtek ki, amit azért tartok fontosnak kiemelni, mert majd a televíziós hírek képi elemzésénél utalok azon elemekre, melyeket a filmtől, a film elbeszélésmódjából vettek, örökítettek át.

6.2. A RÁDIÓ HÍREI

Rádiós hírek kiterjedt vizsgálatával a nemzetközi szakirodalomban Allen Bell (Bell 1991), a magyar kutatók közül Ferenczy Judit (Ferenczy 2003) foglalkozott. Emellett kisebb tanulmányok jelentek meg a rádiós hírekről, melyek sorra vették ennek a hírtípusnak a sajátosságait (Deme 1979; Andok 2007b). Az általam elemzett rádiós hírek a Magyar Rádió Kossuth adóján 2004. március 4-én a déli Krónikában hangzottak el. Az itt szereplő anyagban nem elemeztem külön a *headlines*-ként elmondott bevezető részt, s a záró összefog-

lalást sem. Kihagytam az elemzésből még egy szöveget, melyet nem hírnek, hanem hírelemzésnek tartok műfaji szempontból, s így nem terjed ki rá a vizsgálat. A fennmarad anyagban 15 hír szerepelt. Ezeket elemeztem a tipológiánál már bemutatott szempontok szerint. Mivel minden hírnél – típustól függetlenül – megegyezik a nézőpont jelöletlensége, és az értelemszerkezet sem tér el, így három nagy terület maradt: a szövegszerkezet jellemzése, a stilisztikai jellemzés, valamint a kifejtettség/bennfoglalás mértékének alakulása, illetve ezen eredmények összevetése az írott sajtónál tapasztaltakkal.

Szövegszerkezeti szempontból a rádiós hírek jelentősen eltérnek a sajtóban megjelent hírek szerkezetétől. Miben áll az eltérés? Tulajdonképpen a nyomtatott sajtó híreihez két típus – a külföldi politikai hírek és a sporthírek – igen közel áll, ám többnyire nem annyira részletesek, mint a sajtóban megjelentek. A külföldi híreknél az esemény háttére szűkszavúbban van bemutatva, s teljesen hiányzik a várakozás, verbális reakció bemutatása. A sporthírek esetében tartalmi szempontból szikáran csak az eredményekre szorítkoznak a rádiós hírek. Hogy mindezek ellenére mégsem lehet azonos típusúnak kezelni a nyomtatott sajtó híreivel, az abban a – szövegszerkezeti szempontból igen jelentős – különbségben keresendő, hogy a rádiós híreknek nincs címük. Vagyis a Van Dijk-féle sémában, az összefoglalásrész itt csak leadból áll, cím nincs. Ennek oka, hogy a rádiós hírműsoroknak van egy bevezető részük, amit angol kifejezéssel élve *headlines*-nak neveznek. Ebben a szerkezeti egységben tulajdonképpen a főbb hírek címeit mondják el. De nem az összesét, csak a legfontosabbnak tartott négy-öt hírét. A rádióban a leadek varianciája sem olyan nagy, mint az írott sajtónál. Csak összefoglaló leaddel találkozunk, amelynek oka, hogy ez az egyetlen része a szövegnek, ahol összegzik a történetet. Utána nem mondják el még egyszer, időrendben haladva és kifejtve az eseményeket, hanem egészen más sémát követnek. Míg a sajtóban megjelent hírek megfogalmazásához, összeállításához is támaszkodhatott az újságíró háttérinterjúra, azt semmiképpen sem interjú formájában írta bele a hírszövegbe, hanem átalakítva, semlegesítve. Ha mégis idézett valamit szó szerint, akkor az csak szószerkezet, mondattöredék lehetett, semmiféleképpen sem több mondat. Viszont a rádióhírek jellegzetessége éppen ennek az információszerző interjúnak párbeszéd formájában való prezentálása a hírszövegben. Amennyiben politikai kérdésről van szó, ezt a pártatlanság szem előtt tartásával úgy érik el technikailag, hogy mindkét oldalt megszólaltatják a leadben említett ügy kapcsán. Többnyire ezzel az interjúval véget is ér a hír, nincs utána még egy összegzés, várakozások megfogalmazása stb. Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy két nagy egységből áll a rádiós hír, egy összegző leadból, mely ismerteti az esemény lényegét, s a második részben az eseménnyel kapcsolatos interjúrészlet következik. Ez utóbbi néha egyetlen

személlyel, de politikai hírek esetében legalább kettővel, kormánypárti és ellenzéki hozzászólóval.

Stilisztikai szempontból is jelentősen különböznek a rádiós hírek a nyomtatott sajtó híreitől. Ennek két okát látom. Az egyik, hogy bár felolvasott szövegről, de alapvetően élőbeszédről van szó, amely nemigen tűri a többszörösen összetett mondatokat. A másik ok éppen a szerkezeti sajátosságokban, vagyis az információszerző interjú bevágásában van, hiszen ezek a részek még csak le sincsenek írva, spontán beszédről van szó. Ez tükröződik a szókincsen és a mondat szerkesztésen egyaránt. Nemcsak közel áll a hétköznapi közbeszédhez, hanem azonos vele. Legjellegzetesebb példa az egyik elemzett hírből: *„Olyan, hogy csödben van, én olyan kórházról nem tudok.”* Sokkal gyakoribbak a szóismétlések, vagyis nem keresnek szinonimákat a beszélők, hanem egy mondaton belül többször is használják ugyanazt a kifejezést. A kérdező riporter és a válaszadó – az élőbeszédre jellemző módon – átveszik egymás szavait. Kétségtelen az is, hogy különösen a politikusoknál hosszabb, terjengősebb mondatokat is találunk, amelyet leírva bizonyára frapánsabbá alakítanának. A példa az 5-ös hírből származik: *„Én nem akarok messzemenő következtetéseket levonni ebből, de tény az, hogy igazolja azt az állításunkat, miszerint...”* Még egy fontos stilisztikai különbség következik abból, hogy interjúrészletek kerülnek a hírekbe, ez pedig szófaji tekintetben jelent eltérést. Az írott sajtó híreiben alig találni melléknevet, mivel a szerkesztők törekszenek a minősítések – legyenek azok akár jelző akár határozók – elkerülésére. Ezzel szemben a rádiós hírek több melléknevet tartalmaznak, illetve olyan jelzős szerkezetet, esetenként főnevet is, melyek minősítenek. Ilyenek például: nem szerencsés, erős túlzás, hurráoptimista, győzelmi jelentés, szégyenszemre, erőlködés.

Mivel a rádiós hírek esetében élőbeszédről van szó, ez felveti a mondattagolás problematikuságát. Ezt még azzal is ki kell egészíteni, hogy a rádiós hírszerkesztők többnyire megvágják a felvett interjút, s előfordulhat, hogy két, a szövegben különálló mondatot „illesztenek össze”, ami szükségszerűen a mondathangsúlyozás természetellenességével jár. Nemhogy támpontot nem ad a tagoláshoz, de adott esetben félrevezető is lehet.

A kifejtettség/bennfoglalás tekintetében a rádiós hírek esetében sem teljesült az az újságírói szabály, miszerint a híreknek tartalmazniuk kell: hogy *mi* történt, *ki* tette/mondta/szervezte, *hol*, *mikor*, *hogyan* és *miért*. Sőt, ez még kevésbé teljesült, mint az írott sajtó híreiben. A rádiós híreknél is csak a *ki* és a *mit* tett, mondott stb. két pont volt minden esetben kifejtve. A hírek hatvan százalékában volt megnevezve a *helyszín*. Két esetben a helyszín és a cselekvő egyszerre volt megnevezve: Fővárosi Közgyűlés, miskolci közgyűlés. Illetve egy esetben a *hol* egy lapot jelentett, a *Világgazdaságot*, ahonnan a hírt

átvették. Az is megfigyelhető, hogy különösen a fővárosi helyszíneket nem nevezik meg, a vidékieket többnyire igen. A *mikor* kevesebb mint a hírek egyharmadában volt kifejtve. Ennek oka az lehet, hogy a rádió az egyik legaktuálisabb legfrissebb médium, s az emberek tudják, hogy aznapi, vagyis „ma történt” eseményeket hallgatnak, szemben az írott sajtó „tegnap történt” híreivel. A *hogyan* a hírek egyharmadában volt kifejtve, míg a *miért* még ennél is kevesebbszer, 27 százalék esetében. Leginkább a miért kifejtetlenségénél számítanak a hallgató háttérismereteire. (Az elemzett anyagban konkrétan: vallási konfliktus, a foglalkoztatáspolitikai nehéz helyzete, az agrárium és az egészségügy problémája került elő.

A 22. táblázatban látható összegezve a kifejtettség mértéke a rádiós hírek esetében.

22. táblázat. A kifejtettség mértéke rádiós híryananyagban

Hír eleme	Kifejtettség a vizsgált rádiós híryananyagban, százalékban
Ki	100 százalékban kifejtett.
Mit tett, történt	100 százalékban kifejtett.
Hol	60 százalékban kifejtett.
Mikor	27 százalékban kifejtett.
Hogyan	33 százalékban kifejtett.
Miért	27 százalékban kifejtett.

Összehasonlítva ezen adatokat az írott sajtó híreivel azt találjuk, hogy többször szerepelt a *mikor* kérdésre adott válasz, s kevesebbszer a *hogyanra* és a *miértre*. Az írott sajtónál az esetek felében, míg a rádiós híreknél az egyharmadában, vagy kicsivel több, mint egynegyedében. Ez azt jelenti, hogy a rádiós hírek kevésbé kifejtők, mint az írott sajtó hírei. Elmondhatjuk tehát, hogy a rádiós hírek szövegszerkezeti szempontból nagymértékben különböznek az írott sajtó híreitől, s ezen szerkezeti különbségből levezethető a stilisztikai és a kifejtettségbeli eltérés is.

6.3. A TELEVÍZIO HÍREI

A televíziós hírekkel foglalkozó szakirodalom inkább a televíziónak mint sajátos médiumnak szentel nagy teret a bemutatásokban, elemzésekben. Előszörban a televízió mibenlétét próbálják meg körüljárni. Van, aki fenomenológiai szempontból teszi ezt – Silverstone idesorolja például Giddenst –, s vannak pszichoanalitikus megközelítések is – pl. Winnicott –, hogy csak néhányat említsék. Mind-mind arra keresik a választ, milyen és mekkora szerepet tölt be a televízió az életünkben, s miért képes erre, milyen sajátosságai folytán. Silverstone Nagy Sándor módjára vágja át a gordiuszi csomót, és azt mondja: „I intend to discuss television as an ontological and phenomenological reality.”⁹⁷ (Silverstone 1994, 2) A Birminghami Iskola és annak követői a populáris kultúra kontextusában tárgyalják a televíziózást, a televíziós hírek kérdését. Néhány tanulmány a televíziós hírek képi világával foglalkozik (Jó 1999; Andok 2007a), más a sajátos beszédhelyzetükkel (Gripsrud 2007, 155–158), illetve tematizációs szerepük bemutatásával (Török 2000, 2001).

Az összes elméleti kérdést nem járhatom körbe ebben a kötetben, egy hangsúlyosabbat azonban mindenképpen kiemelnék, még az elemzésem ismertetése előtt. Ez pedig a televíziós műsorok szegmentálhatóságának kérdése, vagyis annak, miként lehet egységekre bontani a műsorfolyamot, lehet-e egyáltalán? Nézőként talán furcsának hat ez a felvetés, hiszen úgy gondoljuk, konkrét programokra, műsorokra ülünk le a tévé elé, de a valóság azért mást mutat. Gyakran csak a műsor végét csípjük el, máskor pedig – ha unalmasnak, érdektelennek bizonyul – más csatornára váltunk. Reklámok alatt a nézők java része átpillant más csatornákra, gyakran ott is ragad. Hogyan szegmentáljuk akkor: műsorrend szerint, műfaji alapon esetleg nézői befogadásegységek alapján?

A szakirodalom két markánsan elkülönülő lehetőséget kínál az elemző számára: az egyik, Williams *flow* felfogása, mely szerint a televíziós kulturális tapasztalat nem más, mint képek végtelen sorozata, melyek egymásutániségét nem logikai és nem is oksági viszony jellemez, sokkal inkább asszociatív természetű, amolyan posztmodern kollázs. Ennek bizonyítására, bemutatására Williams egyrészt egész estés programsávot (*long-range analysis of sequence and flow*) illetve kifejezetten hírműsort (*medium-range analysis of sequence and flow*) is elemez (vö. Williams 1974; Fiske 2011, 100). A *flow* televíziós tapasztalata azt is jelenti Williams számára, hogy sem eleje sem vége nem jelölhető ki a műsorfolyamnak. Ezt az elképzelést, hagyományt követve a televíziós hírműsorok is csak tágabb kontextusban elemezhetőek, értve

⁹⁷ „Azt szándékozom megtárgyalni, hogy a televízió maga egy ontológiai és fenomenológiai realitás.”

ezen az esti műsorrendet, melyben meghatározott időpontot és időtartamot foglalnak el, jól felvezetve egy más jellegű programmal. (A nézők összegyűjtésének, maximalizálásának technikáiról lásd Fiske 2011 *channel loyalty* kérdéseit, magyarul Kolosi, 2006.) Williams megközelítése természetesen – ahogy azt egy birminghami alapító atyától várhatjuk – nem ideológiamentes; elemzéseinek végkicsengése: „a remarkably consistent set of cultural relationships: a flow of consumable reports and products, in which the elements of speed, variety and miscellaneity can be seen as organising: the real bearers of value.” (Williams 1974, 105; idézi Fiske 2011, 101) Allan azonban nem ért egyet ezzel a megközelítéssel, szerinté épp a hírműsorok azok, melyek megtörik a szórakoztató tartalom áramlását a televízióban (Allan 2011, 114). Gripsrud is a szegmentálhatóság mellett foglal állást. Elismeri, hogy Williams a *flow* fogalmával valami fontosat tudott megragadni és plasztikusan megjeleníteni a televíziózásból, ám „jelentőségét nem szabad eltúloznunk” (Gripsrud 2007, 195). A televízió műsoregységeinek megtalálásakor Ellis szegmenselméletére támaszkodik (uo. 192–195).

A műsorok felosztása, szegmentálása tekintetében a másik lehetőséget a narratológia szolgáltatja. Innen kiindulva jól elemezhető egységeket tárhatunk fel a televíziós programon belül. A narratológiai szakirodalom java része magában hordozza a strukturalista, posztstrukturalista hagyományokat is. (Részletes összevetést ad Barthes és Lévi-Strauss elképzeléséről Fiske 2011, 130–132.) A legfontosabb azonban az, hogy a narratológia segítségével inkább hasonlóságok semmint különbségek tárhatók fel fikciós (különbféle filmműfajok pl. krimi, thriller, vígjáték) és nem fikciós (hírműsor, háttérmagazin stb.) televíziós műfajok között. Egy hírműsorban ugyanúgy megjelenítődik hős-antihős, konfliktus-megoldás, jó-gonosz karakter, mint a filmekben. Ez azt jelenti tehát, hogy a verbális és a képi elemek között több lesz a hasonlóság, mint a különbség; ám éppen azon elemek lesznek kitüntetett – a nem fikcionalitást jelző – jelölő szerepben, melyek eltérőek. Sőt, azt is mondhatjuk, hogy fikció és nem fikció között nem annyira a szövegben, mint inkább a befogadói stratégiában van különbség. Fiske szavaival: „But the point to make at this stage is that labels such as »realistic« or »mythic« are not just descriptors of textual characteristics but are active: they promote particular reading strategies which activate particular meanings in the text.” (Fiske 2011, 131) (Realisztikusságról részletesen esik még szó az objektivitásról szóló fejezetben.) Ugyanerre mutat rá Allan is, bár szerinté a szövegből magából is feltárható annak implikált közönsége (vö.: Allan 2011, 113). A televíziós narratológiai elemzések sem nélkülözik az ideológiai olvasatot, genderolvasatként genderbefogadásként utalnak arra, hogy míg a szappanopera tipikus női, addig a hírműsorok tipikus maszkulin műsorok. Ez azonban nem minőségi külön-

séget takar, mint azt a következő vicces megfogalmazás is mutatja, miszerint a hír nem más mint a maszkulin szappanopera (*news as masculine soap opera*). A narratológiai megközelítés alátámasztja azt a nézőpontot, mely szerint a televíziós narratívák nyitottabbak a többi narratívánál (könyv, film) és heterogénebb a befogadói kör is, s emiatt jóval többféle olvasata jöhet létre egy televíziós szövegnek. Saját nézőpontom ebben a tekintetben – amelyet az elemzésben is érvényre juttattam – semmiképpen sem ideológiai, hanem kulturalista. A leírason túl az elemzésben ezen szempont érvényesül. Ami pedig a fikció és nem fikció közti különbségtételt illeti, a vizsgált anyagban magam is több hasonlóságot, mint különbséget vettem észre és írtam le.

6.3.1. Hírelemzés

Elemzésemben – mely épp úgy, mint a rádiós hírek esetében – nem teljes, átfogó képet szeretnék nyújtani a televíziós hírekről, hanem mint szövegtípust, ráadásul az írott hírektől eltérő szövegtípust szeretném bemutatni, s így azon területeket vizsgálom, melyek ebből a szempontból lényegesek. (A 2004. március 6-án, a Hír Televízióban 17.30-kor elhangzott hírműsort elemeztem.) Az anyag 15 hírt tartalmaz – szerepelt néhány tudósítás is, azokat nem vettem bele a vizsgált korpuszba. A rádiós hírekhez hasonlóan három területen mutatom be őket, szövegszerkezeti és stilisztikai szempontok alapján, valamint a kifejtettség mértéke szerint.

Szövegszerkezeti szempontból a legnagyobb eltérés az írott sajtó híreihez képest, és a legfontosabb hasonlóság a rádiós hírekhez, hogy a televíziós híreknek sincs címük. Másik fontos szempont szerint viszont inkább az írott hírekhez közelítenek, eltérően a rádiós hírektől. Ez pedig a párbeszéd az interjúrésztlet szerepeltetése a hírekben. A rádiós híreknél azzal a megoldással találkozunk, hogy az összefoglaló leadet követően a riporter egy vagy több érintettel készített interjút, s ezen interjúk kérdés-felelet formájában szerepeltek is a hírekben. Ezzel szemben a televíziós hírek – az írott sajtóhoz hasonlóan – nem szerepeltetik, kivágják a riporter kérdését, s csak a választ halljuk. A befogadó a kérdés tartalmát sejtí, kikövetkeztetheti a válaszból. Más szempontból a politikai beszédekről készült hírek is közelebb állnak az írott hírekhez, szerkezetük a cím hiányától eltekintve megegyezik azokéval. Vagyis a leadet, mely lehet véleményt tartalmazó vagy összegző: a politikai beszéd főbb mondanivalóját, gondolatait emelik ki 2-4 egységre bontva. A beszéd elemeinek ismertetése után következhet még egy személyes megszólalás is a politikustól. Abban is az írott sajtó híreihez hasonlít, hogy a személyes megszólalások után mindig összegzés zárja a hírt, ellentétben a rádiós hírrel, ahol az interjú vége a hír végét is jelenti egyben. A televíziós hírek

esetében is külön altípust képeznek a sporthírek, melyek rövidségükkel tűnnek ki. Olyanok, mint más híreknél a lead, vagyis szikár összefoglalást tartalmaznak: sportoló, sportág, elért eredmény sorrendben.

A televíziós hír elemei tehát a következők: összegző vagy idézetet tartalmazó lead, sztori vagy interjú, de csak a válaszok vannak bevágva, összegzés, várakozás. Ez utóbbira szép példa az a hír, amikor a görög választások esélyeit latolgatják a szöveg végén. Összességében azt mondhatjuk – bármily meglepő –, hogy ez a szerkezet közelebb áll az írott sajtó híreinek szerkezetéhez, mint a rádiós hírekéhez.

Stilisztikai szempontból más a helyzet, mivel a televízió is, különösen a megkérdezett közszereplők miatt az élőbeszédet emeli be a hírekbe. Itt a televíziós hírek a rádiós hírekhez hasonlítanak. Jellemző a spontaneitás, néha keresik a szavakat, nem kész szöveget mondanak fel: *„Semmiféle rokoniságok, vérvizsgálat, mit tudom én micsoda, leszármaszás, nem lesz.”* Találunk emellett gyakori szóismétléseket mondaton belül vagy két egymást követő mondatban: *„megvalósítani ... megvalósítani. Belátható időn belül, ... belátható időn belül”*. Jellemző még a szóátvétel, a példában a válaszadó, Thürmer Gyula azzal kezdi, hogy megismétli a riporter kérdését: *„Hogy ki gyakorol ránk nyomást? Hát, természetesen ...”* Előfordul az is, hogy a lényegi mondanivalót hosszabb körmondattal vezeti be, melyet az írott sajtóban biztosan kihúznának: *„De az is lehet, hogy talán ez egy olyan elterelő, figyelmet elterelő hadművelet, hogy erről beszéljünk”* Az idézetek módot adnak arra – mint a rádiós híreknél is – hogy minősítések és ezzel melléknevek is bekerüljenek a hírekbe, nagyobb arányban, mint az írott sajtó esetében pl.: *„halovány nyilatkozatok”*. Vagyis a televíziós hír stilisztikai szempontból a rádiós hírekkel mutat szorosabb kapcsolatot, ami a médium sajátosságaiból és némileg a szövegszerkezeti formából következik.

Végül nézzük meg a kifejtettség, bennfoglalás mértékét. Mindenképpen figyelembe kell vennünk, hogy a kifejtettség ez esetben összetett kategória. Lehet, hogy bizonyos mozzanat nincs a hírolvasó hangzó szövegében kifejtve, mégpedig azért nem, mert képi részben van kódolva. Akár szövegszerűen inzertben, akár a képen látható tárgyak, elrendezés stb. módján. A kifejtettségnek ez a fajta megosztottsága két területen volt tetten érhető az általam elemzett hírekben. Az egyik a *ki* kérdésére válaszolva. Gyakran, a hangzó szövegben nem szerepelt a nyilatkozó politikus neve, csak inzerten volt látható. A másik a *hol* kérdésnél. A hangzó szövegben ez többnyire kifejtetlen, csupán a képekből tájékozódhatunk. Bár korántsem olyan pontosan, ahogy a személynevek szerepeltek kiírva, hiszen a képeken csak annyit látunk, hogy adott esetben konferenciateremről vagy folyosóról vagy dolgozószobáról van szó. Ezen mozzanat kiemelése a képeknél azért fontos, mert

láthattuk, hogy az írott sajtó esetében a képek csupán illusztrálnak, vagyis a szövegben olvasható információkat mutatnak be. Ezzel szemben a televíziós híreknél a képi világ a történet egyes mozzanatait hordozza, melyek hiányoznak a szövegből. A szöveges részről azt mondhatjuk, hogy a legkevésbé kifejtő a televíziós hír, összevetve a rádióssal és az írottal. Bár itt is minden esetben megtaláljuk a *ki*, *mit* tett, mondott, történt alapkérdésre a választ. De a *mikor* csak két esetben szerepelt, mindkét esetben azért, mert előzetesről volt szó, vagyis nem történt még meg az esemény, csak várható volt. A *hol* és *hogyan* kérdésre adott válasz is kevesebbszer szerepelt, mint más médiumok esetében, a *miért*-re adott válasz kifejtésének aránya azonban megegyezett a rádiós híreknél tapasztalt aránnyal.

23. táblázat. *A kifejtettség mértéke televíziós híranyagban*

Hír eleme	Kifejtettség a vizsgált televíziós híranyagban, százalékban
Ki	100 százalékban kifejtett.
Mit tett, történt	100 százalékban kifejtett.
Hol	47 százalékban kifejtett.
Mikor	14 százalékban kifejtett.
Hogyan	14 százalékban kifejtett.
Miért	27 százalékban kifejtett.

A televíziós hírek képi megformáltságához érdemes még néhány gondolatot hozzáfűzni. Az egyik azzal a nézettel kapcsolatos, mely a híradók képi világát elszegényedett kódrendszerűnek tartja. Kevesebb beállításbeli variációval találkozunk hírműsorban, mint mondjuk játékfilm esetében (Jó 1999, 106). Maga a megállapítás valóban igaz, de el kell gondolkodnunk, hogy az elszegényedés nem az „objektivitás” szempont kivetítése a képi összetevőre, a hír vizuális részére. Mit értek ezen? Róka Jolán felsorolja a vizuális manipuláció lehetőségének három fő esetét (Róka 1994, 36–37). Az első az ún. kameraszög, amely azt jelenti, hogy a kameraállás hova pozicionálja a nézőt,

a bemutatott eseményt, személyt. Szemmagasságból alulról vagy felülről látja-e. A hírműsorokban szinte kivétel nélkül szemmagasságból láttatja velünk a kamera az eseményeket. Ami egyfajta „vizuálisan objektív” nézőpontnak feleltethető meg. Ritka kivétellel láthatunk légi felvételeket is, mondjuk egy óceánjáró katasztrófájáról stb. A másik lehetőség a vizuális befolyásolásra a horizontális szög, hogy mennyire közelről látjuk az eseményeket, a személyeket. A híradók esetében két markánsan elkülönülő beállítással találkozunk, az egyik a stúdiókép, amikor tulajdonképpen mellképet láthatunk egy vagy két műsorvezetőről, esetleg csak fejképet. Vizuálisan őket hozza legközelebb a nézőhöz a kamera. Amikor a híryanagokhoz látunk felvételeket, az ottani távolság megegyezik azzal, amit a proxemikában személyes távolságként vagy személyes térként szokás megnevezni (0,5–1,5 méter között; Hall 1975). Ez megint csak azt erősíti a nézőben, hogy nem szokatlan, sőt ez a bevett távolság, ahonnan látni szoktuk az eseményeket. (Ellentétben mondjuk a bulvármagazinok túl közeli képeivel.) Azonban a stúdiókép és a hírek képei váltogatásának nemcsak térbeli, de időbeli vonatkozása is fontos. Stam úgy véli, hogy csak a tévéhíradó prezentálási módja képes arra, hogy e két típusú képi megjelenítéssel egyszerre nyújtsa a „mindenütt jelen vagyunk” érzését, hogy beszámoljon a világ minden tájáról. És az egyidejű jelenvalóságot, hiszen a stúdió élő adása és a néző jelene ugyanaz (Stam 2001, 25). Róka szerint a harmadik módszere a befolyásolásnak a szubjektív kameraállás, ami azt jelenti, hogy a cselekvő „szemével” látjuk az eseményeket, az ő tekintetének az irányát veszi a kamera. (Róka példája a bűnügyi film, amikor a bűnöző szemszögéből látjuk a teret, mely kénytelen-kelletlen azzal jár, hogy vele azonosulunk, hiszen az ő „bőrében” vagyunk.) Ilyen, szubjektív kameraállással sem találkozunk a hírműsorokban, ami ismét csak a vizuális objektivitás szempontját juttatja eszembe. Szerkezeti szempontból jelentős az az eltérés, mely egyes híreknél az elbeszélés szövegszerkezete és vizuális részének megkomponálása között fennáll. Míg a hírek szöveges része fordított időrendi sorrendben mondja el az eseményeket – a végével, a legfontosabb résszel kezdve a sztorit – addig a vizuális elbeszélési mód mindig lineáris. Például egy sajtótájékoztató esetében, mindig kintről haladunk befelé: látjuk az épületet, majd annak bejáratát, a konferenciatermet totálban, a padsorokat, s végül a beszélő, megszólaló politikust, közéleti szereplőt. Vagyis szigorúan követik a képek az ún. időrendi szintagmát. (A Metz-féle szintagmafelosztást követő elemzést televíziós híreken magam is végeztem, Andok 2007a.) Kép és szöveg egymásra épülésénél még feltétlenül utalni szeretnék McQuail megfigyelésére, aki szerint csupán a képi rész nem elegendő a hírekhez, mivel: „A képek is elmondanak egy történetet, de a választott jelentést a szavak rögzítik.” (McQuail 2003, 202)

A nemzetközi szakirodalomban megjelent olyan irányzat is, mely a televíziós hírek képanyagában nem a lecsupaszítás tényét látja, hanem inkább azt vizsgálja, mennyire és milyen esetekben követ filmes hagyományokat a tévéhíradó (Stam 2001, 24). Módszertani szempontból ehhez hozzá kell fűzni, hogy nem egy hírt vizsgálnak, hanem teljes 20-30 perces hírműsorokat. Ez pedig a hírek egymás után komponálásában többlet „elbeszélési” lehetőséget is rejt. Eco a vágást és a rendezést már önmagában interpretálásként értelmezi (Eco 1992, 95). Megállapításai – legalábbis a magyar hírműsorokat figyelve – inkább a kereskedelmi televíziók hírprezentálási technikájára utal. Kiindulópontjuk az a tézis, miszerint a televíziós hírek élvezetesekek, mert mi másért néznének meg az emberek olyan híreket, amelyekről egyébként – rádióból, korábbi hírműsorból – már van információjuk. Ebben szerepet játszik mind a látás, mind a hallás öröme, kiegészülve azzal, hogy viszont a nézőt sem nem látják sem nem hallják. Elbeszélésmódja tekintetében is közel áll a drámához, mely a fikciós műfajoknak is alapja. Az NBC hírfőnökét idézi Stam: „Az ellenőrizhetőség vagy felelősség feladása nélkül minden hírnek hordoznia kell az elbeszélés és a dráma ismérveit. Szükség van benne szerkezetre és konfliktusra, problémafelvetésre és ennek megoldására, a cselekmény változó intenzitására, kezdetre, kibontakozásra és lezárásra. Ezek nemcsak a dráma jellemzői, ezek a narratíva lényeges vonásai.” (Stam 2001, 30) Emellett megemlíti, hogy a televíziós hírműsorok gyakori trükkje a titkok mesterséges megszerkesztése, tetőpontra juttatása, majd megfejtése. *„A színesznő öngyilkosságot kísérel meg ... Azonnal jövőünk a részletekkel.”* A részleges információ itt épp arra hivatott, hogy felcsigázza az érdeklődést, ébren tartsa a figyelmet. Ugyanazok a képi megoldások, melyek az előbb említett tanulmányban elszegényedésként voltak bemutatva, Stamnál a filmes hagyományok folytatásaként értékelődnek. „A moziban szokásos elbeszélési módszer a tévéhíradó részben örökölte ... Az új jeleneteket a totálképektől a közeli felé haladó koreográfiával vezetik be: hosszú beállítás a Capitóliumról, majd a kupola mellé állított riporter, aztán a meghallgatás helyéül szolgáló terem, végül egy közeli a tanú arcáról.” (Stam 2001, 32)

A televíziós hírek esetében Eco felhívja a figyelmet arra a technikára, miszerint megkülönböztető elemként használják a *kamerába nézhet/nem nézhet a kamerába* ellentétét. A híradóhoz mint intézményhez tartozó munkatársak (a hírolvasó bemondók és a tudósítók) az intézmény képviselőiként fordulhatnak közvetlenül a nézőkhöz, „nézhetnek a szemükbe”. A megszólaltatottak ezzel szemben nem nézhetnek a kamerába (Eco 1992, 84).

6.3.2. Új jelenségek a képi elemekben

Az utóbbi években a vizuális történetmesélés új elemekkel gazdagodott a televíziós hírekben. Modellálják egy-egy baleset körülményeit – itt teljesen értelmetlen a valóság-objektivitás diskurzus, hiszen ez fikció. Itt tudja legkevésbé leplezni, álcázni magát, hogy a valóság konstrukciójáról van szó. Kiderül, hogy nincs igazi objektivitás, csupán az objektív ábrázolás konvenciói léteznek.

Műholdas kapcsolások és az elterjedt televíziós hírügynökségek révén olyan anyaghoz is mozgóképet adhatnak, ahol korábban erre nem volt lehetőség, csak egy statikus kép szerepelhetett. Például a tudósító arcképe New Yorkból, ehelyett most osztott képernyőben megjelenik a stúdió és a tudósító képe, majd teljesen átváltanak a tudósítás helyszínére, megjelennek az ottani események. Ez az ábrázolási mód pedig jóval dinamikusabbá tette a látványt.

Megjelent és gyorsan terjed a képi történetben egy korábban csak a filmes elbeszélésben használt eljárás mód a *flash back* – (az angol „visszapillantás” szóból) a film valamely jelenetébe beillesztett, a történet múltbéli eseményeit elbeszélő képsor. Ennek technikai magyarázata, hogy több hír nem elszigetelt eseményből jön létre, hanem csupán egy eseménysorozat egyik – mai – eleme, epizódja, s a híradónak rendelkezésre állnak archívumában az eseménysorozat korábbi epizódjai, hírei, amelyekből be tud vágni. Ehhez a ponthoz meg kell említeni, hogy talán a hírek verbális szövegének szerkezete kényszeríthette ki ezen képkockák bekerülését a vizuális elbeszélésbe. Gondoljunk csak Van Dijk sémájára (Van Dijk, 1988). S azt is szeretném hozzáfűzni, hogy itt újabb szelekciós lehetőségről van szó, mert a szerkesztőnek döntenie kell, hogy a korábban hírként sugárzott képsorból mely kockákat emeli ki és illeszti be háttérként az aktuális hírhez.

Különösen gyakori katasztrófák esetében, amikor nincs hivatásos operátor a helyszínen, hogy amatőr felvételeket illesztenek a hírek képsoraiba. Ezeknél azonban mindig jelölni kell, hogy amatőr képanyagról van szó.

A kereskedelmi híradózásban találkozhatunk olyan elemmel, mely kifejezetten megszeg korábbi szabályokat. A harmadik évezred elejéig a hitelesség, megbízhatóság imázsához tartozott a visszafogott eleganciával felöltözött, íróasztal mögött ülő hírolvasó-bemondó képe. Mostanában a kereskedelmi televíziók bemondónői egy-egy hírhez felállnak, és úgy mondják el a felkonferáló szövegüket, ahogy korábban csak az időjárás-jelentésekben lehetett látni a bemondót. Ez mindenképpen a megbízhatóságimázs fellazulása a szórakoztatás javára. Ez azt is jelenti, hogy a híreket összekötő elemeknél már

nem csupán egy beállítástípussal⁹⁸ találkozunk (férfi és női bemondó ül egymás mellett egy pult mögött).

Úgyancsak új elem a kereskedelmi televíziók hírműsorában a műsor megszakitása reklámmal. A közszolgálati híradózásban mindez elképzelhetetlen, a kereskedelmiben azonban nem. A kereskedelmi televíziózás történetéből most csak egyetlen példát említenék, az 1949-től induló, NBC által sugárzott *The Camel News Caravan* című hírműsort. A műsorvezető, John Cameron Swayze előtti íróasztalon mindig feküdt egy doboz Camel cigaretta, jól látható felirattal és egy hamutartó is. Persze bírálói is azonnal akadtak ennek a gyakorlatnak, kik egyszerűen hírkorrupcióról beszéltek az efféle hírműsorok kapcsán. De idesorolják az ún. *checkbook journalism* gyakorlatát is, amikor az újságírók hajlandók fizetni a sztoriért. (Az eset leírását lásd Allan 2010, 65.)

A fent leírt változások egy része jól mutatja, hogy a technikai-technológiai változás bizony nyomot hagy a vizuális szöveg szerkezetén, megváltoztatja azt. Ez annál is inkább feltűnő, mert ugyanakkor a verbális szövegrész szerkezeti szempontból nemigen változik.

6.3.3. A vizuális objektivitás mint konstrukció

Az „objektivitás” nemcsak a hírek verbális részénél hangoztatott szempont, de kivetítik a képi összetevőre, a hír vizuális részére is. Mit értek ezen? Egy objektív valóságkép kialakítása a televíziós hírek esetében nem más, mint ábrázolási, szemiotikai probléma.

A vizuális objektivitás újságírótankönyvekben lefektetett alaptétele, hogy a kamera nem hazudik. Nos, a helyzet ennél összetettebb.

Az esemény és a televíziós hír nézői közé beékelődik a kamera. Amit és ahogyan a kamera felvesz, már az is része egy szelekciós, alkotó eljárásnak. Más lesz benne a valós tér és más a mozgókép tere. „Naivság azt hinni, hogy a felvevőgép – azért, mert automatikusan rögzíti az elébe táruló látványt – objektív képet nyújt a valóságról. ... Az objektív átértékeli, átszerkeszti az elébe táruló látványt és abból új valóságot teremt. Az ábrázoltat az ábrázoláson keresztül észleljük és az utóbbi átalakítja az előbbi.” (Jean Mitryt idézi Szilágyi 1999, 268) Jó áttekintést ad a kérdésről Francesco Casetti (Szilágyi

⁹⁸ Beállítás: filmszerkezeti egység, mely az egyik vágástól a másikig terjed, s melyben folyamatos a kamera által rögzített tér, illetve idő.

1999, 330), aki négy kijelentéstípus különböztet meg a kamera szemszöge alapján

1. Valós objektív beállítás, amelyet az angolszász hagyományban nobody's shotnak (senki felvétele) neveznek, s a következő formulával írható le: ÉN (a kijelentés forrása) és TE (a kijelentés címzettje) nézzük ŐT (a kijelentést).
2. Felszólítás (kamera szem): ÉN és Ő nézünk TÉGED, aki később nézni fog.
3. Szubjektívnek nevezett beállítás: TE és Ő nézzétek, ÉN mit mutatok.
4. Valószerűtlen objektívbeállítás: az alkotóra utaló egyéni szemszög. Mintha TE lennél ÉN.

A hírműsorok képi világa Casetti első típusába sorolható. Ezzel elválasztjuk egymástól az elbeszélőt és az elbeszélte cselekvényt, megteremtve ezzel az objektivitás illúzióját.

Színválasztás a stúdióbelső esetében. A híradók színvilága dominánsan kék, illetve a kék eltérő árnyalatait tartalmazhatja. Ezzel megbízhatóságot, pontosságot próbálnak sugallni. Ugyancsak ez a feladata a háttérben megjelenő hírszerkesztőségnek, televíziós kivetítőknek, az íróasztalnak, mely mögött a bemondók ülnek.

6.3.4. Plánváltások a hírekben

A *plán* (képsík, képkivágás) a kamera és a képtárgy mértékviszonyát jelölő fogalom, melynek mértéke mindig az emberi alak. A *premier plán* és a közeli kép (nagyközei, illetve szuperközei) arcot vagy arcreszletet mutat. A *second plan* félközei mellképet mutat, míg a *totál plán* vagy távol (illetve nagytávol) bármilyen távolságban, de mindig teljes alakot, alakokat mutat azok környezetével együtt. A plán vagy képkivágás a hangsúlyozás egyik legfontosabb eleme a filmen, ahol a képtárgy fontosságát többnyire annak relatív – a többi képéhez viszonyított – nagysága (kicsisége) érzékelteti.

A televíziós híryanag megkomponálásakor arra törekednek, hogy a plánok olyan ritmusban kövessék egymást, hogy egy közeli kép egy távolabbira vált át. A sajtótájékoztató terme totálban, majd a megszólaló személy second pláiban. Majd vissza az újságíró közönségre távoliban.

Lássunk erre konkrét példát egy hírműsorból. Itt egyben megfigyelhetjük kép és szöveg egymásra épülését. Kétségtelen, hogy van illusztratív funkciójuk is a képeknek, de nem csupán ennyi, mert jóval többet elmondanak a pusztán illusztrálásnál.

Azt is megfigyelhetjük, hogy csupán a kép alapján nem tudnánk pontosan megmondani, mit is ábrázol, mert konkrét utalást helyre, időre és az esemény megnevezésére a képi elem nem tartalmaz (ENSZ BT, japán külügyminiszter).

24. táblázat. *A Hír Televízió híradója, 2006. október 17. 12.00*

KÉP	FELIRAT	SZÖVEG
Stúdiókép A bemondó <i>second plan</i> megjelenítése – félközeli mellképet látunk róla.	(1) Eszményi Anett (a bemondó megnevezése) (2) A képernyő alján folyamatosan futó friss hírek, melyek nem tartoznak az aktuálisan beolvasott hírhez.	Észak-Korea hadüzenetnek tekintti az ENSZ-szankciókat. Japán és az Egyesült Államok attól tart, hogy a kommunista ország újabb atomkísérletre készül. Több amerikai televízió azt jelentette, hogy a kémhűholdak gyanús mozgásokat észleltek annak a helynek a közelében, ahol Észak-Korea október 9-én végrehajtotta első föld alatti atomrobbantását.
Koreai zászló, mely egy lovasszobor háttérében lobog, <i>second planban</i> véve	(2)	A phenjani külügyminisztérium közölte, hogy Észak-Korea békét akar, de nem riadt vissza a háborútól.
Katonai felvonulás Koreában, tömött sorokban menetelő katonák <i>total planban</i> mutatva.	(2)	Az ország hírügynöksége által nyilvánosságra hozott közlemény szerint a szankciók az Észak-Korea-ellenes amerikai politika termékei.

Ülésterem képe <i>total plan</i> ban, kissé felülről és oldalról véve. (Nem szerepel feliratban, csak feltételezzük, hogy az ENSZ BT képe ülésezés közben.)	(2)	A phenjani vezetés kilátásba helyezte, hogy könyörtelenül lesújt mindazokra, akik a Biztonsági Tanács határozatának végrehajtásával megsértik az ország szuverenitását.
Egy elinduló rakéta képe. A rakétát <i>total plan</i> ban látjuk.	(2)	A japánok és az amerikaiak attól tartanak, hogy Észak-Korea újabb nukleáris kísérletre készül.
Sajtótájékoztató terme, egyetlen szimbólum utal rá, hogy mit mutat a kép, s ez a japán zászló, mely a szóvivő/külgyminiszter mellett áll.	(2)	A japán külügyminiszter úgy nyilatkozott: hallottak erről, de részleteket nem árulhat el az ügyben.
Az amerikai külügyminiszter sajtótájékoztatót tart, <i>second plan</i> ban mutatják. (Érdekesség, hogy ilyenkor nem mindig veszik le teljesen az eredeti hangot, vagyis nem pantomimmozgást látunk. De a bemon-dó szövege sosem azt mondja pontosan, ami akkor elhangzik, hanem a beszéd kivonatát.)	(1) Condoleezza Rice amerikai kül- ügyminiszter (2)	Az amerikai kémrepülőgépek és kémműholdak ismét jelentős mozgásokat észleltek Észak-Koreában, és ebből arra következtetnek, hogy a kommunista ország újabb atomrobbantásra készül. Condoleezza Rice amerikai külügyminiszter reményét fejezte ki, hogy Észak-Korea nem tesz ilyen provokatív lépést.
Újra az ENSZ BT képeit láthatjuk <i>total plan</i> ban.	(2)	Az amerikai külügyminiszter szerint a Biztonsági Tanács határozatával kemény és erőteljes választ adott az első észak-koreai atomkísérletre, de Condoleezza Rice hangoztatta: a határozat meghagyta a lehetőséget arra, hogy Észak-Korea változtasson eddigi irányvonalán, ha az lenne szándéka.

A cselekmény mozgalmasságát esetleg drámaiságát a kamera mozgatásával lehet ábrázolni: svenk (vagy panorámázás), lendítés, fahrt (kocsizás), kran (daruzás). Ám ezeket a hírműsorokban többnyire kerülik. Egy stabil kameraállásból veszik az eseményeket, s inkább vágással semmit kameramozgással mesélnék történeteket.

A táblázatot annyiban ki kell egészítenünk, hogy amennyiben két bemon-dó ül a stúdióban, akkor a hírműsor elején azt láthatjuk, hogy feszülten nézik lapjaikat – sugallván, hogy hihetetlen érdekes dolgokat fog hallani a néző. A hírműsor végén pedig ún. „happy talk” következik, a vidán hangulatú utolsó hírek után kedvesen váltanak egymással pár szót. Van Zoonen szerint ezt úgy kell értelmeznünk, mint annak jelzését, mennyire kedveli egymást a két bemon-dó (akik mindig férfi-nő párban vezetik a hírműsort, attraktívák) és mennyire kedvelik a nézőket is, s így együtt egy kedves nagy családot alkotnak. Nem véletlen, hogy az iróniát sem nélkülöző Ken & Barbie újságírás-nak nevezte a híradózás ezen változatát (Van Zoonen idézi Allan 2011, 116). Ugyanezt a helyzetet, a hírstúdióbeli munkát és ábrázolását Gripsrud is bemutatja, elemzi, ám mint retorikai praxist (Gripsrud 2007, 155–158).

A televíziós hírek képeinek csupán néhány elemzési szempontját soroltam itt fel, a teljesség igénye nélkül. Nem tértem ki a hírműsorok harmadik összetevőjére, a zenei aláfestésekre és szignálókra sem, amelyek bemutatásához, esetleges tipológiájához további vizsgálatok szükségesek.

6.4. AZ INTERNET HÍREI: AZ ÚJ MÉDIA ÉS A DIGITÁLIS KULTÚRA SAJÁTOSSÁGAI⁹⁹

Az internet előtti tömegmédiák – közöttük a nyomtatott sajtó és az ahhoz kapcsolódó újságírás különösképpen – üzenetek előállítására és terjesztésére jött létre. Az új média súlypontját inkább az információfeldolgozás, a -csere és a -tárolás adja. Ez azt jelenti, hogy az internet lehetővé tette kulturális tartalmak egyidejű befogadását, módosítását és újbóli elosztását (Poster 1999). Míg a régi médiumok a közsférában működtek, s szabályozásuk is ennek megfelelően történt, addig az új média legalább ennyire része a magánszférának is. A szakmai formalizáltság és bürokratikuság a régi média intézményrendszereit jellemezte, ehhez teszi még hozzá Dan Gillmor az újságírói munka tekintetében a transzparencia hiányát. Az új média ezzel szemben ke-

⁹⁹ A fejezet kibővített változata annak az írásnak, melyet Buzinkay Géza professzor úr tiszteletére megjelent kötet tartalmaz. Andok 2011.

vésbé formalizát, másféle professzionalitást igényel, a kommunikációs viszonyok nem vertikálisan, hanem horizontálisan szerveződnek. Az internet alakította át a tömegkommunikációra korábban jellemző *one – to – many* szerkezetet *many – to – many* szerkezetté, melyet a web 2.0 tovább gazdagított a *few – to – few* formával. A kommunikáció szerkezetének nemcsak mennyiségi aspektusa változott meg, hanem erőteljesen kirajzolódik hálózati jellege, hálózativá váló mintázata is.

Ahhoz, hogy megértsük a holnap híreinek fejlődését, először meg kell értenünk a technológiát, mely lehetővé tette ezen hírek megjelenését – fogalmaz egyenesen Dan Gillmor. Mit jelent mindez? A technológiai háttér bemutatásából kiindulva három fő vonását szokták kiemelni az új médiumoknak: a digitalizáció, a multimedialitás és az interaktivitás. A digitalizáció – vagyis minden tartalom egyetlen bináris kódra redukálható –, teszi lehetővé, hogy ugyanazon a gyártási, tárolási és elosztási folyamaton menjen keresztül szöveg, kép, mozgóképek és hanganyag egyaránt. Ennek lett aztán a következménye a médiaformák korábban nem jellemző konvergenciája is, valamint a multimedialitás, amely a hagyományos tömegkommunikációtól eltérően több csatornát is használ egyszerre. A multimedialitás szöveges összetevőjénél nem feledkezhetünk meg a szövegek új típusú, hiperlinkes szerveződéséről sem. S harmadikként nézzük az interaktivitást, mely számunkra nem egyszerű visszacsatolást jelent, hanem megsokszorozott lehetőséget a kommunikatív továbblépésben, a mediatisztált környezet megváltoztatásának képességét (Thomas–Roda 2004). Ez utóbbi pedig megváltoztatta a régi média *befogadó* fogalmát is. Az új média felületein a közönség már nem gondolható el klaszszikus keretek között (a passzivitás–aktivitás tengely mentén), hiszen jóval nagyobb egyenlőség jellemzi, és korábban elképzelhetetlen autonómiával rendelkezik a médiumhasználat során. A fiatal felhasználók, akiket digitális bennszülöttekként is aposztrofálnak (a médiamogul Rupert Murdoch használta tizenéves lányaira a *digital native* fogalmát, míg magát *digital immigrant*ként jelölte) befogadói attitűdjeik tekintetében is mások, a hálózati kommunikáció mintázatait követve ők a híreket is *on demand* formában olvassák, nézik (vö. Allan 2011, 141–144).

A digitális forradalom az 1990-es évek közepén kezdődött és húsz év alatt megváltoztatta kultúránkat. A digitális kultúra komplexitását négy terület adja: az eléréséhez szükséges technikai eszközök, a digitális kultúra értéktelítő használatának képessége, az információs írástudás, maga a digitalizálás és végül a digitális úton, platformon létrejött kulturális elemek (Rab 2007). Jellegzetességei közül elsőként a globalizálódást emelem ki. A globalizáció általános folyamatán belül talán a kultúra globalizálódása a leglát-

ványosabb aspektus. Korábban is létezett globális oldala a kultúrának, bár mindig más-más intézményes közvetítés és terjedési logika jellemezte. A mostani szakasz azonban gyökeresen más, hatalmas mértékű a kulturális termelés és a fogyasztás, mind intenzívebb a kölcsönös kapcsolatok és függőségek világméretű rendszere. A földrajzi korlátok háttérbe szorulnak, az interakció kiterjedése egyre nagyobb és intenzívebb. Ez egyben a *területiség* és a *közösség* fogalmainak átalakulását is magában hordozza (Bayer 2002). További jellemzője még a digitális kultúrának az interkonnektivitás, vagyis az összekapcsoltság, s ezzel együtt az egyre növekvő hálózaton lét. Castells például ezt tartja az új média legmarkánsabb jellegzetességének (Castells 2005). Említettem már a komplexitást, az írásbeliség és szóbeliség összeolvadását, az interaktivitást és a konvergenciát. De emellett meghatározó még a megjósolhatatlanság, ami azt jelenti, nehezebben kontrollálható – már ha egyáltalán ellenőrzés alatt tartható – a kommunikációs folyamat. S végül a *multitaskinget* kell hangsúlyoznunk, annak lehetőségét és valódi kihasználását, hogy az internetes felületen egyszerre több dologgal is képesek vagyunk foglalkozni. Miközben dolgozunk, néha belenézünk a privát e-mailjeinkbe is, átfutjuk a legfrissebb híreket a hírportálokon. Hihetetlen gyorsaság és dinamikus növekedés jellemzi a digitális kultúrát. Alig tizenöt évvel ezelőtt az információk relatíve kis mennyiségével voltunk körülvéve, ez az információ-mennyiség jól organizált volt, könyvtárakban volt elérhető és *a priori* kategóriákba sorolódott. Ezzel szemben ma: gigantikus mennyiségű információról van szó, ez nem jól strukturált, folyamatosan növekvő és változó, amelyet *google*-özünk. Vagyis az ember információs környezete alapjaiban változott meg. 2008-ban – csak a YouTube-ra vonatkozó adat – minden percben 13 órányi friss videoanyagot töltöttek fel. Bár kétségtelen, hogy az ún. *user-generated-content* állománya növekszik a legjobban, legdinamikusabban. Ez új kulturális szituáció is egyben, hiszen emberek százmilliói osztanak meg egymással kulturális tartalmakat.

Az új média és a digitális kultúra fent bemutatott jellemzőinek mindegyike hatással van az újságírás átalakulására, a digitális újságírásra.

6.4.1. Digitális újságírás

A digitális újságírás nem csupán a számítógép felületén (CMC) megjelenő hírportálokat jelenti, hanem minden, digitális felületre készült publikus anyagot. Vagyis idesorolhatjuk a iPad-re (tablet journalism), okostelefonokra stb. írt és szerkesztett – korántsem egyforma – szövegeket. A digitális újságírást bemutatva és elemezve négy területet tekintek át: elsőként a médiarendszer

átalakulását, majd az újságírói munka új irányait, a digitális műfajok rendszerét s végül az újságírás új típusait, lehetőségeit. Az amerikai médiarendszer internettel kapcsolatos átalakulásáról a nemzetközi szakirodalomban Gillmor (Gillmor 2004) ad történeti áttekintést. Az 1990-es évek elejétől mutatja be az internetes sajtó kialakulását az Egyesült Államokban, mégpedig a nyomtatott médiumokkal és a kormányzati szakpolitikával vívott küzdelmeikkel egyetemben. A magyar nyelvű szakirodalomban Szabó Gabriellától (Szabó 2005) olvashatunk a témáról rövidebben. Tulajdonképpen az amerikai és a magyar forgatókönyv hasonlít egymásra: az internetes sajtó megjelenése pillanatában – valamikor az 1990-es évek közepén – nemigen vették komolyan a szeriőz lapok, kiadók. Ám amikor bebizonyosodott, hogy középtávon konkurenciát jelentenek, stratégiát kellett váltaniuk. Ekkortól jelennek meg a nyomtatott lapok elektronikus kiadásai, de csak mint másodlagos termékek, a nyomtatott lap késleltetett és kurtított változatai. A kétezres évek első évtizedének közepére azonban nyilvánvalóvá vált, ez sem szerencsés módszer: az új médium új típusú szerkesztőséget, újságírói munkát kíván. Ezen a felületen nem lehet eladni az alapvetően a nyomtatott sajtó olvasóközönségnek készült anyagok digitalizált változatait, mert a digitális írástudásba belenőtt felhasználó másfajta írás- és olvasástudással rendelkezik, másként viszonyul a médiatermékhez, mint a régi média közönsége. Számukra: „News is a conversation not a lecture.”

Az újságírói munka átalakulásáról is ejtenünk kell néhány szót. A számítógépek újságírói munkában való hasznosíthatóságának gondolta már a web megjelenése előtt megfogalmazódott. S most természetesen nem a szövegszerkesztői lehetőségre gondolok, hanem az adatbázisokra, az adatok elemzésére. Az ötlet kidolgozása Philip Meyertől származik, aki először 1969-ben írta le a *precision journalism* fogalmát. Azonos című könyvében amellet érvel, hogy tudományos módszerekkel kell erősíteni, objektívebbé tenni az újságírói munkát. Ehhez aztán kapóra jött a számítógépek felhasználhatósága, így az 1980-as években már adatbázis-újságírásról (*database journalism*), illetve 90-től CAR-ról *Computer-assisted journalism*ről beszél. Mindegyik esetben arról van szó csupán, hogy az internet segítheti, lehet erre alapozni az újságírói munkát. De arról még szó sincs, hogy maga az anyag eleve digitális felületre készüljön. A számítógép mint segítség, mint forrás elgondolása után második lehetőségként kínálkozott, hogy az eredetileg nyomtatott sajtóban dolgozó újságírók kezdjenek digitális felületre (is) írni.¹⁰⁰ Igen ám, de ez a

¹⁰⁰ Deuze Singerre hivatkozva (Singer 1997; idézi Deuze 2006) három típust nevez meg, különít el, amikor klasszikus újságírók internetes hozzáállását vizsgálja, nagyjából optimistáknak, pesszimistáknak illetve realistáknak nevezhetjük őket (Benevolent Revolutionary, Nervous Traditionalist, Rational Realist).

„digitális átállás” nem zökkenőmentes! A korábban említett *digitális bevándorlók* (akik nyomtatott médiumokon szocializálódtak) és a *digitális bennszülöttek* (digitális médiumon szocializálódott) egészen másként gondolkodnak az újságírásról, az utóbbiak kívül-belül alaposan ismerik nemcsak a klasszikus háló, de a web 2.0 világát is, míg az előbbi csak igyekszik megszokni azt és beletanulni sajátosságaiba.

Deuze egyik korai, magyar szakirodalomban gyakran hivatkozott tanulmányában (Deuze 2003) az on-line újságírásról belül négy lehetőségről ír, táblázatában ábrázolva. Két, egymást metsző szempont szerint különíti el a típusokat: aszerint, hogy a részvétel moderált vagy sem, illetve, hogy a hangsúly a szerkesztett tartalomra van-e, vagy a nyilvános kommunikáción. Ezek alapján beszél: 1. *Mainstream híroldalokról*, melyek nem sokban különböznek a klasszikus újságírástól, csak a médium más. Ilyeneket működtet: AOL/Time Warner, Kirchmedia, Vivendi, Sanoma cnn.com, bbc.co.uk, alternet.org.

2. *Index és katalógus oldalokról*: Olyan keresőprogramok, melyek gyakran kötődnek marketingcégekhez, ügynökségekhez. Ők ún. mélylinkeket, hiperlinkeket ajánlanak fel más híroldalakhoz.

3. *Meta- és véleményoldalokról*: Újságírásról szóló újságírás. Több újságíró arról ír cikket, ami más oldalakon hírként jelenik meg. Nagyon kritikus felületek ezek. Németországban: Onlinejurnalismus, Guerilla News Network.

4. *Véleménynyilvánításon és vitán alapuló oldalokról*: Ezt nevezik csoportos weblognak, mely különböző felhasználók internetes tapasztalataira épít, személyes beszámolókat tartalmaz. Deuze úgy véli, hogy ez a típus képes lesz új újságírói paradigmát teremteni, ahol gyökeresen átalakulnak a hírközlés folyamatai, az ellenőrzés mechanizmusai,¹⁰¹ és ezzel együtt maga a hír fogalma is. Az újságírókat is négy új típusba sorolja, a koordináta-rendszer két tengelyén ábrázolva, a szerkesztett tartalomra vagy az összekapcsolhatóságra esik-e a hangsúly, míg a másik tengelyen a zárt és a nyitott újságírói kultúra áll szemben egymással. A négy típus pedig: orientáló újságíró (zárt újságírói kultúra, hangsúly a szerkesztett tartalomra), ellenőrző újságíró (zárt újságírói kultúra, hangsúly a nyilvános összekapcsolhatóságon), instrumentális (nyílt újságírói kultúra, hangsúly a szerkesztett tartalomra) és végül a párbeszédes (nyílt újságírói kultúra, hangsúly nyilvános összekapcsolhatóságon). A tanulmány érdeme, hogy felismeri, az újságírói szerepmegvalósítás többféle, több-típusú is lehet a digitális környezetben. A nyomtatott médiumok internetes változatainak szerzői valószínűleg az orientáló vagy az ellenőrző típusba so-

¹⁰¹ A hálózati kommunikáció terminusával élve kontrollforradalomról beszélhetünk.

rolódnak, míg a blogokból kinövő újságírás, a web 2.0-es újságírás az ellenőrző vagy párbeszédese újságírói típust fogadja el.

Későbbi tanulmányában (Deuze 2006) azt is sorra veszi, milyen új típusú kompetenciákkal kell rendelkeznie egy on-line újságírónak. Ezen kompetenciákat pedig éppen a digitális technológia sajátosságaihoz köti. Elsőként emíti a *multimedialitásból* fakadó lehetőségeket, ami azt jelenti, hogy a digitális újságírónak tudnia kell, milyen médiaformátumban lehet legjobban megjeleníteni a sztorit. Mely részt kell szövegesen megírni, hova kell mozgókép esetleg fotó, egyéb illusztráció. Pontosan tudnia kell azt is, hogy a megjelenő anyag kapcsán milyen pontokon kell lehetőséget adni és milyen típusút az *interaktivitásra* a felhasználók számára (komment, szavazások stb). S látnia kell azt is, melyen más sztorikhoz kapcsolható, mely történetfolyamba illeszthető az adott anyag a hiperlinkek, a *hipertextualitás* segítségével. Sam Ladner pedig úgy fogalmaz, az on-line újságírók nem híreket, hanem hírcsomagokat állítanak össze (Ladnert idézi Szabó 2005). Az on-line újságírók számára tehát munkájuk technológiai kerete nagyon erős lenyomatot ad a publikált anyagban. Mindezen technikai ismeretek elsajátításához nyújt nagyon praktikus segítséget és eligazodást Mark Briggs két könyve: a *Journalism 2.0*, illetve a *Journalism Next*.

Az újságírói munka átalakulásakor nem kerülhetjük meg a *kapuőr* fogalmának, koncepciójának átalakulását a digitális újságírás világában. White 1950-ben publikált tanulmányával kerít be a kifejezés az újságírói munka szervezetszociológiai tanulmányozásával foglalkozó szakirodalomba (White 1950). Találó kifejezés, hiszen plasztikusan ragadja meg azt a szelekciós feladatot, melyet az újságírók végeznek, amikor a hatalmas mennyiségű hírfolyamból kiválasztják az olvasóik számára fontosnak vagy érdekesnek tartott híreket. A folyamat operacionalizálása hívta életre a hírérték fogalmát, s jelezte ki annak tartalmát is. Kétségtelen, hogy az újságíró a lap szempontjait, a lap feltételezett (bizonyos szempontból homogén) olvasóközönségét veszi figyelembe a szelekció során. Ez a folyamat a digitális újságírásban több ponton átalakul. A folyamatot remekül szemlélteti Richard Sambrook, a *BBC Global News* igazgatója: „Thanks to the internet, the role of media gatekeeper has gone’, ... Information has broken free and top-down control is slipping inexorably away. And at the same time, the former gatekeepers – not least the BBC – are discovering that they are being repositioned beneath a bright spotlight ... Transparency about the news selection and editing process is now as important as the journalism itself in retaining public trust.” (Sambrookot idézi Allan 2011, 9) A felhasználók individualizáltabb, személyre szabottabb tartalmakat keresnek a neten. S ráadásul aktívabban, nagyobb autonómiával

és kezdeményezőbb módon vesznek részt a folyamatban. Maguk is keresnek, szűrnék a háló információi közül. Ezen igényekre válaszul született meg az *Individualized Electronic Newspaper* (IEN) fogalma, mely a felhasználó egyéni szűrési szempontjait is figyelembe veszi a professzionális hírszelekció során. A folyamat végpontján találhatunk olyan jelenségeket is, amikor klasszikus értelemben vett *professzionális* újságírásról már nem beszélhetünk. Amikor a blogok szerzői saját írásaikat nem a magánszférájuk részeként értelmezik, hanem sokkal inkább a publikus szférához tartozóként, újságírásként definiálják. (Erről, a *personal journalism* fogalmáról részletesebben a 3. fejezetben esik szó). Mindezen folyamatok összegződését úgy is tekinthetjük, hogy a tágabban értelmezett digitális újságírás, minőségi értelemben nem feltétlenül klasszifikáltan szűrt. Természetesen vannak olyan hírfelületek, ahol régi típusú, a nyomtatott sajtó normái szerint szelektált tartalommal találkozunk, de léteznek individualizáltabban szerkesztett oldalak is. Szélesebb sávban áramlik tehát a hírfolyam, bár kétségtelen, hogy trend szempontjából a hálón is egyre inkább a valóban megbízható tartalmakat keresik a felhasználók (*branded content*). Persze megbízható–megbízhatatlan és objektív–szubjektív nem zárja ki egymást, a net újdonsága éppen a szubjektív megbízhatóság felmutatása.

A digitális környezet szép számmal bővítette, gazdagította az *újságírói források*, az írás folyamatában felhasználható eszközök számát. Ráadásul ezek a források *csak* az interneten keresztül érhetőek el, vagyis a szerzőnek fel sem kell állnia a gép mellől. Ezen lehetséges új források közé soroljuk technológiai értelemben az egyszerű SMS-t, e-mailt, a mobil kamerával rögzített felvételeket, az on-line fórumokat, a blogokat, a közösségi oldalak információit. A Google hírszerkesztői oldalának kínálata például tartalmaz Blog-könyvtárat, YouTube-könyvtárat, Facebook- és Twitter-könyvtárat is (<http://www.google.com/intl/en/press/>). Tartalmi szempontból bekerült a források közé a Wikipédia, ami azt jelenti, az internetes források élnek a *folksonomy* – a közös, alulról építkező klasszifikációs rendszer lehetőségeivel. Ez a *tagekben*, metaadatokban is manifesztálódik, melyet amolyan elektronikus *post it*nek tarthatunk.

1. ábra. *A web 2.0 metaadatai (tagjei)*

Az újságírói munka átalakulásakor a tágabb környezet, a szerkesztőségi munka változásait is meg kell említenünk. A 21. század új típusú szerkesztőségét a francia kutató Benoît Raphaël a *Google Newsroom* mintájára képzei el. (Ábráját lásd <http://onlinejournalismblog.com/2010/02/16/more-21st-century-newsroom-ideas-the-google-newsroom/>.) Ennek legnagyobb újdonsága talán abban áll, hogy a médiatartalom a konkurencia, újságírók, blogolók és a felhasználók kölcsönös, párbeszédese kapcsolatából jön létre.

6.4.2. Az on-line média műfajai, a cybergenres világa.

Az internetes műfajokat három dolog határozza meg alapvetően: a tartalom, a forma, a funkció. Ezek a nyomtatott médiumok esetében is fontosak, de a funkcióban itt erőteljesebben jelen van az új médium funkcionalizmusa. Forma esetében pedig igen hangsúlyos a web design. Amikor a szakirodalom sorra veszi az új médium műfaji rendszerét, akkor nem csupán a hírportálokon megjelenő szövegtípusokat sorolja rendszerbe, hanem minden új szövegtípust elemez, mely a digitális felületen jött létre. S így a következő klasszifikációs rendszert kapjuk (lásd Shepherd–Watters tanulmányai.)

25. táblázat. *Az internetes műfajok rendszere*

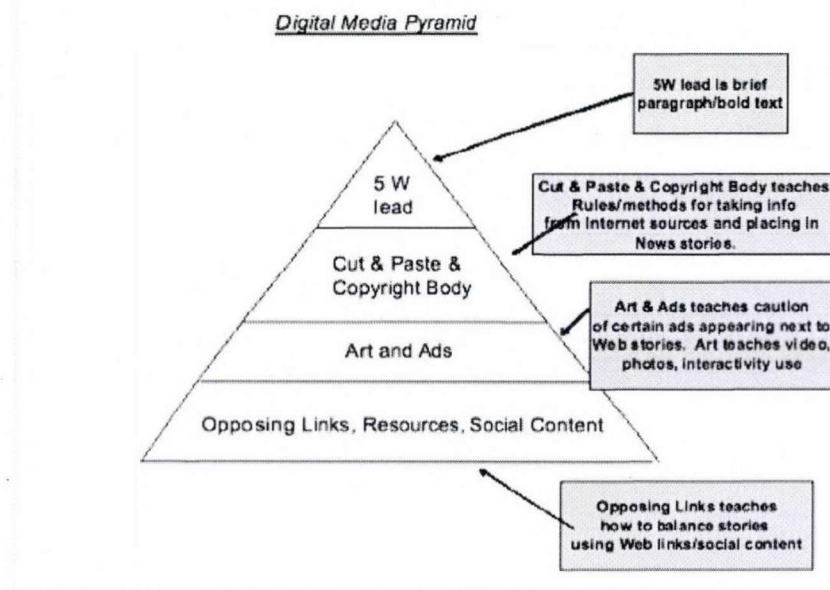
Kiberműfajok (cybegenres)			
A nyomtatott sajtóban már hosszú ideje létező műfajok		Új műfajok, melyek a nyomtatott médiumokra nem jellemzőek	
Eredetileg a nyomtatott verzióban jelent meg, csak átteszik digitális felületre is (pl. hír, tudósítás, előzetes stb.).	Ezeknek új variánsai is létrejöhetnek (pl. on-line hír, on-line tudósítás).	Létrejövő és stabilizálódó műfajok (pl. GYIK – gyakran ismételt kérdések).	Spontán létrejövő és alakuló műfajok (pl. blog).

A műfajokon belüli legfontosabb változások közül elsőként a történetmesélés új rendjét kell megemlítenünk. Bár a hírek alapja továbbra is a klasszikus 5w+h szerkezet maradt, de nem változatlan formában. A változást a hiperlinkekben manifesztálódó intertextualitás tette lehetővé. Hiszen a történet szerkezete nem lineárisan halad, a felhasználó a felkínált lehetőségekkel élve, interaktív módon szövegről szövegre, kontextusról kontextusra léphet. A történet időbeliségéről a story architektúrájára kerül a hangsúly. Az interaktív narratívák esetében az eredeti szerző inkább egy rendezőhöz vagy szerkesztőhöz hasonlít. Felhasználói szinten pedig valószínűleg sosem lesz két tökéletesen egyforma olvasata az adott történetnek. Kifejezetten az újságírói műfajokra koncentrálna Benjamin Davis járja körül azt a problémát, hogy a hírek felépítését leíró, analóg technikára kidolgozott fordított piramis szerkezet¹⁰² miként alakítható át digitális média piramissá (*Digital Media Pyramid*). A digitális média piramis nem azt jelenti, hogy az analóg médiumokban létező fordított piramist most egyszerűen adaptáljuk a digitális felületre. Mélyebb

¹⁰² A fordított piramis szerkezet a hírek esetében vizuálisan egy lefelé fordított háromszöget jelent, mely azt szimbolizálja, hogy a szöveg elején (a fordított piramis tetején) a legfontosabbakat közöljük a híreseményről, az alapadatokat: ki, mit mikor, hol, miért és hogyan tett (5W+H). Utána következnek a kevésbé lényeges, szükség esetén elhagyható elemek.

átalakításról van szó. Vizuális értelemben ez a piramis visszafordult alapálásába, nem fordított. A szöveg elején itt is a legfontosabbnak vélt adatok jelennek meg (5w a leadben), ezt követi az az egység, melyben megjelenítjük – *cut and paste* technikával – mindazokat az információkat, melyek internetes forrásainkban elérhetőek az esettel kapcsolatban. Ezt követően figyelembe kell vennünk az illusztrációs, kiegészítő lehetőségek tekintetében a sztorihoz kapcsolható videókat, képeket; esetenként a hirdetéseket is. S végül, a piramis alján megjelennek a sztorihoz kapcsolódó ajánlott linkek is, melyek forrásokhoz vezethetnek, esetleg a tágabb kontextusát jelzik a történetnek.

2. ábra. *A digitális média piramis Davis alapján* (<http://www.ojr.org/ojr/people/bendavis/201002/1823/>)

Fontos elem a történetmesélés megváltozásában a narratívavizualizáció kérdése, melyet technológiai értelemben a médiakonvergencia, illetve a multimedialitás tett lehetővé. A narratíva vizualizálását két részre kell bontanunk. Az egyik lehetőség, amikor a klasszikus szöveget mintegy kiegészítve képi, mozgóképi elemeket illesztnek a történetbe. Ez esetben a szerző úgy jár el, mintha egy színes magazin szerkesztője lenne, egyszerre gondolkodik szövegben és képen. (Erről szóló szakmai beszámolókat idéz Harper, pl.: Darnell Little beszámolója). A másik lehetőség adatbázisokban elérhető információk vizuális megjelenítését takarja. Ez jóval összetettebb munkát

igényel az újságírótól. Alapos, példákkal illusztrált bemutatását a szakirodalomban Segel és Heer írásának köszönhetjük (Segel, E. – Heer, J.: *Narrative Visualization: Telling Stories with Data*).

Az elméleti szakirodalomban illetve az ezt kiegészítő gyakorlatban Manovich ajánlja, hogy használjuk a kulturális adat fogalmát a kultúra helyett, ami természetesen egybevág az ő adatbázis-kultúra elképzeléseivel. Kulturális adatbázisok elemzésére és vizualizációjára dolgozta ki, illetve dolgozza ki folyamatosan *Cultural Analytics* nevű programját.¹⁰³ Ennek alapos bemutatására most nincs mód, csak egyetlen szegmensét emelem ki, mely kifejezetten az újságíráshoz kapcsolódik. Manovich utal a www.newsmap.jp projektre, ahol csupán a hírek címe jelenik meg a geometrikus részekre osztott képernyő egy kockájában, ahol a kocka mérete a letöltések gyakoriságával arányos. Kulturális adatot (az olvasottság mértékének metaadatát) ily módon lehet vizualizálni. (Magyar gyakorlatban ez a *Népszabadság* internetes oldalán, hírmátrix néven érhető el.)

A digitális újságírásban átalakulnak tehát a klasszikus médiaműfajok, melyeket a régi típusú szövegtipológiai módszerekkel csak részben lehet bemutatni, elemezni. Ezért mindenképpen szükség van olyan módszertani kiegészítésre, mely a vizualizáció aspektusait is elemezni tudja.

6.4.3. Új újságírási típusok

A digitális média megteremtette annak technikai lehetőségét, hogy új újságírástípusok is felbukkanjanak az on-line média felületein. Kérdés persze, hogy ezeket a jelenségeket (pl. blogolás) valóban újságírásnak tekintjük-e vagy sem? A vita mélyén a nyilvános szféra és az ahhoz való hozzáférés kérdésének át-

¹⁰³ Főbb jellemzői az új paradigmának: alapvetően a vizuális és médiaadatokra koncentrál. (Vagyis nem a szövegre.) Nagyon nagy adatbázisokra építik a kutatást, több adat alapú tudományos projektben részt vesznek. A kutatás fókuszja a kortárs globális kultúrára esik: produkciók, vásárlás, referenciák és mintázatok (vagyis nem a történetiség érdekli.) Ezzel összefüggésben nem a megőrzés a cél, hanem az elemzés. Kombinálják a metaadatok és az aktuális adatok elemzését. A cél az adatok többféle vizualizációja, vagyis nem egyféleképpen képzelik el az elemzés képi megjelenítését. A kulturális analízis szituációs tudatosságára is törekednek. Vagyis az adott célhoz, vizsgálathoz leginkább illeszkedő vizualizációs módot próbálják megtalálni. Ezek a projektek nagy lejátszókon jeleníthetők meg, lásd CALIT2. Ez nem egy nagy passzív monitor, hanem egy nagyon nagy vizuális komputer (passzív monitor ↔ kulturális interfész) Ellentétben az egyéni dizájnerek vizuális projektjeivel (installáció) és a kereskedelmi célú vizualizációkkal a CA kulturális adatok közös elemzését tűzte ki célul. Mivel ezek globális méretű elemzések, ezért alkalmasak (lesznek) a globális kihívásokhoz kapcsolódó kérdésekre kvantitatív alapú válaszokat adni.

alakulása áll. A fejezetben most három új típust, három új elgondolást fogok bemutatni: a participatorikus újságírást, a személyes újságírást vagy blogolást (*personal journalism*) és az állampolgári újságírást (*citizen journalism*).

A participatorikus újságírás annak tükröződése, hogy az újságírók forrásai között egyre több egyszerű, hétköznapi ember, vagyis nem közéleti szereplő és hivatalos hírforrás szerepel. Az ő információik (szövegben vagy képpel) is beillesztődnek a végső szövegbe. A felhasználói közösség egyben aktív információs bázis is, mely együttműködve vesz részt a sztori on-line felépítésében. Briggs ezzel kapcsolatban Kate Marymontot idézi, aki szerint: „*The story built itself*”.

A személyes újságírást, a blogolást egyes kutatók, mint Jay Rosen, az újságírás legdemokratikusabb formájának tartják, s óvnak értékének alábecsülésétől (Rosen véleményét idézi Gillmore). A blog fogalmát egyébként 1997-ben használta először Jörg Barger (web + log = weblog → blog), aki szerint a korai blogokat három dolog jellemezte: a kronológiai rendezettség, hogy linkeket tartalmaznak, valamint kommentálták is ezeket a linkeket. Vallo-másos jellegűek voltak, fontos részüket képezte az önfeltárulkozás. A blogot többnyire a személyes tartalom és a dátumhoz kötöttség miatt tartják a napló internetes változatának, amolyan digitális naplónak. Az azóta eltelt időszak kiemelkedő kutatói, kutatásai között meg kell említenünk négy szerzőt: Cameron Marlow-t, aki a szociális interakció felől közelít a blog műfajához (lásd még Carolyn Miller – *Blogging as Social Action*). Számára a legfontosabb elem a blogozásban az egymáshoz kapcsoltság közösségformáló szerepe. Aaron Delwiche-től származik az az elképzelés, miszerint a blog nem más, mint, személyes hangú zszurnalizmus. Érdeemes megemlíteni még Laurie McNeill funkcionalista megközelítését: szerinte az internet kultúráját arra használják fel a blogerek, hogy a netpolgárok nevében szólaljanak meg. Kiemeli, hogy a személyes hangvételű napló itt összekapcsolódik a webtartalmakra tett kritikus megjegyzésekkel. S végül Susan Herring kutatásait említem, aki aszerint osztotta fel a net műfajait, hogy valami szinkron/aszinkron, multimedialis vagy szöveg alapú-e.

3. ábra. *A weboldal és az aszinkron CMC között elhelyezkedő blogok.* Forrás: Herring et al. 2004b

Hagyományos weblap	Blogok	Aszinkron CMC
	Online naplók Közösségi blogok	
		
• ritkán frissített • aszimmetrikus üzenetküldés • multimediális	• gyakran frissített • aszimmetrikus kommunikáció • korlátozottan multimediális	• állandóan frissülő • szimmetrikus kommunikáció • szövegalapú

Herring alapján beszélhetünk a blogoknak a következő hármas kategorizációjáról is: Az első a személyes beszámoló, napló a szerző életéről: *personal journals*. A második esetben a szerző életén kívüli eseményekről szól, azokat szűri meg a szerző szempontjai alapján. Ezeket *filter-style weblog*nak nevezik. S végül a különféle tudásokat, információkat összegyűjtő, egy adott témáról szóló: *k(knowledge)-blog*, *k-blog* típusát említhetjük. (Lásd még Juhász.)

A fenti áttekintésből látszik, hogy a legtöbb kutató elismeri, van átfedés az újságírás és a blogolás között, hiszen a blogger célja sem más, mint egy klaszszikus lap újságírójáé: a publicitás, a felhasználók figyelmének megragadás, megtartása, esetleg befolyásolásuk.

A harmadik említett új újságírástípus, a *citizen journalism* elve sem teljesen új keletű. Még az 1920-as években született a *public journalism* programja, mely a bulvárosodásra adott válaszként is értelmezhető. Hiszen az emeltt elköteleződő újságírók számára a hírek valódi közösségi relevanciája a fontos, nem pedig szórakoztató értékük. Az irányzat 1990-től újra erőre kap, bár új nevekkkel: *civic journalism*, *focus journalism* vagy *discourse journalism*. Továbbra is a közösség áll az előtérben, az a közösség, amelynek a hírek szólnak, szembehelyezkedve a globalizálódó hírszolgáltatással. Tulajdonképpen ugyanezt vállalja fel a *citizen journalism* is, csak már internetes segítséggel. A folyamatot, melyben a korábbi felhasználók immár aktív módon kapcsolódnak be a híráramlási rendszerbe, Gillmor írja le részletesen. Kitér a modell pénzügyi üzemeltethetőségének kérdésére is, hiszen ezek az oldalak kifejezetten nonprofit jelleggel működnek. Fenntartásukhoz nemigen hozhatnak *for profit* ötleteket, de újabban felbukkant egy hibrid megoldás, amit afféle önkéntes becsületkasszának, hozzájárulásnak nevezhetnénk (*tip jar*). Az állampolgári újságírás egyik projektje a szellemes *Newsgarden* nevet vise-

li, s a helyi hírek kitüntetett pozícióját hangsúlyozza a 21. század újságírásában (<http://www.slideshare.net/mark.briggs/newsgarden-the-future-of-local-news-presentation>). A területiség és közösség elvét tehát ezen a ponton nem-hogy nem írta felül az új média, hanem technológiájával éppen a klasszikus közösség segítségére lehet.

Láthatjuk tehát, hogy az új média digitális kultúrája számos ponton változtatta meg a klasszikus újságírás módszereit, műfajait, az alkotóktól is más-féle kompetenciákat vár, a megváltozott szemléletű felhasználókról nem is beszélve. A digitális környezet alaposan átalakította a mediatizált tapasztalatszerzés, a bizalom kiépülésének és megtartásának kulturális mintázatait. Nem hiszem, hogy szabadna minőségileg megragadni a folyamatot és a régi szép nem digitális világot normatívként feltüntetni. Az új technológia is kialakítja majd a maga megbízhatósági faktorait, a tapasztalatszerzésben a közösségi vagy személyes kapcsolatépítésben egyaránt. Egyben megtanuljuk kiszűrni a félrevezetés új útjait. Ezen digitális társadalmi kommunikációs folyamatban megkerülhetetlen elem lesz az on-line újságírás.

6.5. A KOMMUNIKÁCIÓS SZÍNTEREK SZERINTI HÍRTÍPUSOK JELLEMZŐINEK ÖSSZEGZÉSE

Kommunikációs szinterek szerint áttekintettem az írott, a rádiós, a televíziós valamint az internetes híreket. Mindegyik terület önmagában is külön könyvtárnyi szakirodalma van. Ebben a fejezetben azokat a szempontokat igyekeztem számba venni, melyek a szövegtipológia számára fontosak. Három szempont szerint követtem végig a híreket, s a következő eredményre jutottam. Szövegszerkezeti szempontból két lényeges különbségre lehet rávilágítani. Az egyik a hírcím megléte vagy hiánya: az írott sajtó és az internetes hírek esetében vannak, a másik két médiumnál hiányoznak. A másik fontos eltérés, hogy az információszerző párbeszéd valóban párbeszédként épül-e be a hírbe. Itt a rádiós hírek eltérnek az összes többitől, mert csak ott marad meg a kérdés-felelet is a hírben, az összes többi esetében csak a választ vágják be. Kifejtettség szerint azt mondhatjuk, a legtöbb verbális információt az írott sajtó hírei tartalmazzák, majd az internetes hírek, aztán a rádió és végül a televízió hírei. Ez utóbbihoz még hozzá kell fűzni, hogy a kifejtettség a televíziós híreknél megoszlik a képi és a narratív összetevő között. Képben kódolt a helyszín és néha a szereplő is, a többi összetevő a hangzó szövegben.

Stilisztikai szempontból két-két típus mutatott rokonságot, aszerint, hogy élőbeszéd, valós és nem szerkesztett szöveget is tartalmaz. Így a rádiós és te-

levíziós hírek közelebb állnak a közbeszédhez, több a szóismétlés, esetleg töltekszavak, néha hibás egyeztetés is előfordul, és gyakori a szóátvétel is a riporter és a válaszadó között. Ezzel szemben az írott sajtó és az internet hírei jobban stilizáltak, nem spontán szövegek. Nincs bennük egyeztetési hiba, sem szóismétlés, sem körmondatok.

Kifejtettség szempontjából legerősebben kifejtettek az írott sajtó hírei, gyakrabban csak a hogyan és a miért kérdésre adandó válasz marad ki, de ez is csak az esetek mintegy felében. A rádiós híreknél viszont ez utóbbi két kategória már csak a hírek harmadában szerepel, s televíziónál még ennél is kevesebbszer. Elmaradhat még a hol és a mikor kérdésre adott válasz, az időpont esetében azért, mert az olvasó háttértudásában benne van, hogy a lapokban tegnapi, a többi médiumnál mai hírről van szó. A helyszín pedig esetenként nem lényeges összetevője a hírnek.

Hozzá kell tenni még, hogy a televízió esetében fontos a képi kódok és esetleg a zenei kódok felfejtése is, mely minden esetben kiegészíti, gazdagítja a narratív rész jelentését.

Az internetes hírekről azt szükséges megjegyezni, hogy legfontosabb eltérései nem a fent említett kategóriákból következnek, hanem az internet mint médium sajátosságaiból. Nagyobb fokú interaktivitást tesz lehetővé, azonnali csatlakozási lehetőségeket nyújt a témával kapcsolatban a linkek segítségével, mely könnyebben elérhetővé és manifesztté teszi a hír kontextusát.

Mindezen itt felsorolt különbségek indokoltá teszik, hogy szövegelméleti megközelítésből médiumok szerint külön hírtípusokról beszélhessünk, ne csupán altípusokról.

7. A hírek stílusáról

Stilisztikai szempontból a hírek általában semleges stílusban íródnak, a szerkesztők tartózkodnak a melléknevek használatától, melyek minősítést sugallhatnának a híreseménnyel kapcsolatban. Meg kell említeni az idegen szavak használatának hiányát is. Az elemzett anyagban egyetlen idegen szóval sem találkoztam, ami annak a követelménynek a tükröződése a szövegben, hogy a hírek közérthetőnek kell lennie. Ehhez kapcsolódik, hogy a hírszöveg a legtöbb esetben tartalmazza a betűszavak feloldását. Ettől csak olyan esetben tekintenek el, amikor a betűszó annyira közismert és meggyökeresedett a magyar nyelvben, hogy nem szorul külön magyarázatra. Ilyen például az ENSZ, a NATO és az EU is. Mondatszerkezeti szempontból a hírszövegek kerülnek a többszörösen összetett mondatokat. Különösen igaz ez a rádió és a televízió híreire, ahol kifejezetten tilos a többszöri alárendelés, mert az érthetőséget nagyban ronthatja. Az írott sajtó esetében néha találkozunk többszörös alárendeléssel, de ott sem gyakori.

Az általános szempontoknál kitértem arra, hogy a stílust a kutatók egy része – s az általam idézett Tolcsvai Nagy Gábor is – viszonyfogalomnak tartja. Ezt a hírszövegek esetében csak megerősíteni lehet azzal, hogy a hírók a szövegek megformálásakor figyelembe veszik a potenciális olvasóközönséget. Más stílusréteget használnak a bulvárlapok és a közéleti lapok hírszerkesztői. Ezt még kiegészíthetjük Gripsrud állásfoglalásával is, miszerint a stílus mindig médiaspecifikus (Gripsrud 2007, 182). Az általam elemzett hírekben is látható ez a kétféleség. A közéleti lapokból származó hírek az általános köznyelvet használják, semleges módon, míg a bulvárlapok hírei „színesebben” fogalmaznak, beemelik a szlenget a sajtónyelvbe. Gyakran találkozunk szokatlan szóösszetételekkel, melyek figyelemfelkeltőek egyben. Például: „*halálautó*”. Gyakrabban élnek olyan szavakkal melyek a minőségi lapokban nem fordulnak elő, például „*anyósülés, futballderbivel tarkított, ápolgatta*”. Stilisztikai tekintetben a hírek nem tekinthetők egyetlen szövegtípushoz tartozónak. Az altípusokat valószínűleg aszerint érdemes meghatározni, hogy milyen laptípusban jelenik meg az adott hír, s ezen nem csak minőségi és bulvár megkülönböztetést értve, de azt is, hogy napilapban vagy magazinban megjelenő hírről van-e szó? Ha magazin, akkor gazdasági, női, sport- vagy hobbimagazin, és még lehet sorolni. Ezek mind-mind más szövegtípusú, mégpedig az olvasóközönséghez kötött típusú hírek lesznek. Hasonlóan vélekedik Bell is „A mass circulation tabloid such as the British *Sun* covers

different stories from those in elite readership papers like *The Times* or *Independent*. Still more obvious are the contrast in presentation. The 'popular' and 'quality' British dailies look entirely different from each other – in design, typography, use of photographs and other visual techniques. The differences in content and visual styles are paralleled in the language used.”⁸ (Bell 1991, 104) Bell úgy véli, hogy a szerkesztőknek és nem elsősorban a hírt megíróknak köszönhetik az újságok sajátos stílusukat. A szerkesztőségi munkafolyamatban az ő feladatuk az adott újságra jellemző nyelvi standard kialakítása és megtartása. Bell olyan példákra utal a brit sajtóban, miszerint egyes lapok használják a személynév előtt a Mr. vagy Ms. rövidítést, míg más lapok csak a vezetéknévét használják, azzal említik a személyt.

Mindazonáltal a magyar lapok átfogó stilisztikai vizsgálatából többféle, stilisztikai szempontból elkülönülő hírtípust lehetne feltárni, de erre magam, a jelen dolgozat keretei között terjedelmi okokból nem tudok kitérni, pusztán jelzem a további kutatás lehetőségét.

8. A nézőpont jelöletlensége a hírekben

A hírek esetében a szerző nézőpontja grammatikailag jelöletlen. Ez a legfontosabb kritérium abban a tekintetben, hogy a szöveget *hír*nek tekintjük-e vagy más sajtóműfajba soroljuk. Ez a jelöletlenség a szöveg valamennyi szintjén kimutatható. (Nézőpont és elbeszélés kapcsolatának elemzéséről lásd. Tolcsvai Nagy 2007; Tátrai 2002, 2005.)

A hírek makroszerkezetének szövegelméleti vizsgálatakor a tér- és időjelölés rendszerét bemutatva írtam a nézőpont jelöltségéről. Megállapítható, hogy a beszédidő nincs jelölve a hírszövegben, csak az elbeszélte történet ideje. Ugyanígy háttérbe szorul a beszélő, a szerző térbeli helyzete is. Nem releváns az elmondott hír szempontjából. A nézőpontra a hír szerzőjének nevével sem utalnak. Sőt, a hírszerkesztőségek szabályai szerint kifejezetten tilos megnevezni a hír íróját. Érdekes módon az elemzett híryanagban öt hír esetében szerepel vagy teljes név vagy monogramként utalás a szerzőre. Léven mindegyik ilyen hír ún. bulvárlapban jelent meg, ez ismét arra utal, hogy más hírtípusok tárthatók fel a minőségi és a bulvárlapokban. Ennek egyik jele lehet például az utóbbi esetében a szerző nevének említése a szöveg végén. Tehát nem zárom ki ezeket az írásokat a hírek köréből, de kifejezetten bulvártípusúnak tartom őket.

A sajtóműfajokat tipologizáló tankönyvek három nagy típusba sorolják a sajtóműfajokat. Az első csoportot objektív műfajcsaládnak nevezik, idetartozik a hír, a tudósítás és a háttér. A másik csoportba a szubjektív műfajokat sorolják, mint a kritika, glossza, vezércikk, kommentár, publicisztika, jegyzet és tárcsa. Emellett megemlítenek egy átmeneti műfajcsaládot, ahová az interjút, portrét és a riportot szokás sorolni (Bernáth szerk. é. n.). A hír szövegtípust összevetve a tudósítással a legfőbb különbséget éppen a nézőpont jelöltségében találjuk. A tudósítás pontosan attól lesz tudósítás, hogy a szerző beleírja, hogy a helyszínen van az esemény pillanatában, szemtanúja a történeteknek, így számol be róla. Kifejezetten törekszik saját maga pozicionálására a szövegben, emellett mindig névvel szerepel, aláírja a tudósítás szövegét. Amennyiben rádiós vagy televíziós tudósításról van szó, akkor ott őt is veszi a kamera, vizuálisan is bele van komponálva a történetbe, ami a híreknél sosem fordulhat elő. Esetenként a tudósító szemével láttatja a kamera a helyszínt, ami szubjektív kameraállást jelent (Róka 1994, 36–37).

A nézőpont elrejtése a televíziós hírek esetében vizuálisan is igaz. „Érdekes esetnek lehetünk tanúi: a televízió mint a tudósítás alanya látszólag el

akar tűnni, de úgy, hogy ezzel ne csapja be a nézőt, aki tudja, hogy a televízió jelen van, s hogy amit lát, az jókora távolságban történik, és éppen a tévéadás jóvoltából látható. A televízió viszont csakis adásként érzékelteti önmagát.” (Eco 1992, 84)

Úgy tűnik, hogy a nézőpont jelöletlensége sarkalatos ponttá válik a *hírféle* szövegtípusok meghatározásában. Röviden megemlítem azonban, hogy nem mindig éltek ezzel a módszerrel a híráírók, ez a nyelvi technika, mely az objektivitás és a tárgyilagosság technikájának nyelvhasználati vetülete, folyamatosan alakult ki a sajtóban, s csak az utóbbi 70–80 évben lett uralkodó paradigma. Korábban más technikái, nyelvi stratégiái voltak az újságírói objektivitás elvének. Ezeket a változásokat a következő fejezetekben részletesen bemutatom.

9. A hírkonstruálás mint társadalmi kommunikációs jelenség

A hírek elemzésekor nem elégedhetünk meg szövegjellemzőik bemutatásával, már csak azért sem, mivel ezen szövegjellemzők korról korra változnak, a társadalmi átalakulásoknak, elvárásoknak megfelelően. Ahogy korábban idéztem Kocsány Piroskától, a műfaji fegyvertár kialakulása történelmi folyamat, s mindig pragmatikai funkciót tölt be. A médiakutató Jostein Gripsrud pedig a következőképpen utal erre: „A műfaji kódok ugyan viszonylag stabilak, de nem megváltoztathatatlanok. Ezek is, mint minden kód, azoknak a kulturális konvencióknak vannak alávetve, amelyekben az emberek egy bizonyos kultúrán belül megegyeznek.” (Gripsrud 2007, 115) Tehát nem feledkezhetünk meg a hírek funkciójáról, amelyet a kommunikáció tranzakciós modellje úgy ír le, mint informálás, tájékoztatás, a rituális modell viszont úgy, hogy a valóság folyamatos megteremtése és fenntartása.

Szociológiai iskolák, megközelítések, esetenként filozófusok gondolatai nyomán haladva a kommunikációkutatók régóta leírták, hogy mindaz, ami a hétköznapi újságírói rutinban a kapuőrök szerepének bemutatása, illetve a hírértékek felsorolása, az pusztán mint „házi szabályzat” érdekes. A kutatónak ennél mélyebben kell vizsgálódnia. Hová érdemes fordulnunk? Az egész média működésének újszerű leírását kapjuk, ha azt Foucault gondolatmenete alapján nézzük meg (Foucault 2001). Megfontolásra érdemes a szociológiai fenomenológia, Schütz és tanítványai elgondolása is (Schütz 1975; Berger-Luckman 1966). Emellett meg kell említeni a szociális reprezentációs kutatásokat és a tematizációt is. Bár ez utóbbit nem magyarázó elméletnek, inkább egy alaposan kidolgozott módszertannak tartom.

A fenomenológiai és tudásszociológiai megközelítés lehetőségei választ tudnak adni arra, hogy a hírként prezentált szövegek konstruálódásuk során miként válnak szubjektíven megfigyelt eseményekből, a társadalom számára objektíven létező tárgyakká. Egyrészt le lehet írni magát a folyamatot lépésről lépésre, másrészt fel lehet tártani a mögötte lévő intézményesülési folyamatot (ennek tipizálási, legitimációs és szerepek szerint elkülönült részterületeit), de felmerül – éppúgy mint Foucault-nál – a tudáselosztás és a hatalom kérdése is.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Az információhoz való hozzáférés, a tudásmegosztás a szociológus Giddens szerint is kulcspozícióban van a modern média kutatásában.

Alfred Schütz írja le legrészletesebben a folyamatot: „a társadalmi világgal foglalkozó minden tudománynak az a célja, hogy általában a szubjektív jelentés-összefüggésekből vagy bizonyos szubjektív jelentés-összefüggésekből objektív jelentés-összefüggést teremtsen”. (Schütz 1975, 163) Pontosan ezt teszik a világ eseményeit bemutató hírek is. A stratégiát grammatikai szinten erősíti az alany jelöletlensége. Schütz a jogtudomány és az elméleti közgazdaságtan kialakulásával szemlélteti a folyamatot. Ám a hírszövegekre is igaz, hogy a szubjektíven észlelt eseményből, a leíró különféle formalizáló és általánosító aktusokkal olyan „terméket” állít elő, mely végül objektívvá jelenik meg. Fontos mozzanat a tudás szocializálásának három eleme, melyeket Schütz így nevez meg

- A nézőpontok kölcsönössége – avagy a tudás szerkezeti szocializáltsága. Idetartozik két idealizáció, az álláspontok felcserélhetősége és a relevanciarendszerek illeszkedése. Ez a két idealizáció szerepet kap a hírkonstruálásában is, hiszen a hír-előállítók nézőpontja az én sajátomként van feltüntetve. Mindez azzal nyomatékosítva, hogy számomra is releváns az a dolog, amiről a hír szól.
- A tudás társadalmi eredete, avagy a tudás genetikai szocializáltsága: „nemcsak azt tanulom meg, hogy hogyan definiáljam a környezetet, de azt is megtanulom, hogyan kell a csoport személytelenül egységes szempontjából elfogadott relevanciákkal összhangban típusos képzeteket alkotnom.” (Schütz 1975, 198–190)
- A tudás társadalmi eloszlása: a tényleges, a kéznél lévő tudás más és más az embereknél, szakembere vagyok egy kis területnek, de laikusként mozgok egy másik területen

Peter Berger és Thomas Luckman ennek a konstrukciónak az egyéni észleléséről írja: „A mindennapi élet valósága már tárgyasultnak látszik, mielőtt én megjelennék a színen. A mindennapi életben használatos nyelv állandóan ellát a szükséges tárgyasulásokkal és elém állítja azt a rendet, amelyben ezek a tárgyasulások értelmesek, amelyben a mindennapok világa számomra értelmesnek látszik.” (Berger-Luckman 1966, 41) Ez a mindennapi élet számomra különféle szeletekből áll, ahol problémák jelentkez(het)nek. A hírek esetében fontos, hogy téma szempontjából felmutat(hat)ják ezeket a helyeket. A legerőteljesebben azon a ponton, ahol normasértések történnek (rendőrségi hírek, bírósági ügyek, emberi jogok sérülése, vallási türelem kérdése, konfliktusok).

A szerzőpáros leírja az intézményesülés folyamatát is, ami esetünkben azért fontos, mert a hírgyártásban ugyancsak használják ezt a módszert. Vagyis egy-egy szituációt nem határoznak meg újra lépésről lépésre, hanem össze-

vonják egy előzetes meghatározás alá. Például a hírekben megjelenő „*rendőrtak, tömeghisztéria*” „meghatározások”, de mondjuk egy egyezmény „*ratifikálása*” is idetartozik vagy a „*koncertsiker*”. A média világában azonban ennek az ellenkezője is megfigyelhető: új jelenségek, vitás ügyek tálalásában, megítélésében rendkívül nagy szerepe van azoknak, akiket Hallék „*primary definers*”-eknek neveznek. Mivel ők azok, akik először beszélnek az ügyről, jelenségről, ezért lehetőségük van saját szempontjaiknak megfelelően definiálni, pozicionálni azt. Hallék eredeti dolgozatában ezek az emberek magas státuszpozícióval rendelkeznek, ezért válhatnak „*primary definer*”-ré. A további szakirodalmak a fogalmat kiterjesztették a személyeken túl intézményekre (institutional definer) is, és kimutatták ezen intézményi meghatározók, definiálók hierarchiáját is. S ebben a hierarchiában még mindig a hivatalos források helyezkednek el a magasabb pozícióban; vagyis a szituáció, az ügy alternatív definíciói nem mindig mobilizálhatóak. (Ezen a ponton természetesen összekapcsolható a kérdés a tematizációs kutatásokkal is.)

De visszatérve a tudásszociológia klasszikus területére, Bergeréket is foglalkoztatja az a paradoxon, hogy az ember olyan világ teremtésére képes, melyet utóbb nem emberi terméknek, hanem valamiféle eleve adottnak él át. Három mozzanatra bontják a folyamatot: externalizáció, objektiváció és internalizáció. Megállapítják, hogy „csak így, objektív világgént lehet új nemzedéknek továbbadni a társadalmi képződményeket”. (Berger-Luckman 1966, 88) Bár itt csak a szükségszerűség deklarálásáig jutnak el, rendkívül érdekes lenne ennek a miértjét is megvizsgálni. Miért csak az objektívként bemutatott adható tovább? Mert a hírek „objektivitás-kényszerének” is ez lehet az oka. Valószínűleg a megismeréstudomány és az antropológia felől érdemes közelíteni a kérdéshez. A dolgozat bevezetőjében már kitértem erre a kérdésre. Úgy vélem az embereknek az „ontológiai biztonságuk” fenntartása érdekében van szükségük objektívált ismeretekre, tényekre. Akkor is, ha tudják, sejtik, hogy ez nem a „tökéletes” objektivitás. Mégis törekednek arra, hogy igaz/hamis relációban tudjanak viszonyulni a világ dolgaihoz. Ám ezt csak az objektívként bemutatott eseményekkel érhető el. Nemcsak az ontológiai biztonság a fontos, de egyúttal a kognitív gazdaságosság is. A mindennapokban kognitíven nem gazdaságos azt a dichotómiát figyelembe venni, hogy komplex ontológiájú intézményi tényekről vagy nyers tényekről van szó, ahogy ezt már a bevezetőben írtam (Searle 1995, 1998).

Bergerék módszerét követve le lehet írni, hogyan jöhetett létre „objektív újságírás-tudomány”, de legalábbis az a működési mód, ahogy az egyes szerkesztőségek az objektivitást igyekeznek előállítani (lásd még Tuchman 1972,

1974). Utána lehet járni annak is, miként intézményesült a társadalomban maga a hírelőállító-rendszer (Buzinkay 2007), s ez milyen kognitív (úgy mint tudás) illetve normatív (úgy mint értékek) elemeket tartalmaz. A legitimáció különféle szintjei is feltárhatóak: a szókincs továbbadása, a sémáké, majd a legitimációs elméleteké. Ez a tömegtájékoztató intézményrendszerében sincs másként, sőt arra is kitérnek, hogy a speciális legitimátorok megjelenésével maga a legitimáció kezd túlnyúlni a gyakorlati alkalmazhatóságon, és kezd tiszta elméletté válni. A legitimáció szférája az általa legitimált intézményekkel szemben bizonyos autonómiát nyer.

Az internalizáció fázisához köthető az a megállapítás, hogy a világot beszélgetéseinkkel tartjuk fenn. Bergerék itt a hétköznapi beszélgetéseket említik csak, de úgy gondolom ez kiterjeszthető arra a „beszélgetésre”, amely a tömegtájékoztató eszközök és a nézők/olvasók között zajlik. Így építjük fel napról napra a világot önmagunk számára, mások segítségével. Még egy gondolatot megemlítek, mely a modern plurális társadalomról szóló hozzáfűzésük: „Egy közös értelmi világ bizonyos alapvető elemeit tartalmazza, amelyek a bizonyosság jellegével érvényesülnek, de hogy ezen túl további részleges értelmi világok léteznek, amelyek a kölcsönös megegyezés státuszában koegzisztálnak.” (Berger-Luckman 1966, 174)

A hírekben megvalósuló, feltáruló valóságteremtés, valóságfelépítés: kulturális forma (módszer, stratégia), s mint ilyen sokat változott a sajtótörténet folyamán. A nemzetközi szakirodalomból érdemes John Eldridge kutatásaira utalni. Eldridge mint a Glasgow-i Egyetem szociológia professzora egyik alapítója az ottani médiakutató csoportnak (Glasgow Media Group), amely széles körű hírelemzéseket végzett az 1970-es évektől kezdve. Ezekből a vizsgálatokból született számos tanulmánykötetük is (*Bad News*, 1976; *More Bad News*, 1980; *Really Bad News*; 1982). Magukról a hírekről, a vizsgálatuk kereitől a következőket írja: „What emerges to count as a news of the day is itself a cultural construct. In the case of television news, a whole range of professional conventions in the presentation operate. ... These activities, complex though they are in term of organization and technology and often taking place with considerable time constraints, are grounded in professional routines and practices. Indeed, without such constitutive rules by which news of the world can be made meaningful to us – organized, encoded, framed – the daily production of news would be impossible.”¹⁰⁵ (Eldridge, 2000, 238)

¹⁰⁵ „Ami a nap hírének számít, az nem más, mint kulturális konstrukció. A televíziós hírek esetében a bemutatás folyamán egy egész sor professzionális konvenció működik... Ezek a cselekvések, melyek bár szervezési és technológiai szempontból komplexek és jelentős időkorláton belül születnek, mégis a professzionizált szokásokon és gyakorlaton alapulnak. Sőt mi több, ezek nélkül az alkotó szabályok nélkül, amelyek a világ híreit jelen-

De idézhetjük akár Allan Stuartot is: „the day-to-day routines of news production which inform the cultural construction of news as an impartial form of social knowledge”. (Stuart 2011, 71)

A hír mint kulturális forma kérdéskörön belül öt nagy területet tekintek át a következőkben, alapvetően történeti aspektusból

1. Mindig létezett valamiféle kimondatlan, néha kimondott stratégia az *objektivitás, hitelesség* biztosítására. A kutatás során ezen stratégia változását írom le 1780-tól.

2. A másik fontos szál a kulturális formaként kezelt hírvizsgálatokban, hogy a médiarendszer globalizációs folyamatai mennyiben változtatják, mennyire szabványosítják a híreket, mint kulturális termékeket. E kérdés kapcsán azt vizsgáltam meg, hogy a *hírgyűjtési háló* miként szövődik ma, a magyar napilapok esetében. A hírháló elnevezés, a *news net* Tuchmantól (Tuchman 1978) származik. Olyan eszköz szemléletes képe, mellyel a híreket mint halakat kifoghatják, kihalászhadják az események tengeréből. „A hírháló riporterek szóródásával járó bonyolult hivatali szervezet közreműködésével keretbe foglalja a történéseket. ... Végül a hírháló három feltevést tartalmaz az olvasók érdeklődéséről: az olvasókat a meghatározott helyen történő események érdeklik, meghatározott szervezetek tevékenysége foglalkoztatja őket, meghatározott témák iránt érdeklődnek.” (Tuchman 1978, 25; idézi McQuail 2003, 246)

3. A harmadik elem a *hírérték* fogalmának kikristályosodása, átalakulása és professzionalizálódása az elmúlt kétszáz évben.

4. Áttekintem a hírlapíró, *újságíró szerepének* alakulását magyar sajtótörténetben.

5. Utolsóként a hírek befogadásának alakulását, vagyis az *olvasók, olvasói szokások változásait*. Bár ez utóbbit csak nagy vonalakban, mert akár az írni-olvasni tudás szempontjai, akár az egyes lapok, kalendáriumok, magazinok olvasóinak szokásai meglehetősen jól kutatott, gazdag anyaggal ellátott terület. (Lásd *A magyar sajtó története*, I–II/1–2.; Lipták 2002; Kovács I. 1989; nemzetközi szinten, Cavallo–Chartier 2000.)

téssel töltik meg számunkra – szervezett, kódolt, keretbe foglalt – a hírek mindennapi megalkotása lehetetlen volna.”

9.1. A HITELESSÉG ÉS AZ OBJEKTIVITÁS ESZMÉJE

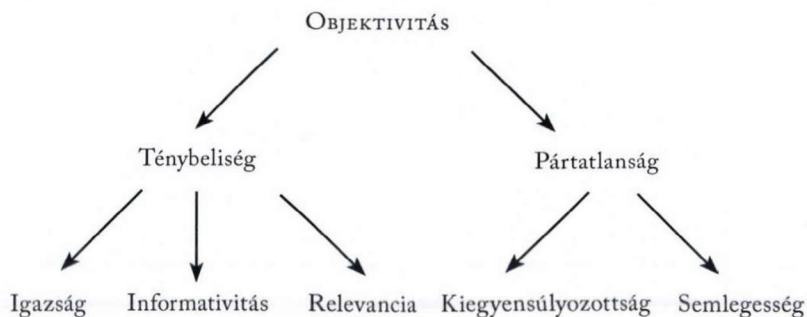
A hírirással, -szerkesztéssel foglalkozó újságírók és a munkájukról szóló tanulmányok központi kategóriája az objektivitás. Megpróbálják meghatározni, szeretnék betartani, betartatni a hírközlés során, és ezt kommunikálják a befogadók felé. A folyamatot kutató szociológusok, médiaelméleti szakemberek viszont úgy vélik, hogy az „objektivitás” nem más, mint stratégiakövetés (Tuchman 1972; Gans 1978). Leírták ennek a stratégiának történelmi változásait az amerikai újságírás történetében (Schudson 1978). Felsorolták azokat szinonimákat, amelyeket az objektivitással kapcsolatban megemlítettek, úgy mint tényyszerűség, távolságtartás, semlegesség, pártatlanság. „Az újságírásban a tényeket úgy határozzák meg, ahogyan a tudományban és bizonyos mértékig a jogalkotásban is: vagyis a tények a világról szóló, igazolható állítások. (Az igazolhatóság természetesen azonos fogalomká vált az igazsággal.)” (Sumser 1999, 61) De hol is vannak ennek a gondolatkörnek a gyökerei? A valóság reprezentálásának, reprezentálhatóságának kérdésénél. A társadalmi valóság konstrukciós voltánál, melyben megkerülhetetlen szerepe van a médiának.

A könyv bevezetőjében írtam arról, hogy minden kulturális-technológiai korszaknak megvan a maga domináns valóságbemutató mediatizálási módja, s az irodalom is előkerült ennek kapcsán. Most ismét vissza kell térnünk ide, a valóságbemutató klasszikus elgondolása, a *tükör metafora* kapcsán. Hiszen a valóság tükörképének tekintették a 19. században az irodalmat, majd a 20. században a tömegműveket. Különösen a média hírtartalmait, melyek kifejezetten a valóság tükörképeként határozták meg önmagukat. De idesorolhatjuk még az *ablak metaforát* is: a média ablak, melyen keresztül megpillanthatjuk a valós világot. Ezen metaforák túlzóan leegyszerűsítő jellegét többen bemutatták és bírálták a hírekkel foglalkozó szakirodalomban. Tuchman 1978: „*news* not more suitable metaphor than that of a reflective *mirror*.” Hallin 1994: „...a mirror not of reality, but of the version of reality government officials would like to present to the public.” Stuart 2011: „many critical researchers have dismissed the mirror metaphor for being too simplistic.”

A televízió realizmusa kapcsán Fiske a következőket írja: „The most obvious is that it presents itself as an unmediated picture of external reality. This view of television realism is often expressed by the metaphors of transparency or reflection – television is seen either as a transparent window on the world or as a mirror reflecting our own reality back to us. It is significant that both these metaphors invoke a sheet of glass as an impersonal, noncultural medium of reproduction – the human or cultural agency in the process is masked.” (Fiske 2011, 21) Egyetértvén ezekkel a gondolatokkal a további – objektiv-

tással kapcsolatos – kutatások és elemzések is ennek szellemében történnek: vagyis nem tekinthetünk el a mediatizált valóságrepresentáció emberi, kulturális és technológiai oldalától sem. Mivel a valóság önmagában nem megmutatható, ezért reprezentáció(ka)t hozunk létre. S kialakítunk szabályokat azzal kapcsolatban, hogy milyen eljárás során létrejött reprezentációkat fogadunk el a valóság hű, hiteles ábrázolásaként. Magyarán a valósághűséget létrehozó *reprezentációs folyamat* és annak *eredménye* egy adott időszakban kulturálisan rögzített, míg történelmi távlatokban kulturálisan változó. Gondoljunk csak a médiagyakorlat olyan elemeire, mint például: két független forrásnak meg kell erősítenie a hírt a közlés előtt stb. Ezekből látszik, hogy nem csupán a végeredmény, de a létrehozási folyamat is szabályokhoz kötött. A médiaszociológus Denis McQuail is ekként érvel, amikor az információminőség keretében foglalkozik az objektivitás kérdésével, s ő is egyfajta újságírói gyakorlatként értelmezi. Ám megemlíti mint attitűdöt is: „Az objektivitás a médiagyakorlat egy egy sajátos formája, ugyanakkor az információgyűjtés, -feldolgozás és -terjesztés feladatával kapcsolatos sajátos attitűd is. Fő jellemzői közé tartozik a tudósítás tárgyával szembeni tárgyilagosság és pártatlanság. ... Másodszor nincs pártosság: állásfoglalás vitás kérdésekben, vagy a részrehajlás megnyilvánulása. Harmadszor: az objektivitás a pontossághoz és más igazságfeltételekhez (például a relevanciához és a teljességhez) való szigorú ragaszkodást követel.” (McQuail 2003, 155) Egy svéd kutatóra hivatkozva felfejti azokat a szálakat, melyek összessége adja ki az objektivitást az újságírói gyakorlatban. A 26. táblázatban látható ágrajzon ismertetve (Westerstahl idézi McQuail, 2003, 155).

26. táblázat. Az objektivitás összetevői Westersthal szerint.

Mindegyik elem magában foglal valamennyi jóhiszeműséget az olvasók, befogadók részéről. Annak feltételezését, hogy nem próbálják meg félrevezetni őket.

Természetesen a mai hírműsorokban a magyar hírkészítési gyakorlat is követte a nemzetközi mintákat, pártatlanságát és objektivitását a következő módszerekkel jelzi

- Helyi hírek esetében két szemtanú vagy résztvevő hitelesítse az eseményeket.
- Objektívnek fogadják el (hiteles) dokumentumokat.
- Nemzetközi hírek esetében az a bevett gyakorlat, hogy két független hírforrásnak kell megerősítenie a történeteket. Egy másik médiumban elhangzottakat eleve, adott módon objektívnek tekintik. (Itt szerepet játszik a másik médium presztízse.)
- Vitás esetek bemutatásánál mindkét érdekelt fél megszólaltatása biztosítja az objektivitást az újságírói stratégia szerint.

Ám a mai helyzet különféle átalakulások eredménye, hiszen leírhatóak, felgöngyölíthetőek azok az újságírói, szerkesztői stratégiában beállott változások, melyekkel a mindenkori hírszolgáltatók objektivitásukat akarták demonstrálni. Ennek a stratégiának van egy szövegszerű vetülete, vagyis hogy mit kellett, illetve mit volt tilos beleírni egy szövegbe ahhoz, hogy azt objektívnek tekintsék. Ezt a szálát nevezzük *szövegstratégiának*. A másik, az intézményi szál, ahhoz köthető, hogy a magyar újságírás történetében mikor milyen presztízzsel bírtak az egyes lapok. Mit hoztak magukkal a hírügynökségek, hazai és nemzetközi vonatkozásban. Kialakul tehát egy *intézménystratégia* is a hitelesség, az objektivitás kérdésében.

S ezen a ponton szeretném javasolni, hogy az objektivitás fogalmát váltsa fel a hitelesség fogalma. Mégpedig azért, mert mint majd a történeti elemzésből látjuk, az objektivitás csak egyik (jellemzően 20. századi) stratégiája a hitelesség biztosításának. A hitelesség biztosításának mintái pedig több szempontból változnak. Egyrészt *koronként*, *kultúránként* és *technológiai* szempontból is. Vagyis másként biztosították a hitelességet a hírek kapcsán a 18., 19. illetve a 20. században. Fontos megemlíteni történetiség szempontjából a pozitívizmus és az empirikus kutatás hagyományát. Nem véletlen, hogy tények és vélemények különválasztásának, szerkesztőségi szinten deklarált igénye az 1920-as években jelenik meg erőteljesen az Egyesült Államok sajtójában. Jól példázza ezt a *Manchester Guardian* szerkesztője, C. P. Scott által 1922-ben jegyzett publicisztika utolsó mondata, mely nagy karriert futott be, bár többnyire Scottra való hivatkozás nélkül: „Comment is free but facts are

sacred.” (Idézi Stuart 2011, 27) Ezt az 1923 áprilisában életbe lépett, s az *American Society of Newspaper Editors* szervezet által jegyzett kódex hivatalosan is kimondja, ám nem objektivitásként, hanem *pártatlanságként* utalva rá. „Impartiality – Sound practice makes clear distinction between news reports and expressions of opinion.” (Stuart 2011, 44) Ugyanebben az időszakban, 1920-ban veti fel Walter Lippmann annak lehetőségét, hogy fejlesszék az újságírást valódi, empirikus alapokon nyugvó tudománnyá. Ám mivel az újságírás önmagát nem képes megreformálni, ezért valódi tudományoktól kell kölcsönvennie módszereit (lásd Schudson 2009, 108). Ezt az irányzatot nevezik azóta *scientific journalism*-nek¹⁰⁶ (lásd Wien tanulmánya).

Kulturánként is eltérő a hitelesség elérésének módja, bár ez az amerikai kultúra dominanciája alatt végbemenő globalizációs folyamatok médiavetülete miatt már nehezebben kimutatható. Hiszen azt tekintjük más kultúrákból jövő hiteles hírforrásnak mely amerikai (CNN) mintára (sőt mi több angol nyelven) közvetít, lásd az Al Jazeera példáját. Mediatizáltság tekintetében pedig másként éri el a hiteles benyomást a szóbeliség kutúrája, az írásbeliségé és a másodlagos szóbeliségé. Ez némileg továbböröklődik és kimutatható: a szóbeli történetmesélés hitelességének mintázatai a bulvárhírek esetében, az írásbeliség stratégiái a nyomtatott sajtó, míg a másodlagos szóbeliség a televízió hírei esetében (ezzel kapcsolatban lásd Fiske 2011, 105–109).

Meg kell említeni azt is, hogy a hitelesség stratégiái igen eltérőek abban a tekintetben is, hogy azt a *személytelen* (pozitivist, empirikus) tudás felől vagy a személyes tudás, a *személyesség* felől próbálják elérni. Jól példázza ezt a közszolgálati és a kereskedelmi televíziók eltérő gyakorlata. Míg az előbbi minél több hivatalos forrással igyekszik alátámasztani hitelességét, addig a kereskedelmi hírshow-k inkább az utca emberére, annak személyes történeteire építik a hitelességet (és ne legyünk naivak: a szórakoztatást; lásd a *street – corner interview* gyakorlatát). Ez a személyesség persze más jellegű, mint a klasszikus újságírás véleményműfajainak személyessége, s közelebb áll az internetes újságírás blog műfajához valamint az ún. *personal journalism* fogalmához.

A hitelesség kapcsán arról is számot kell adni, hogy a hitelesnek szánt reprezentáció csak akkor éri el célját, ha a hitelesítő (és nem kételkedő, cáfoló, ironizáló) befogadó egy valóban hitelesített olvasatot hoz létre belőle. Ez persze nem is olyan egyszerű a médiaszövegek rendkívüli poliszemikussága miatt. Ez esetben a hitelesség sokkal inkább olvasói, befogadói stratégia kérdése és nem szövegtulajdonság. (A könyvben korábban már bemutatott szövegelmé-

¹⁰⁶ Annak 1920 táján megfogalmazódó igényét, hogy több tudományos módszert alkalmazzanak az újságírásban Stuart azzal is magyarázza, hogy az amerikai sajtó olvasói csatlódtak a hivatalos forrásoktól származó információk igazában (Stuart 2011, 44).

letek esetében többek között Petőfi S. képvislete ezt az álláspontot.) Az olvasási stratégiát a birminghami hagyomány kifejezetten ideológiai keretben kezeli, így magának a hitelességnek, az objektivitásnak a kérdése is alárendelődik az ideológiának. Ahogy Fiske fogalmaz: „Objectivity ... It thus plays an important role in the ideology of news and the reading relations that news attempts to set up with its audiences ... but should not blind us to the ideological role that the concept of *objectivity* plays.” (Fiske 2011, 290)

Az, hogy az objektivitást csupán egyik lehetséges stratégiaként említjük a médiaszövegek hitelességének megszerzése, biztosítása kapcsán, lehetővé teszi számunkra, hogy a kérdéskör tárgyalásába a cenzúra alatt működő sajtórendszereket is bevonjuk. Hiszen ahol állami/ vallási/ideológiai cenzúra alatt működik a sajtó, ott az újságírók többnyire kialakítanak olyan reprezentálási módokat, melyekkel mégis kiépíthetnek valamiféle bizalmat, hitelességet – ha nem is a prezentált adatok, de a maguk vonatkozásában. Az egykori kelti blokk olvasói és szerzői tisztában voltak a kettős írás, illetve a sorok közt olvasás fogalmával és gyakorlatával.

A hitelességről, objektivitásról szólva ki kell térni arra a tényezőre is, hogy a társadalmi ügyek, jelenségek meghatározása (lásd korábban a *primary definer* kérdését) esetenként széles körű konszenzusnak örvend, más esetben azonban lehet vitás. Ez utóbbi esetben vajon mihez mérhetjük az objektivitást? Ezen kérdést gondolta végig Hallin, amikor halmazszerű felosztását adta a társadalmi ügyeknek, a konszenzustól haladva a deviancia felé (lásd ehhez Hallin 1986; idézi Stuart 2011, 82–84).

Magam a kutatás és a bemutatás során mindvégig kulturális és nem ideológiai keretben gondolkodom a hitelesség, s ennek egyik lehetséges módozata, az objektivitás kérdéséről.

9.1.1. Hitelesség/objektivitás: szövegstratégia és intézménystratégia

A médiaszövegek elemzésének egyik legizgalmasabb ága a szövegstratégiák feltárása. A média számos célja közül – szórakoztat, oktat, közösséget teremt, elad – kiemelkedik az informálás igénye. Amilyen presztízscél (lásd Kolosi 2006, 46). Ha a szöveg informálni akar, akkor valósághűnek, objektívnek kell lennie. Miféle szövegstratégiákkal biztosítható ez? Jonathan Culler szerint ötféle módon érheti el a szöveg(alkotó) (idézi Silverstone 2008, 61).

1. A *szöveg azt állítja* magáról, hogy a való világot reprezentálja. Erre azért képes, mert a reprezentálandó dolog maga egyszerű.

2. A második mód a *közös kulturális tudás* reprezentációján alapul. Ez a szövegstratégia kultúraspecifikus és korról korra is változik.

3. A valóságghűség elérésének stratégiája lehet a *műfajiság*. Ezen Culler szöveges konvenciókat ért, amelyek alapján az alkotók létrehozzák, a befogadók pedig értelmezik a szöveget.

4. A valóságghűség elérésének módja lehet az is, ha a szövegek úgy utalnak *önmagukra, mint mesterséges produktumokra*. Autentikusságot biztosítva maguknak ezáltal. Silverstone idesorolja azt, amikor: „a híradó bemondója mögött láthatóvá válik a hírszerkesztőségben zajló nyüzsgés”.¹⁰⁷ (Silverstone 208, 61)

5. Az ötödik módszer az intertextualitás lehetősége. A szövegek utalnak egymásra, s ezáltal az ismerősség érzetét keltik.

Úgy vélem, Culler felosztása jó kiindulópont. Ám a hírek tekintetében nem állíthatjuk, hogy a szöveg egyértelműen és csakis az egyik vagy a másik stratégiát követné. Inkább egymásra épülésről van szó. A hírt mint *műfajt*, a hozzá köthető *közös kulturális tudás* alapján tartjuk tényszerű, objektív műfajnak. S erőteljesen jellemzi az *intertextualitás*, a folyamatos utalás más szövegekre. Olyan szövegekre (hírekre), melyek az adott témában korábban elhangoztak. A korábbi hírek elemei be is kerülhetnek az új hírekbe, szövegszerűen és – televíziós hírek esetében – képileg is. Ezt nevezzük a szövegelméletben a beágyazódás folyamatának (lásd Andok 2006b). A szövegre mint *mesterséges produktumra* utalást pedig már Silverstone kibontotta. Mindez azt is jelzi, hogy a hírek esetében nagyon erős az a szövegstratégia, hogy objektívként határozzák meg magukat.

A televíziós hírek esetében szót kell ejtenünk az objektivitás képi stratégiájáról is: „ma már a kamera is látszik. Azzal, hogy a televízió megmutatja, így szól: Én itt vagyok, ha pedig itt vagyok, az annyit jelent, hogy önök előtt a valóság áll, vagyis a felvételt készítő televízió.” (Eco 1992, 91) Vagyis a hitelesítés kedvéért a tudósítói folyamatot rögzítik. Már nem a *tudósítás igazsága*, hanem a *tudósítás folyamatának igazsága* lesz a fontos (Eco 1992, 85).¹⁰⁸ Ez remekül példázza, amit valóságghűség kapcsán korábban írtam, vagyis hogy nemcsak az eredmény, a létrehozás folyamata is kulturális stratégiát követ. Ez esetben a kamera megmutatásának stratégiáját.

Utalni kell itt még arra a mozzanatra is, melyet a szövegtypológiai vizsgálat mutatott ki, nevezetesen, hogy a szerző *nézőpontja el van rejtve* a szöveg-

¹⁰⁷ Gripsrud is utal a nyüzsgő szerkesztőség képének pragmatikai funkciójára: „másik elem lett csaknem kötelező: a háttérben lázasan dolgozó szerkesztőséget sejtetni ... Ez az elrendezés a tekintély egy új formájának megjelenését jelzi a híradóban.” (Gripsrud 2007, 156)

¹⁰⁸ Eco szerint ezek a stratégiák épp a hír és szórakoztató műsorok közti kapcsolat megmutatására alkalmasak. (Eco, 1992, 89)

ben, egyes szám harmadik személyben fogalmaznak és nem írhatják alá névvel a hírt, csupán a forrás – amennyiben hírügynökség – lehet melléírva, mintegy hitelesítő pecsétként. Vagyis éppen az autorizátlanság hitelesít ebben az esetben. (Fiske erre a mozzanatra ugyancsak ideológiai keretben utal: „Objectivity is the *unauthored* voice of the bourgeoisie.” Fiske 2011, 291) Korábban, a 18. században a hitelességet éppen fordítva érték el. Beleírták a szövegbe, hogy a szerző, híró a saját szemével látta az esetet, s ez a bizonyosság arra, hogy az eset a leírt módon történt. Ma az ilyen szöveget tudósításként és nem hírként fogják besorolni, értelmezni.

Meg kell vizsgálnunk azt is, hogy a fentebb leírt szövegstratégia miként egészül ki *intézményi stratégiával* is. Maga az intézményi stratégia történelmileg jött létre, valamikor a 19. század második felében, akkor, amikor az újságírás mint szakma és mint vállalkozás erőteljesen professzionalizálódott. Abban a folyamatban, amikor megbízunk a másikban, a másik szavában (hogy objektív hírekkel tájékoztat), Lynne Zucker három fázist különböztet meg (idézi Silverstone, 2008, 140).

1. A folyamaton alapuló bizalom a folytonosságra épít, pl. hírnév.
2. Jellemzőkön alapuló bizalom. Személyek jellegzetességére, identitására épít.
3. Intézményi bizalom: ez esetben a bizalom termék, melynek feltételei és garanciái vannak.

Az első két esetben a bizalom nem árucikk, a harmadikban viszont igen. A folyamatot Gripsrud nem a bizalom, hanem a tekintély oldaláról magyarázza, amikor ezt írja a televízió mint intézmény stúdiójában, képernyőkkel a háttérben zajló híradóról: „Ezzel is alátámasztják, hogy olyan helyről kapjuk a híreket, ahol állandó kapcsolatban állnak a Föld minden részével és valamennyi híráramlattal. Ez az elrendezés a tekintély egy új formájának megjelenését jelzi a híradóban, ami egybeesik a társadalom hagyományos tekintélyformáinak devalválódásával.” (Gripsrud 2007, 156)

Úgy vélem, a hírműsorok, híradások tekintetében itt is egymásra épülésel kell inkább számolnunk. Hiszen megtalálható a folyamaton alapuló bizalom: folyamatos és magas színvonalú a hírszolgáltatás. A személyi jellegzetességek a hírolvasó-bemondók esetében fontosak. Többnyire harminc-negyven év közötti, a többségi társadalomhoz tartozó, joviális külsejű bemondókat szerepeltetnek a híradókban, akik konvencionálisan öltözködnek. Végül az intézményi bizalom is: inkább hiszünk a szerző újságok híreinek, mint bulvárlapokénak.

Néhány érdekességre szeretnék kitérni az intézménystratégia kapcsán, nevezetesen, hogy a korai rádiós majd televíziós hírműsorok miként keresték az

utat a hitelesség biztosítása szempontjából. Ez is azt jelzi, hogy *kulturálisan kialakított* és nem a priori adott szabályokkal van dolgunk.

A hitelesség biztosításának intézményi stratégiái köréből, a rádiózás történetéből említhetjük azt a példaértékű esetet, amikor 1934-ben a BBC – ekkor még természetesen csak rádió – addig egyetlen szerkesztőségét szétválasztották és létrejött egy ún. *News Department* valamint egy *Talk Department*. A döntést az akkori vezetők a semlegesség etikai normáival indokolták (lásd Stuart 2011. 50).

Talán ennél is érdekesebb példákat találunk a televíziózás esetében, hiszen a tévének is – mint akkori új médiumnak – meg kellett küzdenie a hitelességért. Bár televíziós adások az 1930-as évek második felétől voltak, a napi híradás, híradózás csak 1954-ben indult, még a BBC esetében is. Korábban nemigen versenyezhettek egy akkoriban még jóval elterjedtebb és látogatottabb médium, a mozi filmhíradóival. A korai, 1950-es évekbeli televíziós híradók nem hoztak sikert, a kortársak igen elmarasztalták a nyomtatott sajtó anyagához képest. Margaret Lane a BBC saját lapjában, a *The Listener*-ben írta a következő kritikát a saját híradójukról 1954-ben: „The more I see of television news in fact the more I like my newspaper.” (Idézi Stuart 2011, 59) A hitelesség útkeresésének tarthatjuk azt a folyamatot is, míg kialakult a mai szcéná a híradózásban. 1952–1955 között a BBC híradásait egy, a képernyőn nem látható férfi olvasta fel a képi anyag alá. (Talán nem erőltetett a párhuzam a nyomtatott sajtó hírszövegeinek autorizálatlansága és a láthatatlan hírolvasó-bemondó között.) 1955-től jelenik meg képernyőn a férfi hírolvasó, ám névtelenül. Vagyis az anonimitással próbálják elkerülni a perszonalizációt, az individualizáltságot a hírekkel kapcsolatban. (A BBC rádiós hírműsorai-ban egészen 1963-ig fenntartották a hírolvasók névtelenségének politikáját.) Az 1955-ben induló ITV (Independent Television) által sugárzott *Independent Television News* drámai módon újradefiniálta a televíziós hírek hitelességfogalmát. Kereskedelmi orientáltságú televízió lévén, nem a személytelen semlegességből, hanem éppen a személyességből indult ki, azzal igazolta hitelességét. Több elemet is átvettek az amerikai kereskedelmi televíziók híradóitól: két bemondó, közülük az egyik nő, s a hírek szórakoztatási értékére (*entertainment value*) is figyeltek, a hírérték mellett.

Az amerikai kereskedelmi televíziózás esetében a hitelesség, az objektivitás reprezentációját kevésbé a pártosság sokkal inkább a gazdasági részrehajlás kérdőjelezte meg. Az 1949-től sugárzott *Camel News Caravan* elnevezésű hírműsor nemcsak nevét kapta a cigarettamárkáról, de a hírolvasó előtti íróasztalon is láthattak a nézők egy doboz Camel cigarettát és egy hamutartót. Aztán az Egyesült Államokban az FCC (Federal Communications

Commission) nyomására kidolgozták és 1959-től életbe is lépett az ún *Fairness Doktrine* (lásd később Bajomi 2003; Stuart 2011, 47–70).

Mindezen változások is hozzájárulhattak ahhoz, hogy az 1960-as évek elején készített közvélemény-kutatások és felmérések egyértelműen jelzik: ekkorra a közönség elsődleges hírforrásává már a televízió vált.

9.1.2. A hitelesség és az objektivitás elvének magyar kutatásai

A magyar szakirodalomból két szerzőt emelek ki, akik az objektivitás kérdéskörét kommunikáció-, illetve médiaelméleti munkáikba ágyazták. A magyar nyelvű újságírás objektivitásának történelmi dimenzióit Angelusz Róbert említi meg egy dolgozatában (Angelusz 1998). Az objektivitásdoktrína középpontba kerülését az Egyesült Államok politikai sajtójában pedig Bajomi Lázár Péter (Bajomi 2003) mutatja be. Bajomi úgy véli, hogy az objektivitás eszméje a 20. század második felében vált uralkodóvá, követendővé az amerikai politikai újságírásban. Bár elismeri, hogy történeti gyökerei messzebbre nyúlnak vissza, egészen a 18. század harmincas éveire, de úgy véli, hogy a szakmai diskurzusba jóval később került be a pártatlanság, függetlenség igénye. Egy konkrét vizsgálathoz köti ezt az időpontot: „1942-ben jött létre a Hutchins Bizottság, amely a sajtó teljesítményét és az állami szabályozás szükségességét vizsgálta. A testület 1947-ben közzétett *Szabad és felelős sajtó* címmel kiadott jelentésében élesen bírálta a lapokat. „Az objektivitás a Hutchins Bizottság jelentésének publikálásakor vált a szakmai diskurzus egyik kulcsfogalmává.” (Bajomi 2003, 24) Némileg mást emel ki a Hutchins Bizottság munkájából McQuail (McQuail 2003, 135; Christians et al. 2009, 9), aki az elemzés legfőbb erényét abban látja, hogy megteremtette, megnevezte a társadalmi felelősség fogalmát a médiagyakorlatban, hozzátevé, hogy azt nem kormányzati beavatkozással, hanem önkorlátozással kell elérni. (A társadalmi felelősség médiamodellje annyira bevetté vált, hogy már 1957-ben a Siebert és munkatársai által kidolgozott négy nagy médiatípus egyike lett, az autoriter, a liberális és a totalitáriánus mellett (feldolgozásait lásd Christians et al. 2009, 1–35; Hallin–Mancini 2008, 22–30; magyar szakirodalomban erről lásd Gálik 1997, 27–28). Ezzel együtt úgy véli, hogy a szakmai-etikai önszabályozás teljességgel hiányzott a sajtó korai történetéből.

A magyar sajtó helyzetéről mást mond Angelusz Róbert. Elismeri az objektivitásigény létét, mind a hallgató, mind az újságíró oldaláról. A korai sajtó objektivitásáról szóló fejezetben azt írja: „A hírszolgálatással szemben a józan bizalom légköre uralkodott. Aligha fogalmazódott meg olyan kétely, hogy az

újságíró eleget tud-e tenni a valósághű informálás igényének vagy olyan gyanú, hogy tudatosan félre akarná vezetni az olvasót. Az objektivitás annyira kézenfekvő és alapvető értéke volt a publicista tevékenységének, hogy hosszú időre az újságírás egyik legfontosabb, szinte megkérdőjelezhetetlen szakmai normája lett.” (Angelusz 1998, 62) Ezt a képet mindenképpen módosítanám. A következő részben amellettt érvelek, hogy igenis léteztek szakmai viták, s igenis létezett az újságírói objektivitás megkérdőjelezése a korai sajtó időszakában is. Ezzel két dolgot állítok, egyrészt azt, hogy az objektivitás igénye, ha más szavakkal is – pártatlanság, elfogulatlanság stb. –, de létezett a 18. század végétől meginduló magyar hírlapírás történetében. A másik pedig, hogy mindig is problémás területnek bizonyult ezen objektivitás elérése és demonstrálása az olvasók felé, s ezért dolgoztak ki különféle stratégiákat a hírlapírás története során.

9.1.3. A hitelesség és az objektivitás elvének alakulása a magyar hírlapírás történetében

Érdemes egy rövid etimológiai bevezetővel kezdeni az objektivitás elvének elemzését. Ez a ma mindennap használatos szavunk nincs kétszáz éves. A latin *objectus* igenévből származik (jelentése: ami a szem elé van állítva), s német közvetítéssel került nyelvünkbe. Magyar nyelvű szövegben első említése 1830-ból származik, és tárgyi, tényleges, valóságos értelemben használták.¹⁰⁹ Gyakrabban csupán az 1870-es évektől találkozunk vele, a tárgyilagosság szó szinonimájaként. Röviden megemlítem, hogy a tényszerű, tényalapú újságírást emlegetők *tény* szava nyelvújítási származékszó. A *tesz* igéből alkották. Habár maga a szó nem létezett a 18. században, azért az igény az újságírói igazmondásra – igen. Itt érdemes megemlíteni azt a kultúrtörténeti folyamatot is, melyet a felvilágosodás eszmerendszere hoz, a 18. század elejétől indul és a francia forradalom idején teljesedik ki. Nevezetesen, hogy az elméleti és gyakorlati diskurzusok értékévé a semlegesség, az áttekinthetőség és az objektivitás válik. (Ezzel kapcsolatban lásd részletesen Bender-Wellbery 2000; idézi Aczél 2009, 33.)

A 19. század közepéig hiányoznak a jól kiépített hírközlő, tudósítói hálózatok is, amelyek már intézményként foglalkoznak hírgyűjtéssel és hírtovábbítással, s mint intézmények megfelelő presztízzsel és hitelességgel rendelkeznek. A hír olyan értelemben még nem „áru”, mint amivé a 19. század második felében, a hírügynökségek megjelenésével válik. A lapok maguk is

¹⁰⁹ Az eredeti idézet: „A legmegválasztóbb objectiv ellentét köztük az...”

küzdenek tekintélyükért, hogy az olvasók elfogadják pontosnak, hitelesnek a hírközléseiket. A befogadók, az olvasók oldaláról megvan az igény a hiteles tájékoztatásra, de a hírlapírói szakmának nincs nagy becsülete a 18. században. A tudósok litterátus Harlekineknek tartják őket, az olvasók meg egyszerűen hazugnak. Csak a Kossuth-féle politikai újságíró megjelenésével változik meg a közhangulat, annál is inkább, mivel a reformkorban nem egy főnemes adta hírlapírássra a fejét. Az állítások igazolására lássunk néhány idézetet!

Az 1700-as évek végén tevékenykedő legtöbb magyar szerkesztő, így Rát Mátyás is Göttingában tanult, ahol August Ludwig Schlözer professzor úgynevezett újságkollégiumokat tartott az 1760–1770-es években, s egy újságírói tankönyvet is írt (*Entwurf eines Zeitungs Collegii*, 1777). Ebben a sajtó és az igazság kérdéséről azt írja, hogy az újságokat nem szabad többnek tekintenünk, mint amik: hírek és ítéletek gyűjteményének. Nem szabad mindent elhinni nekik. A valótlan hírek megjelentetéséért nem az újságírórt kell hibáztatni, hiszen a tudósítói levelek, különböző vidékek különféle embereitől jönnek, s az újságírónak nincs módjában meggyőződni igazságtartalmukról (Kókay 1983, 104). Schlözer azt várta hallgatóitól, hogy az újságok híreit is a történeti forráskritika módszereivel elemezzék. Összefügg ez azzal az érveléssel, mely a hírlapok létét abból a perspektívából igazolja, hogy a majdani történetíróknak forrásául fog szolgálni.

Hitelesség kérdésében – a hírlapírás korai szakaszából – a legtöbbet idézett sorok 1793-ból valók. Pánczél Dániel írta őket a *Bécsi Magyar Mercurius*ban: az újságíró „ha hazudik is egyet-egyet, ... mert mit is tehetne egyebet ő tsak azt írja meg amit mások beszéllenek és gondolnak – ő Evangéliumot nem ír: sőt ha maga a tudós Lukács Evangelista minden héten kétszer Evangéliumot írna, valyon lehetséges volna e, hogy tsupa igazságot írjon? ... Ők az olvasóknak idő töltést szereznek.” (Kókay 1983, 137)¹¹⁰

A szerkesztők, ha a hírt érdekessége miatt közlik, de a tartalmával kapcsolatban kételyeik vannak, akkor azt egyszerűen beleírják a szövegbe. Nemcsak a magyarországi lapok küszködtek a hitelesség problémájával. Ezt mutatja az is, hogy a szerkesztők bizonyos fenntartásokkal kezelték a külföldi lapok azon híradásait is, melyeket közlésre átvettek. Révai Miklós írja a következőket: „noha külső országi hírekkel bővílködjünk is, de hazánkat illetőket nagy későre idegen hírmondó levelekből kellek kiszednünk, amelyeknek hiteles voltáért jót nem állhatunk.” (Kókay szerk. 1981, 71)

¹¹⁰ Egy korábbi vélekedés Esterházy Antaltól, aki a *Mercurius Veridicus* írásairól mondta: „ha szintén mind igaznak nem találhatik is, azzal nem nagyot vétünk.” (*Mercurius Veridicus 1705–10*. Szerk.: Benda Kálmán. Magyar Helikon, 1979.)

A lap hitelességét – némileg – növelheti, ha az esetleges tévedéseket később bevallják. Ezt alkalmazták már akkoriban is, jobbításnak, igazításnak nevezték.¹¹¹

Az újságírói hivatás kevéssé megbecsült voltáról tanúskodik a következő levélrészlet is, melyet Révai Miklós (aki a *Magyar Hírmondó* szerkesztője volt) írt 1785-ben Benkő Józsefnek: „Én az újságírást, melynek még sokaknál igen alávalóan vagyon lefestve az képe, magasabb és érdekesebb polcra akartam felemelni, annyival inkább, hogy a fősvény nyomtatósok visszaélnek azzal az alkalmatossággal kárunkra, mellyel az igaz megvilágosodásnak és nyelvünk gyarapodásának eszközeit, a közönségnek kimondhatatlan nagy hasznára egész ország szerte mennél könnyebben és mennél többekkel közöltethetnők, ha hazaszerető lélek ülne a kormányán.” (Közli Fehér-Kókey 1990, 11)

Azonban a felvilágosodás korában terhessé válik az újságírók számára a hazug bélyeg. Felvetve saját felelősségük kérdését,¹¹² próbálnak minél hitelesebbek lenni. Ezt azonban nem elsősorban a kortársak minél pontosabb tájékoztatásával indokolják, hanem azzal, hogy ők a jövő történetírók előmunkásai. Elsősorban a kései utódok miatt kell igazat írniuk. Az érvelésnek ez az iránya sokáig élt a hírlapírással, sajtótörténettel foglalkozók körében. Dezsényi Béla sajtótörténész 1941-ben írja: „A hírlap története szorosan összefügg az emberiség érdeklődésének központjában álló eseményekkel, tehát a történelemmel. ... Az események minden időben felkeltették az emberek kíváncsiságát, akár maga az ember, akár a természet erői változtatták meg a megszokott rendet, tudomást kellett venni a változásról s alkalmazkodni vagy védekezni.” (Dezsényi 1941, 6–7)

Először Batsányi János gondol arra, a magyar publicisztikában, hogy a jelen olvasóinak is felelősséggel tartozik az újságíró. Ő érvel elsőként azzal is, hogy a szerkesztők ereje – amivel használni és ártani egyaránt tudnak –, épp lapjuk széles körben való olvasottságában van. (A *Magyar Museum* utolsó számában írja ezeket, 1793-ban.) Kossuthnál is megjelenik ez a gondolat: „A napnak tömérdek szükségei között alig van egy-egy sürgetőbb, mint oly időszaki lap, mely a nemzet életének hű tükre legyen, közzé, nemzetivé tegye öröm s bánatnak, hűség s törvényességnek, bajnak s hiánynak minden érzetét.” (Kókey 1979, 668)

A szavahihetőség mellett már az 1780-as évektől kezdve jelen van az objektivitásra és pártatlanságra való törekvés, melyhez eszmei alapot a józsefi felvilágosult rendszer teremtett. Szacsвай Sándor 1791-ben írja a *Magyar*

¹¹¹ „Igazítás: Azon hír, melly a *Pesti Hírlap* 1-ső számában egy megfagyott katonaórról közöltek, hivatalos értesítés következtében alytalannak bizonyodott.” *Pesti Hírlap*, 1841.

¹¹² Erről lásd bővebben Batsányi János Vélekedés és javallás című írását, mely a *Magyar Museum*-ban jelent meg 1792-ben.

Kurírban: „az újságíró ... az ártatlanság köntösében küld mindent a közönség elébe, mintha sem vallása sem atyja és atyafia sem nemzete és hazája nem volna ... az újságírónak oly kétszínűség, megrögzött előítélet és részrehajlás nélkül valónak kell lenni, ki csak az igazságot szólja és követi.” (Ferenczy 1887 I/86.) A pártatlanság mint eszme fennmarad a 19. századi lapoknál. Jó példa erre Landerer mint kiadó szerződése Kossuth Lajossal a *Pesti Napló* szerkesztői tisztére: „csak azt az egyet kötötte ki a kiadó, hogy a belső érdemöknél fogva közlésre méltó, s illedelmes hangon írt oly czikkeket is tartozzék a szerkesztő fölvenni, a melyek véleményével nem egyeznek is meg, hogy a más véleményt kizáró egyoldalúság vádjá a hírlap életének akadályul ne szolgáljon”. (Ferenczy 1887, I/78) A gyakorlatban politikai téren eltűnik a pártatlanság, s csak felekezeti (pl. a zsidók emancipációja) s némileg nemzetiségi kérdésekben, témákban marad meg. Ennek két oka van. Az egyik, hogy nem különítik el egy íráson belül magát a hírt és az újságírói magyarázatot vagy kommentárt. Sőt, törekednek arra, hogy néhány erkölcsi vagy politikai állásfoglalást tartalmazó sort „odakanyarítsanak” a végére. A másik ok, hogy markáns álláspontja van magának az újságírónak is, programja, amit bemutat az írásokban.

Maguk a lapkészítők sokat foglalkoznak az újságírói felelősség kérdésével, s igyekeznek hitelessé tenni lapjukat az olvasók szemében. A korban hiányoznak még az intézményes hírgyűjtő szervezetek, s az olvasói tábor az egyes lapok esetében nem lépi túl a néhány ezret. Ez a bázis is heterogén, ahogy Pánczél Dániel írja: „Egyik olvasója patrióta, a másik reszpublikánus, a harmadik monarchista, és midőn az újságot olvassa, mindenki a maga gondolatja szerint káromkodik. Hazugnak, mindennek neveztetik a szegény újságíró.” (Kókay szerk. 1979, 187)

Az objektivitás iránti igény megfogalmazásával a 19. század második felében is találkozunk. A példát a Magyar Távirati Iroda létrejöttének időszakából mutatom be. Az első magyar nyelvű nemzeti hírügynökséget alapító két országgyűlési gyorsíró, Egyesy Géza és Maszák Hugó is az objektivitást jelöli meg szakmai alapkövetelményként. Fennmaradt az a levél, melyet 1880. november 23-án írtak Tisza Kálmán miniszterelnökhöz, kitől a kormány pénzügyi támogatását kérték vállalkozásukhoz, s melyben: „a valónak megfelelő objektív táviratok szerkesztését és szétküldését indítványozzák”. S ebben a levélben még azt is elpanaszolják, hogy a vidéki lapok tudósítói hézagos, hibás értesüléseket, legtöbbször szándékosan ferdén színezett, sőt ferdített tudósításokat küldenek a vidéki lapokhoz (Pirityi 1996, 34). Nemcsak a hírrírók, hanem maga a miniszteri kar is a pártatlanság meglétéhez kötötte anyagi támogatását. Az 1880. december 28-i minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve a következőket tartalmazza: „Minthogy országos érdek kívánja, hogy

a vidéki közönség a közügyekre vonatkozólag történekről a valóságnak megfelelő, lehetőleg objektívan szerkesztett tudósításokból értesüljön, a minisztertanács a szóban lévő vállalatot azon feltételek mellett, hogy a fentebb jelzett kívánságnak megfelel, pártolandónak, s számára a kért táviratozási díjmentességet egyelőre egy évre megadandónak találta.” Hozzáfűzték még azt is, hogy az irodának mellőznie kell a pártterveket, valamint nem szabad különbséget tennie a különféle pártszínezetű lapok között sem¹¹³ (Pirityi 1996, 35–36).

Az eddig leírtak azért is tanulságosak, mert bemutatják, hogy maguk az újságírók voltak azok, akik a szakmai diskurzusaik során időről időre visszatértek az objektivitás kérdéséhez, s mint a szakmai presztízs részéről gondolkodtak róla. De sohasem személyhez, mindig médiumhoz kötöten jelent meg.

Az objektivitás kérdésének tárgyalásakor meg kell említeni, különösen a magyar sajtótörténetben, hogy az elmúlt 225 évben nem minden esetben beszélhetünk a médiáról mint autonóm rendszerről. Az említett időszak nagyobbik részében igenis állami ellenőrzés, cenzúra alatt állott, amely erőteljesen zárójelbe tette az objektivitás szempontját. Így nincs értelme azt vizsgálni, hogy az I, a II. világháború alatt, valamint a kommunista diktatúra idején miként alkalmazták, érvényesült-e egyáltalán az objektivitás szempontja, helyette éljünk inkább a hitelesség, a hitelesítő eljárások fogalmával. (Annál is inkább, mivel nem célozom cenzúratörténet bemutatása, még érintőlegesen sem.) Történelmi szempontból nézve nagyon is érthető, hogy éppen a rendszerváltozás után került a médiadiskurzusban kulcspozícióba az objektivitás kérdése a hírek tállalása, gyűjtése, szelektálása szempontjából.

9.2. A HÍRÉRTÉK FOGALMA

A hírérték: viszonyfogalom. Segítségével a hírszerkesztők, híráírók kiválogatják a híresemények sokaságából azokat, amelyeket fontosnak, közlésre érdemesnek tartanak – a többi eseményhez képest. Ez a szabályrendszer lassan kristályosodott ki, s nem örök érvényű. Érdekesképpen nézzünk egy kritikát a 19. század végéről, melynek éle, tulajdonképpen a 19. század elejének „hírérték”-fogalmát érinti. A *Hazai Tudósítások* című lapot (1806–1844) 1894-ben értékelő Hindy Árpád írja: „A vidéki levelezők között voltak nevesebb

¹¹³ Persze azt hozzá kell fűzni, hogy nem minden miniszterelnök gondolta alapkövetelménynek az újságírói objektivitást a Monarchia idején, például Bánffy Dezső vagy Fejérváry Géza igen erőteljesen próbált beavatkozni a nemzeti hírügynökség munkájába.

írók és a közéletben szereplő személyiségek, kik nem resteltek időváltozásokról, nagyobb égháborúkról, balesetekről, lopásokról, mulatságokról, stb írni. Hasonlókat írt Széphalomról Kazinczy is, s egyik levelében érdekesen írja le, hogy mint telepedett meg vidékén két gólya, hol addig gólyák nem tanyáztak...” (Hindy 1894, 645) A hírértékkel kapcsolatos klasszikus mondat azonban 1882-ben jelent meg a *New York Sun*-ban Charles Anderson Dana tollából: „When a dog bites a man that is not news, but when a man bites a dog, that is news.” (Idézi Stuart 2011, 27)

A könyv által követett kulturalista nézőpont szerint a hírszelekció kulturálisan meghatározott cselekvés, s ezen a ponton egyet kell értenünk Fiske-kel: „For events seem to be part of nature, whereas the telling of stories and the selection of the *key* events are clerally cultural activities.” (Fiske 2011, 285)

A kulturalista megközelítés mellett további két nagy irányzat különíthető el a hírértékkel foglalkozó írások között. Az egyik csoportba zömmel újságírótankönyvek tartoznak, melyek kiállnak amellett, hogy az események objektív jellemzőiben van az a kulcs, amely alapján fontosak (lehetnek) az olvasók, nézők számára. Mindehhez segítségül egy jól kidolgozott szempontrendszert is adnak. Ezzel szemben a szociológiai, antropológiai alapon készített tanulmányok a hírérték összetett jellegére hívják fel a figyelmet, s a háttérben zajló eseményeket, döntési mechanizmusokat igyekeznek feltárni. Vizsgálatai során Van Dijk is foglalkozott a hírérték problémájával. Szerinte a hírértéket alakító tényezők zöme gazdasági (a hírközlő médium mint cég profitorientált) jellegű, ugyanakkor erősen kötött a hírgyártási rutinhoz, automatizmusokhoz is. Összességében úgy véli, hogy a hírérték gazdasági, társadalmi és ideológiai értékeket tükröz (Van Dijk 1988a 120). Hangsúlyosan szerepel a gazdasági szempont Bagdikian írásában is (Bagdikian 1997). Ideológiai alapon is bírálta a hírérték és az azzal összekapcsolódó objektivitás fogalmát. Legfontosabbként Herman és Chomsky 1988-as propagandamodelljét kell itt megemlítenünk, mely erőteljesen baloldali, antikapitalista kritikával él a hírértékkel kapcsolatban. Szerintük a hírmédiában olyan alapelvek és preszuppozíciók konstituálódnak, melyek az elit számára kedvező konszenzust tartják fenn. Vagyis a hírközlő médiumok mindennemű autonómiáját kétségbe vonják, sőt mellett érvelnek, hogy a hírmédia szisztematikusan alárendelt a domináns osztály érdekeinek. Amerikai példák alapján mutatják be és elemzik, miként működik multiplikált (öt fokozatot, szűrőt különítenek el) szűrőrendszerként a média (Herman–Chomsky 1988).

A másik, több szempontból közelítő irányzat az angolszász szakirodalomban Harvey Moloch és Marilyn Lester nevéhez köthető (Moloch–Lester 1974). A két kutató azt állítja, hogy az események társadalmilag konstruá-

lódnak, hírértékük nem objektív jellemzőikben rejlik. A tömegkommunikációs eszközök hír tartalma szerintük nem más, mint a hírterjesztők, -összeállítók és -fogyasztók gyakorlati, célirányos és kreatív tevékenységének eredménye.

A hírterjesztők azok, akik egy esetet különlegesen minősítenek, s ezzel megfigyelhetővé teszik mások számára. Pl.: miniszterelnök, köztársasági elnök, ezek titkárai, szóvivők. Érdekek húzódnak meg amögött, hogy valami nyilvánosságra kerüljön, vagy ne. Az eseményt előidézni és a róla szóló hírt terjesztetni ugyanannak a folyamatnak két oldala. Bár a hírterjesztők általában a saját maguk előidézte eseteket terjesztik, beszámolnak mások ellentétes célú tevékenységeiről is. Pl.: egy ellenzéki honatya megvádol egy kormánytagot, hogy valamit el akar titkolni.

A hírösszeállítók a hírterjesztők által a nyilvánosság elé tárt események egy részét nyilvános eseménnyé alakítják. Pl.: újságírók, szerkesztők. A befolyásos hírterjesztőknek módjukban áll összehangolni saját (nyilvános) eseményszükségletüket a hírösszeállítókéval. Fontos mozzanat a folyamatban, hogy a hírterjesztők és a hírösszeállítók eseményszükségei között párhuzamok vannak. A hírfogyasztók azok, akik hasonló módon viszonyulnak a tömegkommunikációs eszközök által rendelkezésükre bocsátott esetekhez, s egyfajta nyilvános időérzetet alakítanak ki magukban. Ők is folytatnak eseményképző tevékenységet, de a rendelkezésükre álló eszköztár csonkított, s ráadásul nem tudnak híreket „sugározni”.

Az eseményképzés folyamatát a szerzők a következőképp írták le: Az eset észlelése – jellemző jegyeinek összeállítása – beillesztése az előzmények és a jövőben várható események kontextusába. Az egyes esetek aszerint válnak eseménnyé, hogy mennyire hasznosak a tapasztalataikat egy konkrét alkalommal rendezni próbáló egyén számára. Néhány esemény bizonyos mértékben a társadalmi világ részévé tárgyasul, és a jövőbeli események konstruálásának válik forrásává. Ezen nyilvános események fogják felépíteni a nyilvános időt.¹¹⁴ A nyilvános események konstruálása során az eset egy sor intézményen halad keresztül. Itt mindig az előző csoport munkája lesz a nyersanyag, s ez előrevetíti, hogy a későbbi intézmények mit fognak belőle készíteni. Ezen folyamat alapján a szerzők kidolgoztak egy eseménnytípológiát. Négyféle alapeseményt különböztetnek meg a következő két szempont alapján – Az esemény mögötti történés szándékos vagy nem szándékos emberi tevékenység útján jött létre.

¹¹⁴ A szerzőpáros nyilvános időről a következőket mondja: a kollektív élet azon dimenziójában fontos, amelyen keresztül az emberek eljutnak a perceptuálisan közös és tagolt múlthoz, jelenhez és jövőhöz.

– Ugyanaz a fél segítette-e elő az eset eseménnyé válását, aki eredetileg is előidézte a történést, amelyre az esemény épül.

Ez alapján beszélhetünk: rutineseményekről, véletlenekről, botrányokról és váratlan pozitív eseményekről. Kérdés akkor merül fel, ha kétféle használatmód van, ilyenkor kérdésessé válik, hogy mi történt valójában, küzdelem indul meg az eset természetének értelmezésében. (Mindez azt jelzi, hogy az esettel kapcsolatban ellentétes eseményszükségletek vannak a társadalomban. Később ide kell csatolnunk a szociális reprezentáció eseteit.)

1. Rutinesemények: az esemény mögötti történés szándékos emberi tevékenység útján jött létre. Ugyanaz a fél segítette elő az eset eseménnyé válását, aki eredetileg is előidézte a történést, amelyre az esemény épül.

2. Véletlenek: az esemény mögötti történés nem szándékos emberi tevékenység útján jött létre. Nem ugyanaz a fél segítette elő az eset eseménnyé válását, aki eredetileg is előidézte a történést, amelyre az esemény épül. Ilyenek akkor történnek, ha valaki elszámítja magát, s a megszokott rend felborul. A véletlenek betörnek a szokásos hírpályákra. Eredménye ellentétes a rutin eseményével: éppen azok szeretnék elhallgatni, akik a rutinesemények irányítását a kezükben tartják.

3. Botrányok: az esemény mögötti történés szándékos emberi tevékenység útján jött létre. Nem ugyanaz a fél segítette elő az eset eseménnyé válását, aki eredetileg is előidézte a történést, amelyre az esemény épül. Ezek is rejtett dolgokat tárnak fel, itt is az elitnek van erős pozíciója.

4. Váratlan pozitív események: az esemény mögötti történés nem szándékos emberi tevékenység útján jött létre. Azonban megpróbálják úgy beállítani, mintha szándékos lenne, ezért nehéz felismerni. Ugyanaz a fél segítette elő az eset eseménnyé válását, aki eredetileg is előidézte a történést, amelyre az esemény épül.

Bár ezen hírtipológia figyelemre méltó, mégsem számol olyan esetekkel, amikor a hír, úgymond, előre készen van az újságíró fejében. Amikor a tudósító egy hírtípussablonba erőlteti bele a valós eseményeket, esetleg az eseménynek csak azon mozzanatait emeli ki, rögzíti, melyek pontosan illeszkednek az előzetes elvárásaiba. Jó példa erre az a sokat idézett eset, amikor is a polgárháború sújtotta Belga Kongóban Lusaka repterére megérkező amerikai újságíró a: „*Van itt valaki, akit megerőszakoltak és tud angolul?*” – legendássá vált kérdésével toborzott magának interjúalanyokat. Bármi történt is akkor Belga Kongóban, a sztori már a Lusakába tartó gépen készen volt az újságíró fejében.

A hírtékkutatások egy részét szervezetszociológiai vizsgálatok leágazásának is tekinthetjük. A szociológiai szakirodalom definíciója: a hírték a hírszelekció vélt professzionális kritériuma. A nemzetközi kutatásokban

számos szerző sorol fel kritériumokat, Galtung és Ruge még 1973-ban (a hatalmas szakirodalom felsorolása megtalálható Stuart 2011, 72), de igazán érdekes ezen kritériumok lassú változása, mely már körvonalazódik a szakirodalomból. A magyar kutatásokban, az egyik első szigorúan szakmai leírást Kiss Zsolt Péter jegyzi, bemutatva egyrészt a felsorolást tartalmazó irányzatokat (milyen momentumok befolyásolják a hírérdemességet), másrészt utal más szociológiai megközelítésekre (Kiss 1993). A hírértéket befolyásoló tényezőket három fő csoportba sorolják: az esemény jellegéhez kapcsolódó, a hírfolyamatban és a hírszövegben lévő érték. (A hírérték-felsorolásokhoz magyarul lásd Aczél 2007a.)

Az esemény jellegéhez kapcsolódó, hírértéket befolyásoló tényezők

- A normasértés foka, a negativitás mértéke.
- Azonnalítás: az idő alapidimenziója a híreknek.
- Közelség: ez lehet kulturális, földrajzi, pszichológiai vagy ideológiai. Az utóbbira jó példa, hogy egy földrengésről szóló alaszakai hír fontosabb egy földrengéstől gyakran sújtott területen mint másutt.
- Megegyezés, összhang: a történet ilyenkor megfelel annak a preconcepciónak, amit arról a szociális csoportról vagy nemzetről gondolunk. A latin-amerikai kormányokról és puccsokról szóló híreket szokás ide-sorolni.
- Meglepetés, a történet váratlan volta: a postás megharapja a kutyát klaszszikus példája. A lapolvasó nem arról akar információt kapni, amit már amúgy is tud, hanem arról, amit még nem.
- Szuperlatívuszok: valaki vagy valami a „leg” a maga kategóriájában.
- Relevancia: van hatása az olvasók életére, ide főleg a gazdasági hírek tartoznak.
- Elit: hírességekről szóló hírek. Az amerikai tankönyvek ezt így fogalmazzák meg: „Names make news. Big names make bigger news.”¹¹⁵

Érték a hírfolyamatban

- Folyamatosság: egy hosszabb eseményről folyamatosan küldenek híreket. Elhelyezik az események rendjében.
- Megjósolhatóság
- Verseny: minden hírösszeállítás exkluzív akar lenni.
- Érték a hírszövegben
- A hírek stílusának hatása van a hírértékre: érthetőnek, világosnak, rövidnek és színesnek kell lennie az írásnak.

¹¹⁵ „Nevek teszik a híreket, még nagyobb nevek a még nagyobb híreket.”

A 2011-es felsorolás hasonlókat tartalmaz, bár a súlyozása más. Sorrendben a következőket említi: konfliktus, relevancia, időszerűség, egyszerűsítésre való lehetőség, megszemélyesítés, váratlanság, állandóság, beállítás, elit nemzetekhez kapcsolható relevancia, elit személyek által teremtett relevancia, az adott kultúra biztosította relevancia, a negativitás (részletesen vö. Stuart 2011, 72–73). Ezek a tényezők persze nem függetlenek egymástól, hanem összeadódhatnak, s így erősíthetik egymást.

A magyar nyelvű szakirodalomban is akadnak olyan szerzők, akik úgy vélik, hogy a hírérték gazdasági, társadalmi és ideológiai értékeket is tükröz. Vagyis a magyar médiahelyzetben sem beszélhetünk a hírérték „objektív” működéséről. A feldolgozott anyagokból két út bontakozott ki. Az egyik, ha a gazdasági érdekekre tekintettel a vezetőség átáll „kézi vezérlésre”. Vagy egy lap, csatorna dönt úgy, hogy úgy módosítja a maga hírdefinícióját, hogy beférjenek a más médiumokban esetleg mellőzött vagy háttérbe szorult elemek. Lássunk ezekre példákat, először a gazdasági érdekekre Horvát János tollából, „A piaci faktor felerősödése azonban jelentősen megváltoztatja a döntéseket. A lapok függenek az olvasók számától, a tévék a nézőszámától, és elemi érdekük a közönség növelése. ... Háttérbe szorúlnak a szakmai-etikai érvek, és mindent elsöpörhet az üzleti érdek.” (Horváth 2001, 53)

Kotroczó Róbert: „Egy adott orgánus hírszelekciója függhet a médium tulajdonosi szerkezetétől is. A tulajdonos/támogató stb. ugyanis többféle módon beavatkozhat a médium híreinek a szerkesztésébe. *Pozitív* a beavatkozás, ha a tulajdonos, többségi résztulajdonos stb. azt mondja meg, hogy érdekének megfelelően milyen információ kerüljön még be a hírek közé. Ezek lehetnek gazdasági, politikai vagy kulturális hírek. Negatív a beavatkozás, ha a tulajdonos/támogató érdekének megfelelően bizonyos hírek és információk kimaradnak a műsorból.” (Kotroczó 2001, 151)

A másik út a hír klasszikus definíciójának átírása, erre Kereszty Gábortól hozok példát: „Nálunk a tv2-nél az a hír, amiről az emberek beszélnek vagy beszélniük kell. ... létezik egy műfaj, ... az *infotainment*.¹¹⁶ A tv2, a *Tények* vállalja, hogy szórakoztató hírműsort készít.” (Sükösd 2001, 184) A médiakutatók az infotainment veszélyeire is figyelmeztetnek, Gripsrud éles kritikát fogalmaz meg: „A hírek szolgáltatása – legalábbis gyors, felszínes formában – jó üzlet. De ha túlságosan gyors és felszínes lesz, megkérdőjelezhető, hogy a média kenyér helyett nem követ szolgál-e fel, amint ezt akkor mondjuk, ha valakit becsapnak. ... az önkényesen kiválasztott bűnügyi és baleseti hírek, a részeg politikusokról és a média felkapott hírességeinek válásáról szóló beszámolók miatt a társadalmi szempontból fontosabb anyag háttérbe szorul...

¹¹⁶ Amerikai szakirodalomban többször olvashatjuk, a *news and information show* elnevezést is.

a tömegkommunikáció árulást követ el.” (Gripsrud 2007, 31) Tulajdonképpen ebben az esetben is gazdasági érdekekről van szó. A hírműsor show-vá alakításával növelik nézettségüket a csatornák, emelhetik példányszámukat a lapok. S ezen a ponton jelenik meg a szakirodalomban a hírérték fogalma mellett a szórakoztatási érték (*entertainment value*), illetve a kettőt egyesítő médiaérték (*mediavalue*) fogalma.

Tulajdonképpen a hírszelekciót kiegészítő újságírói tevékenységként beszélhetünk a keretbe foglalás, a *framing* fogalmáról. (Az újságírói szakma a szerkesztés fogalma alatt tulajdonképpen ezt a két tevékenységet – szelekció és keretbe foglalás – érti.) Hiszen a média, mint tudjuk, először dekontextualizál majd rekontextualizál. Vagyis először kiemeli az eseményt eredeti környezetéből, kontextusából és a hírműsor/show kontextusába illeszti. Márpedig ez semmiképpen sem semleges, jelentésmódosítás nélküli tevékenység. Az esemény minden alkalommal új jelentést kap, új olvasatok hozhatók létre belőle, új relevanciaviszonyok teremődnek. (A *framingről*, illetve annak előzményéről a *frame analysis*ről lásd még Goffman 1974; Gitlin, 1980.) A news frame gondolatának kulturálista megközelítései az 1990-es évektől kezdődnek Entman 1993-as írásával, de meg kell említeni Reese 2001-es publikációját is. A *Framing Public Life* kötet bevezetőjében hat elemre fókuszál. Eszerint a keretezés: szervezi az információkat, absztrakt (nem manifeszt) alapvetéseken nyugszik, sokak számára rendelkezésre álló tudás része – osztoznak belőle, időben stabilak, állandóak, szimbolikusak s végül mintázatot vagy struktúrát adnak (lásd Stuart 2011, 77).

9.3. AZ INTÉZMÉNYRENDSZER VÁLTOZÁSAI

Az utóbbi időben sok jó áttekintő munka jelent meg, mely a médiatörténet ezen aspektusát elemzi akár nemzetközi, akár magyar oldalról (Barbier-Bertho–Lavenir, 2004; Briggs–Burke 2004; Buzinkay 2007). Így most csupán az utóbbi évtizedek változásait mutatom be. A nemzetközi szakirodalomban Gans *Deciding What's News* (1979), Tuchman a *Making News* (1978), illetve Fishman, a *Manufacturing the News* (1980) elemzései vizsgálják a hírelőállítás folyamatában meglévő szervezeti vagy közösségi kontroll struktúráinak kialakulát, a szerkesztőségi hierarchiát. Persze az azóta eltelt idő nyomott hagyott ezen intézmények működésén is, s az újságírói logikát egyre meghatározóbb módon írja felül a gazdasági logika. Erről már az elnevezések is árulkodnak, hiszen az egykori vezető szerkesztőket, napi szerkesztőket már mint *newsroom managers* emlegeti a szakirodalom.

Gans könyvében már megtalálható a tudományos alapossággal végzett te-repmunka, a *newsroom* alapos, antropológiai indíttatású megfigyelése. A szer-ző górcső alá veszi a hírértéket és a hírszerkesztési sorrendezést is. Tuchman érdekes, újszerű megközelítést ad: etnometodológiai szempontból végez elem-zést (Tuchman 1975). A szerkesztők és újságírók mindennapi rutinját úgy írja le, mint a valóság hírként való prezentálására szolgáló képességet. Úgy véli, a hírek nem a valóság képei, hanem a világról való társadalmi gondol-kodás konstruált keretei. A hírek hitelességének garanciáit az intézményes keretek, a bürokratikus szervezet jelentik. De tulajdonképpen csak a hiteles-ség illúzióját teremtik meg napról napra a hírszerkesztőségekben. Fontos meg-figyelése, hogy az újságírók nem mindenhol és nem minden időben keresnek hírt, hanem általában a bevett, bejáratott forrásaiknál, s ott is bizonyos idő-közönként. Erre a megfigyelésre hozza létre a „news net” elnevezést. Az is vizsgálható lenne a hírkutatásban, hogy ez a bizonyos *news net* az internetes sajtó megjelenésével mennyire változott, mennyire lett sűrűbb szövésű, vagy egyszerűen más szerkezetű.

Fishman a szervezeti előírásokra koncentrál, melyek megteremtik a szer-kesztőségi munka kereteit, miközben verifikálási eljárássá alakulnak. Meg-látásait összegzi a következő idézetben „The practical accomplishment perspec-tive says that journalists’ routine methods for producing news – that is, the very process of ‘newsgathering’ – construct an image of reality. In this view, news is neither a reflection nor a distortion of reality because either of these characterisations implies that news can record what is ‘out there’. News stories, if they reflect anything, reflect the practices of the workers in the organisations that produce news.”¹¹⁷ (Fishman 1982, 219)

Kiegészítem ezt a leírást még egy szerzővel, aki évtizedekkel korábban, pontosan 1922-ben szinte ugyanezt mondta el: Walter Lippmann. Szerinte normális körülmények között a sajtó csak azt képes regisztrálni, amit az intézmények működése már regisztrált számára.¹¹⁸ S az így készülő, szabványosított termékben idő- és munkamegtakarítás van, s némi garancia a kudarc ellen (idézi Jakab 1985, 11).

¹¹⁷ „A gyakorlati teljesítmény nézőpontja szerint az újságírás megszokott módszerei arra, hogy híreket szerkesztenek – ami maga a hírgyűjtés folyamata – a valóságnak egyfajta képét építi fel. Eszerint a nézőpont szerint a hírek sem nem tükrözései sem nem torzí-tásai a valóságnak, mivel egyik leírás sem utal arra, hogy a hírek képesek lennének azt rögzíteni, ami »kívül« van. A hírtörténetek – ha egyáltalán bármire reflektálnak –, akkor az a hírkészítő szervezetben dolgozók gyakorlata.”

¹¹⁸ Erre utaltam a történeti szempontú elemzésemben, amikor különbséget tettem a tema-tikus mezők között abban a tekintetben, hogy léteztek-e a sajtó professzionalizálódása előtt is vagy sem.

Külön ágát képezi a kutatásoknak a nemzetközi híráramlás vizsgálata. Az irányzat mögött ott van az a médiatörténeti felismerés, hogy a „hír volt az első médiatermék, amelyet mint árut sikeresen értékesítettek a nemzetközi kereskedelemben”. (McQuail 2003, 202) Több ezzel kapcsolatos kutatást az UNESCO finanszírozott, hogy csak az ismertebbeket említsem, az 1980-as *McBride-jelentés*, az 1991-es *News of the World* vizsgálat. Ezekben általában az információs asszimetriára utalnak a fejlődő és a fejlett világ között (McBride-jelentés), vagy befogadás-központú vizsgálatokat tartalmaz, hogy mennyire értik meg a híreket az egyes társadalmakon belül az eltérő gazdasági, kulturális iskolázottságú rétegek (*News of the World*). Természetesen a két globális jelentés eltérő típusú és módszerű kérdésfeltevése a médiakutatási irányok megváltozását is jelzi: egyre inkább a befogadók (olvasók, hallgatók, nézők) felé fordulnak a vizsgálatok.

9.3.1. „News net” – hírgyűjtési háló, a mai magyarországi gyakorlatban¹¹⁹

A hírforrásokat a nemzetközi szakirodalom két irányból veszi számba. Az egyik, a szövegtani alapú megközelítések, melyek a narratívum típusa szerint, műfaj szerint csoportosítják a hírforrásokat. A szervezetszociológiai vizsgálatok viszont származási hely szerint.

A szövegtipológia oldaláról az írott anyagokat Bell két csoportra osztotta aszerint, hogy már eleve hír formában vannak megírva (hírügynökségi anyagok, sajtójelentések, sajtótájékoztatós anyagok egy része), illetve amelyek nem hír formában vannak megírva (dokumentumok, kutatások, beszéd, statisztikák stb.). Hozzáteszi, hogy az újságírók jobban szeretik a már eleve hír formában, műfajban megírt anyagokat. A saját vizsgálatában 20 százalékra teszi a sajtójelentések átírásából származó anyagok arányát, s további 20 százalékra a public relations anyagokét, azokét, amelyek hirdetési értékkel is bírnak.

¹¹⁹ Értékes információikért szeretnék köszönetet mondani Barták Péternek, Csikász Brigittának, Izbéki Gábornak és Ökrös Csabának.

27. táblázat. Van Dijk és Bell hírforrás-típológiája

Teun A. van Dijk (Van Dijk 1988a, 128.)	Allan Bell (Bell 1991, 57.)
Nemzeti és nemzetközi hírügynökségek anyagai.	Hírügynökségi anyagok.
Sajtójelentések különféle szervezetektől, cégektől, intézményektől.	Sajtójelentések
Sajtókonferenciák, sajtótájékoztatók + azok meghívói.	Sajtókonferenciák
Jegyzékek törvényhozó testületektől, bizottságoktól.	Szervezet által előállított dokumentum: riport, kutatás, levél, jegyzék stb.
Különféle szervezetek által készített riportok.	
Interjú egy szervezet sajtóképviselőjével	Interjú, személyesen (18%) vagy telefonon (37%).
Telefonbeszélgetés egy szervezet sajtóképviselőjével.	
Jegyzetek, melyeket az újságíró készített az interjú alatt, sajtókonferencián stb.	Az újságíró jegyzetei
Szervezetek hivatalos levelei melyek dokumentációt is tartalmazhatnak, s gyakran más szervezetekre vonatkoznak.	

Hazai és külföldi lapok hírei	Hasonló témájú történetek a saját vagy más lapokban, médiában.
A saját lap dokumentációja.	A nyilvános beszéd, a közbeszéd.
Beszédek, találkozók, viták nyomtatott változata.	Írott változata különféle beszédeknek.

Stuart is Bell kategóriáiból indul ki *News Culture* című könyvében, ám felsorol számos további vizsgálatot is (lásd Stuart 2011, 88–89).

A szervezetszociológiai vizsgálatok származási hely szerint igyekeznek csoportosítani a hírforrásokat, alapvetően a nyugati újságírótankönyvek is a hírgyártó szervezeteket veszik sorra. Nem lehet tökéletesen kimerítő felsorolást adni, de a nagy területek a következők: parlament, törvényhozás, bizottságok, minisztériumok, pártok, pártszervezetek Alkotmánybíróság, bíróságok, ügyészség, rendőrség, közigazgatási intézmények, önkormányzatok, bankok, kulturális intézmények (színházak, kiadók, galériák), kórházak, tűzoltóság, sportintézmények, csapatok, civilszervezetek.

Bár a címlista szempontjából hosszú a sor, mégsem egyforma arányban és súllyal tudnak információkat eljuttatni ezek a szervezetek magukról, a tevékenységükről. Ennek oka nem az esemény vagy a szervezet fontosságában rejlik, hanem a sajtó működéséből, működési mechanizmusából is fakad. Ennek ismeretében írta Walter Lippman, hogy viszonylag kevés helyen állítják elő a tudnivalókat, a történeteket (Lippman 1966, 142). Amiből az is kitűnik, hogy alapvetően nem az újságírók állítják elő, hanem az intézmények a maguk működése során:

„normális körülmények között a sajtó csak azt képes regisztrálni, amit az intézmények működése már regisztrált számára ... az újságírás nem a nyers anyagból való közvetlen riportot jelenti, hanem olyan riportot, amely már a meglévő anyagról annak stilizálása után készült ... a szabványosított termékben idő- és munkamegtakarítás van, továbbá részleges garancia a kudarc ellen.” (Közli: Jakab 1985, 11) A hírforrások tekintetében természetesen nagy áttörést hozott a 2000-es évektől az internet, ám hogy forrásként komolyan vegyék, néhány évnek el kellett telnie. Jól látható, mennyire hasonlít a helyzet ahhoz, amikor a televízió megjelent, s először bizalmatlanul kezelték mint elsődleges hírforrást, ám egy évtized alatt vezetővé vált ebből a szempontból (is) a médiumok közötti versenyben.

Három magyarországi napilapot vizsgáltam meg 2005-ben a hírgyűjtés szempontjából, mindhárom más jellegű sajtótermék. Az egyik egy megyei napilap, a Veszprém megyei *Napló*, a másik egy ingyenes napilap, a *Metró*, a harmadik pedig egy internetes lap, az *Index*.

28. táblázat. *A Napló, a Metró és az Index főbb adatai*

	Napló	Metró	Index
Példányszám, letöltés	53 000	200 000 Budapes- ten, 100 000 vidéken	1 500 000 oldal letöltés, 150 000 olvasó
Hír/ vélemény műfaj aránya	85% hír – 15% vélemény	95% hír – 5% vélemény	75% hír – 25% vélemény
Hány újságíró dolgozik a szer- kesztőségben?	25	15	15
Újságírók átlag- életkora a szer- kesztőségben?	45 év	25 év	25 év
Nyelvtudás igénye a napi munkában?	5%	20%	50%
Szervezeti felépítésben specializáció	Központi szer- kesztőség Veszpré- mben, ellátja a WAZ csoport többi napilapját is. Az első 2 oldal 80%-át adják	Központi szerkesz- tőség Londonban, ellátja a Metro cso- port többi tagját is, szabad átvétel. (A heti 500 hírből kb 1-2.)	
Szerkesztési elv	Exkluzivitás	Reprezentálás	Exkluzivitás
MTI-s híryan- anyag aránya	10% alatt	85%	Maximum 10%

Ciklusosság	Napi megjelenés, heti 6 nap	Napi megjelenés, heti 5 nap	Címlap frissítése 15 percenként, folya- matos munka reggel 6-tól másnap hajna- li 1-ig.
-------------	--------------------------------	--------------------------------	---

A hírforrások felsorolása tekintetében meglepő dologgal nem találkozunk, ami figyelemre méltó, az inkább a hírközlő és a forrás viszonya, valamint az egyes források szereplési aránya.

9.3.2. A forrás és a hírközlő viszonya

Az újságírótankönyvek leírása szerint az újságíró feladata összegyűjteni, szelektálni a híreket, s aztán a kiválasztott anyagot a megfelelő formában megírni. A mélyinterjúk során nyilvánvalóvá vált, hogy klasszikus értelemben hírgyűjtésről már nincs szó. Nem fordul elő, hogy nincs elegendő híranyag, s ezért valakire – legyen személy vagy szervezet – rá kell telefonálni, érdeklődni kell, hogy történt-e valami említésre méltó. Egyetlen kivételként a *Napló* szerkesztője említette, hogyha kifejezetten vidéki, régiós híreket keresnek, akkor január–februárban néha előfordul még a klasszikus értelemben vett hírgyűjtés, de máskor ott sem. Tehát az egyes médiumok remekül be vannak ágyazva a már működő hírpályákba, ahonnan ömlik az információ, ráadásul elég jól szerkesztett formában, a hírműfajhoz közel álló nyelvi megfogalmazásban.

Mi következik ebből? Az újságírói szerepből, feladatból elmaradt a hírgyűjtés mozzanata. Az első feladat, amit a hírkészítés során végeznek, az a válogatás. A szelekció fontosságának hangsúlyozása nem új keletű, hiszen ennek első komoly, sokat hivatkozott említése *David M. White* esettanulmánya 1950-ből, ahol bevezeti a kapuőr fogalmát. Változás itt az arányokban van, abban, hogy a hírgyűjtési feladat kikopott a hírközlési oldalról. Ezzel egy időben a másik, a hírforrások oldalán kialakult egy profi hírszolgáltatási csapat. Ők a sajtójelentésekben, sajtókonferenciákon, beszédek leírásában, eljuttatásában játszanak szerepet. A történet azonban nem ennyire szép és egyértelmű, ha megnézzük, hogy a hírgyűjtésben anno mi motiválhatta az újságírót, mit keresett, mi volt az attitűdje, illetve most a szervezeten belüli sajtóreferens miként dolgozik. Az újságíró motiváltabb volt a szervezeten belüli visszasságok leleplezésében. A sajtóreferens a szervezet felé lojális, a normális üzemmenetről ad hírt, s mivel rendelkezik újságírói ismeretekkel képes úgy megformálni a hírt, hogy az bekerüljön a lapokba.

Rákérdeztem, rendelkeznek-e olyan forrással az újságírók az egyes szervezeteken belül, akik nem sajtóreferensek, hanem úgymond „súgnak”, nem feltétlenül a hivatalos álláspontot képviselik. A válaszok területenként megoszlottak. Az országos lapoknál arról számoltak be az újságírók, hogy nem rendelkeznek ilyen informátorokkal, szinte lehetetlen beférkőzni a szervezetekbe. Ha próbálkoznak azt a választ kapják, hogy „Csak a sajtófőnök nyilatkozhat”. Vagyis az intézményekben remekül működik az elhárítási mechanizmus. A sajtóreferens, sajtófőnök centrális pozícióban van a hír adása tekintetében. Elmondták azt is, hogy minden olyan esetben, ami az elmúlt években, úgymond, botrány lett Magyarországon, az információt mindig az ellenérdekelte fél (politikai, gazdasági tekintetben) adta ki. (Tehát nem az újságíró, hosszas nyomozás után jutott el a titkolt esetig. Nagyon ritka az ilyen történet.) Ebből persze látszik, hogy a figyelemirányítás szálai ma Magyarországon nem az újságírók kezében vannak, az intézmény munkatársa dönt arról, hogy potenciálisan miből lesz hír és miből nem.

A sajtóreferensi pozícióhoz komoly legitimitás is fűződik, az ő anyagát, hírét minden tekintetben hitelesnek ismerik el. Miért és hol lehet érdekes ez? A hitelesség azt jelenti, hogy vita esetén minden érintett fél megszólal. Igen ám, de a sajtófőnök a szervezeten belüli vitát nem mint vitát fogja prezentálni leírva, hogy pro és kontra mit gondoltak, hanem egyszerűen ismerteti az eredményt. Másfajta publicitást kap így az eset, s hogy milyen publicitást, azt nem az újságíró választja meg.

Egy helyütt találkoztam még azzal, hogy működnek nem hivatalos források is, s ez ismét a *Naplónál*, a Veszprém megyei lapnál történt. Bár az országos hatáskörű intézményekkel – minisztériumok stb. – ők sem boldogultak, de helyben, Veszprémben megoldható a dolog. A vezető szerkesztőt idézve: „Mindig akad valaki, aki lemásolja és eljuttatja az anyagot az újságnak”. Ennek én két okát látom: az egyik, hogy ezek az újságírók sokkal régebb óta működnek ugyanazon a területen mint budapesti kollegáik, ki tudtak építeni megbízható személyes kapcsolatokat. Másik oldalról pedig az intézményekben a sajtómunkatárs még nem tudott olyan komoly centrális pozícióba kerülni a hírszolgáltatás tekintetében, mint a fővárosban.

A másik nagy strukturális változás a nemzetközi kutatásokhoz képest a hírügynökségek szerepének felértékelődése. Magyarországon méreténél, majd 130 éves múltjánál fogva az MTI vezető helyen szerepel, s igen átfogó képet ad egy napjáról az országnak, több száz hírrel és tudósítással. Neki van embere arra az igen költséges feladatra, hogy a Parlamentbe, bizottságokba, önkormányzati ülésekre beültesse 1-1 tudósítót. Erre csak a nagy napilapok képesek és néhány vezető tévécsatorna és rádió. Tehát az MTI anyaga rendkívül bőséges. Mire használják

- a) ezt már a lap tervezésének fázisában használják (*Index* – napi terv);
- b) a nap folyamán további figyelemirányításra használják;
- c) kész anyagként is felhasználják minimum 10 maximum 85 százalékban;
- d) abszolút hitelesnek tekintik, ha más forrás, más hírügynökség, média hoz egy anyagot, akkor megvárják hozzá az MTI-jelentést, aminek egy van egy hitelesítő funkciója is.

Időzzünk még el itt a hitelesség, hitelesítés kérdésénél egy percre. A klasszikus tankönyvi szabály az, hogy egy hírt két független forrásból kell megerősíteni, akkor lesz hiteles. Élnek-e ezzel a szerkesztőségek?

Néhány forrás olyan státusszal, legitimitással rendelkezik, hogy az általa adott hírt hitelesként kezelik. Ilyenek a már említett nagy hírügynökségi adatok, ahol az ügynökség rendelkezik azzal a presztízzsel, hogy hallgatólagosan benne van a rendszerben, hogy ő maga már megszerezte a két független forrást. De legtöbbször a két forráson sosem két szemtanút értenek, hanem már két egyéb médiumot, amely hozta a hírt. (Ha két érintettől van szó, azt jobb esetben megszólaltatják.) Vagyis az egyes hírközlő szervek, médiumok egymást használják fel a hitelesítési procedúrában.

Mi az, ami még nem rendelkezik a hitelesség komoly státusával? Általában ha csak egy lap, hírműsor hozta a hírt, akkor azt ellenőrzik. Itt az elektronikus média van lépéskényszerben, számukra fontos, hogy negyedóra múlva címlapra lehessen tenni valamit az *Index*en, illetve a rádióban mihamarabb be lehessen olvasni a hírt. A nyomtatott sajtó kivár, mert lapzártáig általában eldől valamiről, hogy tényleg hír-e vagy kacsa.

Egyelőre sem az internet, sem az internetes lapok, hírügynökségek nem rendelkeznek teljesen hiteles státusszal. A nyomtatott lapok munkatársai minden esetben elmondták, hogy az internetes hírt mindaddig nem vették készpénznek, amíg az MTI meg nem erősítette. A másik oldalon az *Index*nél dolgozó szerkesztő ennek megfelelően azt mondta, hogy nem vették, nem veszik annyira komolyan a lapot.

9.3.3. Az újdonság: internetes források

Idesorolhatjuk az internetes újságokat, a nyomtatott újságok internetes változatait, elektronikus hírműsorok internetes változatait, interneten létező hírügynökségeket, internetes fórumokat.

A nyomtatott sajtónál dolgozók a következőképpen vélekedtek erről. Az internetes sajtó sosem lesz képes átvenni a nyomtatott sajtó szerepét. Általában csak háttéranyagként használták az internetet, háttér-információkat

kerestek ott, sosem eredeti híreket. Néha előfordul, hogy figyelemirányításra használják, de csak az MTI-vel együtt. Nagyok voltak a kételyeik a hitelesség és az ellenőrizhetőség kérdésében is.

Az *Index* szerkesztője a következőket mondta forrásaikról. Az esetek többségében az MTI-s anyagot megpróbálták ellenőrizni és/vagy exkluzívabbá tenni. Ha egy külföldi lap írt valamit Magyarországról, s az MTI hozta a kivonatát, akkor ők minden esetben megkeresték az eredeti írás elektronikus változatát, s újrarendelték, újra kivonatolták az olvasóiknak.

Az *Index*nél egyébként a mindennapi munka menete igen közel áll a nyomtatott sajtóban megszokotthoz. Reggel kilenc felé tartottak lapindító megbeszélést a napi tervről, s ugyanúgy jártak sajtótájékoztatókra, bemutatókra, vitákra, mint a nyomtatott sajtónál dolgozó kollégáik. Ennek egyik oka az is: „A magyar Internet elég fejletlen, a magyar nyelvű tartalom szűk. Bár a jobb honlapokat figyeltük – Miniszterelnöki Hivatal, Állami Számvevőszék, ORFK –, a belpolitikai anyagok készítése hagyományos módon folyt, mert az itteni internetes anyagok nem frissek, késnek. Főleg telefonon folyt az információkérés.”

Nagy merítési lehetőséget jelentett számukra az *Index*hez kapcsolódó beszélgetős fórumok köre, melyek tematikusan szerveződnek egy-két moderátor tartja rajta a szemét, s a lap felé egy fórum-összekötő jelzi a fontosabb híreket, hírre való utalásokat. Az *Index* napi híryananyagának 10-15%-a innen származott. A fórumon felvetett témák forrásai 60 százalékban névvel vállalták a hírt, s ennél a 60 százaléknál szinte teljesen valósnak bizonyult a téma.

A továbblépés az internetes hírforrásoknál lassan bekövetkezett. Bár időbe telt, míg az itteni források, hírügynökségek ugyanúgy megszerezték maguknak a legitimitást, a hitelesség biztosítékait.

9.3.4. Archívum

További hírforrást jelenthet magának a lapnak az archívuma. Egy korábbi hír egy elemét keresik vagy egy személy korábbi kijelentését stb. Az általam vizsgált lapoknál a *Napló* esetében létezik saját archívum is, s csatlakoztak 1999-től az Observer Számítógépes Szolgálatához, ami azt jelenti, hogy több más lap anyagában tudnak keresni, nemcsak a sajátjukéban. Napi 3-4 téma esetében élnek is a „rákeresés” lehetőségével. A *Metrónál* nem alkalmaznak ilyesmit. Technikailag egészen más a helyzet az *Index*nél, ahol a lap terjedelmének nincs fizikai határa, s ahogy egyre hátrébb kerül egy anyag, úgy válik az archívum részévé.

9.3.5. Más médium mint eredeti forrás

Közvetlen átvételre egy-egy hír esetében alig van példa. Ez nyilvánvalóan presztíziskérdés. Ugyanakkor folyamatosan figyelik egymást. Mindenki megemléltette a Kossuth Krónikát, a televíziós hírműsorokat. Ám ezen forrásokkal úgy élnek, hogyha a konkurencia jelentkezik egy új, váratlan hírrel, akkor szereznek hozzá még egy-két információt és úgy közlik. Rendkívüli, nemzetközi esetben van átvétel a hírtelevízióktól. Mindenki megemléltette a szeptember 11-i terrortámadást, amikor a CNN-től vették át a híreket. De az ilyesmi igen ritka a gyakorlatban.

9.4. AZ ÚJSÁGÍRÓI SZEREPEK VÁLTOZÁSA A REFERÁLÓ SAJTÓ KORÁTÓL NAPJAINKIG

A következő fejezetben áttekintem az újságírói szerepek változását a magyar hírlapírás történetében, ám nem sajtótörténeti igénnyel, mivel a fejezet célja, a társadalmi kommunikációs rendszer azon változásainak bemutatása, melyek hatással voltak a hírszövegekre, mint kulturális formákra.

Ha végignézzük az utóbbi két évszázad neves és kevésbé neves újságíróinak pályaképét, felfogásukat a hírlapírásról, saját szerepükről, akkor rendkívül színes kép bontakozik ki a kutató, olvasó előtt. Míg a 18. században általában teológiát végzett, többségében protestáns férfiak lettek szerzők és szerkesztők, addig a 19. század elejére már a jogi képzettséggel rendelkező, elszegényedett nemesifjak álltak hírlapíróknak. A szabadságharc bukása után pedig, a hetvenes évektől a zszurnalisztika mintegy ugródeszkát jelenthetett a parlamentbe. Az ekkori kiadók, főszerkesztők szinte kivétel nélkül országgyűlési képviselők is voltak. Az 1880-as évek közepén ez az út bezárul, s marad a szépirodalmi, tudományos életbe való továbblépés lehetősége. A 20. század eleje egyik oldalról a riporterek ideje, másrészt a korszak vezető szépírói jelentkeznek publicistaként a lapoknál, s emelik nagyon magas színvonalúra a hírlapírást Magyarországon. A 20. századot végigkíséri a cenzúrázás, a propaganda, az irányított közlések sora. S alig egy évtizede marad az évezredből a magyar újságíró-társadalomnak, hogy megtalálja azt a szerepet, azt az attitűdöt, amellyel egy újságírónak rendelkeznie kell, ha a sajtó demokratikus elkötelezettségét és a demokrácia iránti felelősségét komolyan veszi.

Mi ebben a hivatásban, szakmában az állandó? Mik az általános jellegzetességek? Mindenekelőtt a problémák és kihívások: a cenzúra elleni harc/taktikázás, az autonómia megteremtése, a törekvés az objektivitásra és a hiteles-

ségre. Fontos a közönség-képviselési funkciója is és a felelősségtudat. Na és legfőképpen a *szimat* vagy másképpen a *nose for news*.

A személyiségről Baló György szavait idézném: „a lehető legszélesebb körű általános, naprakész tájékozottság, nyitottság, asszociációs készség, a felkészülés készsége, tudjon arról, hogy mit nem tud...” (Baló 1977, 147) Vagy ahogy Stuart Ericsonról kölcsönöz ezzel kapcsolatban: „The ongoing articulation of precedent in the working culture of journalists provides them with recognition knowledge (that this is a story of particular type), procedural knowledge (how to get on with contacting and using human and documentary sources), and accounting knowledge (how to frame and formulate the story, how to justify the chosen approach to others).” (Ericson 1987; idézi Stuart 2011, 89) Mindezek mellett természetesen szükségessé vált a specializáció is, már a 20 században. Ezzel kapcsolatban Tuchman (1978, 25–31) három lehetőséget különböztet meg: az első a földrajzi-területi specializáció, a másik az intézményi-szervezeti specializáció míg a harmadik a tematikus.

Mielőtt áttekintenénk nagy vonalakban a magyar helyzet átalakulását, egy érdekességet szeretnék idézni, az 1800-as évek végi amerikai újságírás történetéből, nagyjából abból a korszakból (1870–1880-as évek tája), amelyre mint az újságírás professzionalizálódásának időszakára tekintenek az Egyesült Államokban.

„The *old reporter*, according to the standard mythology, was a hack who wrote for his paycheck and no more. He was uneducated and proud of his ignorance; he was regularly drunk and proud of his alcoholism. Journalism, to him, was just a job. The *new reporter* was younger, more naive, more energetic and ambitious, college-educated, and usually sober. He was passionately attached to his job.” (Schudson idézi Stuart 2011, 42)

9.4.1. Litterátus Harlekinnek és aufklérista prédikátorok: 1780–1806

Az első, rendszeresen (heti két alkalommal) megjelenő magyar nyelvű hírlappal, a *Magyar Hírmondó*val a hazai újságírás a referáló sajtó színvonaláról áttér egy korszerűbb, a tájékozódást jobban segítő hírlapkészítésre. A korszak jelentős lapjai a *Magyar Hírmondó* mellett a *Hadi és más nevezetes történetek*, illetve a *Magyar Mercurius* voltak. Kiemelkedő újságíró személyiségei pedig: Rát Mátyás, Révai Miklós, Szacsvey Sándor, Görög Demeter és Pánczél Dániel. De hát kit is tartunk újságírónak ekkortájt, hiszen ők is többnyire teológiai végzettségűek voltak? Nem élethossziglani hivatásuk volt a hírlapkészítés, csupán néhány évet, legfeljebb évtizedet működtek újságíróként,

majd nevelőnek, lelkésznek álltak. Volt köztük, aki komoly programmal lépett az olvasók elé, s volt, aki csak szimpla pénzkeresetnek látta a lapkészítést, amibe munka közben vagy beletanult, vagy nem. Szacsvey Sándor például a kalmár metaforájával él, amikor hivatásáról beszél: „egy olyan kalmár, ki a portékáját úgy adja, amint van, ti. megírja a dolgot úgy, amint hallotta, látta, olvasta és másoktól értette, a hízelkedő család színek politikájába nem megyen...”¹²⁰

Általában elszegényedett nemesi családokból származtak, s a tanulás révén próbáltak kiemelkedni az otthoni viszonylagos szegénységből. Jellemző rájuk, hogy több évet tanultak, töltöttek külföldön, s az ott szerzett tapasztalataikat, társadalomról, gazdaságról vallott nézeteiket próbálták bemutatni lapjaikban. Tudományos és irodalmi témákat is szerepeltettek, mivel az évtized elején még hiányoztak a magyar nyelvű folyóiratok. Az említett újságírók mindannyian a felvilágosodás elkötelezettjei, bár megosztottak voltak a tekintetben, hogy a felvilágosodás jozefinista – az ő felfogásukban kozmopolita – vagy nemzeti irányzatához tartoztak-e. Az elsőre remek példát hozhatunk Kókay György közlése nyomán a *Neuer Kurier aus Ungarn* 1789. július 7-i számából: „*Der Zeitungsschreiber ... Als allgemeine Weltbürger, haben sie, wenn sie schreiben, kein Vaterland, sollen sie keines haben, sollen keinen Hang, keine Vorliebe gegen diese oder jene Nation hegen...*”¹²¹ (Kókay 1963) A felvilágosodás eszméi az ő tollukon megjelennek a hétköznapi eseményeiben is, többször írnak különféle babonák ellen, azok lelepleződését bemutatva:

„*a babonaságnak setétes félege eloszlott. De csakugyan találkoznak még imitt-amott, ... akik magukat effélével gyötörni szeretik, s a természeti betegséget lidércnek és ki tudja minek másnak tartják. H...ken, mely Sáros vármegyének faluja, a múlt esztendő végén egy V. J. nevű lakos holta után azzal vádoltatott, hogy nemcsak az ő atyjafiainak, hanem másoknak is éjszakánként nyomásával s fojtogatásával alkalmatlankodik.*” (Kókay 1981, 88)

A gazdasági, nyelvi és irodalmi törekvéseket igyekeznek mind népszerűbbé tenni. Ugyanakkor a híreket többször kommentárral is kiegészítették.

„*Azon dolgokat, melyek felől fel nem teheti, hogy minden olvasónál tudva legyenek, a természeti és történetbéli tudományokból vett rövid magyarázatokkal meg fogja világosítani.*” (Kókay 1981, 46)

Egzisztenciális helyzetükre jellemző, hogy mindannyian a nyomdászok – akik egyben a kiadók is – alkalmazottai voltak, Paczkó Ferenc Ágostoné vagy Landerer Jánosé. Ez a helyzet Szacsvey Sándor esetében változik meg, ő saját

¹²⁰ *Magyar Kurir* 1791. november 1.

¹²¹ „Az újságíró ... mint egyetemes világpolgárnak, ha újságot ír nincs hazája, nem szabad lennie, nem szabad vonzalmat táplálnia, előszeretettel lennie egyik vagy másik nemzet felé.”

lapkiadásba fog, az anyagi ügyekért is ő felelős. Egy személyben rengeteg feladatot láttak el, pontosabban minden feladatot egy személy látott el, s szerkesztőnek titulálták őket. Először is a helyi eseményekről (Pozsonyban, Bécsben jelentek meg ezek a lapok) ők maguk tudósítottak, ugyanakkor levelezői hálózatot – Rát Mátyás szavával „levelező jóakaróim” – hoztak létre. Az ország különböző részeiből egy-egy helybéli tudósított a fontosabb eseményekről, de ezen akár egy kiadósabb jégesőt, akár útépítést, akár a helyi farsang kiemelkedő bálját kell értenünk. A szerkesztő egyéniségétől függött, hogy mennyire írta, szerkesztette át ezeket a leveleket. A kevésbé tanultak nemigen változtattak a szövegen, de például Révai annyira átírta őket, hogy valóságos kis történet kerekedett ki minden hírből, sőt ha mód volt rá, valamiféle erkölcsi tanulságot is levont a cikk végén. Ezek mellett a szerkesztő feladata volt a külföldi lapok tallózása is, s onnan a külföld híreinek összeszerkesztése. Ám ezzel még nem ért véget a munka: rájuk hárult a korrektúrázás, sőt a postázás is, ami akár 5–600 előfizetőt is jelenthetett. Olvassuk el erről Pánczél Dániel saját szavait „*Egy újságírónak kötelessége sokkal terhesebb, mint mások gondolják: Az eszének, ha valamit akar mutatni, minden héten kétszer, háromszor, sőt négyszer is bizonyos órákra jelen kell lenni. Nálla sem főfájás sem krapulla, sem rossz humor kifogás helyett nem szolgálhat – az eszét a maga idejében tortúrára kell vonni – az újságnak meg kell lenni – dolgozni kell. ... Egy Pap nyolc napokig készül egy prédikációra, egy újságírónak pedig egy órája is alig vagyon némelykor.*” (Ferenczy 1887, 1999, 61–62)

Azért Pánczél nem engedett mindig az idő szorításának, ha néha nem tudta megtölteni lapjának oldalait, akkor csökkentette a lap méretét és egyszerűen annyit írt, hogy „több közlendőm nincs”.

A korszak vége felé, Görög Demeterék lapja, a *Hadi és más nevezetes történetek* már több embert foglalkoztat, de nem a lap megírásánál, hanem illusztrálásánál. Körülbelül 20 rézmetszőnek és tipográfusnak adtak munkát, mert lapjukat épp gazdag illusztráltságával próbálták népszerűvé tenni. Ez sikerült is, mert akkoriban kiugróan magas, 1300-as példányszámot értek el.

Az újságírók anyagi megbecsülése valamivel jobb volt, mint a nevelőnek vagy a lelkésznek, bár a kialakult honorárium tekintetében voltak eltérések. (A *Magyar Hírmondó* szerkesztője Rát Mátyás után azért nem lett közvetlenül Révai Miklós, mert Mátyus Péter kevesebb honoráriummal is beérte.) Magának az újságírói hivatásnak – egy nagyon szűk, felvilágosodott rétegtől eltekintve – nem volt komoly presztízse, sőt igen alacsony szintű szellemi munkának tartották, ami miatt a korban több szerkesztő is panaszkodott. Pánczél Dániel a *Magyar Mercuriusban* 1799-ben a következőket írta „*De mi lehet valyon az oka, hogy az újságírók a mai világban csak annyira becsültetnek mint a Históriaának legalacsonyabb inassai, darabontjai? A tudósok litterátus Har-*

lekineknek tartják őket, a világ nagyjai keveset gondolnak velek, az olvasók hazugnak nevezik, az asszonyok pedig egy friszért az újságírónál gyakran nagyobbra becsülnék.” (Ferenczy 1887, 1999, 62)

A korszak politikai hangulatára jellemző II. József felvilágosodottabb kormányzása, s ezzel párhuzamosan egy gyengébb cenzúra. Ez aztán II. Lipót trónra kerülésekor, 1790-ben megváltozott. Tilos volt hírt adni a francia forradalom eseményeiről. Azt a kevés külföldi anyagot, ami egyáltalán bekerülhetett a lapokba, szigorúan csak a *Wiener Zeitung*ból – mely amolyan hivatalos lapként működött – lehetett átvenni. Ezt olyannyira komolyan vették, hogy amikor 1805-ben Kultsár István *Hazai Tudósítások* címen lapindítási kérelmet adott be, akkor megadták ugyan az engedélyt, de az újságcímet szó szerinti értelemben véve kötelezték Kultsárt, hogy csak honi híreket közölhet a lap. Ám ez már a következő időszak a magyar hírlapírásban.

9.4.2. A literátorok kora: 1806–1840

A korszakot elindító lap, Kultsár István *Hazai Tudósítások* című, Pesten kiadott újságja, mely 1808-tól már nem csak hazai, hanem külföldi hírekkel is szolgálhatott. Ekkoriban a napóleoni háború eseményei kötötték le az olvasóközönségét. Kultsárnak a lap kiadása saját vállalkozása volt, nem függött nyomdától, sőt saját munkatársakat alkalmazott. Volt segédszerkesztője (Légrády Imre, Kölcsey Ferenc) és egy expeditor, aki a lap körüli adminisztrációt végezte. Ezen felül Kultsár, elsőként a magyar nyelvű lapok közül azoknak a költőknek is fizetett honoráriumot, akiknek verseit közölte a lapban. Újságíróként, szerkesztőként is irodalmár, irodalomszervező maradt. Jelenlétének szerepe volt abban, hogy Pest szellemi élete pezsgőbbé vált. A cenzúra-viszonyok miatt igazi politikai lapot nem lehetett készíteni, ez is a literátori vonalat erősítette a lapban. Hogy miért nem folyóiratot indított? Mert a korabeli folyóiratok száz körüli példányszámban jelentek meg, de a hírlapra majd ezren is előfizettek. Tehát gazdasági szempontból ez mindenképpen gyümölcsözőbb volt, a hatásról nem is beszélve. Irodalomszervező volt abban a tekintetben is, hogy a lapjából származó nyereségből pályázatokat írt ki népdal-, népmesegyűjtésre stb. Kultsár mielőtt megindította volna lapját – 46 évesen – előtte majd két évtizedig vidéken volt tanár, s egy újságtól azt várta, hogy a nyelv és a tudományok terjesztője és művelője legyen. Az olvasóközönség szenzációhajhászását, szenzációéhségét elítélte. Így ír egy 1806-os cikkében *„Tsupa tséltsapság némely Hazafiaknak a természete. Midőn az újság levelet kezekbe veszik, abban mindjárt tsak a külföldi tudósításokat vadásszák, vallyon miként ütköztek meg az ellenséges hajók, hány ezeret vágott le a Francia,*

miként masíroznak a burkus katonák, kik lettek ismét királyok stb. s ha sok effélét nem kapnak benne, soványnak mondják az újságlevelet, ha mindjárt hasznos hazai tudósításokkal és oktatásokkal dugva teli is van.” (S. Varga 1985.)

A tudósítói hálózatát a korban szokásos módon építette ki. Előfizetési felhívásában levelezőket toborzott az ország minden részéről, s a tőlük vett cikkek kerültek a lapba. A Kultsárt 1894-ben értékelő Hindy Árpád írja: *„A levelezők serege nagy volt, az ország minden részéből. Nagy tisztességnek vették akkor, ha bármily rövid értesítést is fölvettek a lapba. A vidéki levelezők között voltak nevesebb írók és a közéletben szereplő személyiségek...”* (Hindy 1894, 645)

Érdemes megemlíteni, hogy a nyelvújítási vitában Kultsár igyekezett békítőleg fellépni, számára az volt a fontos, hogy egységes legyen a nyelv, s Kazinczynak nem minden újítását „túrte”.

Maga a lap szerkesztősége Kultsár házában volt, Pesten a Hatvani utcában. De nemcsak a szerkesztés folyt itt, hanem valóságos irodalmi szalon létezett. Megfordult itt: Virág Benedek, Kisfaludy Károly, Vitkovits Mihály, hogy csak néhányat soroljunk fel. Szellemes újságírói stílusától nem volt idegen a bírálat és a fricska sem a leghétköznapiabb témák kapcsán. Jó példa erre az a rövid kis írás, mely arról tudósít, hogy egy francia generális utazott át Pesten, kinek gyors kocsiját mindenki megbámulta. Kultsár csak ennyit jegyez meg: *„nagy figyelemetességet gerjesztett az ő gyors szekere (velocifer), mellynek mind fája mind vasa erős és vastag volt, különben minden részei csak azt mutatták, hogy akkor gyorsszekér, ha gyors lovakat fognak belé.”* (Hindy 1894, 648)

Kultsár és pályatársai a nagy reformkori országgyűlések előtt az irodalom segítségével próbálták azt a népnevelő programot folytatni, amit még aufklérista elődjeik kezdtek. Alig tíz év múlva Kossuth Lajos már így tekintett vissza erre a nemzedékre: *„a szerkesztők s lapvezérek közt alig volt valaki, aki practico-politicus életet élt, mivel többnyire csak literátorok voltak, publicisták nem.”* (Kókay 1979, 368)

Az 1830-as évektől feltűnik egy másik nemzedék, akik ugyan új korszakot nem tudnak indítani a magyar hírlapírásban, velük mégis új hang, új attitűd és szemléletmód jelenik meg. Elsősorban a *Jelenkor* és a *Hírnök* hírlapírói tartoznak ide. Többnyire ők is elszegényedett nemesifjak, de a képzésük más irányú, legtöbbjük jogi egyetemet végzett, s elvélve akad köztük egy-egy bölcsész vagy kilépett pap. A *Jelenkor* szerzői közül érdemes kiemelni Helmezy Mihályt, a szerkesztőt, Csató Pált, a *Hírnöktől* pedig Balázsfalvi Orosz Józsefet és Garay Jánost. Ez a generáció már a reformkori országgyűlések idején kezdett újságíróskodni. A pozsonyi diétát a karzatról figyelték, s jegyzetelték az elhangzottakat, s törekedtek arra, hogy szó szerint idézzék a követeket. A legtöbbjük számára ez a szerep, a tudósítói hely nem volt kielégítő, többet szerettek volna elérni. Orosz Józsefről írták: *„hosszú éveket töltött*

az országgyűlés karzatán, de a kerületi és az országos gyűlések munkájába nem sikerült követként bekapcsolódnia. ... A kívülállásba belefáradó raisonneur meddő-sége is észlelhető rajta.” (Sas 1965)

Változott a felfogás, a közvélekedés az újságírói munkáról is, s a korszak vége felé egyes írásokban megjelenik a közvélemény fogalma – bár ezen a nemesi közösség véleményét értették. Igen szemléletesen példázza ezt Szemere Bertalan későbbi miniszter naplója, aki 1837-ben egy nyugat-európai tanulmányutat téve a következőket írja *„Journalismus! Nagy szó ... mint egy nagy tükör, ég és föld között függő, melyben a világ képét, amint naponként változik, naponként szemléljük. ... mert az újságok tisztében áll s erejétől függ vezetni s képezni a népet, az írók, a törvényhozók, a hivatalnokok egyképpen dolgozótársai azoknak. ... Az újságlapok a közvéleménynek hív barometrumai, minden phasisaiban, örömeiben úgy mint fájdalmában.”* (Tábori 1932, 104)

A fenti idézetből kiolvasható az az elmozdulás, hogy az újság, az újságíró már nem csak „raisonneur” lehet, hanem vezetheti is a népet, a közvéleményt. A szerep felismerése tehát megvolt, már csak egy alkalmas, karizmatikus személyiség kellett ennek megvalósításához: Kossuth Lajos.

Mielőtt rátérnék az új korszak bemutatására, egy érdekes momentumot kiemelek Szemere naplójából. Nem került el ugyanis a figyelmét az, hogy a nagy európai lapoknál már nem az előfizetői díj a gazdasági siker kulcsa, hanem a reklám. Számszerűen is említi, hogy a francia lapok évente 200 000 frank nyereséget húznak a hirdetésekből, míg az angolok ennél is többet 750 000 frank értékben.

9.4.3. Az eszmehirdető journalista: 1840–1880

Az 1840-es évek elejére létrejött az a 40–50 fős réteg, akiket a kor professzionális újságíróinak nevezhetünk. Ekkora már jelentősen differenciálódott a kiadói, szerkesztői és újságírói munka. Akik erre a pályára adták a fejüket, ezt tekintették fő foglalkozásuknak, ebből éltek, tulajdonképpen nem is rosszul, mindenesetre jobban, mint az akkori alkalmazotti réteg. Kiadóként visszatérnek a nyomdatulajdonosok. A hírlapírók tőlük kapják tiszteletdíjukat, ami nemegyszer komoly alku tárgya. Kossuth maga például úgy állapodott meg Landererrel 1840-ben, hogy a következő évtől induló *Pesti Hírlap*nál Kossuth mint főszerkesztő 2500 előfizetőig évi 1200 forintot, majd minden száz előfizető után további 50 forintot kap. Végül a lap mintegy 5000-et meghaladó példányban jelent meg, vagyis Kossuthnak sikerült megdupláznia az összeget. Ugyanebben az időben Jókai Mór havi 35 forintért írta a *Jelenkor*-ba az *Újdonságok* rovat cikkeit.

Kossuth újságíróként szemléletben és gyakorlatban egyaránt újat hoz. Eszmét akar adni, s azt bemutatni az olvasóknak. Ez az olvasótábor igencsak megnövekedett! Míg az első lapokat, a *Magyar Hírmondót* magánszemélyek járatták, addig Kossuth lapjának előfizetői jó részben kávéházak és olvasókörök voltak, ahol a cikkeket azon frissiben meg is tárgyalták. Sőt Kossuth úgy alakította, állította a maga pártjára őket, hogy az olvasókból lassanként közvélemény formálódott. Ahogy Ferenczy írja: „*A Pesti Hírlap szabadelvű közvéleményt teremtett, s e közvélemény a negyvenes évek szellemi mozgalmainak egyik legdicsebb alkotása.*” (Ferenczy 1887, 1999, 106) Kossuth maga is megfogalmazta, jellegzetes, képszerű stílusában, hogy mi is a közvélemény: egy hang a Kárpátoktól az Adriáig.

Eszméit viszonylag rövid – a vitapartner Széchenyi írásaihoz képest mindeképpen rövidebb – formában és közérthetően publikálta. Ám ehhez meg kellett honosítania egy új műfajt a magyar nyelvű hírlapírásban, ez lett az angol „*leading article*” magyar változata: a vezércikk. Széchenyi azt tartotta róluk, hogy ezek „összefüggés nélküli rögtönzések”. Pedig csak annyi volt köztük a különbség, hogy Széchenyi elsősorban kimunkált politikai programot készített, Kossuth pedig újságot írt, témákat vetett fel, a saját szempontjának megfelelően. Amikor a legfontosabb reformkérdéseket Kossuth végigtárgyalta, a hatás kedvéért néha csorba eshetett az igazságon. Az egyik leghíresebb esete a „Halottas házak” című vezércikkének utóélete. Az írásban Kossuth sürgeti halottasházak felállítását, s hogy ennek nyomatékot adjon leír egy esetet, miszerint Bay József beregi birtokos, Eötvös Tamás alispán apósa tetszhalottként lett eltemetve, majd kitört koporsójából, de mivel a kriptaajtó be volt zárva, ott pusztult el a küszöbön. A szerencsétlen Eötvös Tamás hiába igazolta dokumentumokkal néhány hét múlva, hogy apósa annak rendje és módja szerint halt meg és lett eltemetve, a családon rajta maradt a bélyeg a vezércikknek hála. Mindezek ellenére azonban Kossuth nem állt rosszul hitelesség dolgában. 1842-ben ez állt a *Hasznos Mulatságokban* Kossuth lapjáról: „*Az időszaki sajtó ma holnap olly jelentőségű lesz, hogy mindenki, mint kútfőt tekinti azt.*” (Terestyéni 1952, 37)

Kossuth rendkívüli munkabírású és nagyon következetes szerkesztő volt. Az összes, laphoz befutott írást átnézte, átszerkesztette és naplót vezetett róluk. Részletes instrukciókkal látta el vidéki levelezőit, felhívta a figyelmüket, hogy honnan, mely területekről küldjenek bőséges beszámolókat: a megyei, városi gyűlésekről, kísérvék figyelemmel a bíraskodást, a népnevelést, az örökváltság és a háziadó ügyét. Irányította, vezette tehát a tollukat akkor, amikor leveleiben orientálta őket. Hol vannak már azok az idők, amikor Széphalom új golyáiról tudósított Kazinczy?!

Nemcsak levelezőhálózata volt kiterjedtebb és stabilabb, mint elődeié, hanem a szerkesztőségén belüli közvetlen munkatársak, rovatvezetők is öten-hatan látták el feladataikat (a konkurens lapok mindössze egy-két segédszerkesztővel dolgoztak). Köztük volt: Frankenburg Adolf, Láng Ignác, Gyurmán Adolf, Schultz-Birányi Ákos, Vörös Antal. Amikor 1843-ban Pozsonyban megnyílik az országgyűlés, Kossuth Vahot Imrét küldi állandó tudósítónak. Ezekben az írásokban tudott igazán aktuálissá válni a *Pesti Hírlap*. Ugyanakkor a tudósításoknak még megvolt az a furcsaságuk, hogy nem lehetett megírni a felszólaló nevét, csak azt melyik megye követe.

Bár Kossuth 1844-ben megvált a laptól, az eszmehirdető irány továbbra is megmaradt, ha nem is pontosan a kossuthi eszméket követve. De lássuk erről az új szerkesztő, Szalay László szavait: „Azon fogunk lenni, hogy az időszakai sajtó által reformot eszközöljünk az eszmékben”. (*A magyar sajtó története*, II. 1985, 763) Ahogy annak idején Kossuth, úgy ő sem vette bele a szépirodalmat a lapba, sőt: „a magyar politikai journalistica ... azóta fejlődött ki, mióta Kossuth Lajos a novellákat s a mindenféle versezeteket onnan kizárta” (*A magyar sajtó története*, II. 1985, 763) írja egy helyütt. Követi Kossuthot abban is, hogy nem kész javaslatokkal áll elő, hanem inkább a témaadás – mai szavunkkal a tematizáció – mellett teszi le voksát: téves fogalma van „annak a journalisticáról, ki úgy vélekednék, hogy a hírlap hasábjaiából kész törvényjavaslatoknak kell kikelnüük, az újságírónak hozzá kell szólni a készületlenhez, a még formátlanhoz, neki sejdítéseket kell nyilvánítani, hozzávetésekből kell kiindulnia ... okokkal támogatott vélemény kell az olvasónak”. (*A magyar sajtó története*, II. 1985, 764)

Az eszmehirdető hírlapírás, hírlapírói hozzáállás megmarad az 1848–49-es szabadságharc alatt is, sőt túléli azt, s fennmarad egészen az 1870-es évek végéig. A szabadságharc tulajdonképpen „konjunktúrát” jelentett a hírlapírásban. Egyedül a *Kossuth Hírlapja* 50–60 főt foglalkoztatott, ebbe már természetesen a vidéki levelezőket is beleértve. Maga Kossuth, amikor 1848 őszén kiválik a kormányból, s Bajza Józseftől újra visszaveszi a *Kossuth Hírlapjának* irányítását, így köszönti olvasóit: „ismét journalistának, hírlapírónak valloam magam”. A szabadságharc idején több hadilap is megjelenik, sőt ezek élnek a legtovább. Görgey is tervezett egyet, melynek Kecskeméthy Aurél lett volna a szerkesztője. Kecskeméthy Aurél, akinek pályáján, sorsa alakulásán be lehet mutatni, hogy mivé lett ennek az eszméíró generációnak a sorsa, hogyan tűnt le az ő idejük.

A szabadságharc bukása után többen emigrációba kényszerültek, például Csernátony Lajos. A kiegyezés után azonban zömmel hazatértek, néhányan jobbnak látták, ha kivonulnak a közéleti szereplésből, de akadtak köztük olyanok is, akik a császári rendszer szolgálatába álltak, Bach-huszárok lettek.

Összességében tehát csökkent az újságírók száma az 1850-es években. Mintegy 20 szerkesztő és belső munkatárs dolgozott a lapoknál, s még vagy félszáz embert élt a sajtó berkein belül, ami így sem éri el a száz főt. Bár a lapoknak anyagi gondjaik voltak – némelyik állami támogatással oldotta meg –, még így is magasabb jövedelmet biztosítottak munkatársaiknak, mint amit egy kishivatalnoki pálya jelenthetett. Az évtized egyik vezető szerkesztője, Török János jegyzetei fennmaradtak a korból. Eszerint szerkesztőként az ember 1500–2000 forintot kereshetett évente, míg egy hivatalnok körülbelül 800 forintot. A külföldi levelezők 40–60 forintot kaptak havonta, a belső munkatársak 40–50 forintot, külsős munkatársaknak egy cikk után 5 forint járt. Ebben az időben egy pesti bútorozott szoba havi bérleti díja 6 forint volt, étkezéssel együtt 15 forintból meg lehetett élni egy hónapban (Rózsa 1909). Néhány cikkíró, Kecskeméthy, Falk Miksát a honoráriumuk is kiemelte a többiek közül. Ők havonta legalább 100 forintot kaptak. Ennek oka az is, hogy ez az újságíró-nemzedék még egyforma eséllyel értékesíthette tudását Pesten és Bécsben. A legjobbak a német nyelvű lapoknak is írtak, akik persze többet tudtak fizetni pesti társaiknál. Ugyanakkor még az ilyen jobban fizetett hírlapírók is panaszkodnak. Kecskeméthy Aurél naplójában az 1852-es év tele van panasszal a *Pesti Napló*-ra: „*A P.N. pénz megjött, engedelemkérések hosszas kíséretében, s a szerkesztő kunyorálása után: ne hagynám oda lapját, bosszúságomban megint csak írok belé. ... A P.N. szörnyű rendetlenül fizet, maig nem kaptam meg a hátralévő 59 forintot.*” (Rózsa 1909, 18–21) Kecskeméthy elkeseredettségében és hogy anyagi biztonságot teremtsen családjának végül Bach-huszárnak áll, bár kiváló újságíró. Az eszmék így háttérbe szorulnak a mindennapok gondjaitól. Csalódottan, s kissé elvtelenül írja 1854-ben „*w. ztg. Pol.-commissär kinevezésem persze nem elégíti ki ambitionom, mi némileg kellemes öntudat s biztonságérzet, mely után családapá létemre rég esengtem ... Bureaucratiai nyomorúságok bosszantanak. Pedig régi elvem: csak fizess, was will ich mehr!*” (Rózsa 1909, 68, 74) Kitart a császár szolgálatában, a kiegyezés sem hoz változást személyes sorsában. „*Én maradok Bécsben, mint lógós journalistája a cancellárnak, 4000 forint úri fizetéssel. Tegnap 41 éves valék.*” (Rózsa 1909, 194)

Az évtized végére már 9 politikai és 25 egyéb sajtótermék jelent meg, s körülbelül 1500 előfizetővel lehetett fedezni a költségeket. Az előző évtizedhez képest fordulatot hozott, hogy ismét visszakerült a szépirodalom a napilapokba, több író is dolgozott a szerkesztőségekben, gondoljunk csak Kemény Zsigmondra vagy Jókaira. A fordulat oka, hogy míg az 1840-es évek politikai harcairól bőségesen lehetett tudósítani, írni, addig a bukott szabadságharc után a politika mint téma háttérbe szorult.

Kuriózumként 1854-ben megjelent egy új újságírotípus, a kiküldött tudósító. Török János mint a *Pesti Napló* vezető szerkesztője elküldi Úrházy Györgyöt – aki a külföldi hírrovat vezetője volt – a balkáni háborúba.

A kiegyezés új lehetőségekhez juttatja az eszmeíró sajtó képviselőit. Újra megnyílik előttük a politikai pálya, s nemcsak a hírlapok hasábjain, hanem szó szerinti értelemben is. Sokan közülük országgyűlési képviselők lettek, s pártjuk eszméit vitték bele a lapjaikba. Így volt ez Kemény Zsigmond, Jókai Mór, Böszörményi László és Madarász József, Újváry György, Csávolszky Gyula, Klapka György esetében is. Érdekes módon mást vallottak a közvéleményről, mint annak idején Kossuth. Jelentős közvélemény-formáló erőnek kizárólag a parlamentet tartották, a sajtót nem. Még Jókai is úgy érvelt, azért sem lehet közvélemény-formáló a sajtó, mert a vitatkozó felek két külön hírlapban, két külön olvasóközönség előtt mondják el érveiket.¹²² Annak ellenére tartja magát ez a nézet, hogy a hírlapok előfizetőinek egyharmada ekkor még mindig kávéház vagy olvasókör. Új lap indítása igen nagy anyagi kockázattal járt, sok tőke kellett hozzá, mintegy 60 000 forint. Ebben az évtizedben a legsikeresebb lap Falk Miksa *Pester Lloyd*-ja volt, mely 1871-ben már évi 80 000 forint hasznót hozott, igaz, mintegy 10 000 előfizetője volt. Ugyanakkor lassan nőtt az újságírók száma. A legnagyobb lapoknál 7-8 munkatárs működött, s 1872 végén a napisajtó összesen 65 munkatársat foglalkoztatott. Munkájukat a mindennapi rutin szintjén végezték. Több sajtóműfaj stabilan kialakult. A vezércikk állt a műfajok képzeletbeli hierarchiájának csúcán, mely továbbra is eszmeközlő elmélkedés. Megjelent a tudósítás, vagy ahogy akkoriban hívták, „levél”, s rendkívül változatos formában létezett a vidéki levéltől a báli levélen át a fürdőlevélig. Megmaradt a parlamenti tudósítás, a 48-as hagyományokat követve továbbra is szó szerinti közlésben. Mivel az újságírók gyorsítani nem tudtak, s sokat bajlódtak a jegyzeteléssel, ezért Szegedy Maszák Hugó és Egyeszy Géza jó üzleti érzékkel megalapították 1869-ben az *Országgyűlési Értesítőt*, ahol a gyorsíróik által leírt szövegeket jelentették meg. A hírszerkesztési munka továbbra is inkább az összegyűjtésből és összerendezésből állt, nemigen nyúltak bele a szövegbe, inkább „ömlesztettek”. Ez alól csak a kis színes hírek voltak kivételek, amelyekbe beleszórtak egy-két élcélődő mondatot. Így ezek a hírek továbbra is emlékeztetnek arra az anekdotikus stílusra, amellyel a 19. század elejétől találkozunk a hírszövegekben.

„A most látott tengeri kígyó még csak kis Miska. *A liverpooli hatóság előtt a napokban megjelent egy matróz, kinyilatkoztatván, hogy a Pauline nevű tengeri bárka személyzete 1875-ben egy oly csodaszörnyű rettentő nagy tengeri kígyót látott, mely mint a macska az egeret, egy czetthalat vitt a szájában, – s hogy erre*

¹²² *Igazmondó*, 1869. december 26.

a hajónak még élő személyzete, kész az esküt minden pillanatban letenni. – Most még csak egy olyan szörnyeteg hiányzik, mely egy-egy szigetet nyel el, és megiszik rá egy tengert.

Egy elfogott szerkesztő. *Az egyenlőség című munkás lap szerkesztőjét, Wolf Gusztávot kiutasították Bécsből, ez azonban visszatért, s ha már olyan nagyon nem tud Bécsből megválni – a rendőrség, hogy ottmaradása most már biztosíttassék, – zár alá tette.*” (Magyar Hírlap, 1877. január 16., 3)

Ennek az újságírói körnek ugyanaz volt a célja, mint a főszerkesztőiknek: a parlamentbe való bejutás. Bár ez az út az 1870-es évek közepére bezáródott előttük. Mivel az újságírói pályát továbbra sem tekintették élethivatásnak megpróbálták a tudományos élet, a kultúra vagy a közigazgatás felé továbblépni. Ők még megtehették ezt, a kiegyezés utáni közigazgatás jó részüket felszívta, s épp ők lesznek azok, akik a következő generáció előtt ezt az utat, ezt a karrierlehetőséget elzárják. Ezért a következő korosztály már hosszú időt lesz kénytelen az újságírói pályán eltölteni, bár megváltozott körülmények között. A korszakot elemző Szajbély Mihály írja: „A sajtó ettől kezdve (ti. a kiegyezés) hosszú ideig ugródeszkának számított, a nyolcvanas évektől kezdve azonban a hivatalok megteltek, s az idősebb nemzedék féltve őrizte megszerzett pozícióit. Most már a legtehetségesebbek is kénytelenek voltak a lapoknál maradni és kényszerből igen erős fegyverei lettek a sajtónak.” (Szajbély 1997, 126)

Az ő útjukat készíti elő Csernátony Lajos, aki 1849 után az emigrációban a *New York Times* európai rovatát szerkesztette, majd dolgozott a *Morning Star*nak is. Hazatérve az 1869-ben induló *Ellenőr* főszerkesztője lett. Érdekessé akarta tenni lapját, s ezért külön társasági rovatot vezetett be, újságírói stílusa új iskolát teremtett Magyarországon. Lássunk néhány sort az *Ellenőr* 1876. november 13-i számából „*A miskolci polgár egyesületben múlt szombaton este (nov. 11.) érdekes és jókedvű ünnepély folyt le. Ekkor adták át a nyár folytán épített új helyiségeket a közhasználatnak. Az ünnepélyt a miskolczi dalárok kara nyitotta meg a Szózat eléneklésével...*

Zajos közgyűlést tartott tegnap a kőművesek és kőfaragók rokkant és betegségleyező egylete a józsefvárosi templom téren lévő saját házában. A segédek már a miatt is izgatottak voltak, hogy csak oly tagok jelenhettek meg, kik a két utolsó fizetési nyugtát fölmutathatták.”

Csernátony elkötelezett híve volt a Tisza-pártnak, politikailag az ő eszméiket visszhangozta, vagyis már nem önálló elképzelésekkel álltak olvasóik elé, hanem politikai pártok köré szerveződtek a lapok. Tisza Kálmán és Csernátony Lajos minden egyes új cikksorozat előtt eszmét cseréltek. S hogy mit szóltak ehhez a szerkesztőségi munkatársak? „*A hírlapírók családi és kenyérkereseti te-*

kintetek miatt hajolnak meg csupán az események előtt, melyek a coulissák mögött, részint nélkülük, részint általuk készülnek.” (Gergely–Veliky 1977, 88)

A külföldi híryanagot igyekeznek mindinkább saját anyagaikkal kitölteni, az állandó tudósítók mellett a korszak végén megjelenik a kiküldött tudósító az 1878-as orosz–török háborúban.

9.4.4. A reporterek kora (1880–1930)

Az 1880-as évek alapvető változásokat hoztak a hazai hírlapírás gyakorlatában. Eltűnt az eszmehirdető journalista és megjelent, népszerűvé vált helyette valami egészen más: a riporter. Ahogy 1882-ben olvashatjuk a *Nemzetben*: „az írók száma napról napra apad, a reporterek száma óráról órára nő ... ezeknek az uraknak nem eszme: esemény kell.”¹²³ Az idézetből láthatjuk, hogy mennyire más időegységekben gondolkodott a két korszak újságírója. Az író még napokban, a riporter már órákban számol. A századfordulón ezt olvassuk Kálnoky Izidor könyvében: „*Riport nélkül nincs újság. Mindent ki lehet hagyni a lapból, ha muszáj: a vezércikket, a tárcát, a regényt, a rovást, de a riportot nem. ... A riporter a legfőbb újságíró.*” (Kálnoky é.n., 45) Míg korábban az elvonultan alkotó, alaposan tájékozott publicistának volt nagy becsülete, addig a nyolcvanas években már a sürgő-forgó riporterek színes anyagai teszik eladhatóvá a lapokat. Persze mindez nem önmagában álló változás, kíséri egy mélyebb átalakulás is. Egyrészt infrastrukturális szinten, hiszen ekkor jön létre az első telefonközpont Magyarországon, mely a gyorsabb hírgyűjtést teszi lehetővé. Egy átfogóbb-szélesebb hír-„merítésről” pedig a megalakuló Távirati Iroda gondoskodott. Ebben az időben a nyomdászat is korszerűsödött. Jobb lett a betűkészlet, ami az olvashatóságot vizuális szinten is segítette. Nagyot nőtt az írni-olvasni tudók aránya: 1869-ben a 6 éves kor feletti férfiak 40,8 százaléka, a nőknek csak 25,1 százaléka tudott írni-olvasni. Ez az arány 1890-ben a férfiaknál 66,2 százalékra, a nőknél 46,49 százalékra nőtt.¹²⁴

A korszak három vezető lapja, a kormánypárti *Pesti Hírlap*, a mérsékelt ellenzéki *Budapesti Hírlap* és a független *Budapest* voltak, egyenként 10 000-et meghaladó előfizetői bázissal. Ez a helyzet csak akkor módosul, amikor 1896-ban Magyarországon is engedélyezik a lapok utcai árusítását, s megjelenik az első bulvárlap, az *Esti Újság*, mely már nem az előfizetőkre épít, sokkal inkább a rikkancsos terjesztésre.

¹²³ *A magyar sajtó története*, II/2 Akadémiai Kiadó, 1985, 253.

¹²⁴ *Magyarország története tíz kötetben*, 6/2. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. Kovács Endre (szerk.), 1399–1400.

Műfaji szempontból is változnak az újságok. Egyre kevesebb a szó szerinti parlamenti tudósítás, inkább tartalmi összefoglalást adnak a lapok, s kiegészítik ezt a politikusok, közéleti személyiségek magánéletéről szóló hírekkel.

Megmaradt a vezércikk, de már nemcsak az eszmei kiállás tűnt el, hanem a bemutatás módja is megváltozott. A korábbi, politikai beszédekre emlékeztető szövegek helyett, sokkal inkább írásművek születtek, melyek már teljesen lemondtak az esetleges akusztikus hatáskeltésről. A tudósítói hálózat folyamatosan bővült. 1878 óta bevett szokás kiküldött tudósítókat alkalmazni, akik már nemcsak a világpolitika híreit, de színes anyagokat, bulvárhíreket is szép számmal küldtek.

A riport követelményeinek megfelelően átalakult a sportújságíró feladata is. *„Valamikor régen úgy volt, hogy a sporttudósítónak elég volt, ha jószemű, eleven tollú, színes írású legény volt ... és szépen megírta amit látott. Néha egy kapolpról, néha egy lóról, máskor az időről írt. ... Ma azt akarják tudni, hogy nem történt-e valami huncutság, nincs-e valahol valami istállótítok, mik a managerek titkos terveit.”* (Kálnoky é. n., 76)

Ugyancsak a századforduló hozza meg azt az újságírótipust, akinek angol elnevezését megkísérelték ugyan magyarítani: beszélgető vagy megszólaltató újságíróra, de ez mégsem tudott meghonosodni a nyelvben, így maradt tehát az: interjúkészítő újságíró. A műfaj megítélése változatos volt a korban. Akik pozitívan értékelték, azok azzal érveltek, hogy becsületes dolog magával az érintettel előadatni a történetet. *„A beszélgető- vagy ha jobban tetszik megszólaltató újságíró alatt az interviewolót értem, aki a fontosabb és érdekesebb eseményeket magukkal az érdekeltekkel mondhatja el. ... A modern hírlapírás egyik legkedveltebb formája az interview és a hírlapírók közül, a legbecsületesebbek az interviewolók.”* (Kálnoky é. n., 82)¹²⁵ A műfaj bírálói a válaszadási kényszert barbár, illetlen dolognak tartották.¹²⁶

A szerkesztőségek létszáma felduzzadt. 1890. táján már 20–30 ember dolgozott egy-egy lapnál, s kialakult a vezetőség magja – ide a fő-, a felelős-, a segédszerkesztő, a vezércikkíró és a tárcaíró tartozott – és a munkatársi gárda, mely riporterekből állt. Ez a korszak elsősorban a szenzációra, a szenzációs eseményre építi fel az újságírást. Olyannyira, hogy megjelenik az újságírónak

¹²⁵ Másként vélekedtek erről Nyugat-Európában. Angliában és Franciaországban „amerikai barbárságnak” tartották az interjút még a 20. század elején is. (Lásd részletesen Schudson, 1999, 76–80.)

¹²⁶ A témával részletesen foglalkozott az Eszterházy Károly Főiskola Médiatudományi Tanszéke által, 2008. május 16-án szervezett konferencia: Az interjú mint sajtóműfaj és módszer. A konferenciakötet megjelenés alatt áll, melyben olvasható lesz Andok Mónika: A modernitás műfaja c. tanulmánya.

állás motívumai között is. A publicista Cholnoky Viktor írja, hogy Magyarországon mindenki újságíró, a kávéházi krokigyártótól kezdve a törvényszéki rovatot kitöltő ügyvéden és a tudomány rovatot vezető doktoron át az egyetemi polgárig, aki behozza a szerkesztőségbe a bál résztvevőinek névsorát. Cholnoky azonban ír az igazi újságíróról is: *„Akiket nem a névkorpoltálás, nem a közgazdasági haszon nem a szabadjegy élvezése, nem a havi kétszáz forintos éhenhalás és nem a kollektív névtelenség dicsősége visz rá az újságírásra. Hanem valami lombrozói módon perversus, epileptikus éhezése a szenzáció friss sütetének, valami ellenállhatatlan Lust zum Fabulieren szakadatlan idegrezgés, vágy a tanulásnak és a megtudásunk azonnal való továbbadásának.”* (Szajbély 1997, 129) Kálnoky is hasonlókat emleget: a legjobbak a született újságírók, akikben megvan valamiféle eredendő közlési vágy, érzékenység és jó szem az eseményekhez.

Ahogy egyre duzzadt az újságírók létszáma, úgy lett egyre keservesebb a megélhetésük. Cholnoky havi kétszáz forintos éhenhalásról ír, pedig a hírlapírók nyugdíjintézetének kimutatása szerint – melynek a mintegy 700 újságíróból csak 65 tagja volt – éves átlagjövedelmük mindössze 1500 forint. Ebből rendes egzisztenciát bajosan lehetett fenntartani. Egy réteg már nem is próbálkozott ezzel. Nem véletlen, hogy az 1905-ben megjelent újságíró-almanach címe: *A magyar bohémvilág*. Ugyanakkor felbukkan egy csomó „kon-tár” is az újságírók között. Őket gúnyolják a következő sorok *„Elmondom, hogy kell élnie az újságírónak, hogy híres ember legyen belőle ... Délelőtt el kell menni a parlamentbe. Nem impressziókért (azt ott hiába kerestek), csak mutatkoz-ni. A képviselővel fraternizálni kell, a minisztereknek nagyokat köszönni. ... Mindenhová járj el, színházba, próbákra, hangversenyre, temetésekre. Négy-öt éven keresztül kell ezt folytatni nagyon szorgalmasan. Az ötödik évben te vagy az egyik legjelesebb publicistánk. Mikszáth Kálmán összes névtelen cikkeit neked tulajdonítja a közvélemény.”* (Kálnoky é. n., 12)

A századforduló két régi-új motívumot hívott elő az újságírói hivatásban az addigra már meggyökeresedett riporterkedés mellett. Az egyik, hogy sok szépíró dolgozott a szerkesztőségekben, aki az író-újságíró lét, szemlélet kettős szorításában éltek. Egyrészt szükségük volt a hírlapírói munkára megélhetésükhöz, virtuózzá is tették a hírlapi stílust. De sohasem tudtak megfélekedezni arról, hogy ők elsősorban írók, költők, s ennél a mindennapi robotnál többre hivatottak. Kálnokynál ezt így olvashatjuk: *„Az újságíró voltaképpen dupla ember. Az egyik fele újságcsináló mesterember, a másik fele íróművész.”* (Kálnoky é. n., 14.) A pozitívizmus korának tükröződésére Szajbély Mihály hívja fel a figyelmet irodalomtörténeti tanulmányában. A természet-tudományok előretörését hozó szemlélet a hírlapíráson is nyomot hagyott. Tematikusság szempontjából megjelennek az új geológiai, kémiai eredmé-

nyek a cikkekben. Cholnoky odáig viszi ezt a gondolatot, a tudományosság gondolatát, hogy megállapítja: *„az újságírás is, ez a természeténél fogva mindig legelől járó, a tudománnyal kénytelen lépést tartani, szükségszerűen odáig kellett fejlődnie, hogy maga is tudománnyá emelkedjék.”* (Szajbély 1997, 131)

Az új médium, a rádió, s vele együtt egy új újságírótypus megjelenése előtt még egy, a hírlapkészítésben fontos sajtómunkást kell megemlítenünk, a fotóriportert. Az 1930-as évek hozták meg az igényt erre a szakmára, és ekkor teremtdőnek meg a technikai feltételek is. Ekkoriban kezdték kiadni a napilapok képes heti mellékleteiket, mely újabb növekedést hozott a lapok példányszámában. Míg *Az Est* a világháború előtt mintegy 200 000-es példányszámot ért el, addig a 30-as évekre a 400 000-et is túllépte. A kiadónak 6500 munkatársa volt, ebből 6100 kézbesítő. Újságíróként és publicistaként dolgozott a szépirodalmi elit majd minden tagja. Az 1900-as évekből Adyt, Mikszáthot, Bródy Sándort, Thury Zoltánt, majd később Kosztolányit, Krúdyt, Karinthyt, Tóth Árpádot, Molnár Ferencet lehet említeni, s a sor folytatható. A tulajdonos-kiadók pedig még szebb „karrierre” számíthattak. A kiegyezés után még az volt az álmok netovábbja, hogy valaki országgyűlési képviselő legyen, de a századfordulóra már néhányan nemességet is kaphattak. Falk Miksa lovagi címet, Dóczy Lajos báróságot kapott, s többen lettek udvari tanácsosok.

Az 1900-as évek meghozták az újságíró kisasszonyokat is szép számmal, akiknek a fogadtatása ugyan lelkes volt, de képességeikről lesújtó volt a férfiak véleménye, amit nem is rejtettek véka alá. Pozitív hatást annyiban tulajdonítottak a női munkatársaknak, hogy innentől kezdve a férfiak nem beszéltek csúnyán a szerkesztőségben, nem az íróasztalon aludták ki az elmúlt éjszaka fáradalmait, és gyakrabban váltottak tiszta gallért. Következzék még egy szellemes idézet a korszaknak tükröt tartó Kálnokytól: *„Azt hiszem Amerikából került az óvilágba az újságíró kisasszony, mint a krumpli. A nő a szabadságok hazájában előbb érezte meg, hogy neki is hivatásra van szüksége, mint nálunk, a tradíciók világában. Ha nem is éppen azért, hogy gyakorolja a hivatását, de azért hogy jobban meheessen férjhez, ha akar. ... Elég az hozzá, hogy az újságíró hivatás nagyon ajánlatos a nőknek. A mesterséggel jóformán vele jár minden, amit a nők szeretnek. Ott lenni mindenhol, szerepelni mindennap, részt venni mindenben, hozzászólni mindenhez. Mintha az Isten is a nők számára teremtetten volna az újságírói pályát. ... Mégis, hiába, egy hibájuk van az újságíró kisasszonyoknak. Nem tudnak írni.”* (Kálnoky é. n., 85)

9.4.5. A rádiós újságíró

1925-ben kezdte meg működését a *Magyar Rádió* Kozma Miklós irányítása alatt, akinek hírszolgáltatási alapelvei frissen kutatottak és jól bemutatottak (Ormos 2000; Kotroczó 2001). A hírirás, hírterjesztés és a propaganda szoros kapcsolatának kiemelése nem meglepő. Meglepő viszont az a frissesség, s az a számtalan felismerés a hírközlési folyamatban, melynek jó pár „tétele” máig használható, máig érvényes az újságírók munkájában (források ellenőrzése, gyorsaság mint alapkövetelmény, tisztában volt a hírérték és a közönség kapcsolatával is). Említettem a tanulmány elején, hogy annak idején az aufklérista újságírók legtöbbször teológiai végzettsége volt, Kossuthék korában pedig a jogi diploma dominált. Kozma Miklós kinevezésével ez az irány erőteljes fordulatot vesz, mert a sajtóirányításban részt vevők közül többen hivatásos katonatisztek, akik a Ludovikára jártak. (A Kozmát követő igazgató Náray Antal szolgálaton kívüli vezérkari ezredes volt. S akadtak többen, akik ugyan hivatásos katonák nem voltak, de többéves tiszti szolgálat állt mögöttük: Wünscher Frigyes, Hável Béla.) Persze ez a sajtó vezetésére igaz, a derékhadra nem, de az irányításról azért sokat elárul. A rádió első munkatársai a *Telefonhírmondótól* jöttek át, s a legfontosabb követelmény, amit velük szemben támasztottak, a szép hang, szép beszéd volt. Az első bemondó Scherz Ede, nőként pedig Gerster Sári, egy alt hangú színésznő volt. Foglalkoztatnak még egy állandó zongorakísérőt, Polgár Tibort. A műsor színházi közvetítésekből, zenéből állt, esetenként politikusok tartottak felolvasásokat. Mindez körülbelül heti 50 órát tett ki. Hamarosan kiegészült a műsor a pontos idő bemondásával és a déli harangszóval. 1933-ban szerződtek az első sportközvetítőt, Pluhár Istvánt. Az előfizetők száma hihetetlenül dinamikusan emelkedett. 1928-ban 100 000, 1930-ban 300 000 ezer 1939-ben 468 000 előfizető volt, s a rádiókészülékek száma 1944-ben elérte az egymilliót. Mindez azonban – a II. világháború előtt – nem hozott nagy változást a közvélemény rádióval szembeni elvárásaiban. Több közvélemény-kutatást is végeztek a harmincas években, amelyekből kiderült, hogy legnagyobb igény a magyarnótára (91%), a cigányzenére (91%), istentiszteletre (85%), vígjátékra (84%), tudományos előadásra (80%) és katonazenére (79%) volt. Az adatokból látszik, hogy az emberek egészen mást vártak a rádiótól, mint a nyomtatott sajtótól. Elsősorban szórakozást, nem friss híreket, tájékoztatást. Igaz, hogy már a harmincas években több osztályra bomlott a rádió, de azok dominánsan ismeretterjesztéssel, irodalommal, zenével foglalkoztak igen magas szinten (Domány 1979, 9). Hiszen ekkor dolgozott a rádióban Németh László, majd Cs. Szabó László, Ódry Árpád, Dohnányi Ernő és Ortutay Gyula is. Csak a világháború alatt derült ki, hogy a hírszolgáltatás

gyorsaságában mit tud hozni a rádió. A háború szigorú hadicenzúrája, majd a koalíciós időszak szabadabb légköre után ez a médium is pártirányítás alá került, s az újságírók mozgásterét már a párt szabta meg.

A diktatúra idejében az újságírói hivatás, szakma kiüresedése és eredeti funkciójának teljes elvesztése volt jellemző. A híreket az MTI¹²⁷ úgy szállította, hogy azokat változtatás nélkül kellett bevenni a hírekbe, így kellett megjelentetni a lapokban.

Bár a következő idézet egy olyan vitaanyagból származik, melyen a nyomtatott sajtó munkatársai vettek részt, mégis úgy gondolom, az egész korszakra jellemző ami itt olvasható: *„hiszen az MTI óriási apparátusa tökéletes információt nyújt ezentúl a lapoknak és nincs különösebben szükség arra, hogy a fiatal újságíró is tájékozódjék.”* (Földes 1954, 30)

Erre az időszakra jellemzően még néhány adat. A MÚOSZ-nak körülbelül 2300 tagja van, a szerkesztőségek átlagéletkora 23–24 év (Kókay–Buzinkay–Murányi 1994). A szerkesztőségekben ideológiai és politikai ankétokat tartanak a cél érdekében: neveljünk kommunista újságírókat. A munkatársak kivesézik egymás írásait, egyetlen példát kiragadva: *„megbíralták a mezőgazdasági rovat vezetőjét: gyenge a rovat, mert tervszerűtlen a vezetés, a rovatvezető kapkod, nem elég alapos, felületes és különösen elhanyagolja a kulákok elleni harcot.”* (Földes 1954, 3)

Történelmi és politikai okai vannak a változásoknak. Az enyhülés és a legvidámabb barakk korszaka már más követelményeket is támaszt a rádiós újságíróval szemben, nem csak a politikai elkötelezettséget. Bánkúti Gábor 1970-es könyvében olvassuk, hogy a rádiós újságírónak rendelkeznie kell szociológiai, pszichológiai, dramaturgiai, valamint műszaki ismeretekkel, könnyű kapcsolatteremtési készséggel, hogy bárkit meg tudjanak szólítani munkájuk során, mindenkivel megtalálják a hangot. *„A rádióban dolgozó újságírónak azonkívül, hogy valamelyik tudománynak, szakterületnek szakembere, értenie kell a politikához, járatosnak kell lennie az irodalomban, beszélnie kell legalább egy idegen nyelven ... a hangja nem lehet kellemetlen.”* (Bánkúti 1970, 75)

Az 1970-es évek végére pedig majd 2000 ember dolgozik a Magyar Rádióban, s ez a szám tovább duzzadt. Nem véletlenül tartották túlméretezett intézménynek a rendszerváltoztatáskor mind a Magyar Rádiót mind a Magyar Televíziót.

¹²⁷ Az MTI személyzeti osztályát jó ideig Kádár Jánosné irányította.

9.4.6. A televíziós újságírók: avagy hány szakma lett a tévériporterből

Az 1957-ben induló *Magyar Televízió* (pontosabban Magyar Rádió és Televízió, majd 1974-től két külön intézmény: Magyar Rádió és Magyar Televízió) legelső munkatársi gárdája vagy egykori rádiósokból állt, vagy az írott sajtó berkeiből került ki. Már ez is biztosított némi szakértelmet, hiszen az első kísérleti televíziós adások Nyugat-Európában ugyanolyan megmosolyogtató módon szerveződtek-rendeződtek az 1930-as évek végén, mint a kezdeti egy-két személyes rádióadások. Egy német példa: *„Berlinben egy fiatal színésznő Ursula Patschke maga csinál mindent. Bemondja a műsort, verseket ad elő, maga-írta 3–8 perces jeleneteket játszik el, gyerekeket mutat be, sőt szerepelteti a kutyáját is. Az adások szünetében pedig filmet ragaszt.”* (Márványi 1981, 84)

Ehhez képest a magyarországi kezdet biztatóbb volt. Sőt alig egy évtized múlva már megjelent egy olyan nemzedék, mely „eredendően” televíziós újságíró volt. Ekkorra már a kezdetben tévériporternek nevezett újságírói szerep is szétbomlott, ahogy egyre jobban strukturálódott és professzionalizálódott a televíziós műsorkészítés, a televíziós munka. A korszakot bemutató cikkében Baló György írja: *„a televízióban a riporter osztódni kezdett. És lett belőle: Műsorvezető – Beszélgető – Kérdező – Interjúkészítő – Szövegmondó – Szövegíró – Tudósító – Kommentátor – Közvetítő – Szerkesztő.”* (Baló 1977) Mivel mindez új szakma, kikristályosodott szabályok, oktatható alapok nélkül, ezért könnyű a kritika: *„művelőinek egy része, ily módon briliáns dilettáns, mások tiszteletre méltó autodidakták.”* (Baló 1977, 142) Maga a technikai változás is új követelmények elé állította a televíziós munkatársakat. Ez a hírszövegek, tudósítások megírásában azt jelentette, hogy figyelembe kellett venni a hírhez tartozó képanyagot, s azzal harmonizálva, arra figyelve kellett megírni magát a szöveget. Ráadásul a szövegszerűségénél ismét megjelent az akusztikusság követelménye. Míg Kossuthék korában az alapvetően politikai beszédnek szánt szövegek is ilyen elmondható, felolvasható „anyagok” voltak, addig a 19. század végére megtanultak az újságírók inkább a szemnek, s nem a fülnek írni. A „jól hangzás” elve először persze a rádiónál jelentkezett újra, de a televíziónál ez a „képre írás” követelményével is kiegészült. Baló cikkében még egy érdekes, új problémára hívja fel a figyelmet. Ez a televíziós közönség homogén volta. A hírlapírónak, attól függően, hogy melyik lapnál, melyik rovatnál dolgozott, elég világos képe volt saját olvasótáboráról. Tudta, kiknek ír, milyenek az adott közönség előzetes ismeretei, mire lehet támaszkodni, mire nem. Ilyesmirel a televíziózás korai szakaszában nem beszélhetünk. „De a befogadó változatlanul homályos, ködbevesző, ismeretlen, rejtélyes kör.” De egyre bővülő kör. A televízió az 1970-es évekre vezető médium

lesz Magyarországon. Az adatok szintjén ez a következőket jelenti: 1960-ban 100 000, 1965-ben 800 000, 1970-ben 1,7 millió, 1975-ben pedig 2,3 millió televízió készülék működött hazánkban. (Márványi 1981, 87)

A televíziós újságírók felkészültsége és szakmai tájékozottsága, képzése egyre jobbá vált, pontosabban a procedurális tudás egy részét megpróbálják deklarativan átadhatóvá alakítani. Időközben tovább szélesedik a televíziós kommunikátor szerepköre, megjelenik a meteorológus mint kommunikátor és a televíziós játékvezető is. Szintén a kortárs szavait idézem: „Televíziós kommunikátor ... mindazoknak a szerepköröknek a megtestesítője, amelyekben az információ továbbításához az esemény és a befogadó (néző) közé szükségszerű beiktatni egy közvetítő személy(isé)gét.” (Wisinger 1977) Majd a munka során érvényesülő hármas determináltságot – a szociálpszichológiát, a szociális és a technikait – említi, mint a legfőbb befolyásoló tényezőket. Ennek az első televíziós újságíró-generációnak fele rendelkezett csak felsőfokú végzettséggel. Mintegy kétharmaduk rendelkezett kifejezetten újságírói képzettséggel (Vásárhelyi 1999, 30, 66). Ennek megszerzését nehézsé tette, hogy Magyarországon a rendszerváltozásig nem volt újságíróképzés az egyetemeken, főiskolákon, csak a Magyar Újságírók Országos Szövetsége képzett újságírókat, olyanokat, akiknek már volt szerkesztőségi tapasztalatuk.

A Magyar Televízió mindazonáltal egy diktatórikus korban kezdte meg működését, amelyben a televízió munkatársai nem tekinthettek el a politikai nyomástól, a cenzúrázástól. A televíziós újságírók szerepét szociológiai oldalról elemző Tamás Pál másfajta szerep „szétbomlásról” beszél a rendszerváltozás előtti és utáni időkben. *„A hatvanas–hetvenes években ... a magyar közvélemény az újságíróét a leginkább átpolitizált politikai szerepek között tartotta nyilván. A rendszerváltást követően a szerep átalakul, pontosabban részekre bomlik. Egyes csoportjai továbbra is politikai szakmaként élék meg az újságírást. Mások számára a szórakoztatóipar részévé válik, végül egy harmadik csoport mindezt inkább a szolgáltatóipar valamilyen szerepegyüttesének hiszi.”* (Tamás 1999, 144) Azt hiszem, nem tévedek nagyot, ha a harmadik csoport képviselőit a fiatalabb, néhány éve a szakmába belépő újságírók között kell keresnünk. Vásárhelyi Mária a magyar újságírók 1997-ben készült korfáját elemezve írja: *„a ma pályán lévő újságírók derekhada – öt újságíró közül négy – a diktatúra évtizedei alatt vált újságíróvá – egyötödük az ötvenes években, négyötödük pedig az ezután következő, fokozatosan puhuló diktatúra alatt –, és ez elkerülhetetlenül rányomja a bélyegét a magyar újságíró-társadalom mentalitására és teljesítményére.”* (Vásárhelyi 1999, 17) Ez persze nem csak a televíziós riporterekre, hanem a nyomtatott sajtóban dolgozó újságírókra is igaz.

9.4.7. A rendszerváltozás kora: a médiaháború katonái, a showmanek és az oknyomozó riporterek

A tanulmánynak nem célja a médiaháború dokumentarista feltárása, még csak bemutatása sem. Pusztán azt szeretném láttatni, hogy milyen szerepeket hívott elő az újságíró-társadalomból. Egyrészt alapvetően megosztotta az újságírókat, le kellett tenni a voksot, hogy mely politikai nézetrendszerrel szimpatizál valaki: liberális, konzervatív vagy baloldali-e? Volt-e párttag, ügynök vagy sem – nagyon súlyos kérdések az egyén szintjén – mit gondol a sajtószabadságról, politikai és gazdasági értelemben. Érzelmileg rettenetesen túlfűtött, hiszterizált hangulat jellemezte a sajtó berkeit. Míg a médiatörvény meg nem jelent, a kereskedelmi televíziók meg nem indultak, és tudatossá nem vált, hogy a politika mellett az üzleti szféra is veszélyes kérője lehet a szabad sajtónak.

Magyarországon csak az 1990-es években kezdtek arról beszélni az újságírók, hogy ők mint kapuőrök működnek, pedig az eredeti angol tanulmány már 1950-ben megjelent, és a magyar nyelvű szakirodalom is többször hivatkozott rá (White 1950). Igen ám, de a legfőbb kapuőr a rendszerváltásig a cenzor volt. Ezért a kapuőri szerepet a magyar újságíró teljes súlyával és felelősségével a rendszerváltozás után élte meg a mindennapjaiban. Ugyanez a helyzet a „watchdog”, az őrző kutya szerepével, mely szerint a demokratikus jogokat, jogállamiságot is védelmeznie kell a sajtónak a maga eszközeivel. *„Bár a hazai sajtó még nem rendelkezik igazán számottevő hagyományokkal e szerep ellátásában, az újságírók sokkal többet sajátítottak el ebből, mint amennyire a hatalom megtanult együttélni azzal, hogy a sajtónak nemcsak joga, hanem kötelessége is a hatalom kritikája és a visszaélések leleplezése”* – írja Vásárhelyi Mária. (Vásárhelyi 1999, 13)

Ezzel együtt a már meglévő újságírói szerepek is átalakultak. A főszerkesztőét elemzi például Tamás Pál, s hármat is elkülönít, a hatalmat maga köré összpontosító „Paternalistát”, a vezetői csoportra támaszkodó „Elitistát”, és a „Populistát”, aki *„a munkatársakat egyfajta állandó mozgósított állapotban tartja.”* (Tamás 1997, 101) Ugyanakkor jó pár újságíró lépett tovább a szórakoztatóipar felé, beindultak a nagy nyereséget hozó talk-show-k, s megjelent vele a showman, ami a pártállami időkben elképzelhetetlen volt. S nem ez az egyetlen olyan újságírói szerep, amely a nyugat-európai, amerikai televíziózásból került át egy csapásra a magyar nyomtatott és elektronikus sajtóba, s lett egyik pillanatról a másikra igen népszerű, akár mint műsortípus, akár mint műsorvezető-típus. Átalakultak az egykori televíziós játékok, s megjelentek a játékmesterek, a külföldi sablon magyar személyre szabva.

Ugyancsak nyugati újságírói technikát, az oknyomozást próbálták megvalósítani a riporterek a magyar közéletben (Vajda–Weyer 1998). Az Egyesült Államokban, ahonnan az oknyomozás ered, több fázison ment keresztül az újságírás, míg idáig eljutott, aztán a technika fejlődésével ezen némileg túllépett. Michel Deaver így foglalja össze az amerikai újságírás nagy periódusait: Az 1900-as évek elején a progresszív újságírás muck-racking – trágatúrás – becenevet kapott, mert a cél a korrupció leleplezése volt az élet minden területén, majd az 1920-as években jött a véleménynyilvánítástól tartózkodó objektivista iskola, akiket a Waltergate-ügy után – mikor az újságírók meggyőződtek arról, hogy a politikusoknak nem szabad hinni – felváltottak az oknyomozó újságírók. De a televízió előretörésével, majd az internet megjelenésével ismét új korszak kezdődött: „a 24 órás hírciklus által létrehozott változások és az interneten található, hihetetlenül szüretlen információk újra megváltoztatták a hír definícióját. A hír és a pletyka közötti határvonal elmosódott, és a szenzációhajhászás, bármennyire is megalapozatlan, ma elfogadott.” (Deaver 2001, 229)

Megmarad az újságírókon belül egy réteg, amelyik az új, megváltozott viszonyokhoz már nemigen tud alkalmazkodni, ők az „őreg motorosok”. Dessewffy Tibor írja gunyorosan róluk: *„Az államszocializmus másik szerencsétlen maradványa a Gulyás-szindróma, mely nevét a hasonló nevű sportműsorvezetőről kapta. Ezzel a metaforával azokra a médiamunkásokra utalnék, akiket a személyi összefonódások és a szerencsétlenség tehetetlenségi nyomatéka révén, úgy tűnik, már örökre nyakunkba varrt a sors”.* (Dessewffy, 1998, 29)

Arról, hogy a körülbelül 8000 főnyi újságíróréteg milyen feltárható paraméterekkel rendelkezik, s hogy ezek miként változtak 1981 óta (átlagéletkor, nemek aránya, pályára kerülés folyamata, iskolai végzettség, nyelvtudás, jövedelmi viszonyok stb.), azt Vásárhelyi Mária már idézett könyvében részletesen bemutatja. A trendek nem minden esetben biztatóak: nemzetközi viszonylatban magas az átlagéletkor, az idegennyelv-tudás nem emelkedett a fiatal generációnál számottevő módon, s az újságíróknak fele nem él párkapcsolatban.

9.4.8. Az új évezred *news hunter*-jei és a multimedialis újságírók

A legújabb, igazán nagy változást az eddigi újságírószerepekhez képest egy új médium, az internet s ezt követően a netsajtó megjelenése hozta. Lassan megjelennek azok a „lapok” a hálón, melyek elsődleges forrása és megjelenési felülete az internet. Az újságírók nem tesznek mást, mint ülnek a számító-

gép előtt, s hírekre, képekre, információkra vadásznak. Innen az alcímbeli név, a *news hunter*.¹²⁸ Ezek az újságírók munkájuk során már nem a konkrét eseményeknek erednek a nyomába, nem mennek a helyszínre, s ha találkoznak is szemtanúkkal, azt is a neten keresztül teszik. Bár ez is ritka, mert maga a hírgyártás már nem feladatuk a netriportereknek. A munka eltolódott a szelekció felé. Ugyanakkor végbemegy egy integrálódás is a funkciókban, hiszen a számítógép előtt ülve nemcsak híreket gyűjtenek (esetenként fordítanak), írnak át, de oldalakat is megszerkesztenek a háló riporterei. A technológiai változás hozta lehetőségekről és az újságírói (elengedhetetlen) felkészültség átalakulásáról Mark Deuze úgy ír, mint a multimediális újságíró-típus létrejöttéről. Mihez kell értenie egy ilyen *multimedial journalist*nek és milyen kulturális közegben dolgozik? „The combination of mastering news-gathering and storytelling techniques in all media formats, as well as the integration of digital network technologies coupled with a rethinking of the news producer-consumer relationship tends to be seen as one of the biggest challenges facing journalism in the twenty-first century.” (Deuze 2009, 93)

A magyar helyzet még nem minden szempontból tart itt. Az internetes lapok szerkesztői a civil forrásokkal, azok hitelességével, objektív voltával még sokáig bajlódni fognak. Gyorsaság tekintetében viszont, mivel a neten mindig „főműsoridő” és „lapzártá” van, felülmúlhatatlan ez a médium, ami azzal jár, hogy az újságírónak is gyorsabban kell dolgoznia. Az internetes lapok szerkesztőségei létszámukban egyelőre kicsik, legalábbis a nyomtatott sajtóhoz viszonyítva, a maguk 30–35 emberével.

A *news hunter* vagy netriportert mint típust remekül jellemzi Pikó András: „Az átlagos netriporter 30 évnél fiatalabb, jellemzően egyetemista vagy friss diplomás, beszél legalább angolul, és munkája során elsősorban a kívül-belül ismert hálóra hagyatkozik. Ebben bizony utolérhetetlenek még, mint ahogy abban is, hogyan kell a legbonyolultabb, legösszetettebb történetet is rövid, egy információ-csoport köré szerveződő egységekre tagolni.” (Pikó 2001, 238) Még egy aspektusát emelem ki ennek az újfajta újságírói szerepnek, nevezetesen azt az élő kapcsolatot a felhasználókkal (nézőkkel-olvasókkal), amely eddig – egy-két betelefonálás műsortól eltekintve – alig létezett az újságírás történetében és az újságírók életében. Gyorsabb és élénkebb is a befogadói kontroll a hálózati újságírás területén.

Még egy komolyabb átstrukturálódást hozott az ezredforduló a hírárásban. A hír és a híradó műfaj egy új mutációja jött létre, az infotainment, és gerjesztett komoly szakmai vitákat az újságírás és az újságírók szerepéről. A kereskedelmi televíziózás megjelenése előtt ez a műfaj ismeretlen volt a magyar

¹²⁸ Magyar írásban erről lásd Jenci Ágnes: Rainews24. Példa egy integrált médiára Olaszországban. *Jel-kép*, 2001/1. 108.

televíziózásban. A közszolgálati híradóba a kemény hírek mögé maximum egy kis színes anyag jöhetett, de semmi komolytalanság. Ezzel szemben az új kereskedelmi televíziók más elvek alapján végzik újságírói munkájukat. Kereszty Gábor egy 2000-ben tartott kerekasztal-beszélgetésen a következőket mondta: *„Nálunk, a tv2-nél az a hír amiről az emberek beszélnek, vagy amiről beszélniük kell. Úgy szerkesztjük a Tényeket és a Jó estét Magyarország!-ot is, hogy ennek a szempontnak megfelelően. Létezik egy műfaj a világban, Amerikában találták fel, az infotainment, ami ott a regionális híradókra a legjellemzőbb. A tv2, a Tények vállalja, hogy szórakoztató hírműsört készít ... megpróbáljuk bemutatni a főszereplőt, magát az embert. Ettől válik egy kicsit infotainmentté.”* (Sükösd – Csermely, 2001, 184) Nem kell sokáig visszalépni a szövegben, hogy valami hasonlóra ne bukkanjunk a 19. század végén, amikor a nyomtatott sajtón belül megszületett a bulvárlap, s Csernátony Lajos főszerkesztő is épp ezeket az irányokat követve mutatta be az országgyűlési képviselőket mint magánembereket.

A 20. század végén megingathatatlanul látszó műfaji kánon felbomlóban van. Ezt nemcsak az infotainment megjelenése és térhódítása jelzi. Az sem véletlen, hogy az újságírók is a hírműfaj határait feszegetik, próbálgatják. Mucsányi Mariannát idézve: *„A lap (ti. a Népszabadság) hír- és információs rovata úgy őrizheti meg versenyképességét, ha eddigi értékei, referencijellege fenntartása mellett vállalja a válogatásnak, a műfaji korlátok átlépésének, az események kontextusba helyezésének felelősségét.”* (Mucsányi 2001, 163) Nem véletlen, hogy épp a lépéskényszerben lévő nyomtatott sajtó egyik munkatársa jut ezekre a következtetésekre a 21. század elején.

9.5. A HÍREK BEFOGADÓI

A hírek befogadói oldalának bemutatása során arra törekszem, hogy röviden összefoglaljam azt a változást, amely az olvasóközönséget – a politikai napilapok olvasóit – jellemezte a 18. század végétől a 21. század elejéig. Hangsúlyozom, hogy rövid összefoglalásra törekszem, amikor rendszerezem és bemutatom a hazai sajtótörténet-írás eredményeit. Azon művek, melyekre támaszkodom a bemutatás során, felölelik a magyar hírlapirodalom történetét. Hozzá kell azonban tenni, hogy a 18–19. század alaposan feltárt, több monografikus munka született, ellentétben a 20. századdal, ahol inkább egyes folyóiratok, lapok és szerkesztők munkáit bemutató tanulmányok segítenek a tájékozódásban (Szabolcsi Miklós szerk. 1979, 1985; Buzinkay 1993, 1997; Lipták 2002; Kovács I. 1989; Vársárhelyi 2002; Gáspár 2002).

Először azokat a szálat mutatom be, amelyek társadalomtörténeti szempontból befolyásolták, alakították a magyar lapok olvasottságát. A szakirodalomban a következő elemzési támpontokat találjuk. A hírlapok olvasását, olvasottságát elsősorban az írni-olvasni tudás mértéke szabhatja meg egy társadalmon belül, illetve ezzel szoros összefüggésben az iskolázottság. Hiszen ez utóbbi teremtheti meg annak igényét, hogy továbbra is tájékozódjék a nagyvilág eseményeiről. Igaz ez a magyar helyzetre is, minden sajtótörténeti periódust, mely nagyságrendekkel növeli az eladott lapok számát, szorosan megelőzi egy olyan korszak, amikor az írástudás aránya dinamikusan növekszik. Ez összefügg azzal a ténnyel, hogy az 1870–1880-as években a politikai napilapokat inkább a városi, főleg a fővárosi lakosság járatta, ahol az írni-olvasni tudás aránya majdnem a kétszerese az országos átlagnak. 1870-ben 3,5 millióan tudtak olvasni, ami a férfinépesség 40 százalékát jelentette, ám Budapesten ugyanez az arány 70 százalék volt. Ez növekedett meg 1890-re 7 millióra, ami 60 százalékot jelentett. A nőknél ez az arány 1870-ben 25, míg 1890-ben 50 százalék volt (Szabolcsi szerk. 1985, II/2. 39, 256). Lipták Dorottya összehasonlító adatokat is közöl 1880-ra vonatkozóan, amikor Budapesten 66,2 százalék az írástudók aránya, addig Prágában 89, Bécsben 85 százalék. Majd a 20. század elején a következő jellemző adatokat találhatjuk: az 1910-es években a tankötelezettek 90 százaléka járt iskolába, s 1913-ra a 6 éven felüli lakosság több mint 90 százaléka tudott írni-olvasni, s ezzel Magyarország utolérte Nyugat-Európát (Vásárhelyi 2002, 29). A növekedés nem csupán számbeli, hanem társadalmi csoportok szerinti változást is rejt. Hiszen a *Magyar Hírmondó* 320 előfizetője közül még 171 birtokos nemes, 93 értelmiségi és 56 klerikus volt, addig ez az arány már a 19. század közepére megváltozott, megerősödött a polgári olvasóközönség, míg a 20. század elejére jelentős számban megjelent a munkásság is. (A *Népszavát* az 1910-es években 20 000 példányban adták el.)

A másik szempont, hogy az olvasóknak milyen jellegű információra volt szükségük, s hogy ezt a fajta információigényt mennyire elégítette ki a napisajtó, illetve később mennyire igazodott hozzá. Gondolok itt arra, hogy a 18. század végén a gazdálkodó középréteg információs igényét jobban szolgálta a kalendárium, mint a napilap, mely az eladott példányszámokból is látszik. Míg kalendáriumból 1775-ben 70 000-et adtak el a Helytartótanács adatai szerint, addig a *Magyar Hírmondónak* 1780-ban 320 előfizetője volt. Erről írja summásan Lipták: „Kovács I. Gábor mindenre kiterjedő és meggyőző érvelése azonban bebizonyította, hogy – mivel Magyarországon 1820-ig nem beszélhetünk rendszeres újságolvasásról – a sajtó legfontosabb funkcióit, a tájékoztatást és szórakozást, a szélesebb közönség számára alapvetően ez idáig a kalendáriumok látták el.” (Lipták 2002, 56) Később, a 19. század második

felében, ahogy az olvasók tájékozódási igényei átalakulnak, nálunk is megjelennek az első bulvársajtó-kezdeményezések, bár az igazi sikerlap 1910-ig várat magára.

Az olvasókör nagysága szempontjából fontos a lapok ára is, annak szám-bavétele, hogy egy átlagos jövedelmű olvasó mennyire engedhette meg magának egy-egy napilap előfizetését. A 1780-tól megjelenő *Magyar Hírmondó* ára évi 8 német forint volt, ebből 2 a postaköltségekre ment el. (Egy városi orvos havi fizetése volt 8 forint.) A 19. század közepén már évi 16 forintos előfizetési díjjal számolnak a napilapok. Összehasonlításként egy hivatalnok éves fizetése ekkoriban 800 forint volt. Míg a 20. század elejének árszintjét vizsgálva azt mondhatjuk, hogy 1914-ben egy napilap ára 10 fillér volt, s 32–40 oldalt tett ki, míg ekkoriban 1 kg kenyér 35 fillérbe került.

Az utolsó fontos szempont az életmódbeli változás. Megváltozott, cserélődött az újságolvasás, a hírlapolvasás helyszíne az elmúlt 200 évben. Pontosabban új helyszínekkel és ezzel együtt új olvasótáborral egészült ki. A 18. század végén a hírlapok és így a hírek olvasásának helyszíne a nemesi, polgári otthon volt. Vagyis a privát életterületben olvasták a híreket, melyekről aztán a baráti beszélgetések alkalmával szót váltottak. Átmenetet képeztek az 1810–1820-as években a szalonok, amikor otthoni környezetben, de a többiek felé nyitottan gyűltek össze a közélet szereplői. A szalonok világa Magyarország tekintetében elég szegényes. Gáspár Gabriella is csupán három jelentőset emel ki a korból, Vitkovits Mihályét, Kultsár Istvánét – aki számunkra a *Hazai Tudósítások* miatt a legfontosabb – és Teleki László gróf szalonját (Gáspár 2002, 47–51). Ez a nyilvánosság alakult át a 19. század 30-as éveitől, a reformkor közepétől, amikor sorra megjelentek a kávéházak,¹²⁹ a kaszinók, olvasóegyletek és egyéb olyan nyilvános intézmények, ahol friss lapokhoz, friss hírekhez lehetett jutni. A század végére Budapesten már több mint 600 kávéház működik, közülük a legnagyobbak 100-nál több lapot járattak. S ezen nevezetesebbek nem véletlenül váltak az írók, hírlapírók és közéleti személyek fontos találkahelyévé. A kávéházak egyben a „hírfogyasztás” helyének a privátból a nyilvános szférába való áttételét is jelentették. Ezt erősítette tovább a tömegközlekedési eszközökön való olvasás szokásának megjelenése, melynek fontosságára Buzinkay Géza utal, kiemelve számbeli jelentőségét is. „A tömeg mint célpont jelen volt. A főváros fő útvonalain egy évtized alatt megnégyszereződött a közlekedési eszközök utasainak száma. 1896-ban már 71,1 millió utas közlekedett – ami megközelítette a napi 200 000 főt. Számukra készíteni lapot: ez a nagyváros új kihívása.” (Buzinkay 1997, 33) Természetesen ehhez szükség volt új „szereplőre” is a rendszerben.

¹²⁹ Talán az sem véletlen, hogy Kossuth Lajos ekkoriban a Kávéforrás elnevezésű Fürdő utcai kávéház felett lakott (Gáspár 2002, 53).

Ők a rikkancsok, akik csak 1896-tól jelenhettek meg, addig ugyanis tilos volt a kolportázs, az utcai árusítás. Az 1930-as évekre már *Az Est* lapoknál több mint 6000 rikkancs dolgozott. Az újságolvasásnak ezek a terei megmaradtak mind a mai napig. A magyar történelem egy korszakában az 1950-es években sajátos térrel egészültek ki, az üzemi, kollektív napilapolvasásokra gondolok, melyet az elnyomó rendszer tett kötelezővé. S ez is a nyilvános szférában zajlott.

Érdemes átgondolni ebből a szempontból az új médiumok megjelenését is. Mindegyik használata a privát térben kezdődött, otthon hallgattak rádiót, néztek televíziót és olvastak internetes híreket. De ezen médiumok megjelentek nyilvános színtereken is, számos kávéházban, pubban látni televíziót, és az utóbbi években elterjedtek az internetkávézók is. Érdemes lenne annak utánagondolni, hogy e médiumok használata, illetve egyfajta felhasználási módja miért talál ennyire könnyen utat a privátból a nyilvános terekhez. (Hozzáteszem, nem megszüntette az otthoni felhasználást, hanem inkább kiegészítve.)

Végül szeretném bemutatni a számszerű adatokat is a lapok olvasottsága tekintetében. Hozzátevé, hogy a sajtótermékek száma is évtizedről évtizedre szaporodott. A 18. század végén 19. század elején 1-3 hírlap működhetett az országban. Ugrásszerűen csak az 1840-es évektől nő meg a lapok száma. Az 1860-as években 6 politikai lap élt, míg 1870-ben már 10-15-öt adtak ki. Ha úgy közelítünk a kérdéshez, hogy hány sajtótermék jelent meg (tehát a magazinokat, periodikákat is beleértve), akkor ez a szám 1870-ben 322, 1899-ben pedig közel ezer (az adatokat közli Lipták, 2002).

A példányszám alakulásában a következőket láthatjuk. Míg a 18. századot a néhány száz előfizető jellemezte (*Magyar Hírmondó* 320), kifejezett sikernek számított Görög Demeter *Hadi és Más Nevezetes Történetek* elnevezésű lapja, melynek 1792-ben 1300 előfizetője volt. (A reformkor folyóiratainak előfizetőt nagyon részletesen elemzi területi, vagyoni és nemek szerinti különbségek alapján Gáspár 2002. Magam azért nem idézek belőle részletesebben, mert a hírműfaj a hírlaphoz és nem a magazinokhoz kötődik.) Ezt a számot a reformkor elején sem tudták meghaladni, Kossuth *Pesti Hírlapja* volt az első, amely több ezer előfizetőre tudott szert tenni. 1841-ben pár százan voltak csak, míg 1844-re 5100-ra emelkedett ez a szám. Összehasonlításképpen, a legnépszerűbb európai lap a korban a frankfurti *Neuwieder Zeitung*, a maga 40 000-es előfizetői táborával. Mindazonáltal az 1500 előfizető Magyarországon egészen az 1850-es évekig elég volt a nyereségességhez. Ennyi előfizetővel már el lehetett tartani egy lapot. Az 1870-es években a 10-15 politikai napilap mintegy 40 000-es olvasótáboron osztozott. Bár csupán 10 000 járatott magyar lapot, a többség németül olvasott. A korszak legnagyobb pél-

dányszámú lapja, a kormányhoz közeli német nyelvű *Pester Lloyd* volt, ám az 1910-es évekre elveszítette pozícióit. Szabolcsi szerint az 1880-as évekre a három vezető politikai lap, a *Pesti Hírlap*, a *Budapesti Hírlap* és a *Budapest* egyenként 10 000-es előfizetővel rendelkezik. Jelentősebb változás csak a 20. század 10-es éveiben jön, amikor a *Népszava* a 15 000-es, a radikális *Világ* pedig a 20 000-es példányszámot éri el. Igazi áttörést az első vérbeli bulvárlap, *Az Est* ér el, mely az 1910-es induló 10 000-es példányszámról 1938-ra eljut a félmillióig. Ezt a példányszámot a magyar sajtótörténetben – demokratikus viszonyok között – azóta sem sikerült túlszárnyalni. A példányszámnövekedés azonban, mint látjuk, együtt jár az információ és a hír átalakításával, bulvárosításával. Ugyanez a tendencia figyelhető meg később az új médiumok területén is, a közszolgálati rádió és televízió hírműsorai – a Magyar Rádió Krónikája kivételével – lemaradnak hallgatottság és nézettség szempontjából a kereskedelmi híradózás mögött, mely nyíltan vállalja, hogy nemcsak tájékoztat, híreket ad, de szórakoztat is egyben, s divatosan infotainmentnek hívja a híradós műsorait.

Még egy – vitatott – adattal szeretném kiegészíteni az olvasottsági mutatókat. Ez pedig az a szorzó, amivel az eladott példányokat szokás felszorozni, mert egy lapra nem egyetlen olvasót számolnak, a *Magyar sajtó története* szerint hármát, Lipták szerint viszont tízet. A mai napilapok marketinganyagai általában úgy hirdetik az újságjukat, hogy annak egy példányát 4-5 ember olvassa általában. Magam is ezt a „középértéket” érzem a legelfogadhatóbbnak.

Ebben a zárófejezetben arra törekedtem, hogy végigvegyem azokat a szempontokat, amelyek a hírolvasás szempontjából fontosak. Mivel nemcsak az újságírók, a hírgyűjtés és írás technikái változtak az elmúlt kétszáz évben, de maguk az olvasók, potenciális olvasók is.

Felhasznált szakirodalom

- Abélès, Marc 1990. *Anthropologie de l'État*, Armand Colin, Paris. (Magyarul: 2007. *Az állam antropológiája*. Budapest, 2007, Századvég Kiadó.)
- Aczél Petra 2007a. A hír mint értékrend reprezentáció. In *A médiahír mint rítus*. (Szerk. Andok M.) Eger, EKF Kiadó, Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Sectio Scientiarum Medialium, 32–44.
- Aczél Petra 2007b. A hatás formája – a forma hatása. In *Kommunikáció és szövegkutatás*. (Szerk. H. Varga Gyula.) Eger, Líceum Kiadó, 19–29.
- Aczél Petra 2009. *Új retorika. Közélet, kommunikáció, kampány*. Kalligram Kiadó, Pozsony.
- Agre, Philip E. Designing Genres for New Media: Social, Economic, and Political Contexts. Korábbi változata: Steve Jones, ed, 1998 *CyberSociety 2.0: Revisiting CMC and Community*, Sage
- Anderson, B. 1991. *Imagined Communities*. London, Verso.
- Andok Mónika 2001. A sajtóhírek a tudományos diskurzusban. In Békési Imre – Petőfi S. János – Vass László (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 14*. Szeged, JGYTF Kiadó, 109–137.
- Andok Mónika 2003. A hír mint szövegtípus. *Iskolakultúra*, 11, 68–77.
- Andok Mónika 2005. A bulvár-tabloid hírek a magyar sajtóban 1780-tól. In Ivaskó Livia (szerk.): *Érthető kommunikáció*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Médiatudományi Tanszék.
- Andok Mónika 2006a. A hírek mint kulturális szimbólumok In Balázs Géza – H. Varga Gyula (szerk.): *Társadalom és jelek. Társadalomkutatók a szemiotikai perspektívákról*. Semiotica Agriensis 2–3. Budapest–Eger, Magyar Szemiotikai Társaság – Líceum Kiadó, 170–180.
- Andok Mónika 2006b. Beágyazódások a hírszövegekben, a média mint önmaga kontextusa. In *Kontextus – Filológia – Kultúra. Tanulmányok*. Eger – Banská Bystrica, Eszterházy Károly Főiskola – Univerzita Mateja Bela, 56–69.
- Andok Mónika 2007a. Tipológiai sajátosságok a televíziós hírek esetében. A képi és a verbális összetevő elemzése. In Balázs Géza – H. Varga Gyula (szerk.): *Szemiotika és tipológia. A komplex jelek kutatása*. Magyar Szemiotikai Tanulmányok 12–14. Budapest–Eger, Magyar Szemiotikai Társaság – Líceum Kiadó, 33–45.
- Andok Mónika 2007b. A rádiós hír mint szövegtípus. In *Kommunikáció és szövegkutatás* (Szerk.: H. Varga Gyula.) Eger, Líceum Kiadó, 51–74.

- Andok Mónika 2007c. A hírek megközelítései a rituális modell alapján. In *A médiahír mint rítus*. Eger, EKF Kiadó. Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Sectio Scientiarum Medialium, 15–22
- Andok Mónika 2007d. The News as Text Type vs. Genre Alternation in the Age of Information Society. In Glavanovics Andrea – Szele Bálint (eds.): *The Europe of Regions: Literature, Media, Culture*. Kodolányi János University College.
- Andok Mónika 2008. A hír mint szövegtípus történeti kialakulása. In *Szöveg, szövegtípus, nyelvtan. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához*. (Szerk. Tátrai Szilárd, Tolcsvai Nagy Gábor.) Budapest, Tinta Könyvkiadó, 113–126.
- Andok Mónika 2011. Folytonosság és változás a 21. század alakuló sajtótörténetében. Új utakon a zsurnalizmus: a digitális újságírás. In Széchenyi Ágnes – Martin József (szerk.): *Klió és a médiagalaxis. Tanulmányok a 70 éves Buzinkay Géza tiszteletére*. Budapest, Corvina Kiadó, 21–37.
- Andor József – Benkes Zsuzsa – Bókay Antal (szerk.) 2001. *Szöveg az egész világ. Petőfi S. János 70. születésnapjára*.
- Angelusz Róbert 1998. A referáló sajtótól az Internetig. Az újságírói objektivitás esélyei. *Világosság*, 10, 62–79.
- Angelusz Róbert 2003. Amíg hírekként megjelennek ... Az eseményektől a hírekig. *Jel-Kép*, 3, 3–23.
- Angelusz Róbert – Békés Ferenc – Nagy Márta – Tímár János 1982. *Újságíró kutatás*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont.
- Angelusz Róbert – Tardos Róbert – Terestyéni Tamás (szerk.) 2007. *Média, nyilvánosság, közvélemény. Szöveggyűjtemény*. Budapest, Gondolat Kiadó, harmadik fejezet.
- Assmann, Jan 1992. *Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen*. C. H. Beck Verlag München. (Magyarul: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest, 1999, 2004, Atlantisz Kiadó.)
- Bagdikian, Ben H. 1997. *The Media Monopoly*, Beacon Press.
- Bahtyin, Mihail 1982. *Francois Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája*. Budapest, Európa Kiadó.
- Bajomi Lázár Péter 2003. Az objektivitás doktrína nyomában. A politikai újságírás normái az Egyesült Államokban. *Médiakutató*, 2003. nyár, 13–39.
- Balázs Géza 2005. Az új media új műfaja, az sms-hír nyelvészeti megközelítése. *Magyar Nyelvőr*, 129. évf. 2. szám, 129–150
- Balázs Géza 2007. Médiaszöveg – médiapedagógia. In *Kommunikáció és szövegkutatás*. (Szerk.: H. Varga Gyula.) Eger, Líceum Kiadó, 29–40.
- Balázs János 1985. *A szöveg*. Budapest, Gondolat Kiadó.

- Baló György 1977. A tűzgolyó jóllakik ...!? Az első televíziós generáció arcképehez. *RTV Szemle*, IV. kötet, 141–148.
- Banczerowski, Janus 1980. Az információ és a metainformáció a nyelvi közlés struktúrájában. *Nyelvtudományi Közlemények*, 82/83, 101.
- Bánkuti Gábor 1970. *Híreket mondunk... I–II*. MRT, Budapest.
- Barbier, Frederic – Bertho Lavenir, Catherine 2004. *A média története*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Barthes, Roland 1971. A napihír struktúrája. In Hankiss Elemér (szerk.): *Strukturalizmus I*. 173–184.
- Bary Magdolna – Hann Endre – Hunyady György 1973. *Televíziós személyiségekkel kapcsolatos elvárások és benyomások a nézők körében*. Budapest, MRT TK.
- Bausinger, H. 1984. Media, technology and daily life. *Media, Culture and Society*, 6. (4) 343–351.
- Bayer József 2002. Globális média, globális kultúra. *Magyar Tudomány*, 5, 6.
- Beck László 1998a. Szakadék a közvélemény és a tájékoztatás között. In Argejo Éva (szerk.): *A jelentések könyve*. Új Mandátum Kiadó, 11–15.
- Beck László 1998b. Kormánytúlsúly a hírműsorokban. In Argejo Éva (szerk.): *A jelentések könyve*. Új Mandátum Kiadó, 21–27.
- Becker, Karin 2008. Visual Cultures of Journalism. A Contribution to a Better understanding of Journalism Cultures. In Hahn, Oliver – Schröder, Roland (Hrsg.): *Journalistische Kulturen. Internationale und interdisziplinäre Theoriebausteine*. Köln, Herber von Halem Verlag, 253–268.
- Bécsy Tamás 1992. *Rítus és dráma*. Mécs László Lap- és Könyvkiadó.
- Bell, Allan 1982. Radio: the style of news language. *Journal of Communication*, 32/1, 150–164.
- Bell, Allan 1984. *Good copy – bad news: the syntax and semantics of news editing*. In Trudgill, Peter (ed.): *Applied Sociolinguistics*. London, Academic Press, 73–116.
- Bell, Allan 1991. *The Language of News Media*. Oxford–Cambridge, Blackwell.
- Békési Imre 1974. Egy baleseti hír szerkezete. *Nyelvőr*, 98, 414–421.
- Békési Imre 1982. *Szövegszerkezeti alapvizsgálatok*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Bencze Lóránt 2007a. A botsáskától a blairizmusig. In *Kommunikáció és szövegkutatás* (Szerk.: H. Varga Gyula.) Eger, Líceum Kiadó, 9–19.
- Bencze Lóránt 2007b. A hatalom kommunikációja. In *Kommunikáció és szövegkutatás* (Szerk.: H. Varga Gyula.) Eger, Líceum Kiadó, 159–161.
- Bencze Lóránt 2007c. A szövegtípusnak mint jelnek az evolúciója. In *Szemiotika és tipológia. A komplex jelek kutatása*. Magyar Szemiotikai Tanulmá-

- nyok 12–14. (Szerk.: Balázs Géza – H. Varga Gyula.) Budapest–Eger, Magyar Szemiotikai Társaság – Linceum Kiadó, 102–107.
- Berkowitz, Daniel A. (ed.) 2011. *Cultural Meaning of News. A Text-Reader*. Sage Publications Inc.
- Berger, Peter L. – Luckmann, Thomas 1966. *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. (Magyarul: *A valóság társadalmi felépítése. Tudásszociológiai értekezés*. 1998, József Műhely Kiadó.)
- Bernáth László (szerk.) é. n. *Műfajismeret*. Magyar Újságírók Országos Szövetsége.
- Béres István – Horányi Özséb (szerk.) 1999. *Társadalmi kommunikáció*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Bird, Donald 1976. A Theory for Folklore in Mass Media: Traditional Patterns in the Mass Media. *Southern Folklore Quarterly*, 40, 285–305.
- Bird, Elisabeth S. 2009. Tabloidization: What is it, and Does it Really Matter? In Zelizer, Barbie (ed.): *The Changing Faces of Journalism. Tabloidization, Technology and Truthiness*. Routledge, 40–51.
- Boczkowski, Pablo J. 2009. Materiality and Mimicry in the Journalism Field. In Zelizer, Barbie (ed.): *The Changing Faces of Journalism. Tabloidization, Technology and Truthiness*. Routledge, 56–68.
- Boglár Lajos – A. Gergely András – Bali János – Hajnal Virág – Papp Richárd 2005. *A tükör két oldala. Bevezetés a kulturális antropológiába*. Budapest, Nyitott Könyvműhely Kiadó.
- Bolgár György é. n. *A New York Times sztori*. Fortuna Kiadó.
- Briggs, Asa – Burke, Peter 2004. *A média társadalomtörténete. Gutenberg-től az internetig*. Napvilág Kiadó.
- Briggs, Mark 2007. *Journalism 2.0: How to Survive and Thrive. A digital literacy guide for the information age*. The Institute for Interactive Journalism Philip Merrill College of Journalism, University of Maryland. Edited by Jan Schaffer. (Internetes elérhetőség: http://www.kcnn.org/resources/journalism_20/)
- Briggs, Mark 2009. *Journalism Next: A Practical Guide to Digital Reporting and Publishing*. CQ Press.
- Buda Béla 1985. A tömegtájékoztatás nyelvének néhány kommunikáció-lélektani és szociolingvisztikai sajátossága. In *Nyelvészet és tömegkommunikáció*. I–II. Grétsy László (szerk.) Budapest, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Membrán könyvek 15. II/6–31.
- Burgert, Martin – Kavsek, Michael – Kreuzer, Bernd – Viehoff, Reinhold 1989. *Strukturen deklarativen Wissens – Untersuchungen zu „Märchen“ und „Krimi“*. LUMIS – Schriften 23. Siegen.

- Buscombe, Edward (ed.) 2000. *British Television. A Reader*. Oxford, Clarendon Press.
- Buzinkay Géza 1993. *Kis magyar sajtótörténet*. Budapest, Haza és haladás Alapítvány.
- Buzinkay Géza 1997. Bulvárlapok a pesti utcán. *Budapesti Negyed*, nyár-ősz, 31–44.
- Buzinkay Géza 2005. A bűnügyi hír, a riporter és a rendőr. *Budapesti Negyed*, XIII. folyam, 1–2. szám, 7–31.
- Buzinkay Géza 2007. A szemafortól az MTI-ig. A sajtóhírszolgálat megszületése és a magyar hírlapok. In *A médiahír mint rítus*. (Andok Mónika szerk.) Eger, EKF Kiadó, Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Sectio Scientiarum Medialium, 22–31.
- Buzinkay Géza – Kókay György 2005. *A magyar sajtó története I. A kezdetektől a fordulat évéig*. Ráció Kiadó.
- Cantril, Hadley 2007. Támadás a Marsról. In Angelusz–Tardos–Terestyéni (szerk.): *Média, nyilvánosság, közvélemény. Szöveggyűjtemény*. Gondolat Kiadó, 549–560.
- Carey, James, W. 1992. *Communication as Culture*. New York, London, Routledge.
- Carey, James, W. 1997. *The Culture in Question*. In Stryker Munson, Eve – Warren, Catherine A. (ed.): James Carey. A Critical Reader. Minneapolis, University of Minnesota Press, 308–341.
- Castells, Manuel 2005. *A hálózati társadalom kialakulása. I. Az információ kora*. Gondolat Kiadó.
- Cavallo, Giuliello – Chartier, Roger (szerk.) 2000. *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban*. Budapest, Balassi Kiadó.
- Chartier, Roger 2000. „Népi” olvasók és „népszerű” olvasmányok a reneszánsztól a klasszicizmusig. In *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban*. Cavallo, Giuliello – Chartier, Roger (szerk.). Budapest, Balassi Kiadó, 305–320.
- Coman, Mihai 2008. A Media Anthropological View. Myths, Legends, Stereotypes and the Multiple Symbolic Identities of Journalists. In Hahn, Oliver – Schröder, Roland (Hrsg.): *Journalistische Kulturen. Internationale und interdisziplinäre Theoriebausteine*. Köln, Herber von Halem Verlag, 111–125.
- Cristians, Clifford G. – Glasser, Theodore L. – McQuail, Denis – Nordenstreng, Kaarle – White, Robert A. 2009 *Normative Theories of the Media. Journalism in Democratic Societies*. Urbana and Chicago, University of Illinois Press.
- Curran, James – Gurevitch, Michel – Wodlaccott Janet (ed.) 1977. *Mass Communication and Society*. London, Edward Arnold.

- Csányi Vilmos 2003. *Az emberi természet. Humánétológia*. Budapest, Vince Kiadó.
- Császi Lajos 1999a. Tévéerőszak és populáris kultúra: a krimi mint morális tanmese. *Replika*, 1999. április 35., 21–43
- Császi Lajos 1999b. Katasztrófák médiareprezentációja. *Jel-Kép*, 3, 17–33.
- Császi Lajos 2002. *A média rítusai*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Császi Lajos 2003. *Tévéerőszak és morális pánik*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- Császi Lajos 2004. Az egészségnevelés reprezentációja a médiában. *Média-kutató*, tél, 7–23.
- Császi Lajos 2008. Médiakutatás a kulturális fordulat után. *Médiakutató*, ősz.
- Csákvári József – Malinák Judit 1998. *Média-galaxis. A tömegkommunikáció nyelve és társadalmi kérdései*. Budapest, Szimbiózis.
- Csepeli György – Mátay Mónika 2001. A magyar Betyár életei a médiában. *Médiakutató*, ősz.
- Csibi Sándor 1986. *Információ közlése és feldolgozása*. Budapest.
- Csigó Péter 2000. Az információs műfajok. *Jel-Kép*, 4, 3–39.
- Dahlgren, Peter 2009. The Troubling Evolution of Journalism. In Zelizer, Barbie (ed.): *The Changing Faces of Journalism. Tabloidization, Technology and Truthiness*. (Afterword) Routledge, 146–162.
- Danes, Frantisek 1982. A szövegstruktúra nyelvészeti elemzéséhez. In *Tanulmányok* 15. füzet *Szövegelmélet*. Penavin Olga – Thomka Beáta (szerk.). Újvidék, A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete.
- Dániel Ágnes 1990. *Szó – szöveg – szer – szervez. A szöveg szerveződésének vizsgálata*. Nyelvtud. Ért. 132. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Davis, Benjamin 2010. The need for a „digital media pyramid”. (Internetes elérhetőség: <http://www.ojr.org/ojr/people/bendavis/201002/1823/>.)
- Dayan, Daniel – Katz, Elihu 1992. *Media Events: The Live Broadcasting of History*. Harvard University Press.
- Deaver, Michael K. 2001. A politikai infotainment az amerikai médiában. In Sükösd Miklós – Csermely Ákos (szerk.): *A hír értékei. Etika és professzionizmus a mai magyar médiában*. Média Hungária Könyvek 2, 227–235.
- De Beaugrande, Robert – Dressler, Wolfgang 1972. *Einführung in die Textlinguistik*. Max Niemeyer, Tübingen. (Magyarul: *Bevezetés a szövegnyelvészetbe*. 2000, Corvina Kiadó.)
- Deme László 1978. A rádióhírek szövegezése és elmondása. *MRT Tk. Tanulmányok* X.

- Deme László 1979, 1996. A rádióhírek fogalmazásáról. In R. Molnár Emma (szerk.): *Absztrakció és valóság. Békési Imre köszöntése*. Szeged, JGYTF Kiadó, 81–91.
- Dessewffy Tibor 1998. A közszolgálatosság a piacra ment. In Vásárhelyi Mária – Halmai Gábor: *A nyilvánosság rendszerváltása*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 18–22.
- Dessewffy Tibor 2001. A jövő emlékei. A hírvilág a digitális forradalom után. In Sükösd Miklós – Csermely Ákos (szerk.): *A hír értékei. Etika és professzionizmus a mai magyar médiában*. Média Hungária Könyvek 2, 241–249.
- Deutze, Mark 2003. A web és a webes újságírás típusai. *Médiakutató*, nyár, 57–80.
- Deutze, Mark 2007. Utopia versus Dystopia: When Online Journalists Contemplate Their New Medium. *Journal of New Media and Culture*, 7, Winter, Vol. 4. Issue 1.
- Deutze, Mark 2009. Technology and the Individual Journalist: Agency Beyond Imitation and Change. In Zelizer, Barbie (ed.): *The Changing Faces of Journalism. Tabloidization, Technology and Truthiness*. Routledge, 82–99.
- Dezsényi Béla 1941. *A magyar hírlapirodalom első százada 1705–1805*. Budapest, A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára.
- Dezsényi Béla 1969. A magyarországi hírlapkiadás és hírlapterjesztés múltjából. *Magyar Könyvszemle*, 382–388.
- Diószegi György 1988. *Kossuth Lajos üzenete. Pesti Hírlap anno 1841–44*. Népszava Kiadó.
- Dobos Ilona 1964. Az „igaz” történetek műfajának kérdéséről. *Ethnographya*, 2, 198–217.
- Dobos Ilona 1986. *Paraszti szájhagyomány, városi szóbeliség*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Domány András (szerk.) 1979. *A rádióról – új rádiósoknak*. MR Nyomda.
- Domokos Lajos 1994. *A nyomtatott és az elektronikus újságírás elmélete*. Budapest, Domokos Press, Teleschola Könyvek.
- Dovifat, Emil 1927. *Der amerikanische Journalismus*. Stuttgart, Berlin, Leipzig, Deutsche Verlags Anstalt.
- Dömötör Sándor 1930. Betyárromantika. *Ethnographya*, 5–24.
- Dukkon Ágnes 2003. *Régi magyarországi kalendáriumok európai háttérben*. ELTE Eötvös Kiadó.
- Eco, Umberto 1992. *Az új középkor*. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- Eco, Umberto 1995. *Hat séta a fikció érdekében*. Budapest, Európa Kiadó.

- Eldridge, John 2000. Ill News Comes Often on the Back of Worse. In Buscombe, Edward (ed.) *British Television. A Reader*. Oxford, Clarendon Press, 235–248.
- Elek Judit – Sükösd Miklós 1990. *Tutajosok. A tiszaezlári per dokumentumai*. Budapest, Magvető Kiadó.
- Elias, Norbert 1990. Az időről. In Gellériné Lázár Mária (szerk.): *Időben élni*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 15–47.
- Elias, Norbert 1998. A sport eredete mint szociológiai probléma. *Replika*, 29. 41–54
- Eőry Vilma 1996a. Szövegtipológia – stílustipológia. In Szathmári István (szerk.): *Hol tart ma a stílisztika?* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 130–151.
- Eőry Vilma 1996b. A szövegszerkezeti alapegységek és a szövegtipológia. In R. Molnár Emma (szerk.): *Absztrakció és valóság*. Szeged, JGYTF Kiadó, 91–96.
- Eőry Vilma 2001. Az újságszövegek tipológiájához. Az implicitás egy hír és egy glossza szövegében. Andor József – Benkes Zsuzsa – Bókay Antal (szerk.): *Szöveg az egész világ. Petőfi S. János 70. születésnapjára*. 176–189.
- Epstein, Edward J. 1973. *News from Nowhere*. New York, Random House.
- Epstein, Laurily Keir (ed.) 1978 *Women and the News*. Hastings House.
- Erős Ferenc 1971. Elméleti kérdések a hírek kutatásában. In *Az információtól a hírig*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont MRT Tanulmányok.
- Fehér Katalin – Kókay György 1990. „Tekintetes Szerkesztő Úr”. *Levelek a magyar sajtóról 1790–1848. Magyar Levelestár*. Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Felde Gyöngyi 1989a. Fordulatok a sajtónyelvben. In *Szaknyelvi divatok*. Bíró Ágnes (szerk.). Budapest, Gondolat, 134–147.
- Felde Gyöngyi 1989b. Újságnyelvi mondatszerkesztés. In *Szaknyelvi divatok*. Bíró Ágnes (szerk.). Budapest, Gondolat, 162–171.
- Felkai Gábor 1993. *Jürgen Habermas*. Budapest, Áron Kiadó.
- Ferenczy József 1887. *A magyar hírlapirodalom története 1780–1867*. Budapest. (Reprint 1999 Akvarell–Comix.)
- Ferenczy Judit 2003. *Rádiós hírek – korunk szappanoperája?* Elhangzott: XIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus, Szociolingvisztika szekció.
- Ferenczy Judit 2007. A köz hírek szövegszerkezete. In *Kommunikáció és szövegkutatás*. (Szerk. H. Varga Gyula) Eger, Líceum Kiadó, 80–87.
- Fishman, Mark 1980. *Manufacturing the News*. Austin, University of Texas Press.

- Fishman, Mark 1982. *News and Nonevents*. Making the Visible Invisible. In Ettema J. S. – Whitney, Ch. (ed.): *Individuals in Mass Media Organizations: Creativity and Constraint*. Sage Annual Reviews of Communication Research Volume 10. 1982, 219–240.
- Fiske, John 1987. *Television Culture*. London, Routledge.
- Fiske, John 2010. *Television Culture*. Second Edition (With new introductory essay by Henry Jenkins) London – New York, Routledge.
- Foucault, Michel 1990. *Felügyelet és büntetés*. Routledge, Gondolat Kiadó.
- Foucault, Michel 1998. A diskurzus rendje. In *A fantasztikus könyvtár*. Routledge, Pallas Stúdió, 50–75.
- Foucault, Michel 2000. Mi a szerző? In *Nyelv a végtelenhez*. Latin Betűk, 119–145.
- Foucault, Michel 2001. *A tudás archeológiája*. Atlantisz.
- Földes György 1954. *A fiatal újságírók nevelése a szerkesztőségben*. Budapest, MUOSZ.
- Földi Iván 1983. Címzetlen közlemény. *Jel-Kép*, 2, 99–102.
- Friedlander, Jay Edward – Marsh, Harry – Masterson, Mike 1987. *Excellence in Reporting*. West Publishing Company.
- Galló Béla 1998. Szomorú vasárnap. In Argejo Éva szerk. *A jelentések könyve*. Új Mandátum Kiadó, 146–151.
- Gans, Herbert J. 1979. *Deciding What's News. A study of CBS Evening News, NBC Nightly News, Newsweek and Time*. New York, Pantheon.
- Gans, Herbert J. 2009. Can Popularization Help the News Media? In Zelizer, Barbie (ed.): *The Changing Faces of Journalism. Tabloidization, Technology and Truthiness*. Routledge, 17–29.
- Gardiner, Michael E. 2004. Wild publics and grotesque symposium: Habermas and Bakhtin on dialogue, everyday life and the public sphere. In Crossley, Nick – Roberts, John, Michael (ed.): *After Habermas. New Perspectives on the Public Sphere*. Blackwell Publishing, 28–49.
- Gayer Zoltán 1997. A Híradó képi retorikájának néhány jellegzetessége. *Rep-liká*, június 26., 69–80.
- Gáspár Gabriella 2002. *A polgári nyilvánosság kezdetei Magyarországon*. Routledge, Agroinform Kiadó.
- Gerbner, George 1972. Communication and Social Environment. *Scientific American*, 227, 3, 153–160. (Magyarul: Kommunikáció és társadalmi környezet. In Horányi Özséb szerk.: *Kommunikáció*, I–II. 1978. II. 247–458.)
- Gerbner, George 2002. *A média rejtett üzenete*. Budapest, Osiris Kiadó – MTA-ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport.

- Gergely András 1976. A Magyar Rádió megalakulása és első évei. In Ránki György – Frank Tibor (szerk.): *Tanulmányok a Magyar Rádió történetéből 1925–45.* 11–49.
- Gergely András – Veliky János 1977. A sajtó útja a politikában 1867 után, I–II. *RTV Szemle*, 80–89, 117–125.
- Gillmore, Dan 2004. *We the Media. Grassroots Journalism by the People, for the People.* O'Reilly Media. (Internetes elérhetőség: <http://oreilly.com/catalog/wemedia/book/index.csp>.)
- Giovannini, Giovanni 1993. *A kováktól a szilíciumig.* Püski Kiadó.
- Gombó Pál 1977. *Sajtóismeret.* Budapest.
- Grétsy László – Kemény Gábor 1983. Címek a mérlegen. *Jel-kép*, 2, 106–115.
- Gripsrud, Josten 2007. *Médiakultúra, médiatársadalom.* Budapest, Új Mandátum Kiadó.
- Groth, Otto 1960. *Der unerkannte Kulturmacht.* Berlin, Verlag Walter de Gruyter.
- Gulich, Elisabeth 1986. Textsorten in der Kommunikationspraxis. In: Kallmeyer (Hg.): *Kommunikationstypologie. Handlungsmuster, Textsorten, Situationstypen.* Düsseldorf, Schwann, 15–46.
- H. Varga Gyula 2007. Műfaj és/vagy szövegfajta a médiában. In *Kommunikáció és szövegkutatás* (Szerk.: H. Varga Gyula.) Eger, Líceum Kiadó, 40–48.
- Habermas, Jürgen 1965. *Strukturwandel der Öffentlichkeit.* (Magyarul: *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása.* 1993, Századvég–Gondolat.)
- Hahn, Oliver 2008. Journalismus an der Kreuzung der Kulturen und Sprachen. Grundlagen der antropologischen interkulturellen Kommunikationsforschung und Ethnolinguistik. In Hahn, Oliver – Schröder, Roland (Hrsg.): *Journalistische Kulturen. Internationale und interdisziplinäre Theoriebausteine.* Köln, Herber von Halem Verlag, 31–56.
- Hahn, Oliver – Schröder, Roland – Dietrich, Stefan 2008. Journalistische Kulturen. Forschungstypologie und Aufriss. In Hahn, Oliver – Schröder, Roland (Hrsg.): *Journalistische Kulturen. Internationale und interdisziplinäre Theoriebausteine.* Köln, Herber von Halem Verlag, 7–31.
- Hajdu Lajos 1985. *Büntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában.* Budapest, Magvető Kiadó.
- Hall, Edward T. 1966. *The Hidden Dimension.* (Magyarul: *Rejtett dimenziók.* 1975, Gondolat Kiadó.)
- Hall, Stuart 1997. A média és az erőszak. *Replika*, 1999. április 35., 43–55.
- Hall, Stuart 2007. Kódolás – dekódolás. In Angelusz Róbert – Tardos Róbert – Terestyéni Tamás (szerk.): *Média, nyilvánosság, közvélemény. Szöveggyűjtemény.* Budapest, Gondolat Kiadó, 131–134.

- Hallin, Daniel C. – Mancini, Paolo 2004. *Médiarendszerek*. AKTI-Gondolat Kiadó.
- Hammer Ferenc 2001. A szegénység a médiában. In Sükösd Miklós – Csermely Ákos (szerk.): *A hír értékei. Etika és professzionalizmus a mai magyar médiában*. Média Hungária Könyvek 2, 207–218.
- Harper, Christopher: Journalism in the Digital Age. (Internetes elérhetőség: <http://web.mit.edu/commforum/papers/harper.html>.)
- Harris, Julian – Leiter, Kelly – Johnson, Stanley. *The Complete reporting. Fundamentals of News Gathering, Writing, and Editing*. New York, MacMillan Publishing.
- Hartley, John 1996. *Popular Reality: Journalism, Modernity, Popular Culture*. Arnold, London.
- Herman Edward S. – Chomsky, Noam 1988. *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. New York, Pantheon.
- Hervay Ferenc 1970. Magyar krónika a régi magyar kalendáriumokban. *Magyar Könyvszemle*, 4, 373–378.
- Hindy Árpád 1894, Kultsár István mint szerkesztő. *Erdélyi Múzeum*.
- Hirschkop, Ken 2004. Justice and drama: on Bakhtin as a complement to Habermas. In Crossley, Nick – Roberts, John, Michael (eds.): *After Habermas. New Perspectives on the Public Sphere*. Blackwell Publishing, 49–67.
- Horányi Özséb 1975. *Jel, jelentés, információ*. Budapest, Magvető Kiadó.
- Horányi Özséb 1976. Adalékok a vizuális szöveg elméletéhez. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 11, 143–165.
- Horányi Özséb 1999. A kommunikációról. In Béres István – Horányi Özséb: *Társadalmi kommunikáció*. Budapest, Osiris Kiadó, 22–35.
- Horányi Özséb 1999. A személyközi kommunikációról. In Béres István – Horányi Özséb: *Társadalmi kommunikáció*. Budapest, Osiris Kiadó, 57–86.
- Horányi Özséb (szerk.) 2003. *A sokarcú kép. Válogatott tanulmányok a képek logikájáról*. Typotext.
- Horváth János é. n. A televíziós újságírás alapjai. In *Műfajismeret*. Bernáth László (szerk.). MUOSZ, 127–151.
- Horváth János 2001. Etika, jog, újságírás, média. In Sükösd Miklós – Csermely Ákos: *A hír értékei. Etika és professzionalizmus a mai magyar médiában*. Média Hungária Könyvek 2.
- Itula, Bruce, D. – Anderson, Douglas A. 1986. *News Writing and Reporting for Today's Media*. New York, Random House.
- Irmengard, Rausch 2004. Szemiotika és nyelvészet. In Horányi–Szépe: *A jel tudománya*. General Press Kiadó.

- Iyengar, Shanto – Simon, Adam F. 2007. Az öbölválságról szóló hírek és a közvélemény. In Angelusz Róbert – Tardos Róbert – Terestyéni Tamás (szerk.): *Média, nyilvánosság, közvélemény. Szöveggyűjtemény*. Budapest, Gondolat Kiadó, 500–507.
- J. Soltész Katalin 1965. A címadás nyelvi formái a magyar irodalomban. *Magyar Nyelvőr*, 174–187.
- Jakab Zoltán 1985. „Mindenkinek lehet valahol egy keresztapja”. A hírforrás és a hivatalos közlés viszonya a magyar tömegkommunikációban. Budapest, Tömegkommunikációs Kutatóközpont.
- Jakobson, Roman 1969. Nyelvészet és poétika. In *Hang – jel – vers*. Gondolat Kiadó, 211–257.
- Jakusné Harnos Éva 2002. A metaforák a nyomtatott sajtó politikai híreiben. *Magyar Nyelv*, 98. évf. 4. szám, 442–450.
- Jelentés a közszolgálati hírműsorok tartomelemzéséről. *Jel-Kép*, 1997/2, 5–23.
- Jenei Ágnes 1999. A tévéhíradók szervezetszociológiai vizsgálata. *Jel-Kép* 1999/4, 63–73.
- Jenei Ágnes 2008. *Táguló televízió. Interaktív műsorok és szolgáltatások*. Jaffa Kiadó.
- Jensen, Klaus Bruhn 1986. *Making Sence of the News*. Denmark, Aarhus University Press.
- Jensen, Klaus Bruhn 1988. News as Social Resources. *European Journal of Communication*, 3, 275–301.
- Jensen, Klaus Bruhn 1991. Reception Analysis: Mass Communication as the Social Production of Meaning. In K. B. Jensen – Nicholas W. Janowski (ed.): *A Handbook of Qualitative Methodologies for Mass Communication Research*. London – New York, Routledge, 135–148. (Magyarul: Befogadásvizsgálatok: a jelentés társadalmi természete. *Replika*, 38, 1999. 55–62.)
- Jensen, Klaus Bruhn 1999. Knowledge as received. A project on audience uses of television news in world cultures. In *Television and Common Knowledge*. Jostein Gripsrud (ed.). London and New York, Routledge, 1999, 125–136.
- Jó Balázs 1999. A hírműsorok képi retorikája. *Jel-kép*, 3, 101–111.
- Joób Emőke 1975. A magyar napihírek összetétele. In Voight Vilmos – Szépe György – Szerdahelyi István (szerk.): *Jel és közösség*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 171–180.
- Juhász Valéria 2010. A blog műfaji attribútuma. (Internetes elérhetőség: <http://www.juhaszvaleria.hu/wp-content/uploads/2010/04/A-blog-műfaji-attribútumai.doc>)

- Kálmán Béla 1984. *Szövegtan és tipológia*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Kálmán C. György 1991. A beszédaktus-elmélet szövegelfogása. *Literatúra*, 2, 140–147.
- Kálnoky Izidor (Vulpes) é. n. *Újságíró – iskola*. Athenaeum.
- Kamper, Dietmar 2006. Kép és idő, a médiumok gyorsulása. In Nagy Edina (szerk.): *A kép a médiaművészet korában*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 59–89.
- Karácsony András 1997. *Bevezetés a társadalomelméletbe*. Budapest, Rejtjel Kiadó.
- Karácsony András 1998. A szociális világ mint kommunikatív teljesítmény. *Gond*, 15–16.
- Károly Sándor 1979. A szöveg és a jelentés szerepe kommunikációs szemléletű nyelvészeti törekvéseinkben. In Szathmáry István – Várkonyi Imre (szerk.): *A szövegtan a kutatásban és az oktatásban*. MNYTK 154. szám, 23–32.
- Kelemen János 1976. Szöveg és jelentés. In Telegdi Zs. – Szépe Gy.: *A szöveg megközelítései* ÁNYT. 11. kötet.
- Kemény Gábor 1985. Kép és kommunikáció. In *Nyelvészet és tömegkommunikáció, I–II*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest. Grétsy László (szerk.) Membrán könyvek II. kötet, 119–205.
- Kemény Gábor 1989. Milyen címen? Címzavakban a sajtónyelvi címadásról. In *Szaknyelvi divatok*. Gondolat, 101–134.
- Kitch, Carolyn 2009. Tears and Trauma in the News. In Zelizer, Barbie (ed.): *The Changing Faces of Journalism. Tabloidization, Technology and Truthiness*. Routledge, 29–40.
- Kiefer Ferenc 1979. Szövegelmélet – szöveggrammatika – szövegnyelvészet. *Nyelvőr*, 103, 216–225.
- Kirk G. S. 1970. *Myth. Its Meaning and Functions in Ancient and Other Cultures*. University of California Press. (Magyarul: *A mítosz*. 1993, Holnap Kiadó.)
- Kiss Balázs 2003. Kampány és tabloidizáció. A perszonalizáció jelensége. In Sárközy Erika – Schleier Nóra (szerk.): *Kampánykommunikáció*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 9–41.
- Kiss Zsolt Péter 1993. A hírérték. *Valóság*, 1993/9, 85–97.
- Kocsány Piroska 1989. Szövegnyelvészet vagy a szövegtípusok nyelvészete? *Filológiai Közlöny*, 26–43.
- Kocsány Piroska 2001. Miniatur szövegek és tipológiájuk. In Andor József – Benkes Zsuzsa – Bókay Antal (szerk.): *Szöveg az egész világ*. Petőfi S. János 70. születésnapjára. 329–339.
- Kocsány Piroska 2002. *Szöveg, szövegtípus, jelentés: a mondas mint szövegtípus*. Nyelvtud. Ért. 151. sz. Budapest, Akadémiai Kiadó.

- Kókay György 1963. Az újságírói hivatásról a felvilágosodás korában. *Magyar Könyvszemle*, 86–92.
- Kókay György (szerk.) 1979. *A magyar sajtó története. I. 1705–1848.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Kókay György 1981. *Magyar Hírmondó. Az első magyar nyelvű újság.* Válogatás. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Kókay György – Buzinkay Géza – Murányi Gábor 1994. *A magyar sajtó története.* MUOSZ.
- Kolosi Péter 2006. *A kereskedelmi televíziózás Magyarországon.* Budapest, Corvina Kiadó.
- Kosáry Domokos 1980. Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Kosáry Domokos – Németh G. Béla (szerk.) 1985. *A magyar sajtó története, I–II/1,2.* Akadémiai Kiadó.
- Kotroczó Róbert 2001. *A nemzet hírfőnöke. Kozma Miklós hírelvei 1920–1942.* In Sükösd Miklós – Csermely Ákos (szerk.): *A hír értékei. Etika és professzionizmus a mai magyar médiában.* Média Hungária Könyvek 2, 93–105.
- Kovács Endre (szerk.) 1987. *Magyarország története tíz kötetben 6/2.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kovács I. Gábor 1989. *Kis magyar kalendáriumtörténet 1880-ig. A magyar kalendáriumok történeti és művelődésszociológiai vizsgálata.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Kovács Imre 1938. *Régi magyar kalendáriumaink 1711-ig.* Debrecen.
- Krippendorff, Klaus 1980. *Content Analysis. An introduction to Its Methodology.* Sage. (Magyarul: A tartomelemzés módszertanának alapjai. Budapest, 1995, Balassi.)
- Krokovay Zsolt 1997. A tévéhíradó feladata. In Terestyéni Tamás szerk. *Médiakritika.* Osiris-MTA, 71–79.
- Kundera, Milan 1997. *Halhatatlanság.* Budapest, Európa Könyvkiadó.
- Lasica, J. David 1995. Net gain. *American Journalism Review*, 20–33.
- László János 1998. *Szerep, forgatókönyv, narratívum.* Szociálpszichológiai tanulmányok. Budapest, Scientia Humana.
- László János 1999a. *Társas tudás, elbeszélés, identitás. A társas tudás modern szociálpszichológiai elméletei.* Budapest, Scientia Humana – Khairos.
- László János 1999b. A szociális reprezentációról. In Béres István – Horányi Özséb: *Társadalmi kommunikáció.* Budapest, Osiris Kiadó, 129–139.
- László János – Viehoff, Reinhold 1994. Az irodalmi műfajok mint kognitív sémák. *Pszichológia*, 3, 325–342.

- Lieban Richard W. 1973. Medical Anthropology. In Honigman John J. (ed.): *Handbook of Social and Cultural Anthropology*. University of North Carolina, Chapel Hill, 1031–1073.
- Lippmann, Walter 1966. *The Nature of News*. In Steinberg, Charles (ed.): *Mass Media and Communication*. Hastings House.
- Lipták Dorottya 2002. *Újságok és újságolvasók Ferenc József korában. Bécs – Budapest – Prága*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Livingstone, Sonia 1999. Mediated Knowledge: recognition of the familiar, discovery of the new. In *Television and Common Knowledge*. Jostein Gripsrud (ed.). London, New York, Routledge, 91–108.
- Lugosi Viktória 2001. Tévéműsoraink 2000-ben. Lugosi Viktória interjúi. In Sükösd Miklós – Csermely Ákos (szerk.): *A hír értékei. Etika és professzionizmus a mai magyar médiában*. Média Hungária Könyvek, 169–195.
- Luhmann, Niklas 1999. *Látom azt, amit te nem látsz*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Lünenborg, Margareth 2008. Journalismus als Welterzählung. Journalistische Kulturen zwischen Hybridität und Entdifferenzierung. In Hahn, Oliver – Schröder, Roland (Hrsg.): *Journalistische Kulturen. Internationale und interdisziplinäre Theoriebausteine*. Köln, Herber von Halem Verlag, 125–149.
- Mádl András – Szabó Dávid 1999. A kormányok mennek, a média marad ... Politikai erők használata a hírműsorokban. *Jel-Kép*, 1, 19–33.
- Mádl András – Szabó Dávid 1999. A hírműsorok tájékoztatási gyakorlata 1999-ben. *Jel-Kép*, 1, 23–42.
- Mádl András – Szabó Dávid 2001. A hírműsorok tájékoztatási gyakorlata 2000-ben. *Jel-Kép*, 1, 18–42.
- Mancini, Paolo 2008. Journalism Cultures. A Multi-Level Proposal. In Hahn, Oliver – Schröder, Roland (Hrsg.): *Journalistische Kulturen. Internationale und interdisziplinäre Theoriebausteine*. Köln, Herber von Halem Verlag, 149–168.
- Manovich, Lev 2001. *The Language of New Media*. Cambridge, MA, The MIT Press.
How to Follow Global Digital Cultures, or Cultural Analytics for Beginners. (Kapcsolódó webhely: http://www.manovich.net/cultural_analytics.pdf.)
- Martin József 2007. Hírtípusok hatásmechanizmusai és metaforfóizisai. In *A médiahír mint rítus*. Eger, EKF Kiadó Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Sectio Scientiarum Medialium, 79–86.
- Márványi György 1981. *Televíziós újságírás*. MTV Szaktanfolyamok.
- Mazzoleni, Gianpietro 2006. *Politikai kommunikáció*. Budapest, Osiris Kiadó.
- McCombs, Maxwell E. 1978. Public Response to the Daily News. In Epstein, Laurily Keir (ed.): *Women and the News*. Hastings House, 1–15.

- McQuail, Denis 1984. *Communication Models for the Study of Mass Communications*. London – New York, Longman.
- McQuail, Denis 1993. *McQuail's Mass Communication Theory*. London, Longman (Magyarul: *A tömegkommunikáció elmélete*. Budapest, 2003, Osiris Kiadó.)
- Messing Vera 1998a. Nemzeti és etnikai kisebbségek képe a magyar sajtó híreiben. *Jel-Kép*, 4.
- Messing Vera 1998b. Romák szegregációban, sajtó az előítéletek gettójában. In Argejo Éva (szerk.): *A jelentések könyve*. Új Mandátum Kiadó, 205–211.
- Misovicz Tibor 1997. Mi megy a tévében? A sportműsorok változása. *Jel-Kép*, 1, 23–34.
- Moldován István 1997. Elektronikus sajtó, elektronikus publikálás. *Jel-Kép*, 1, 67–82.
- Molotch, Harvey – Lester, Marilyn 1974. News as Purposive Behaviour: On the Strategic Use of Routine Events, Accidents and Scandals. *American Sociological Review*, 1974. February. (Magyarul: A hír mint célirányos viselkedés. In *Közlélméleti szöveggyűjtemény*. Szecskő Tamás szerk. 1980, 123–154.)
- Morley, David 1999. Finding out about the World from Television News. Some Difficulties. In *Television and Common Knowledge*. Jostein Gripsrud (ed.). London and New York, Routledge, 136–158.
- Mott, Frank Luther 1954. *The News in America*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press.
- Mucsányi Marianna 2001. A hírszerkesztés – szakmai credo. In Sükösd Miklós – Csermely Ákos (szerk.): *A hír értékei. Etika és professzionalizmus a mai magyar médiában*. Média Hungária Könyvek, 163–169.
- Mucsányi Marianna – Sípos Balázs 1996. Sajtó és nyilvánosság. In *Pannon enciklopédia. Magyar nyelv és irodalom*. 422–425.
- Nemei Attila László 2007. A hírszövegek jelentéskategóriákon alapuló elemzése. In *A médiahír mint rítus*. Eger, EKF Kiadó Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Sectio Scientiarum Medialium, 49–58.
- Novák Veronika 2007. *Hírek, hatalom, társadalom. Információáramlás Párizsban a középkor végén*. Budapest, Gondolat–Infonia.
- Nyilas György 2000. Összehasonlító elemzés az MTV1 és a Tv2 esti, főműsoridős híradóiról. *Jel-Kép*, 4, 59–87.
- Nyíri Kristóf – Szécsi Gábor 1998. *Szóbeliség és írásbeliség. A kommunikációs technológiák története Homérosztól Heideggerig*. Budapest, Áron.
- Ormos Mária 2000. *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós I–II*. PolgArt Kiadó, Budapest.

- Örkény István 1998. *Egyperces novellák*. Palatitus Könyvek.
- Papacharissi, Zizi – Griffith, Maggie: Looking for you: An analysis of video blogs. (Internetes elérhetőség: <http://firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/view/2769/2430>.)
- Park, Robert E. 1966. News as a form of Knowledge. In Steinberg, Charles S. (ed.): *Mass Media and Communication*. Hastings House, 127–142.
- Petőfi S. János 1982. Szöveg, diskurzus. In *Tanulmányok. Szövegtanelmélet*. 15. füzet. Szerk. Penavin Olga, Thomka Beáta. Újvidék, A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, 9–31.
- Petőfi S. János 1982. Szöveg, modell, interpretáció. In *Tanulmányok. Szövegtanelmélet*. 15. füzet, Szerk. Penavin Olga, Thomka Beáta. Újvidék, A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, 137–187.
- Petőfi S. János 1990. A nyelv mint írott kommunikációs médium: szöveg. In *Szöveg, szövegtan, műelemzés*. OPI.
- Petőfi S. János 1994. Lehetséges világok – szövegvilágok. In *Szövegtan és prózaelemzés*. Budapest, Trezor Kiadó, 41–61.
- Petőfi S. János 1998. *A multimediális szövegekről*. In Béres István – Horányi Özséb (szerk.): *Társadalmi kommunikáció*. Budapest, Osiris Kiadó, 152–177.
- Petőfi S. János – Bácsi János – Békési Imre – Benkes Zsuzsa – Vass László 1994. *Szövegtan és prózaelemzés*. Budapest, Trezor Kiadó.
- Petőfi S. János – Benkes Zsuzsa 1998. *A szöveg megközelítései. Kérdések – válaszok. Bevezetés a szemiotikai szövegtanba*. Budapest, Iskolakultúra.
- Petőfi S. János – Benkes Zsuzsa 2002. *A multimediális szövegek megközelítései*. Pécs, Iskolakultúra.
- Pikó András 2001. Félórai lapok: hírérték a hazai internetes újságokban. In Sükösd Miklós – Csermely Ákos (szerk.): *A hír értékei. Etika és professzionizmus a mai magyar médiában*. Média Hungária Könyvek 2, 235–241.
- Pirityi Sándor 1996. *A nemzeti hírügynökség története 1880–1996*. Budapest, MTI Kiadói Kft.
- Pléh Csaba – Terestyéni Tamás 1980. Újságcímek – az olvasó szemével. *Jel-Kép*, 2, 113–117.
- Pléh Csaba 1980. A szöveg mint aktualizált nyelv. In Radics Katalin – László János *Dialógus és interakció*. Budapest, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 134–165.
- Pléh Csaba 1984. A történetemlékezet formális és tartalmi megalapozottságú modelljeiről. *Pszichológia*, 4, 375–384.
- Popper, Karl 1993. *Knowledge and the Body-Mind Problem*. (Magyarul: *Test és elme. Az intrakció védelmében*. Budapest, 1998, Typotex.)

- Poster, Mark 1999. Underdetermination. *New Media & Society*, 1, April, 12–17.
- Rab Árpád 2007. Digitális kultúra – A digitalizált és a digitális platformon létrejött kultúra. In Pintér Róbert (szerk.): *Az információs társadalom*. Gondolat Kiadó – Új Mandátum, 182–200.
- Radics Katalin – László János (szerk.) 1980. *Dialógus és interakció*. Budapest, Tömegkommunikációs Kutatóközpont.
- Ránki György – Frank Tibor (szerk.) 1976. *Tanulmányok a Magyar Rádió történetéből 1925–45*. Budapest, Tömegkommunikációs Kutatóközpont.
- Rice, Patricia 1978. Women out of the Myths and into Focus. In Epstein, Laurily Keir (ed): *Women and the News*. Hastings House. 38–50.
- Ricoeur, Paul 1997. *Fenomenológia és hermeneutika*. Budapest, Kossuth Kiadó.
- Ricoeur, Paul 1999. Mi a szöveg? In *Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*. Budapest, Osiris Kiadó, 9–34.
- Ricoeur, Paul 2000. Szövegmagyarázat és megértés. A szöveg-, cselekvés- és történetelmélet közti néhány jelentős összefüggésről. In *Narratívák 4. A történelem poetikája*. Szerk. Thomka Beáta. Kijárat Kiadó, 185–203.
- R. Molnár Emma (szerk.) 1996. *Absztrakció és valóság. Békési Imre köszöntése*. Szeged, JGYTF Kiadó.
- Rivers, William – Mathews, Cleve 1988. *Ethics for the Media*. Prentice-Hall. (Magyarul: *Médiaetika*. Budapest, 1993, Bagolyvár Könyvkiadó.)
- Róka Jolán 1983. A tömegtájékoztató szövegek vizsgálatának módszertani alapelvei. In Szathmáry István – Rácz Endre: *Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből*. Budapest, Tankönyvkiadó, 296–319.
- Róka Jolán 1984. *Az újságszövegek szerkesztési és stílustipológiája*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Róka Jolán 1994. A vizuális manipuláció szerepe az imázsteremtésben. *Jel-Kép*, 2, 36–42.
- Rózsa Miklós 1909. *Kecskeméty Aurél naplója 1851–1878*. Budapest.
- S. Varga Katalin 1985. *Hazai Tudósítások*. Budapest, Magvető Kiadó.
- Sárközy Erika – Schleier Nóra (szerk.) 2003. *Kampánykommunikáció*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Sas Andor 1965. Egy reformkorbéli pozsonyi magyar újságíró portréja. *Irodalmi Szemle*, 1965, 343–349.
- Schudson, Michael 1978. *Discovering the News: A Social History of American Newspapers*. New York, Basic Books.
- Schudson, Michael 1995. *The Power of News*. Cambridge, Massachusetts, London, England, Harvard University Press.
- Schudson, Michael 1998. *The Good Citizen: A History of American Civic Life*. Free Press, Harvard University Press.

- Schudson, Michael 1998. *The Power of News*. Cambridge, Massachusetts, London, England, Harvard University Press.
- Schudson, Michael 2003. *The Sociology of News*. New York, London, W. W. Norton.
- Schudson, Michael 2009. Factual Knowledge in the Age of Truthiness. In Zelizer, Barbie (ed.): *The Changing Faces of Journalism. Tabloidization, Technology and Truthiness*. Routledge, 104–114.
- Schütz, Alfred 1932 *Der Sinnhafte Aufbau der sozialen Welt*. Wien. (Magyarul: A társadalmi valóság értelemfelteli felépítése. In Hernádi M. szerk.: *A fenomenológia a társadalomtudományban*. Budapest, 1984, Gondolat, 159–178.)
- Schütz, Alfred 1984. *A cselekvések köznapis és tudományos értelmezése*. In Hernádi M. (szerk.): *A fenomenológia a társadalomtudományban*. Budapest, Gondolat, 178–229.
- Schütz, Alfred – Luckmann, Thomas 1975. *Strukturen der Lebenswelt*. Frankfurt/M. (Magyarul: Az életvilág struktúrái. In Hernádi M. szerk.: *A fenomenológia a társadalomtudományban*. 269–320.
- Searle, John R. 1995. *The Construction of Social Reality*. New York, Simon and Schuster.
- Searle, John R. 1998. *Mind, Language and Society. Philosophy in the Real World*. (Magyarul: *Elme, nyelv és társadalom. A való világ filozófiája*. Budapest, 2000, Vince Kiadó.)
- Segel, Edward – Heer, Jeffrey 2010. *Narrative Visualization: Telling Stories with Data*. (Internetes elérhetőség: <http://vis.stanford.edu/files/2010-Narrative-InfoVis.pdf>.)
- Shepherd, Michael – Watters, Carolyn. Identifying Web Genre: Hitting A Moving Target. (Internetes elérhetőség: www.citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.84.614&rep=rep1&type=pdf.)
- Shepherd, Michael – Watters, Carolyn. The Evolution of Cyberggenres. (internetes elérhetőség: <http://www.computer.org/portal/web/csdl/abs/proceedings/hicss/1998/8236/02/82360097abs.htm>)
- Síklaki István 1980. Egy újságszöveg szerkezete és felidézése. In Radics Katalin – László János (szerk.): *Dialógus és interakció*. Budapest, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 102–134.
- Síklaki István 1987. Szövegfelidezés és extraverzió. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 5, 471–480.
- Síklaki István 1997. A főcímek demagógiája. *Jel-Kép*, 1997/2, 97–113.
- Silverstone, Roger 1993. *Television and Everyday Life*. London, Routledge. (Magyarul egy fejezete jelent meg: *A közönségről. Replika*, 38, 1999. december, 63–91.)

- Silverstone, Roger 1999. *Why Study the Media?* Sage, London. (Magyarul: *Miért van szükség a média tanulmányozására?* Budapest, 2008, Akadémiai Kiadó.)
- Silverstone, Roger 2008. *Media and Morality. On the Rise of Mediapolis.* Polity Press, Cambridge. (Magyarul: *Médiaerkölcs. A médiapolisz felemelkedése.* 2010, Napvilág Kiadó.)
- Sperber, Dan 1996. *Explaining Culture: a Naturalistic Approach.* Oxford, Blackwell. (Magyarul: *A kultúra magyarázata. Naturalista megközelítés.* Budapest, 2001, Osiris Zsebkönyvtár.)
- Sperber, Dan – Wilson Deirdre 1986. *Relevance. Communication and Cognition.* Oxford, Blackwell.
- Stam, Robert 2001. A tévéhíradó és nézője. *Metropolisz – Médiakutató*, 4. különszáma. Média és Film, 24–38.
- Stryker Munson, Eve – Warren, Catherine A. (ed.) 1997. *James Carey. A Critical Reader.* Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Stuart, Allan 2010. *News Culture.* Third Edition. McGraw Hill. Open University Press.
- Sumser, John 1996 *Morality and Social Order in Television Crime Drama.* North-Carolina, London, McFarland, Jefferson. (Magyarul egy fejezete: *Erkölc és társadalmi rend a tévékrimikben. Replika*, 1999. 35, 55–68.)
- Sükösd Miklós – Csermely Ákos 2001. *A hír értékei. Etika és professzionalizmus a mai magyar médiában.* Média Hungária Könyvek 2.
- Szabolcsi Miklós (szerk.) 1985. *A magyar sajtó története.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Szabó Gabriella 2005. Internetes tömegkommunikáció. In Kiss Balázs – Boda Zsolt: *Politika az interneten.* Budapest, Századvég Kiadó, 108–144.
- Szajbély Mihály 1997. Ch[olnok]y [Viktor], az újság[ot]író [író]. In *Álmok álmodói. Irodalomtörténeti tanulmányok.* Magvető Kiadó, 122–140.
- Szalády Antal 1884. *A magyar hírlapirodalom statisticaja 1780–1880.* Budapest.
- Szathmári István (szerk.) 1996. *Hol tart ma a stilisztika?* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Szigethy András é. n. Információs műfajok. In *Műfajismeret.* MÚOSZ Sajtókönyvtár, II. fejezet
- Szikszaíné Nagy Irma 1999. *Leíró magyar szövegtan.* Budapest, Osiris Kiadó.
- Szilágyi Gábor 1999. *Elemi képtan elemei.* Budapest, Magyar Filmintézet.
- Szinnyei József 1886. A magyar hírlapirodalom 1886-ban. *Vasárnapi Újság*, 5. szám, 77–82.
- Tábori Kornél 1932. Százéves sajtónapló. Szemere Bertalan tanulmányútja. *A Sajtó*, 101–105.

- Tamás Pál 1979. *Az újságíró foglalkozás és a képzési rendszer*. Budapest, Tk. MR sokszorosítás.
- Tamás Pál 1997. A hatalmi viszonyok átalakulása a szerkesztőségekben. In Terestyéni Tamás (szerk.) *Médiakritika*. Budapest, Osiris Kiadó, 92–107.
- Tamás Pál 1999. A tematizációról. In Béres István – Horányi Özséb: *Társadalmi kommunikáció* Budapest, Osiris Kiadó, 139–152.
- Tátrai Szilárd 2002. *Az 'én' az elbeszélésben. A perszonális narráció szövegtani megközelítése*. Budapest, Argumentum Kiadó.
- Tátrai Szilárd 2005. A nézőpont szerepe a narratív megértésben. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 21. Budapest, Akadémiai Kiadó, 207–229.
- Telegdi Zsigmond – Szépe György 1976. *A szöveg megközelítései*. Ált. Nyelv. Tan. 11. kötet.
- Terestyéni Ferenc 1952. Kossuth, az újságíró. *Magyar Nyelv*, 31–45.
- Terestyéni Tamás 1984. A tévéhíradók valóságképének néhány jellegzetessége. *Jel-Kép*, 2.
- Terestyéni Tamás 1985. *Kommunikáció, szándék, jelentés*. Ált. Nyelv. Tan. XV. Budapest, Akadémiai Kiadó, 331–362.
- Terestyéni Tamás 1990. Szövegelméleti tézisek. In Petőfi S. János – Békési Imre (szerk.): *Szemiotikai szövegtan* 4. JGYTF Kiadó, 7–33.
- Terestyéni Tamás 1995a. *Közszolgáltatóság a médiában*. Budapest, Osiris – MTA – ELTE Tömegkommunikációs Kutatóközpont.
- Terestyéni Tamás 1995b. Helyzetkép az idegennyelv-tudásról. *Jel-Kép*, Budapest.
- Terestyéni Tamás (szerk.) 1997. *Médiakritika*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Terestyéni Tamás 1998. A televíziós tájékoztatás és a közönség. In Argejo Éva szerk. *A jelentések könyve*. Új Mandátum Kiadó, 89–101.
- Thomas, Julie – Roda, Claudia Digital Interactivity – Various Points of View. (Internetes elérhetőség: <http://www.ac.aup.fr/~croda/publications/Thomas-Roda-DigitalInter05.pdf>.)
- Tolcsvai Nagy Gábor 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2007. Történetelbeszés és nézőpont a hírközlés szerkesztésében. In *A médiahír mint rítus*. Eger, EKF Kiadó Acta Academicae Paedagogicae Agriensis. Sectio Scientiarum Medialium, 7–15.
- Tomka Miklós 1978. *A tévénézés és a rádióhallgatás a napi tevékenységek rendszerében*. Budapest.
- Tóth Péter 1999. A kommunikáció az evolúció perspektívájából. In Béres I. – Horányi Ö.: *Társadalmi kommunikáció*. Budapest, Osiris Kiadó, 193–211.

- Török Gábor 2000. Politikai napirend, 1999. In Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 2000*. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány.
- Török Gábor 2001. Politikai napirend, 2000: az egyiknek sikerül, a másiknak nem. In Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 2000*. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány.
- Tuchman, Gaye 1972. Objectivity as a strategical ritual. An examination of newspapermen's notion of objectivity. *American Journal of Sociology*
- Tuchman, Gaye 1973. Making news by doing work routinizing the unexpected. *American Journal of Sociology*, 4.
- Tuchman, Gaye 1978. *Making news: A Study in the Construction of Reality*. New York, Free Press.
- Urbán Ágnes 1997. Sportüzlet, média és társadalom. *Jel-Kép*, 1, 15–22.
- Van Dijk, Teun A. 1985 *Discourse and Communication: New Approaches to the Analysis of Mass Media Discourse and Communication*. Berlin, de Gruyter.
- Van Dijk, Teun A. 1988a. *News as Discourse*. Hillside, NJ., Erlbaum.
- Van Dijk, Teun A. 1988b. *News analysis: Case studies of international and national news in the press*. Hillside, NJ., Erlbaum.
- Vásárhelyi Mária 1998. Törvénytől sújtva. In *A nyikvánosság rendszerváltása*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 219–36.
- Vásárhelyi Mária 1998. Újságírói autonómia és sajtószabadság. In *A nyikvánosság rendszerváltása*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 303–316.
- Vásárhelyi Mária 1999. *Újságírók, sajtómunkások, napszámosok*. Új Mandátum Könyvkiadó Budapest, Membrán Könyvek.
- Vásárhelyi Miklós 2002. *A bilincsbe vert beszéd. Vásárhelyi Miklós sajtótörténeti tanulmányai*. (Murányi Gábor szerk.) Budapest, Élet és Irodalom.
- Vince Mátyás 1996. *Szenzáció A XX. század a magyar napisajtó címlapjainak tükrében*. Budapest, Gazdasági Média Kiadó.
- Voight Vilmos 1972. *A folklór alkotások elemzése*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Voight Vilmos – Szépe György – Szerdahelyi István (szerk.) 1975. *Jel és közösség. Szemiotikai tanulmánygyűjtemény*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Wacha Imre (szerk.) 1973. *A rádióbemondó beszéde*. Budapest, MRT TK.
- Wacha Imre 2007. Kiejtési babonák az elektronikus tömegtájékoztatás beszédében. In *Kommunikáció és szövegkutatás* (Szerk.: H. Varga Gyula.) Eger, Líceum Kiadó, 111–124.
- Watzlawick, P. – Weakland, J. H. – Fisch R. 1990. *Változás. A problémák kezelésének és megoldásának elvei*. Budapest, Gondolat.

- Weatherford, Jack McIver 1981. *Tribes on the Hill*. Rawson, Wade, New York. (Magyarul: *Törzsek a Dombon. Az Egyesült Államok Kongresszusa: rítus és valóság*. Budapest, 2005, Századvég Kiadó.)
- White, David Manning 1950. The „Gatekeeper”: a case study in the selection of news. *Journalism Quarterly*, 27/4, 383–90.
- Williams, Raymond 1974. *Television: Technology and Cultural Form*. London, Fontana.
- Wisinger István 1977. A televíziós személyiség, mint kommunikátor, I–II. *RTV Szemle*, II–III. kötet, 65–74, 120–126.
- Zaller, John R. 2007. Monica Lewinsky és az amerikai közvélemény mozgatórugói. Angelusz Róbert – Tardos Róbert – Terestyéni Tamás (szerk.): *Média, nyilvánosság, közvélemény. Szöveggyűjtemény*. Budapest, Gondolat Kiadó, 507–534.
- Zelizer, Barbie 1992. *Covering the Body. The Kennedy Assassination, the Media and the Shaping of Collective Memory*. Chicago, The University Chicago Press.
- Zelizer, Barbie 2008. Journalism's Memory Work. In Erll, Astrid – Nünning, Ansgar (ed.): *Cultural Memory Studies: an International and Interdisciplinary Handbook*. Media and Cultural Memory / Medien und kulturelle Erinnerung 8. Berlin – New York, Walter de Gruyter, 379–389.
- Zelizer, Barbie (ed.) 2009. *The Changing Faces of Journalism. Tabloidization, Technology and Truthiness*. Routledge.
- Zentai Violetta (szerk.) 1997. *Politikai antropológia*. Budapest, Osiris Kiadó.

Az Országos Széchényi Könyvtár Mikrofilmtára

- Hazai és Külföldi Tudósítások*, 1837. 4. és 47. szám, FM 3/1646.
- Tisza-Eszlár* (Napi értesítő), kiadja a Nyírvidek szerkesztősége, 1883. FM 3/1321.
- A Hon*, 1864. január, 1876. október, FM 3/719.
- Budapesti Hírlap*, 1892. február, 1893. április, FM 3/2569.
- Ellenőr*, 1876. november, 1882. március, FM 3/726.
- Magyar Hírlap*, 1849. november.
- Magyar Hírlap*, 1877. január, FM3/658.
- Nemzet*, 1893. március, FM 3/837.
- Pesti Napló*, 1863. november, 1876. december, 1882. március, 1893. április, 1904. augusztus, 1917. május, 1926. március, 1934. október, FM 3/706.

Napilapok

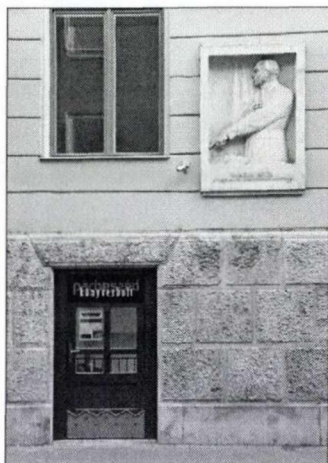
- Blikk*, *Magyar Nemzet*, *Magyar Hírlap*, *Metró*, *Napló*, *Népszabadság*.

Internetes újságok
www.origo.hu,
www.gnn.tv,
www.onlinejournalismus.de,
www.cnn.it,
www.bbc.co.uk,
www.alternet.org.

Interneten elérhető tanulmányok

- Lasica, J. David 1998. A great way to strengthen bonds. In *American Journalism Review – AJR NewsLink* <http://ajr.newslink.org/ajrjd.html>
- Light, Ann, & Rogers, Yvonne 1999. Conversation as publishing: The role of new forums on the Web. In *Journal of Computer Mediated Communication* 4 <http://www.ascusc.org/jcmc/vol4/issue4/light.html>
- Neuberger, Christoph, Tonnemacher, Jan, Biebl, Matthias, & Duck, Andre 1998. Online – the future of newspapers? Germany's dailies on the World Wide Web. *Journal of Computer Mediated Communication*, 4, <http://www.ascusc.org/jcmc/vol4/issue1/neuberger.html>
- Rafaeli, Sheizaf, & Sudweeks, Fay 1997. Networked interactivity. In *Journal of Computer Mediated Communication* 2, <http://www.ascusc.org/jcmc/vol2/issue4/rafaeli.sudweeks.html>
- Riley, Patricia – Keough, Collen M. – Christiansen, Thora, Meilich, Ofer, & Pierson, Jillian 1998. Community or colony: The case of online newspapers and the Web. In *Journal of Computer Mediated Communication* 4 <http://www.ascusc.org/jcmc/vol4/issue1/keough.html>
- Schudson, Michael 2001. Good Citizens and Bad History: Today's Political Ideals in Historical Perspective http://communication.ucsd.edu/people/f_schudson_nashville.html
- Schultz, Tanjev: Interactive Options in Online Journalism: A Content Analysis of 100 U.S. Newspapers. <http://www.ascusc.org/jcmc/vol5/issue1/schultz.html>
- Wien, Charlotte: *Defining Objectivity within Journalism*. http://www.nordicom.se/common/publ_pdf/222_wien.pdf

PÁRBESZÉD KÖNYVESBOLT
(Párbeszéd Háza, VIII., Horánszky u. 20.)

Rendszeres könyvbemutatókkal, dedikálásokkal
várjuk az érdeklődőket.

Tanárok és diákok részére
10% engedményt adunk árainkból.

A L'Harmattan Kiadó könyveiből 15% kedvezményt
biztosítunk, illetve további időszakos kedvezményekkel
várjuk kedves vásárlóinkat.

Nyitva tartás: H-P 10–18 óráig

Tel.: +36-1-445-27-75

www.konyveslap.hu

Az elmúlt évtizedekben számos tanulmány, monográfia jelent meg a hírek kutatásáról mind magyar, mind nemzetközi vonatkozásban. Ezen elemzések java alapvetően nyelvészeti vagy szociológiai indíttatású volt, ám az 1990-es évek vége óta eltelt bő évtizedben tulajdonképpen a hírkutatás kulturalista fordulatának vagyunk tanúi. Monográfiák és gyűjteményes kötetek jelzik az elmozdulást a média – társadalom dichotómiától média és kultúra kapcsolatának vizsgálata felé. Ezen kulturalista szemléletű elemzések – melyek kulturális tudásként tekintenek a hírekre – természetesen nem tagadják a politikai-ideológiai vagy gazdasági indíttatású elemzések relevanciáját, csupán egy újabb szempontot vetnek fel. Bár a jelen kötet interdiszciplináris, mégis ezt a fajta kulturalista szemléletet követi. Ily módon próbálja feltárni a politikai, gazdasági, bulvár- és sporthírek történetét és beágyazottságát olyan eltérő médiumokban, mint a nyomtatott sajtó, rádió, televízió vagy az internet. A hírek története empirikus szövegkutatásra épülő műfaj történet. Arra keresi a választ, hogy milyen különbségek és milyen azonosságok ragadhatók meg a hírek eltérő tematikus beágyazottsága – politikai hírek, gazdasági hírek, bulvárhírek stb. – alapján. Illetve ezen hasonlóságok és különbségek mire vezethetők vissza és milyen következményekkel járnak. A kötet kitér a hírek objektivitásával kapcsolatos magyar állásfoglalásokra is, feltérképezi az objektivitásnak mind az intézménystratégiai, mind a szövegstratégiai alakulását.

A szerző Andok Mónika PhD, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kommunikáció- és Médiatudományi Intézetének docense.

